

Міністерство освіти і науки України
Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»
Міністерство освіти і науки України
Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МЕЛЬНИКОВ ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 338.4:[004+070+654.19+655.1]:338.1-026.16](477)

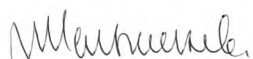
ДИСЕРТАЦІЯ
**РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ**

ТОМ 1

Спеціальність 08.00.03 — економіка та управління національним господарством
08 — економічні науки

Подається на здобуття науковго ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. В. Мельников

Науковий консультант: Котляревський Ярослав Вікторович, доктор
економічних наук, професор

Київ — 2019

АНОТАЦІЯ

Мельников О. В. Регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України. — Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. — Державне навчально-наукова установа «Академія фінансового управління» Міністерства освіти і науки України, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретичних положень, розробці методологічних підходів і науково-практичних рекомендацій щодо державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування інформаційної сфери» досліджено теоретичні основи регулювання сталого розвитку інформаційної сфери шляхом ретельного розгляду фундаментальних теорій розвитку суспільства таких як: постіндустріальне суспільство, економіка знань, інформаційне суспільство. Обґрунтовано, що в сучасних умовах інформація і знання набули значення ресурсів, які формують основу сталого розвитку людства.

Запропоновано класифікацію інформаційної продукції в зв'язку з наявністю у неї ряду особливих властивостей, що дозволяє виробникам вибирати найбільш доцільний варіант її виробництва, ґрунтуючись на можливості оцінювати продукцію виходячи з того, що вона повинна максимально повно задовольняти інформаційні запити споживачів, з урахуванням наявних кадрових і фінансових можливостей, очікуваних фінансових результатів.

Ретельно розглянуті основні характеристики періодів розвитку інформаційної сфери України, встановлено зв'язок в появі чергових технологічних укладів з рівнем механізації і автоматизації технічних засобів

інформаційної сфери, що супроводжувалися зростанням продуктивності інформаційних процесів, це дозволило сформувавши генезис теоретико-методологічного базису розвитку інформаційної сфери.

Запропоновано розглядати інформаційну сферу як сукупність суспільних відносин і видів економічної діяльності, спрямованих на забезпечення індивідуальних і колективних інформаційних потреб шляхом створення, розповсюдження та споживання інформаційної продукції.

Використовуючи методологію IDEF0, розроблена комплексна функціональна модель процесу виготовлення і розповсюдження інформаційної продукції, застосування якої дозволяє підвищити ефективність створення і забезпечення доступу до інформаційної продукції.

У другому розділі «Концепт сталого розвитку інформаційної сфери» обґрунтовано доцільність трактування сталого розвитку як послідовного процесу визначення і досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей на основі таких механізмів регулювання і координації співвідношення екстенсивних та інтенсивних факторів розвитку, здатних мінімізувати середньо- і довгострокові загрози функціонуванню основних сфер людської життєдіяльності і суспільної практики. Доведено важливість розгляду теоретико-методологічних основ взаємодії в системі «інформаційна сфера — сталий розвиток». На основі результатів ретроспективного аналізу ролі інформації в загальній системі ресурсів, доведено необхідність її сучасному трактуванні як більш значущого, в порівнянні з чисто матеріальними (матеріально-енергетичними) природними, ресурсу, здатного забезпечити вирішення глобальних проблем, що відповідають цілям сталого розвитку.

Запропоновано під інформаційною безпекою розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів громадянина, суспільства і держави на основі забезпечення можливості доступу в будь-який час до інформаційної продукції, а також попередження загроз нанесення шкоди через: неповноти, несвоєчасність і недостовірність інформації, використовуваної в процесі

створення відповідної інформаційної продукції; відсутність можливостей протидіяти негативному інформаційному впливу і негативних наслідків застосування інформаційної продукції; несанкціонованого поширення, використання і порушення цілісності, доступності інформаційної продукції; невідповідності форм і методів регулювання інформаційної сфери пріоритетам її сталого розвитку. Обґрунтовано, що необхідність пріоритетного забезпечення інформаційної безпеки викликана швидкими темпами розвитку інформаційних технологій, що з одного боку сприяє задоволенню інформаційних потреб кожного споживача, а з іншого призводить до виникнення і негативного впливу значного числа інших інформаційних загроз. Дана власне трактування термінів «безпека», «небезпека», «загроза» і «ризик», що дозволило сформулювати методологічні аспекти забезпечення безпеки інформаційної сфери України.

Запропоновано і теоретично обґрунтовано трактування сталого розвитку інформаційної сфери як процесу формування і досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей за стабільного зростанням виробництва інформаційної продукції. Цей процес спрямований на забезпечення інтересів сьогодення і майбутнього поколінь, за умови забезпечення інформаційної безпеки в контексті встановлення обґрунтованих співвідношень екстенсивних та інтенсивних факторів виробництва для видів економічної діяльності, які виробляють інформаційну продукцію.

У третьому розділі «Аналіз розвитку інформаційної сфери України» основна увага приділена дослідженню трансформаційних змін в економіці України починаючи з 1990-х років, що створило аналітичну основу для подальшого розгляду умов фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності виробників інформаційної продукції. Встановлено, що протягом 2013–2017 рр. мало місце скорочення кількості підприємств-виробників інформаційної продукції, а також чисельності зайнятих на них працівників. Обґрунтовано, що зменшення кількості великих

підприємств протягом 2010–2017 рр. на 20%, а також їх мізерна частка, зокрема в 2017 — 0,06%, є серйозною перешкодою на шляху забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери та веде до поступового руйнування інфраструктури створення інформаційної продукції.

Показана інноваційна роль інтеграції науково-технічного знання в процесі конституювання економіки інформаційної сфери як особливої галузі сучасної науки.

Визначено сукупність найбільш істотних стримуючих і стимулюючих факторів розвитку інформаційної сфери. Розроблено теоретико-методологічний підхід до регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України, який передбачає узагальнення наявної статистичної інформації та думки експертів щодо поточного стану та майбутніх його змін (на період 2018–2020 і 2021–2025 рр.), проведення обчислень на основі методу парних порівнянь, що дозволило змодельовати різні варіанти розвитку подій (реалістичний, песимістичний і оптимістичний).

У четвертому розділі «Інституційні основи модернізації державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України» досліджено інституційне середовище інформаційної сфери України і доведено, що забезпечення формування базових умов сталого розвитку інформаційної сфери безпосередньо залежить від ефективності використання наданих повноважень і ресурсів, і виконання завдань суб'єктами реалізації державної інформаційної політики до числа яких в першу чергу віднесено Держкомтелерадіо.

Проведене аналітичне дослідження дозволило як в загальному охарактеризувати показники діяльності Держкомтелерадіо, так і більш ретельно проаналізувати результати господарської діяльності безпосередньо підпорядкованих йому 26 приватних акціонерних товариств, створених на базі державних підприємств. З'ясовано, що значна частина цих підприємств в 2010–2017 рр. була збитковою, в окремих випадках були ознаки банкрутства,

критично високий рівень фізичного і морального зносу основних фондів, на обличчя істотна втрата кадрового потенціалу, істотно знижує рівень їх конкурентоспроможність як виробників інформаційної продукції.

Встановлено, що державна підтримка вітчизняних підприємств протягом 2000–2013 рр. була в Україні значно більше в порівнянні з країнами ЄС (5–9 разів), але структура витрачених ресурсів свідчить про нераціональне їх використання, що в свою чергу викликало деструктивний вплив на ринкове середовище. Проаналізовано виклики в зв'язку з набранням чинності Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», норми якого спрямовані на приведення національної системи контролю державної допомоги відповідно до правил державної допомоги ЄС.

Розроблено функціональну модель IDEF0 і обґрунтовано шляхи подальшого вдосконалення методологічних і практичних засад реалізації бюджетної програми «Українська книга», як форми державної підтримки розвитку інформаційної сфери України, застосування яких покликане підвищити ефективність використання бюджетних коштів та забезпечити досягнення орієнтирів сталого розвитку інформаційної сфери.

Сформовано методологічний підхід, який передбачає формування комплексної системи інформаційно-аналітичного забезпечення державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України шляхом детальної структуризації ключових характеристик інформаційної сфери та виробників інформаційної продукції, на основі уніфікації процедури отримання та обробки первинних даних, що дозволяє сформувати необхідну інформаційну основу для прийняття, реалізації та контролю тактичних і стратегічних рішень на всіх рівнях регулювання.

У п'ятому розділі «Стратегічні пріоритети модернізації державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери» розроблені науково-методичні засади удосконалення ресурсного забезпечення розвитку суб'єктів

інформаційної сфери, які ґрунтуються на використанні методу багатокритеріальної оцінки альтернатив за перевагою варіантів, що дозволяють робити вибір оптимального варіанту ресурсного забезпечення (фінансові, матеріальні, кадрові та інформаційні ресурси) необхідного для сталого розвитку підприємств інформаційної сфери за мінімальних ресурсних витрат.

Обґрунтовано, що основою діяльності органів державної влади з регулювання сталого розвитку інформаційної сфери повинна бути достовірна інформація на основі якої розраховується індекс сталого розвитку інформаційної сфери, який у свою чергу, з огляду на економічний розвиток, соціальний прогрес і створення інформаційної продукції, визначає орієнтири для застосування суб'єктами реалізації державної інформаційної політики найбільш доцільних правових, адміністративних та економічних інструментів у тактичному і стратегічному вимірах.

Запропоновано механізм державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери, що дозволяє вибрати оптимальний варіант його реалізації, який, з огляду на специфіку поточного стану інформаційної сфери та вплив найважливіших ризиків і невирішених проблем, сприяють створенню сприятливого і конкурентного середовища для всіх виробників інформаційної продукції, узгодженості дій органів державного регулювання та суб'єктів виробничої діяльності.

Розроблено науковий підхід до управління сталим розвитком інформаційної сфери, в основі якого лежить застосування методології IDEF0, що дозволило розробити комплексну функціональну модель процесу забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери, яка передбачає формування і досягнення базових цілей через реалізацію інформаційної політики для досягнення необхідного рівня індексу сталого розвитку інформаційної сфери.

Результатом регулювання сталого розвитку інформаційної сфери має стати: твердження мінімальних стандартів забезпечення інформаційної продукцією та інформаційними послугами; реформування фінансового забезпечення системи забезпечення інформаційної продукцією і надання інформаційних послуг; впровадження політики модернізації наявної інфраструктури для виготовлення інформаційної продукції і надання інформаційних послуг; створення умов для збереження і формування висококваліфікованого кадрового забезпечення інформаційної сфери; розробка системи моніторингу якості інформаційних послуг і оцінки забезпечення споживачів інформаційною продукцією.

Ключові слова: інформація, інформаційна продукція, інформаційна сфера, економіка інформаційної сфери, сталий розвиток інформаційної сфери, інформаційна безпека, державне регулювання інформаційної сфери.

Melnikov O.V. Regulation of sustainable development of the information sphere of Ukraine. — Qualification scientific work as a manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Economics in the specialty 08.00.03 — Economics and National Economy Management. — State educational institution «Academy of Financial Management» of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical principles, the development of methodological approaches, scientific and practical recommendations on state regulation of sustainable development of the information sphere of Ukraine.

The first chapter, «Theoretical and Methodological Foundations of the Formation of the Information Sphere» explores the theoretical foundations of regulating the sustainable development of the information sphere by carefully examining the fundamental theories of society's development such as: post-

industrial society, knowledge economy, information society. It is proved that in modern conditions, information and knowledge have acquired the importance of resources, which form the basis for the sustainable development of mankind.

The classification of information products is proposed in connection with the presence of a number of special properties, it allows manufacturers choose the most appropriate option for its production, based on the ability to evaluate products based on the fact that it should fully satisfy consumer information needs, taking into account the available personnel and financial capabilities, expected financial results.

The main characteristics of the periods of development of the information sphere of Ukraine were carefully considered, a connection was established in the appearance of the next technological structures with the level of mechanization and automation of technical means of the information sphere, accompanied by an increase in the productivity of information processes, which allowed us to form the genesis of a theoretical and methodological basis for the development of the information sphere.

It is proposed to consider the information sphere as a combination of social relations and types of economic activity aimed at ensuring individual and collective information needs through the creation, distribution and consumption of information products.

Using the IDEF0 methodology, an integrated functional model has been developed for the process of manufacturing and distribution of information products, the use of which can increase the efficiency of creating and providing access to information products.

The second chapter, «The Concept of Sustainable Development of the Information Sphere» substantiates the feasibility of interpreting sustainable development as a sequential process of identifying and achieving socially agreed strategic goals based on such regulatory and coordination mechanisms as the ratio of extensive and intensive development factors that can minimize medium and

long-term threats to the functioning of key areas human life and social life. The importance of considering the theoretical and methodological foundations of interaction in the system «information sphere — sustainable development» is proved. Based on the results of a retrospective analysis of the role of information in the general resource system, the necessity of its modern interpretation as a more significant resource compared with purely material (material-energy) natural resources capable of solving global problems that meet the goals of sustainable development is proved.

It is proposed that information security can be understood as the state of protection of the vital interests of a citizen, society and the state on the basis of ensuring access to information products at any time, as well as preventing threats of harm through: incompleteness, timeliness and inaccuracy of information used in the process of creating the corresponding information product; lack of opportunities to counteract the negative information impact and the negative consequences of the use of information products; unauthorized distribution, use and violation of integrity, availability of information products; inconsistencies of forms and methods of regulating the information sphere with the priorities of its sustainable development. It is substantiated that the need for priority information security is caused by the rapid pace of development of information technologies, on the one hand it contributes to the satisfaction of the information needs of each consumer, and on the other it leads to the emergence and negative impact of a significant number of other information threats. This own interpretation of the terms «security», «danger», «threat» and «risk», which allowed the formation of methodological aspects of ensuring the security of the information sphere of Ukraine.

An interpretation of the sustainable development of the information sphere as a process of formation and achievement of socially agreed strategic goals with a stable growth in the production of information products is proposed and theoretically justified. This process is aimed at ensuring the interests of present and

future generations, subject to ensuring information security in the context of establishing reasonable ratios of extensive and intensive factors of production for the types of economic activities that produce information products.

The third section, «Analysis of the Development of the Information Sphere of Ukraine», focuses on the study of transformational changes in the Ukrainian economy since the 1990s, creating an analytical basis for further consideration of the conditions of financial and economic activity of business entities of information products producers. It was established that during 2013-2017. There was a reduction in the number of enterprises producing information products, as well as the number of employees hired by them. It is proved that the decrease in the number of large enterprises during 2010-2017. By 20%, as well as their meager share, in particular in 2017 — 0.06%, is a serious obstacle to ensuring sustainable development of the information sphere and leads to the gradual destruction of the infrastructure for creating information products.

The innovative role of integrating scientific and technical knowledge in the process of constituting the economy of the information sphere as a special branch of modern science is shown.

The set of the most significant constraining and stimulating factors in the development of the information sphere is determined. A theoretical and methodological approach to the regulation of sustainable development of the information sphere of Ukraine has been developed, which provides a synthesis of the available statistical information and expert opinions on the current state and its future changes (for the period 2018-2020 and 2021-2025), Carrying out calculations based on the method of pair comparisons, which allowed us to simulate various scenarios (realistic, pessimistic and optimistic).

In the fourth section, «Institutional Foundations for Modernizing State Regulation of Sustainable Development of the Information Sphere of Ukraine», the institutional environment of the information sphere of Ukraine is studied and it is proved that ensuring the formation of basic conditions for the sustainable

development of the information sphere directly depends on the efficient use of the powers and resources provided and the tasks performed by the subjects of state information politicians among which is primarily the State Committee for Telecommunications dio.

The conducted analytical study made it possible to generally characterize the performance indicators of the State Committee for Television and Radio Broadcasting and to more thoroughly analyze the results of economic activity of 26 private joint stock companies directly established by it based on state enterprises. It was found that a significant part of these enterprises in 2010-2017. It was unprofitable, in some cases there were signs of bankruptcy, a critically high level of physical and moral depreciation of fixed assets, a substantial loss of personnel potential, significantly reduces their competitiveness as producers of information products.

It was established that state support for domestic enterprises during 2000-2013. It was much more in Ukraine in comparison with the EU countries (5–9 times), but the structure of the spent resources indicates their irrational use, which in turn caused a destructive effect on the market environment. Challenges are analyzed in connection with the entry into force of the Law of Ukraine «On State Assistance to Economic Entities», the norms of which are aimed at bringing the national system of state aid control in accordance with the EU state aid rules.

A functional model IDEF0 was developed and justified ways to further improve the methodological and practical foundations of the implementation of the budget program «Ukrainian Book» as a form of state support for the development of the information sphere of Ukraine, the use of which is designed to increase the efficiency of the use of budget funds and ensure the achievement of guidelines for sustainable development of the information sphere.

A methodological approach has been formed, which provides for the formation of an integrated system of information and analytical support for state regulation of sustainable development of the information sphere of Ukraine by

detailed structuring of the key characteristics of the information sphere and producers of information products, based on the unification of the procedure for obtaining and processing primary data, allows to create the necessary information basis for adoption, implementation and control of tactical and strategic decisions at all levels of regulation.

In the fifth section, «Strategic Priorities for the Modernization of State Regulation of the Sustainable Development of the Information Sphere», the scientific and methodological foundations for improving the resource support for the development of the subjects of the information sphere are developed, based on the use of the multi-criteria assessment of alternatives for the advantage of options that make it possible to choose the best option for resource support (financial, material, human and information resources) necessary for sustainable enterprise development in information sphere with minimal resource costs.

It is substantiated that the basis of the activities of state authorities in regulating the sustainable development of the information sphere should be reliable information on the basis of which the index of sustainable development of the information sphere is calculated, which, in turn, taking into account economic development, social progress and the production of information products, determines guidelines for the implementation of the implementation state information policy of the most appropriate legal, administrative and economic information tools in tactical and strategic dimensions.

The mechanism of state stimulation of the sustainable development of the information sphere is proposed, it allows to choose the best option for its implementation, which, taking into account the specifics of the current state of the information sphere and the influence of the most important risks and unresolved problems, contributes to the creation of a favorable and competitive environment for all producers of information products, coordination of actions of state regulatory bodies and subjects of industrial activity.

A scientific approach has been developed to manage the sustainable development of the information sphere, which is based on the application of the IDEF0 methodology, which allowed to develop a comprehensive functional model for the process of ensuring sustainable development of the information sphere, which provides for the formation and achievement of basic goals through the implementation of the information policy to achieve the necessary level of the sustainable information development index spheres.

The result of the regulation of sustainable development of the information sphere should be: the adoption of minimum standards for the provision of information products and information services; reforming the financial support of the information products supply system and the provision of information services; implementation of the policy of modernizing the existing infrastructure for the production of information products and the provision of information services; creating conditions for the preservation and formation of highly qualified personnel in the information sphere; development of a system for monitoring the quality of information services and assessing the provision of population with information products.

Keywords: information, information products, information sphere, economics of information sphere, sustainable development of information sphere, information security, state regulation of information sphere.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Мельников О. В. Сталий розвиток інформаційної сфери України: Напрями та перспективи / О. В. Мельников. — К. : Акад. фін. упр., 2018. — 390 с. — 24,37 друк. арк.
2. Дурняк Б. В. Видавничо-поліграфічна галузь України : Стан, проблеми, тенденції. Статистично-графічний огляд / Б. В. Дурняк,

А. М. Штангрет, О. В. Мельников. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2006. — 275 с. (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 5,72 друк. арк.).

3. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні / [Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников, Я. М. Угрин]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — 151 с. (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 2,35 друк. арк.).

4. Читання як проблема вільного часу : За результатами соціолого-статистичних досліджень / [В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен, А. М. Штангрет, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — 160 с. (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання інформації щодо зміни форм культурної діяльності та її залежності від прибутків населення — 2,50 друк. арк.).

5. Антикризове корпоративне управління : Теоретичні та прикладні аспекти / [С. С. Гасанов, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Т. С. Мінаєва]. — К. : Акад. фін. упр., 2012. — 301 с. (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання інформації для розроблення системи раннього попередження та реагування — 3,76 друк. арк.).

6. Екологізація суспільства : Соціальна роль та моделювання = Ecologization of society : Social role and modelling = Экологизация общества : Социальная роль и моделирование / [Е. П. Семенюк, Т. В. Олянишен, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Я. В. Котляревський ; слово до читача Ю. Ю. Туниці]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. — 460 с. (Особистий внесок здобувача: опрацювання думок експертів за допомогою відповідного математичного апарата в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства — 5,75 друк. арк.).

7. Котляревський Я. В. Організаційно-економічний механізм розвитку видавничо-поліграфічної галузі в процесі гарантування інформаційної безпеки України / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. — 214 с. (Особистий внесок здобувача: дослідження стану інформаційної безпеки України — 4,45 друк. арк.).

8. Фінансова санація : Теоретичні та прикладні аспекти / [С. С. Гасанов, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Т. С. Мінаєва]. — К. : Акад. фін. упр., 2013. — 310 с. (Особистий внесок здобувача: визначено сучасні підходи до визначення економічного змісту кризових явищ — 3,87 друк. арк.).

9. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / [Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Е. П. Семенюк, В. І. Воробйов]. — К. : Центр учбової літератури, 2016. — 148 с. (Особистий внесок здобувача: дослідження еволюції теоретико-методологічних підходів до концепції сталого розвитку, сутності та ключових параметрів формування інформаційної сфери, формування концептуальних підходів до забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери — 1,85 друк. арк.).

10. Теоретико-методичні засади формування організаційного забезпечення управління економічною безпекою машинобудівного підприємства / [О. В. Халіна, А. М. Штангрет, Л. Є. Сухомлин, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. — 252 с. (Особистий внесок здобувача: визначено ключові етапи здійснення інтегральної оцінки втрат від реалізації загроз економічній безпеці підприємств — 3,93 друк. арк.).

11. Фінансова безпека машинобудівного підприємства : Методичні засади формування та забезпечення / [Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. — 240 с. (Особистий внесок здобувача: визначено ключові етапи

оцінювання альтернативних варіантів досягнення необхідного рівня фінансової безпеки підприємств за різної потреби у ресурсах — 3,75 друк. арк.).

12. Державна підтримка видавничої справи : Досвід, проблеми, перспективи / [О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк]. — К. : Центр учбової літератури, 2017. — 130 с. (Особистий внесок здобувача: досліджено перспективи впровадження засад сталого розвитку в систему державної підтримки суб'єктів інформаційної сфери — 2,03 друк. арк.).

13. Штангрет А. М. Стан і тенденції видавничо-поліграфічної галузі України / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова, О. В. Мельников // Удосконалення методичного забезпечення антикризового управління на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова. — К. : УкрНДІСВД, 2010. — С. 67–144 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 1,20 друк. арк.).

14. Штангрет А. М. Підприємства видавничо-поліграфічної галузі як суб'єкт інформаційної безпеки : Регіональний розріз / А. М. Штангрет, М. М. Назарук, О. В. Мельников // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку держави, регіону, галузі та підприємства / за заг. ред. А. М. Штангрета. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2013. — С. 219–235 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 5,33 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

15. Мельников О. В. Трудові ресурси видавничо-поліграфічної галузі : Кількісна та якісна характеристики / О. В. Мельников // Формування ринкових

відносин в Україні. — 2010. — Вип. 9 (112). — С. 149–153. — 0,25 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

16. Мельников О. В. Концепція розроблення інформаційного забезпечення управління видавничо-поліграфічною галуззю / О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2013. — № 1 (42). — С. 73–77153. — 0,25 друк. арк. [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

17. Мельников О. В. Державне стимулювання стійкого розвитку інформаційної сфери / О. В. Мельников // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 9, ч. 2. — С. 32–36153. — 0,25 друк. арк. [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

18. Мельников О. В. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2016. — № 9 (184). — С. 76–80. — 0,25 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

19. Мельников О. В. Сутність та ключові параметри формування інформаційної сфери України / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2016. — № 10 (185). — С. 39–44. — 0,31 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

20. Мельников О. В. Методологічні аспекти формування безпеки інформаційної сфери як основи її сталого розвитку / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 4 (191). — С. 30–35. — 0,31 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

21. Мельников О. В. Розроблення механізму державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери України із застосуванням методології функціонального моделювання / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 9 (196). — С. 34–38. — 0,25 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

22. Мельников О. В. Сутність та завдання державного регулювання розвитком інформаційної сфери України / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 5 (192). — С. 87–93. — 0,37 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

23. Мельников О. В. Функціональна модель виготовлення та поширення інформаційної продукції / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 10 (197). — С. 96–100. — 0,25 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

24. Мельников О. В. Сучасний етап реалізації програми «Українська книга» / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2018. — № 7–8 (206–207). — С. 103–110. — 0,43 друк. арк. [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

25. Мельников О. В. Шляхи удосконалення методичних і практичних засад реалізації програми «Українська книга» / О. В. Мельников // Вчені зап. Таврій. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Сер. Економіка і управління. — 2018. — Т. 29 (68), № 4. — С. 64–69. — 0,31 друк. арк. [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

26. Штангрет А. Структура активів підприємств видавничо-поліграфічного комплексу України у 2001–2004 рр. / А. Штангрет, Б. Дурняк, О. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2006. — Вип. 9. — С. 91–97 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо активів підприємств галузі — 0,12 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

27. Сеньківський В. М. Модель ієрархії критеріїв попиту на книги / В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Т. В. Олянишен // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2008. — № 1 (13). — С. 155–162 (Особистий внесок здобувача: пошук та систематизація даних про попит на видавничу продукцію — 0,14 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

28. Котляревський Я. В. Перспективи інноваційних процесів у видавничо-поліграфічній галузі / Я. В. Котляревський, Н. І. Передерієнко, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2009. — № 1 (15). — С. 93–102 (Особистий внесок здобувача: охарактеризовано окремі аспекти галузевих інноваційних процесів — 0,18 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

29. Штангрет А. М. Стан та перспективи розвитку поліграфії в умовах інтернаціоналізації та глобалізації ринкової економіки / А. М. Штангрет, О. В. Мельников, В. В. Мартинів // Економічні науки. Сер. Економічна теорія та економічна історія. — 2009. — Вип. 6 (23), ч. 2. — С. 390–400 (Особистий внесок здобувача: охарактеризовано вплив глобалізації на розвиток окремих складових інформаційної сфери — 0,20 друк. арк.) [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

30. Воробйов В. І. Інформаційне забезпечення як основа прийняття ефективних антикризових рішень органами державної влади (на прикладі видавничо-поліграфічної галузі) [Електронний ресурс] / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Ефективна економіка. — 2010. — № 12. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=411&p=1> (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання інформації щодо діючих нормативних документів — 0,12 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

31. Штангрет А. М. Загрози на шляху України до економіки знань : Стан та ключові проблеми освіти / А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 3 (118). — С. 24–30 (Особистий внесок здобувача: побудова моделі ієрархії факторів впливу на сучасний рівень вітчизняної вищої освіти — 0,18 друк. арк.) [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

32. Котляревський Я. В. Розвиток вітчизняної поліграфії у контексті техніко-економічних укладів / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Наук.

зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2011. — № 1 (34). — С. 63–70 (Особистий внесок здобувача: охарактеризовано зміст окремих етапів розвитку галузі — 0,21 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

33. Ареф'єва О. В. Побудова моделей ключових загроз на шляху до економіки знань в Україні / О. В. Ареф'єва, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2011. — № 2 (35). — С. 52–67 (Особистий внесок здобувача: визначено ключові етапи побудови моделей — 0,23 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

34. Швайка Л. А. Ієрархія факторів економічного розвитку поліграфічної галузі України / Л. А. Швайка, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2011. — № 3 (36). — С. 54–69 (Особистий внесок здобувача: визначено ключові фактори розвитку галузі — 0,31 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

35. Петрашова О. М. Моделювання загроз техніко-технологічної безпеки підприємств видавничо-поліграфічної галузі [Електронний ресурс] / О. М. Петрашова, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // Ефективна економіка. — 2011. — № 9. — Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=715&p=1> (Особистий внесок здобувача: визначено ключові етапи побудови моделей — 0,33 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

36. Швайка Л. А. Економічний розвиток видавничо-поліграфічної галузі України : Дослідження сутності, показників, факторів і результатів / Л. А. Швайка, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2012. — № 4 (41). — С. 95–102 (Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано ключові фактори розвитку однієї зі складових

інформаційної сфери — 0,14 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

37. Мельников О. В. Багатофакторний вибір альтернативних варіантів оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства на основі нечіткого відношення переваги / О. В. Мельников, М. М. Караїм // *Наук. вісник (Нац. лісотехн. ун-т України)*. — 2013. — Вип. 23.3. — С. 355–362 (Особистий внесок здобувача: визначено ключові етапи пошуку антикризового рішення — 0,21 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

38. Мельников О. В. Формалізація предметної області управління видавничо-поліграфічною галуззю на основі системного підходу / О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет // *Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]*. — 2013. — № 2 (43). — С. 73–78 (Особистий внесок здобувача: запропоновано інформаційно-логічну модель галузі — 0,15 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

39. Штангрет А. М. Фінансова безпека підприємства : Методичні засади управління / А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // *Фінанси України*. — 2013. — № 11 (216). — С. 56–65 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання інформації щодо загроз фінансовій безпеці підприємств — 0,18 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

40. Мандзіновська Х. О. Прогнозування впливу на фінансову безпеку машинобудівного підприємства внутрішніх загроз / Х. О. Мандзіновська, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // *Формування ринкових відносин в Україні*. — 2015. — № 4 (167). — С. 135–141 (Особистий внесок здобувача: опрацювання думок експертів щодо впливу загроз на фінансову безпеку підприємств за допомогою методу парних порівнянь — 0,12 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричних баз даних Google Scholar і РИИЦ*].

41. Котляревський Я. В. Напрями розвитку інноваційних процесів у видавничо-поліграфічній галузі / Я. В. Котляревський, С. І. Князєв, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2015. — Т. 11, № 2. — С. 5–19 (Особистий внесок здобувача: проаналізовано закони розвитку та функціонування галузі — 0,29 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

42. Котляревський Я. В. Основні засади діяльності Державного комітету з питань телебачення і радіомовлення України як суб'єкта інформаційної сфери / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2015. — № 5 (86). — С. 15–22 (Особистий внесок здобувача: узагальнено та проаналізовано інформацію про діяльність Держкомтелерадіо — 0,14 друк. арк.) [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

43. Халіна О. В. Інтегральна оцінка втрат від реалізації загроз для економічної безпеки машинобудівного підприємства / О. В. Халіна, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк, О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2015. — № 9 (172). — С. 91–95 (Особистий внесок здобувача: застосовано відповідний підхід до визначення інтегральної оцінки втрат від реалізації загроз економічній безпеці підприємства — 0,06 друк. арк.) [Видання включено до наукометричних баз даних *Google Scholar* і *РИНЦ*].

44. Котляревський Я. В. Формування аналітичного забезпечення застосування антикризових технологій в управлінні економічною безпекою машинобудівних підприємств / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, М. М. Караїм, Ю. В. Ратушняк, О. В. Мельников // Бізнес Інформ. — 2015. — №10. — С. 281–285 (Особистий внесок здобувача: запропоновано підхід для оцінки пріоритетності впливу загроз економічній безпеці підприємства — 0,05 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

45. Котляревський Я. В. Ієрархічне впорядкування факторів, що стримують або стимулюють розвиток інформаційної сфери в Україні / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2016. — Вип. 2 (75). — С. 39–52 (Особистий внесок здобувача: визначено перелік основних стримуючих і стимулюючих чинників, проведено їх оцінку та ієрархічно впорядковано — 0,20 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

46. Семенюк Е. П. Інформаційно-комунікаційні аспекти формування і функціонування наукових шкіл видавничо-поліграфічної галузі / Е. П. Семенюк, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2016. — Т. 12, № 2. — С. 71–89 (Особистий внесок здобувача: охарактеризовано рух інформаційних потоків у процесі створення інформаційної продукції — 0,37 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

47. Котляревський Я. В. Сутність та індикатори досягнення сталого розвитку інформаційної сфери / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2016. — Вип. 4 (77). — С. 5–14 (Особистий внесок здобувача: розроблено перелік індикаторів сталого розвитку інформаційної сфери — 0,18 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

48. Семенюк Е. П. Економіка інформаційної сфери : Формування спеціально-наукового категоріального апарату / Е. П. Семенюк, Я. В. Котляревський, С. І. Князєв, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2017. — Т. 13, № 3. — С. 5–21 (Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано поняття «інформаційна сфера», «інформаційна безпека», «сталий розвиток інформаційної сфери» — 0,25 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

49. Мельников О. В. Оцінка ефективності управління основними виробничими засобами поліграфічних підприємств / О. В. Мельников, М. В. Сірик // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2017. — Вип. 2 (79). — С. 118–131 (Особистий внесок здобувача: пошук статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності окремих суб'єктів господарювання — 0,40 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

50. Котляревський Я. В. Розвиток видавничої діяльності в контексті вдосконалення регулювання конкурентної політики та державної допомоги / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Р. В. Єрмоличев, В. В. Деревянкін, А. М. Штангрет // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2017. — Вип. 4 (81). — С. 104–127 (Особистий внесок здобувача: зібрано та проаналізовано дані про державну допомогу вітчизняній видавничій діяльності — 0,28 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

51. Melnikov A. Theoretical and methodological foundations for providing sustainable development of the information sphere in Ukraine / A. Melnikov, Ya. Kotliarevskyy, A. Shtangret // Problems and prospects of economics and management. — 2017. — № 3 (11) : Dedicated to the Siversky Scientific Listening «Information economy: problems of formation and development prospects in Ukraine» (To the 100th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine). — P. 46–52 (Особистий внесок здобувача: обґрунтовано сукупність основних принципів та перелік стратегічних завдань забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери — 0,12 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Index Copernicus International*].

52. Котляревський Я. В. Про стратегічні пріоритети вимірювання публікаційної та видавничої активності в науковій діяльності / Я. В. Котляревський, А. І. Радченко, О. В. Мельников, Е. П. Семенюк // Наука та інновації. — 2018. — Т. 14, № 5. — С. 5–18 (Особистий внесок здобувача:

описано вимоги до деяких видів інформаційної продукції — 0,20 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

53. Гасанов С. С. Методологічні підходи до нормування праці у сфері наукових досліджень та розробок / С. С. Гасанов, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, С. І. Князєв, А. М. Штангрет, Е. П. Семенюк // Наука та інновації. — 2019. — Т. 15, № 1. — С. 5–27 (Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано етапи аналітичного дослідження — 0,22 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

54. Melnikov A. Effect of constraining and stimulating factors on the sustainable development of the information sphere of Ukraine / A. Melnikov, Ya. Kotliarevsky, S. Knyazev, A. Shtangret // Economics and Law. — 2019. — No1 (52). — P. 74–86 (Особистий внесок здобувача: спрогнозовано у коротко- та середньостроковій перспективі вплив факторів, що визначають розвиток вітчизняної інформаційної сфери — 0,18 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Index Copernicus International*].

Статті в наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

55. Semenyuk E. P. Information and communication aspects of founding and operating the scientific schools in the field of publishing and printing / E. P. Semenyuk, Ya. V. Kotlyarevsky, A. V. Melnikov // Science and innovation. — 2016. — Vol. 12, No.2. — P. 63–80 (Особистий внесок здобувача: охарактеризовано рух інформаційних потоків у процесі створення інформаційної продукції — 0,35 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних *Web of Science*].

56. Semenyuk E. P. Information economy : The formation of special-purpose categorical framework / E. P. Semenyuk, Ya. V. Kotlyarevsky, S. I. Kniaziev,

A. V. Melnikov // *Science and innovation*. — 2017. — Vol 13, No.3. — P. 5–19 (Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано поняття «інформаційна сфера», «інформаційна безпека», «сталий розвиток інформаційної сфери» — 0,21 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Web of Science*].

57. Kotlyarevsky Ya. V. Strategic Priorities in Measuring the Publication and Publishing Works in Scholarly Research Activity / Ya. V. Kotlyarevsky, A. I. Radchenko, A. V. Melnikov, E. P. Semenyuk // *Science and innovation*. — 2018. — Vol. 14, No.5. — P. 5–16 (Особистий внесок здобувача: описано вимоги до деяких видів інформаційної продукції — 0,17 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Web of Science*].

58. Gasanov S. S. Methodological Approaches to Labor Norming in Scholarly Research and Development / S. S. Gasanov, Ya. V. Kotlyarevsky, A. V. Melnikov, S. I. Knjazev, A. M. Shtangret, E. P. Semenyuk // *Science and innovation*. — 2019. — Vol 15, No1. — P. 5–24 (Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано етапи аналітичного дослідження — 0,19 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Web of Science*].

Статті в іноземних фахових виданнях:

59. Мельников А. В. Информационная революция и современная полиграфия / А. В. Мельников, Э. П. Семенюк // *Научно-техническая информация*. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. — 2014. — № 1. — С. 1–12 (Особистий внесок здобувача: проаналізовано вплив науково-технічного прогресу на розвиток складових інформаційної сфери — 0,34 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Scopus*].

60. Melnikov A. V. The information revolution and the modern printing industry / A. V. Melnikov, E. P. Semenyuk // *Scientific and technical information processing*. — 2014. — Vol. 41, No.1. — P. 1–11 (Особистий внесок здобувача: проаналізовано вплив науково-технічного прогресу на розвиток складових

інформаційної сфери — 0,31 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричних баз даних Scopus і Web of Science*].

61. Kotlyarevsky Ya. V. Sustainable development of informational sphere in Ukraine / Ya. Kotliarevskyy, A. Melnikov, A. Shtangret, H. Pushak // *European cooperation*. — 2016. — № 8 (15). — P. 80–87 (Особистий внесок здобувача: запропоновано механізм державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери України — 0,10 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Web of Science*].

62. Sylkin O. Assessing the financial security of the engineering enterprises as preconditions of application of anti-crisis management: practical aspect / O. Sylkin, A. Shtangret, O. Ogirko, A. Melnikov // *Business and Economic Horizons*. — 2018. — Vol. 14, No. 4. — P. 926–940 (Особистий внесок здобувача: пошук даних стосовно господарської діяльності окремих суб'єктів господарювання — 0,21 друк. арк.) [*Видання включено до наукометричної бази даних Scopus*].

Праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

63. Мельников О. В. До проблеми періодизації розвитку друкарства в Україні / О. В. Мельников // XI Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, бер. 2008 р., м. Київ : тези доп. — К., 2008. — С. 11–14. — 0,18 друк. арк.

64. Мельников А. В. Исследование развития полиграфии на основе информационного подхода / А. В. Мельников // XIII Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, бер. 2010 р., м. Київ : тези доп. — К., 2010. — С. 18–20. — 0,12 друк. арк..

65. Мельников О. В. Конкретизація поняття сталого розвитку інформаційної сфери / О. В. Мельников // *Мат. доп. Міжнар. наук.-практ. конф. «Можливості та перспективи забезпечення сталого розвитку економіки України»*, 21–22 жовт. 2016 р., м. Ужгород. — Ужгород, 2016. — С. 38–40. — 0,12 друк. арк.

66. Мельников О. В. Механізми державного стимулювання стійкого розвитку інформаційної сфери [Електронний ресурс] / О. В. Мельников // Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі : Проблеми, ефективність, перспективи : Тези доп. ІХ Симпозіуму, 25 лист. 2016 р., м. Харків. — С. 413–415. — Режим доступу: https://vk.com/doc234427284_441213678. — 0,12 друк. арк.

67. Мельников О. В. Удосконалення інституційних механізмів забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери / О. В. Мельников // Мат. ІІ Всеукраїн. наук.-практ. конф. «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні», 23–25 лист. 2016 р., м. Львів. — Львів, 2016. — С. 113–116. — 0,18 друк. арк..

68. Мельников О. В. Перспективи розвитку видавничої справи в Україні відповідно до європейських норм регулювання конкурентної політики та державної допомоги / О. В. Мельников // Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами : Мат. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 7 груд. 2017 р., м. Луцьк. — Ч. 1. — Луцьк, 2017. — С. 147–150. — 0,18 друк. арк.

69. Мельников О. В. Трансформація системи державної допомоги суб'єктам інформаційної сфери [Електронний ресурс] / О. В. Мельников // Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації : Тези доп. учасників Всеукраїн. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, 20 квіт. 2017 р., м. Харків. — Х., 2017. — С. 142–143. — Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B13QVCtAuM2-dXJNbGxUNU9yN0VoM1ktVmRQQzRLdVgtbTRZ/view>. — 0,06 друк. арк.

70. Мельников О. В. Програма «Українська книга» : Генеза державного регулювання / О. В. Мельников // Мат. V Всеукраїн. наук.-практ. конф. «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : Проблеми та шляхи їх вирішення», 17–19 трав. 2018 р., м. Львів. — Львів, 2018. — С. 107–108. — 0,06 друк. арк.

71. Дурняк Б. В. Сучасні тенденції розвитку поліграфії в Україні (2001–2005 рр.) / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. спів роб. і асп. [Укр. акад. друкарства], 5–8 лют. 2007 р., м. Львів: [тези доп.]. — Львів, 2007. — С. 3 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 0,02 друк. арк.).

72. Дурняк Б. В. Тенденції розвитку підприємництва у видавничо-поліграфічній галузі України (2001–2006) / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Тези доп. наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. співроб. і асп. [Укр. акад. друкарства], 4–8 лют. 2008 р., м. Львів. — Львів, 2008. — С. 3 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 0,02 друк. арк.).

73. Дурняк Б. В. Сучасний стан розвитку підприємництва у видавничій справі та поліграфічній діяльності України (2005–2008) / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. співроб. і асп. [Укр. акад. друкарства], 2–5 лют. 2010 р., м. Львів: тези доп. [у 2-х чч.]. — [Ч. 1]. — Львів, 2010. — С. 3 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо основних аспектів господарської діяльності підприємств галузі — 0,02 друк. арк.).

74. Швайка Л. А. Моделі факторів впливу на економічний розвиток поліграфічної галузі України / Л. А. Швайка, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. працівників і асп. [Укр. акад. друкарства], 1–4 лют. 2011 р., м. Львів: тези доп. — Львів, 2011. — С. 116 (Особистий внесок здобувача: визначено ключові фактори розвитку галузі — 0,02 друк. арк.).

75. Воробйов В. І. Спільні науково-дослідні розробки ПрАТ «УкрНДІСВД» та Української академії друкарства у 2008–2011 рр. / В. І. Воробйов, О. М. Петрашова, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // XIV

Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, 27 трав. 2011 р., м. Київ : тези доп. — К., 2011. — С. 6–8 (Особистий внесок здобувача: узагальнено інформацію про наукові дослідження та розробки — 0,03 друк. арк.).

76. Жидецький Ю. Ц. Моделі факторів впливу на розвиток технічної освіти в Україні (на прикладі поліграфічної галузі) / Ю. Ц. Жидецький, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. працівників і асп. [Укр. акад. друкарства], 24–27 січ. 2012 р., м. Львів: тези доп. — Львів, 2012. — С. 130 (Особистий внесок здобувача: опрацювання думок експертів щодо впливу факторів на розвиток технічної освіти — 0,02 друк. арк.).

77. Мельников О. В. Багатофакторний вибір альтернативних варіантів оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства / О. В. Мельников, М. М. Караїм // Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави : Тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., 31 трав. 2013 р., м. Львів. — Львів, 2013. — С. 191–195 (Особистий внесок здобувача: пошук оптимального антикризового рішення — 0,12 друк. арк.).

78. Мельников О. В. Аналіз забезпечення людського розвитку в Україні інформаційною продукцією / О. В. Мельников, Л. Є. Сухомлин // Соціально-економічний потенціал сталого розвитку країни : Сучасний стан, тенденції та проблеми відтворення : мат. Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 квіт. 2017 р., м. Львів : у 2-х ч. — Ч. 1. — Львів, 2017. — С. 34–37 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо забезпечення інформаційною продукцією — 0,09 друк. арк.).

79. Котляревський Я. В. Видання навчальної та наукової літератури у контексті забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Сучасні видавництва вищих навчальних закладів : Мат. II Всеукраїн. наук.-практ. конф., [присвяч. 100-

річчю Держ. наук. установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»], 25–27 трав. 2017 р., м. Одеса. — Одеса, 2017. — С. 86–96 (Особистий внесок здобувача: пошук та опрацювання статистичної інформації щодо забезпечення видавничою продукцією, побудова моделі руху потоків інформаційної продукції в суспільстві — 0,31 друк. арк.).

80. Мельников О. В. Удосконалення системи підготовки кадрів для інформаційної сфери [Електронний ресурс] / О. В. Мельников, Я. В. Котляревський // Забезпечення якості вищої економічної освіти : Сучасний стан та перспективи : зб. мат. IV Наук.-метод. конф. Харків. ін.-ту фін. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту, 2 лют. 2017 р., м. Харків. — Х., 2017. — С. 76–79. — Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B13QVCtAuM2-RWFlekJwZzJkUl9vYWoxVlcxYjV6ZFAxNmpF/view> (Особистий внесок здобувача: опрацювання думок експертів щодо удосконалення системи підготовки кадрів — 0,09 друк. арк.).

81. Мельников О. В. Формування безпеки інформаційної сфери як основи її сталого розвитку / О. В. Мельников, Л. Є. Сухомлин // Мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : Проблеми та шляхи їх вирішення», 18–20 трав. 2017 р., м. Львів. — Львів, 2017. — С. 199–201 (Особистий внесок здобувача: уточнена характеристика поняття «інформаційна безпека» — 0,06 друк. арк.).

82. Котляревський Я. В. Функціональне моделювання процесу забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми управління : Імперативи забезпечення сталого розвитку» : зб. мат., 23–24 лист. 2017 р., м. Київ. — К., 2017. — С. 175–177 (Особистий внесок здобувача: застосування методу функціонального моделювання для опису процесу забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери — 0,06 друк. арк.).

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ.....	36
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУ-	
ВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ.....	52
1.1. Передумови формування інформаційної сфери на сучасному етапі розвитку суспільно-економічних відносин.....	52
1.2. Генеза формування інформаційної сфери.....	70
1.3. Методологічні основи формування інформаційної сфери в системі соціально-економічних відносин.....	86
Висновки до розділу 1.....	104
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	
ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ.....	107
2.1. Роль інформаційної сфери в процесі досягнення цілей сталого розвитку.....	107
2.2. Концептуальні основи забезпечення інформаційної безпеки.....	125
2.3. Сутність, зміст і складові сталого розвитку інформаційної сфери	138
Висновки до розділу 2.....	149
Розділ 3. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ	
СФЕРИ УКРАЇНИ.....	153
3.1. Трансформаційні процеси в національній економіці та розвиток інформаційної сфери.....	153
3.2. Економіка інформаційної сфери: Інноваційна роль інтеграції науково-технічного знання.....	182

	Стор.
3.3. Типологізація факторів сталого розвитку інформаційної сфери України.....	192
3.3.1. Стимулюючі фактори сталого розвитку інформаційної сфери.....	194
3.3.2. Стимулюючі фактори сталого розвитку інформаційної сфери.....	202
3.4. Прогнозування впливу факторів на сталий розвиток інформаційної сфери України.....	206
Висновки до розділу 3.....	220
РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	
4.1. Розвиток інституційного середовища інформаційної сфери України.....	223
4.2. Удосконалення економічного забезпечення корпоративного управління в окремих сегментах інформаційної сфери України.....	232
4.3. Трансформація системи державної допомоги економічним агентам інформаційної сфери України (на прикладі видавничої та поліграфічної діяльності).....	244
4.3.1. Бюджетне фінансування видавничої справи України у системі державної підтримки суб'єктів національної економіки як чинник сталого розвитку національної інформаційної сфери.....	244
4.3.2. Особливості реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» в системі формування і реалізації інформаційної та культурної політик.....	261
4.3.3. Шляхи подальшого удосконалення методологічних і практичних засад реалізації програми «Українська книга».....	277

	Стор.
4.4. Інформаційно-аналітичне забезпечення державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери.....	296
4.4.1. Визначення видів робіт інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери.....	296
4.4.2. Завдання, які вирішуються користувачем, і вимоги до інформації.....	308
4.4.3. Концептуальні моделі баз даних інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери.....	323
Висновки до розділу 4.....	342
РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ.....	345
5.1. Концепція регулювання сталого розвитку інформаційної сфери.....	345
5.2. Стратегічні напрями удосконалення ресурсного забезпечення розвитку економічних агентів інформаційної сфери.....	371
5.3. Методологічні підходи до аналізу рівня сталого розвитку інформаційної сфери України.....	386
5.4. Проектування системної модернізації регулювання сталого розвитку інформаційної сфери.....	401
Висновки до розділу 5.....	417
Висновки.....	420
Список використаних джерел.....	425

ВСТУП

Актуальність теми. Глобальний консенсус щодо необхідності забезпечення сталого розвитку сприяв ухваленню в рамках 70-ї сесії Генасамблеї ООН (2015) підсумкового документу «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», який передбачає досягнення 17 цілей з відповідними деталізуючими завданнями, що мають реалізовуватись у національних контекстах. Зокрема, восьма ціль «Гідна праця та економічне зростання» серед інших охоплює завдання стосовно створення інституційних і фінансових можливостей для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення й розвитку креативної економіки. А в межах дев'ятої цілі «Промисловість, інновації та інфраструктура» виділено окреме завдання щодо розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їх широкого застосування в основних секторах національної економіки. Своєю чергою, у підсумкових документах саміту G-20, що проходив у м. Осака (Японія, червень 2019-го), відбулося унікальне зосередження уваги урядів провідних країн світу на проявах цифрової економіки, визнанні структурних змін дигіталізації окремим джерелом економічного зростання та істотними для формування нової якості соціально-економічних відносин інклюзивного характеру, спрямованих на формування нового людиноцентричного типу майбутнього суспільства. Саме у цьому контексті, на основі вільного обігу інформації (даних), ідей і знань уже формується економіка нового типу, яка потребує дедалі вищої продуктивності, впровадження інновацій та урахування концепту сталого розвитку, а також особливих підходів до регулювання, що спроможні задовольняти потреби еволюції традиційних видів економічної діяльності, формування і реалізації секторальних політик, міжнародної торгівлі до окреслених контурів нової економіки. Відповідно, процеси масштабного і всеохоплюючого застосування інформації як економічного

ресурсу, який істотно змінює співвідношення між традиційними продуктивними силами й виробничими відносинами в національних економіках і на глобальному рівні, будучи джерелом інтенсифікації та акселерації економічного розвитку, знаходяться у центрі уваги наднаціональних інституцій. Триваючий серед дослідників і фахівців дискурс щодо змістовних особливостей *цифрової економіки, нової економічної реальності, інформаційної економіки, економіки знань, креативної економіки*, пов'язаний з цими явищами загостренням фундаментальних інституціональних проблем *інформаційної асиметрії* (information asymmetry) та *цифрової нерівності* (digital divide), структуризація на основі традиційних секторів і видів економічної діяльності нових продуктів і ринків, зокрема таких, яких сучасна корпоративна аналітика відносить до медіа (креативних) індустрій, надаючи їм надзвичайно важливого соціального забарвлення, адже вони виступають одним з провідних напрямів формування якості людського капіталу, актуалізують потреби дослідження, регулювання й розвитку відповідної сфери національних економік, що охоплює створення, розподіл, обмін та споживання інформації (інформаційної продукції) у межах концепту сталого розвитку. Окремим викликом для регулювання є встановлення балансу між можливостями та потребами споживачів інформаційної продукції і збереженням інформаційного суверенітету країни під впливом зовнішніх загроз.

З іншого боку, відповідну потребу стосовно визначення і модернізації національних пріоритетів економічного зростання та сприяння формуванню якісно нових підходів до регулювання відзначають автори доповіді ООН «Світове економічне становище та перспективи, 2019». Порівнюючи темпи зростання ВВП на душу населення у країнах світу, приходять до висновку про суттєві виклики можливостям досягнення Цілей сталого розвитку у багатьох країнах, які мають показники нижчі за середній світовий рівень протягом середньострокового періоду. Головною щодо засад і викликів, пов'язаних із

зазначеною проблемою, фахівці ООН вважають застарілу структуру національних економік цих країн, яка переважно є сировинно-орієнтованою, недостатньою мірою вбудованою у глобальні ланцюги доданої вартості тощо. Безсумнівно, Україна, де понад 2,5 роки спостерігається помірне зростання економіки, а за різними експертними оцінками і надалі очікується ріст на рівні 2,5–3,0%, за умов подальшого розгортання зовнішніх і внутрішніх викликів вимушена постійно наздоганяти світову економіку, адже глобальне зростання у 2019–2020 рр. за фаховими прогнозами досягне 3,6–3,9%. Це означатиме, що і надалі відбуватиметься нарощування відставання в економічній динаміці України і розвинутих країн, а також країн, що розвиваються, відповідно будуть поглиблюватися відмінності в економічному зростанні порівняно з країнами ЄС, що негативно впливатиме як на міграційну (демографічну) ситуацію, так і на перспективи реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, поглиблення співробітництва в євроінтеграційному напрямі тощо. Складність подолання такого розриву зумовлена тим, що забезпечити випереджальні темпи економічного розвитку за споживчої та імпортозалежної моделі національної економіки, яка вразлива до зовнішніх шоків і несприятливої кон'юнктури зовнішніх ринків, можливо за кардинальної зміни підходів до визначення пріоритетів і важелів регулювання сталого розвитку національної економіки, зокрема на основі розвитку її інформаційної сфери, розвитку та вдосконалення соціально-економічних відносин щодо виробництва, розподілу, обміну й споживання інформаційної продукції і на її основі розширення експорту з вищою часткою доданої вартості, що сприятиме у підсумку збалансованому економічному зростанню і відповідатиме пріоритетам сталого розвитку.

Відтак, ці процеси потребують наукового аналізу для вироблення ефективних дієвих підходів до управління й регулювання. Зазначене актуалізує необхідність теоретичного осмислення принципів існування інформаційної сфери, розроблення методологічних підходів до її регулювання, зокрема через

формування економічного забезпечення сталого розвитку як важливої умови досягнення та підтримання сучасного рівня задоволення інформаційних потреб суспільства й особистості.

Дослідження регулювання національної економіки, її ресурсного забезпечення та сталого розвитку належать до доробку таких відомих учених, як: М. Алле, Х. Амстронг, О. Г. Білорус, Б. Біренбераг, О. Вільямсон, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, Т. І. Єфименко, Е. М. Лібанова, Ю. Ю. Туниця, Р. Л. Балакін, В. Ф. Беседін, Л. М. Бойко, В. К. Галіцин, М. І. Диба, П. Друкер, Я. Я. Дьяченко, Дж. М. Кейнс, В. П. Кудряшов, С. Кузнець, О. О. Любіч, А. Маддісон, В. І. Міщенко, В. М. Опарін, В. Л. Осецький, Е. Остром, К. В. Павлюк, Т. П. Подчасова, С. В. Петруха, Г. О. П'ятаченко, П. Ромер, Ю. М. Сафонов, А. М. Соколовська, Р. Солоу, Д. Стіглер, О. П. Степаненко, Ж. Тіроль, Р. Хейлбронер, Л. М. Шабліста, О. Шніпко, І. Ю. Штулер, П. І. Юхименко, О. І. Ястремський та інші.

Інституційні особливості економіки нового типу, структурно-системні аспекти функціонування інформаційної сфери та її складових досліджували у своїх працях Д. Акерлоф, М. Анам, І. В. Арістова, О. А. Баранов, В. В. М. Богущ, Ю. П. Бурило, В. Вікрі, С. С. Гасанов, М. М. Галамба, В. М. Глушков, П. Гросс, В. М. Горовий, В. І. Гурковський, С. Джанков, С. А. Єрохін, І. Ю. Єгоров, С. М. Звезинський, С. І. Князєв, С. Коло, В. К. Конах, Б. А. Кормич, Я. В. Котляревський, П. М. Леоненко, Р. Коуз, О. В. Литвиненко, Е. Дж. МакАнані, Д. Міррліс, Д. Норт, О. С. Онищенко, П. Х. О'Ніл, Дж. Поттс, Г. Г. Почепцов, Е. П. Семенюк, А. Сена, М. І. Сенченко, В. М. Сеньківський, М. Спенс, Дж. Стігліц, О. Ю. Чубукова, Л. А. Швайка, А. М. Штангрет й інші.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць цих учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці ще недостатньо досліджені важливі питання формування та розвитку інформаційної сфери на основі збалансованого регулювання, яке має передбачати ефективне

використання наявних природних ресурсів з можливістю повнішого задоволення потреб людини, інституціоналізуючи концепт сталого розвитку. Отже, актуалізується питання необхідності удосконалення теоретико-методологічної та методичної бази регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України, що й обумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію підготовлено відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління», зокрема за темами: «Інституціональні реформи та впровадження методів проектного управління у сфері державних фінансів» (2011, номер державної реєстрації 0111U006820), «Модернізація інституціональної структури міжнародних фінансів у контексті реалізації національних стратегій розвитку системи управління державними фінансами» (2017, номер державної реєстрації 0115U000935), «Теоретико-методологічні і науково-практичні засади нормування і стимулювання науково-дослідної праці» (2018–2020, номер державної реєстрації 0116U004759), а також з урахуванням тематичних планів Української академії друкарства та Національного авіаційного університету: «Розроблення теоретико-методологічних підходів здійснення обліково-аналітичного забезпечення процесу гарантування економічної безпеки промислових підприємств» (2016–2017, номер державної реєстрації 0116U004759), «Управління сталим розвитком інтеграційних процесів підприємств повітряного транспорту в міжнародному просторі» (2018–2020, номер державної реєстрації 0118U004287), «Управління підприємством на основі бюджетування та застосування сучасних інструментів обліку, контролю та аналізу» (2009, номер державної реєстрації 0109U005445), «Розроблення систем антикризового управління на промислових підприємствах» (2009–2011, номер державної реєстрації 0109U003673), «Створення інформаційної обліково-аналітичної системи управління підприємством» (2010–2011, номер

державної реєстрації 0110U000837), «Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства» (2013, номер державної реєстрації 0113U004621), «Проблеми та шляхи активізації інноваційного розвитку видавничо-поліграфічної діяльності» (2013, номер державної реєстрації 0113U005696).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретико-методологічних підходів, методичних основ і практичних рекомендацій щодо регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України.

Для досягнення поставленої мети було визначено та вирішено наступні завдання:

- сформувати генезу теоретико-методологічного базису розвитку інформаційної сфери;
- уточнити категоріально-понятійне тлумачення складових у системі «інформаційна сфера — сталий розвиток»;
- запропонувати теоретичний підхід до визначення сутності поняття *сталий розвиток інформаційної сфери*;
- розробити теоретико-практичні засади стосовно регуляторних підходів до створення та обміну інформаційної продукції;
- окреслити засадничі положення теоретико-методологічного підходу до регулювання сталого розвитку інформаційної сфери;
- визначити та систематизувати стримуючі і стимулюючі фактори розвитку інформаційної сфери України;
- розробити комплексну функціональну модель процесу створення та організації руху інформаційної продукції;
- сформувати методологічні та прикладні основи аналітичного забезпечення сценарного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери;
- виокремити науково-методологічні засади ресурсного забезпечення діяльності економічних агентів інформаційної сфери;

— систематизувати проектно-типологічні засоби вибору варіантів реалізації механізму державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери;

— запропонувати методологічні засади оцінювання рівня сталого розвитку інформаційної сфери в національній економіці;

— сформувати комплексний науковий підхід до регулювання сталого розвитку інформаційної сфери в національній економіці.

Об'єктом дослідження є процес регулювання сталого розвитку інформаційної сфери.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні та методичні засади регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України.

Методи дослідження. В основу методології дисертаційного дослідження покладено системний підхід, у межах якого застосовано методи: *індукції та дедукції, порівняння і систематизації* — дослідження сутнісних характеристик та еволюції базових понять дисертаційної роботи; *аналізу та синтезу* — вивчення суті стримуючих і стимулюючих факторів розвитку інформаційної сфери України; *непараметричні статистичні* — характеристики поточного стану та виявлення тенденцій розвитку виробників інформаційної продукції; *анкетування й експертного аналізу* — оцінювання впливу стримуючих і стимулюючих факторів сталого розвитку інформаційної сфери та формування бази параметрів досягнення сталого розвитку інформаційної сфери; *прогнозування* — розроблення прогнозів (оптимістичного, реалістичного і песимістичного) впливу стримуючих і стимулюючих факторів; *моделювання* — створення функціональної моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції; розроблення інституційного механізму державного регулювання інформаційною сферою; розроблення моделі IDEF0 забезпечення реалізації програми «Українська книга»; оцінювання рівня сталого розвитку; для формування моделі IDEF0 процесу забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери; *багатокритеріального*

оцінювання альтернатив — для обґрунтування вибору оптимального варіанту ресурсного забезпечення; *морфологічного аналізу* — уточнення понятійно-категоріального апарату за проблемою; *графічний* — наочного подання теоретичного та методичного матеріалу; *абстрактно-логічний* — теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі, нормативно-правові акти України, вітчизняна і зарубіжна наукова література, дані Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України, інформаційно-аналітичні матеріали інституцій системи Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, звітність і первинна документація підприємств-виробників інформаційної продукції, результати соціологічних та експертних опитувань, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України.

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у наступному:

уперше:

— розроблено теоретико-методологічний підхід до регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України на основі побудови узагальнюючої моделі пріоритетності взаємозв'язку і взаємовпливу стримуючих і стимулюючих факторів на розвиток інформаційної сфери з обґрунтуванням прогнозів (оптимістичний, реалістичний і песимістичний) зміни їх впливу у середньостроковій та довгостроковій перспективі, що дає змогу удосконалювати застосування інструментів регулювання інформаційної сфери

з метою задоволення інформаційних потреб споживачів, розвитку створення інформаційної продукції та забезпечення інформаційної безпеки;

— обґрунтовано методологічні засади оцінювання та прогнозування рівня сталого розвитку інформаційної сфери України шляхом розрахунку відповідного індексу, що є сукупністю систематизованих часткових показників (індикаторів) щодо стану інформаційної сфери та рівнів доступності інформаційної продукції, який комплексно характеризує використання можливостей інформаційної сфери для розвитку громадян, суспільства та держави;

— сформовано теоретичний підхід до визначення сутності поняття *сталий розвиток інформаційної сфери*, яке розглядається як послідовний процес формування та досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей щодо якісного зростання усіх складових інформаційної сфери із пріоритезацією виробництва, спрямований на забезпечення інтересів теперішнього й прийдешнього поколінь, за умови забезпечення інформаційної безпеки, у контексті встановлення обґрунтованих співвідношень екстенсивних та інтенсивних факторів виробництва відповідних видів економічної діяльності;

— розроблено комплексну функціональну модель процесу створення та організації руху інформаційної продукції, зміст котрої визначається трактуванням *інформаційної сфери* як економічної системи, до складу якої включено такі елементи (відповідно до життєвого циклу інформаційної продукції): авторське середовище, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційні послуги, організація руху інформаційної продукції, об'єднані однією програмою та спільною метою, що уможливорює підвищення ефективності функціонування кожного елемента та державного регулювання інформаційної сфери через прийняття адекватних до ситуації та взаємоузгоджених управлінських рішень, спрямованих на досягнення спільних інтересів;

удосконалено:

— теоретико-практичний підхід до планування та аналізу створення інформаційної продукції шляхом розроблення матриці оцінювання доцільності роботи з твором, на основі якого може бути створена інформаційна продукція, що, на відміну від існуючих, полягає в можливості здійснення якісної оцінки, відповідно до розробленої шкали, за основними критеріями у розрізі ключових функціональних площин: властивості продукції, можливості ринку, прискорення реалізації, ділової активності, що у підсумку надає можливість економічним агентам інформаційної сфери приймати обґрунтовані управлінські рішення;

— систематизацію факторів розвитку інформаційної сфери, яка, на відміну від існуючих, передбачає виділення, структуризацію та обґрунтування груп стримуючих (нечіткість ієрархії мережі регулювання; інформаційна асиметрія; непропорційність розвитку окремих видів інформаційної продукції; платоспроможний попит) та стимулюючих (зміни інформаційних потреб споживачів, висока додана вартість інформаційної продукції й послуг, інформаційний суверенітет, електронне врядування), що дало змогу сформувати інституційне підґрунтя для удосконалення регулювання розвитку інформаційної сфери;

— методологічний підхід до регулювання сталого розвитку інформаційної сфери, який, на відміну від існуючих, передбачає формування комплексної системи аналітичного забезпечення сценарного регулювання й управління економічними агентами інформаційної сфери шляхом створення структурованої бази аналітичних даних, уніфікації процедур її отримання, узагальнення, перевірки та обробки, розроблення вимог до процесу, засобів і умов прийняття управлінських рішень, що в сукупності формує підґрунтя для своєчасного прийняття найбільш доцільних управлінських рішень суб'єктами реалізації відповідних державних політик;

— науковий підхід до регулювання сталого розвитку інформаційної сфери, що, на відміну від існуючих, спирається на сформовану сукупність параметрів досягнення сталого розвитку інформаційної сфери, застосування яких забезпечує розроблення та реалізацію коротко-, середньо- і довгострокових планів дій суб'єктів реалізації відповідних державних політик;

дістали подальший розвиток:

— розкрито генезу теоретико-методологічного базису розвитку інформаційної сфери, яка порівняно з відомими сформована на перетині теоретичних підходів до процесу створення інформаційної продукції на основі різних економічно-організаційних передумов, особливих операційних циклів, формування нових технологічних укладів, зміни інформаційних потреб споживачів, що надає орієнтири та обумовлює цілеспрямованість економічного забезпечення регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України;

— теоретичне узагальнення стосовно категоріально-понятійного тлумачення складових у системі «інформаційна сфера — сталий розвиток», що визначається функціями інформації на основних етапах формування ідеї та в концепті сталого розвитку суспільства, конституюючи теоретичний базис застосування заходів правового, адміністративного й економічного регулювання як цілісності взаємопов'язаних елементів;

— науково-методологічні засади ресурсного забезпечення діяльності економічних агентів інформаційної сфери, що, на відміну від існуючих, шляхом використання методів багатокритеріального оцінювання альтернатив з перевагою варіантів дозволяють обрати з декількох можливих оптимальний, застосування якого сприяє забезпеченню збалансованого регулювання сталого розвитку інформаційної сфери шляхом створення інформаційної продукції на основі ефективного використання фінансових, матеріальних, кадрових та інших ресурсів;

— методологічне забезпечення реалізації механізму державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери, який, на відміну від

існуючих, з урахуванням найважливіших ризиків і невирішених проблем інформаційної сфери, включає принципи та концептуальні засади уніфікації бюджетно-податкової підсистеми державної підтримки сталого розвитку інформаційної сфери, беручи до уваги європейський досвід функціонування медіа (креативних) індустрій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження використовуються у вигляді методичних розробок і практичних рекомендацій щодо регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України. Теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації та інші результати наукових досліджень, викладені в дисертаційній роботі, знайшли практичне застосування в діяльності окремих органів державної влади, що підтверджується відповідними довідками й актами:

пропозиції використовувалися в аналітичній, нормотворчій і практичній роботі Головного департаменту інформаційної політики Адміністрації Президента України, щодо розвитку єдиного національного інформаційного простору, його всебічної інтеграції в європейські та глобальні комунікації з одночасним вирішенням завдань забезпечення інформаційної безпеки, подальшого впровадження реформ комунікативної діяльності держави (довідка від 06.12.2018 р. № 11-01/461);

результати роботи використовуються в діяльності Державного комітету телебачення та радіомовлення України щодо розроблення економічного забезпечення регулювання інформаційної сфери України (акт впровадження від 10.10.2016 р. № 136/4-210);

запропоновані аналітичні оцінки, узагальнення та рекомендації використовуються також у роботі Департаменту видатків бюджету гуманітарної сфери Міністерства фінансів України (довідка від 25.07.2019 р. № 07000-05/319).

Основні результати наукового дослідження застосовуються в навчальному процесі у наступних закладах вищої освіти: Київський

національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (довідка про використання від 11.04.2017 р. № 4-725); Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця (довідка про використання від 07.03.2017 р. № 17/86-03-87); Львівський національний університет ім. Івана Франка (акт впровадження від 21.0.2017 р. № 168/1-3); Національний лісотехнічний університет України (акт впровадження від 20.02.2017 р. № 180/6-4).

Особистий внесок здобувача полягає в розробленні й обґрунтуванні наукових положень, висновків і рекомендацій щодо регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України.

Дисертаційна робота, результати якої виносяться на захист, є самостійною науковою роботою. Внесок у роботах, виконаних у співавторстві, відображено в публікаціях [2–14; 26–62; 71–82] за списком праць, поданих в авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації доповідалися й обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних і науково-методичних конференціях: II Міжнародній науково-технічній конференції «Еколого-економічні проблеми Карпатського євро регіону» (23–25 травня 2005 р., м. Львів); III Міжнародній науково-технічній конференції «Еколого-економічні проблеми Карпатського євро регіону» (22–26 травня 2006 р., м. Івано-Франківськ); II Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Книгознавство та книжковий бізнес» (14–15 травня 2007 р., м. Львів); IV Міжнародній науково-технічній конференції «Еколого-економічні проблеми Карпатського євро регіону» (22–25 травня 2007 р., м. Івано-Франківськ); VIII Міжнародній конференції «Прогресивна техніка і технологія — 2007» (19–22 червня 2007 р., м. Севастополь); Науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу, наукових співробітників і аспірантів Української академії друкарства (5–8 лютого 2007 р., м. Львів); Науково-технічній конференції професорсько-

викладацького складу, наукових співробітників і аспірантів Української академії друкарства (4–8 лютого 2008 р., м. Львів); XI Міжнародній науково-практичній конференції з проблем видавничо-поліграфічної галузі (березень 2008 р., м. Київ); VII Міжнародній науково-методичній конференції «Безпека життєдіяльності людини — освіта, наука, практика» (20–21 березня 2008 р., м. Миколаїв); XII Міжнародній науково-практичній конференції з проблем видавничо-поліграфічної галузі (березень 2009 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку транскордонного співробітництва в умовах євроінтеграції України» (29–30 травня 2009 р., м. Луцьк); Науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу, наукових співробітників і аспірантів Української академії друкарства (2–5 лютого 2010 р., м. Львів); XIII Міжнародній науково-практичній конференції з проблем видавничо-поліграфічної галузі (березень 2010 р., м. Київ); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті» (MINTT — 2010)» (25–27 травня 2010 р., м. Херсон); III Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-економічні механізми підприємницької діяльності структур видавничо-поліграфічного комплексу та напрямки їх удосконалення» (9–10 листопада 2010 р., м. Львів); XIV Міжнародній науково-практичній конференції з проблем видавничо-поліграфічної галузі (27 травня 2011 р., м. Київ); III Всеукраїнському з'їзді екологів з міжнародною участю Екологія/Ecology — 2011 (21–24 вересня 2011 р., м. Вінниця); Науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу, наукових співробітників і аспірантів Української академії друкарства (24–27 січня 2012 р., м. Львів); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті» (MINTT — 2012)» (29–31 травня 2012 р., м. Херсон); I Міжнародній науково-практичній конференції «Пакувальна індустрія : Сучасні тенденції розвитку та підготовки кадрів» (8–9 листопада 2012 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції

«Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави» (31 травня 2013 р., м. Львів); Міжнародній науковій конференції «Міжнародне синергетичне співробітництво» (9–11 вересня 2016 р., м. Сувалки, Республіка Польща); Міжнародній науково-практичній конференції «Можливості та перспективи забезпечення сталого розвитку економіки України» (21–22 жовтня 2016 р., м. Ужгород); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні» (23–25 листопада 2016 р., м. Львів); IX Симпозіумі «Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі : Проблеми, ефективність, перспективи» (25 листопада 2016 р., м. Харків); IV Науково-методичній конференції «Забезпечення якості вищої економічної освіти : Сучасний стан та перспективи» (2 лютого 2017 р., м. Харків); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації» (20 квітня 2017 р., м. Харків); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний потенціал сталого розвитку країни : Сучасний стан, тенденції та проблеми відтворення» (28–29 квітня 2017 р., м. Львів); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : Проблеми та шляхи їх вирішення» (18–20 травня 2017 р., м. Львів); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні видавництва вищих навчальних закладів», присвяченій 100-річчю Державної наукової установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова» (25–27 травня 2017 р., м. Одеса); Сіверських наукових слуханнях «Інформаційна економіка : Проблеми становлення та перспективи розвитку в Україні», до 100-річчя Національної академії наук України (6–9 вересня 2017 р., с. Бреч, Корюківський р-н, Чернігівська обл.); Науково-практичному семінарі «Актуальні питання державного управління видавничо-поліграфічною галуззю України» (8 вересня 2017 р., м. Київ); IX Міжнародній

науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні проблеми управління : Імперативи забезпечення сталого розвитку» (23–24 листопада 2017 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (7 грудня 2017 р., м. Луцьк); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : Проблеми та шляхи їх вирішення» (17–19 травня 2018 р., м. Львів); Круглому столі «Роль Національної поліції України в соціально-економічних відносинах: теорія та практика» (28 вересня 2018 р., м. Львів).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 82 наукові праці (з них 20 — одноосібні) загальним обсягом 243,05 друк. арк. (особисто автору належить — 83,61 друк. арк.), у тому числі 14 монографій (з них одна одноосібна); 48 статей, в яких містяться основні наукові результати (з них вісім статей у наукових фахових виданнях, що входять до наукометричних баз даних *Scopus* і *Web of Science*), 20 праць апробаційного характеру.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з двох томів: перший включає анотацію, вступ, п'ять розділів, висновки та список використаних джерел, другий том складають додатки. Загальний обсяг першого тому — 487 сторінок. Перший том містить: 62 таблиці та 87 рисунків на 38 сторінках; список використаних джерел складається з 523 назв на 41 сторінці. Обсяг основного тексту дисертації становить 386 сторінок. Другий том містить шістнадцять додатків на 260 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

1.1. Передумови формування інформаційної сфери на сучасному етапі розвитку суспільно-економічних відносин

Традиційно вважається, що першим про існування *індустріального суспільства* заговорив Реймон Арон у своїх «Вісімнадцяти лекціях про індустріальне суспільство» (1962) [400]. Серед інших учених, що працювали над розв'язанням цих питань, потрібно назвати Волта Ростоу і його «Стадії економічного зростання» (1960) [495], а також Дж. К. Гелбрейта та його книгу «Нове індустріальне суспільство» (1967) [443].

Р. Арон, а згодом Д. Белл доводили, що саме технологічний розвиток визначає поступ людства, що політичні і соціальні фактори за всієї значущості не можуть бути важливішими за технічний прогрес. Саме Деніел Белл уперше вжив термін *постіндустріальне суспільство* для позначення такого соціального устрою, де головною продуктивною силою стає наука, причому потенціал цього суспільства залежить від масштабів доступної інформації та знань. Д. Белл характеризував постіндустріальне суспільство наступним чином: «Суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважно виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя; у якому клас технічних фахівців став основною професійною групою і, що найважливіше, у якому запровадження нововведень... усе більшою мірою залежить від досягнень теоретичного знання...» [405].

Теорія постіндустріального суспільства увібрала в себе теорії єдиного індустріального суспільства Р. Арона, стадій економічного зростання В. Рос-тоу, теорії конвергенції різних економічних систем Дж. К. Гелбрейта та інших учених. Якщо систематизувати основні погляди учених на постіндустріальне суспільство, то: Деніел Белл вважав, що існують три великі стадії суспільно-економічного розвитку (доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільства) [405; 406]; С. Крук і С. Леш виділяли домодерністське, модерністське та постмодерністське суспільства [426; 465]; Елвін Тоффлер виділяв в історії цивілізації три хвилі (аграрну — до XVIII ст.; індустріальну — до 1950-х рр. і пост- чи суперіндустріальну — починаючи з 50-х рр. XX ст.) [517]. Потрібно відзначити, що майже усі вище перераховані дослідники сходилися у тому, що інформація і знання — це основний ресурс постіндустріального суспільства. Якщо сировина була основним ресурсом доіндустріального суспільства, а капітал — індустріального, то постіндустріальне суспільство має принципово новий основний ресурс — інформацію і знання.

Підтвердженням цього на думку дослідників є те, що на межі XX–XXI ст. головним чинником економічного зростання в більшості країн ЄС і США виступала не матеріальна, а інтелектуальна складова — знання людини, які в кінцевому підсумку спричиняють зростання продуктивності праці і виступають визначальним фактором економічного зростання в сучасних умовах. У той же час посилилася економічна нерівність як між різними країнами світу, так і між певними верствами населення окремих країн [431].

Підводячи певні проміжні підсумки, можна констатувати, що кожна з теорій, які домінували упродовж останніх 50-ти років, передбачала пріоритетне досягнення економічних інтересів, навіть за рахунок інших складових, зокрема — соціальної, правової, екологічної, духовної тощо, та задоволення поточних потреб без урахування можливих змін і потреб існування майбутніх поколінь. Водночас сьогоденній рівень загроз

існуванню людського суспільства вимагає перегляду цієї парадигми розвитку, адже природні ресурси вичерпуються, а погіршення екологічних умов ставить під сумнів існування наступних поколінь, тобто пріоритетною стає проблема забезпечення сталого розвитку через ефективне використання нелімітованих ресурсів — інформації та знань.

На початку 60-х рр. XX ст. Фріц Махлуп вжив поняття *економіка знань* для позначення окремого сектора економіки [468]. У 1985 р. у роботі «Вартість, створювана знанням, або Історія майбутнього» Таїчі Сакаїя стверджував, що нині ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створювані знанням, і саме тому він називав цей етап суспільством, що базується на створюваних знанням цінностях [496].

П. Друкер та Е. Тоффлер звертали увагу на знання як на ресурс управління та влади. В одній із своїх праць П. Друкер доводить, що у сучасних умовах знання не є ресурсом, рівнозначним праці, капіталу чи землі, а є єдиним значущим ресурсом [435]. Е. Тоффлер поділяв його думку й називав знання потужною силою, що призводить до війн за контроль над інформацією та засобами комунікації [517].

Термін *економіка знань* (англ. *knowledge economy*) або *економіка, заснована на знаннях* (буквальний переклад англійського *knowledge-based economy*) одержав широке розповсюдження наприкінці 1990-х років і пов'язаний у значній мірі із встановленням нових пріоритетів у політиці й економіці країн ЄС і США: у контексті переходу світової економіки до нової, заснованої на знаннях моделі усе більше зростають і стають впливовими ті індустрії, які займаються створенням послуг, а головним виробничим ресурсом стають інформація й знання. До економіки знань відносять три основні сфери: дослідження й розробки; освіта і навчання, що сприяють формуванню людського капіталу; інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Уявлення про зміст категорії економіка знань у нас і за кордоном розвивається у бік усвідомлення необхідності формування соціально справедливого суспільства,

значущості науково-технічного фактора в процесі економічного зростання, розкриття сутності інформації та знання [7; 58; 204; 218; 282; 306; 374; 387; 394].

Крім того, якщо на перших етапах термін *економіка знань* вживали, коли мова йшла про певний сектор економіки, то сьогодні його використовують для характеристики економіки нового типу, де знання відіграють вирішальну роль, фактично ототожнюючи її з категорією *економіка, заснована на знаннях*. Для прикладу, уже в 2006 р. британська Організація праці (*The Work Foundation*) у рамках програми з вивчення терміна *економіка знань* підготувала звіт, в якому зазначалося, що цей термін з'явився після усвідомлення місця знань і технологій в економічних системах країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), підкреслюючи, що економіки цих країн все більше і більше ґрунтуються на знаннях і інформації. Знання вважають фактором підвищення продуктивності та економічного зростання [159].

Доцільно приділити увагу і ще одному визначенню економіки знань, в якому наголошується на мотивації та ефективності використання знань: «економіка, заснована на знаннях — це економіка, що заохочує організації та людей пізнавати, створювати, розповсюджувати та використовувати знання більш ефективно для інтенсивного економічного та соціального розвитку» [428, С. 32].

Більш широке трактування економіки знань ґрунтується на твердженні, що в постіндустріальному суспільстві на зміну видобуванню та неефективному використанню природних і людських ресурсів приходить використання інтелекту як рушійної сили суспільно-економічного розвитку. Економічне зростання стає можливим завдяки поєднанню людських ресурсів, освіти, досліджень та інновацій, підприємницької діяльності з метою зростання конкурентної позиції країни у світовому економічному просторі. *Основою економіки знань стає інформаційна сфера, яка є середовищем*

генерування нових знань та інфраструктури забезпечення доступу до них кожного члена суспільства шляхом створення інформаційної продукції. Ступінь розвитку інформаційної сфери та її здатність до максимального використання наявного в країні людського капіталу визначає ступінь зрілості економіки знань.

У 2004 р. групою Світового банку у рамках спеціальної програми «Знання для розвитку» було розроблено комплексний показник, що характеризує рівень розвитку економіки, побудованої на знаннях, для окремих країн і регіонів світу, який одержав назву — *індекс економіки знань*. Для визначення цього індексу головним є здатність країн створювати, приймати і поширювати знання. Передбачається, що індекс повинен використовуватися державами в процесі аналізу у разі виникнення проблем й сигналізувати про стан готовності конкретної країни до переходу на модель розвитку, ґрунтованої на знаннях. В основі розрахунку індексу, що здійснюється щорічно, лежить запропонована Світовим банком «Методологія оцінки знань» (*англ. Knowledge for Development Program — K4D*), яка включає комплекс з понад ста структурних та якісних показників, об'єднаних у чотири основні групи: індекс економічного й інституціонального режиму, індекс освіти, індекс інновацій та індекс інформаційних і комунікаційних технологій (детальніше *див.* [459]).

Попри намагання кількісно охарактеризувати процес формування економіки знань на глобальному та національному рівнях, потрібно визнати, що економіка, якщо розуміти її як притаманний людям суспільний спосіб виробництва, завжди ґрунтувалася на знаннях, тобто сучасна економіка, яка ґрунтується на знаннях, характеризується в першу чергу тим, що знання матеріалізуються в продуктах і послугах і формують більшу частину їх собівартості. Цей процес ґрунтується на інтелектуалізації технологій, зростанні наукоємності продукції, що виготовляється, та розвитку ринку інтелектуальних товарів і послуг.

Усі вищезгадані дослідження тією чи іншою мірою стосувалися інформації як економічного феномену. У зв'язку з цим говорять про ринок інформації, інформаційну економіку. Дослідники П. С. Лемещенко та Є. В. Шумських вважають: «у вузькому сенсі, *ринок інформації* — це сфера формування попиту та пропозиції на інформацію з боку виробника, продавця та покупця та їх сукупна діяльність з організації відтворення інформації. У широкому сенсі... — це сукупність соціально-економічних, організаційних і правових відносин, норм та інститутів, спрямованих на забезпечення неперервного процесу відтворення та ефективного використання інформації, інформаційних технологій, товарів і послуг» [213, С. 26]. Ці ж дослідники твердять, що формуються властивості *інформаційної економіки* (такі, як мережевий характер економіки та суспільства, глобальний характер розвитку світу, інформаційна нерівність тощо), входять в обіг нові поняття та інструменти взаємодії, що формуються (наприклад, електронні гроші, електронні біржи, тощо); саме завдяки обміну виникають поняття інформаційна економіка, ринок інформації, мережева економіка. Щоб отримати необхідні інформаційні продукти та послуги й трансформувати їх у знання, а в обмін запропонувати свої, ми повинні скористатися інформаційним обміном, адже просте створення та розподіл інформації не дають такої можливості. Стадія споживання інформації неможлива і без ключової ролі обміну, навіть якщо створюємо власний унікальний продукт, ми ґрунтуємося на попередньому досвіді, отриманому в результаті інформаційного обміну [213, С. 13–14].

Сьогодні рушійною силою розвитку суспільства повинно стати нагромадження, створення та ефективне використання інформації та нових знань. О. І. Сахненко вважає: сучасні проблеми економічного розвитку пов'язані з інтелектуалізацією праці, наданням найвищого пріоритету процесам продукування нових знань, які здатні забезпечити соціально-економічний прогрес українському суспільству [324]. Це знаходить

підтвердження в динаміці розвитку країн-лідерів, адже приріст ВВП США на 85% обумовлений дією інформаційно-інноваційного фактора, а розмір інформаційної діяльності в світовій економіці можна оцінити приблизно у 12 трлн дол. США або 40% світового ВВП [288, С. 49]. Тобто це має свідчити про перехід до інформаційного суспільства, а масштаби інформаційної діяльності визначають конкурентну позицію певної національної економіки у світовому економічному просторі. Одним із суттєвих прискорювачів економічного зростання є забезпечення кращого та дешевшого доступу громадянам до інформації, що уможлиблює генерування нових знань, які в кінцевому рахунку використовуються для покращення добробуту кожного індивідуума. Тобто саме інформаційна сфера робить можливим задовольнити інформаційні потреби споживачів через використання певних комунікаційних технологій. Можна стверджувати, що інформаційна сфера, яка сприяє зростанню ролі людського капіталу в економічних процесах розвинутих країн, повинна відігравати аналогічну функцію й в Україні з метою скорочення відставання у темпах її розвитку порівняно з більш розвиненими країнами.

На початку 1980-х рр. Й. Масуда, досліджуючи динаміку оновлення комп'ютерної техніки, виявив, що темпи розгортання інформаційної революції не тільки від трьох до шести разів вище темпів розвитку технологій використання енергії, але й має тенденцію до постійного прискорення [471]. Дослідники підраховали [212], що обсяг інформації, яким користується людство, зростає прискореними темпами: для першого подвоєння обсягу інформації знадобився період з початку нашої ери — до 1750-х рр., а для другого — до 1900-го, третього — до 1950-го, у подальшому інтервал скоротився до десяти років (до 1970-го), до п'яти років (з 1970 до 1990), до двох років (після 1990-го) та одного року сьогодні. Це явище, відоме як *інформаційний вибух*, стало одним із каталізаторів початку інформаційної ери.

Саме зростання темпів інформатизації та швидкі темпи удосконалення техніки, що уможлиблює узагальнення, обробку й зберігання усе більших об'ємів інформації, спричинили розвиток інформаційного суспільства. Поняття *інформаційне суспільство*, що з'явилося наприкінці 1960-х рр., але широкого розповсюдження нагло лише на початку 1990-х рр. (наприклад, [457; 485; 509]), ґрунтується на теорії постіндустріального суспільства, тобто мова йде про нову історичну фазу розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання [164].

Інформаційне суспільство виникає внаслідок нової індустріальної революції на базі сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій. Завдяки технологічному прогресу в такому суспільстві отримання, накопичення, оброблення й обмін інформацією в будь-якій її формі — звуковій, письмовій або візуальній, — не обмежені за відстанню, часом і обсягами [106]. Дещо ширше, ніж це роблять структури ЄС, дане поняття описали на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (проходила в два етапи у 2003 і 2005 рр.): «Суспільство, орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя» [43].

Досвід економічно розвинених країн вказує на той факт, що у формуванні інформаційного суспільства провідна роль належить державі, адже саме вона координує діяльність економічних агентів інформаційної сфери в процесі створення ними та забезпечення доступу громадянам до інформаційної продукції, сприяє інтеграції людей у нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку ЗМК, забезпеченню дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства. Використання інформаційних і телекомунікаційних технологій сприяє поглибленню взаємодії держави,

суспільства й особистості та забезпечує підвищення загальної ефективності діяльності державного механізму, створення інформаційно відкритого суспільства, розвитку суспільних інститутів.

Телекомунікаційні й інформаційні технології є основою сучасної інформаційної сфери. Активне використання цих технологій в усіх складових суспільного життя створює відповідні умови для економічного зростання не лише щодо формування і використання великих масивів інформації та знань, але й перетворюється на обов'язковий елемент будь-яких технологічних процесів, у тому числі в аграрному чи промисловому виробництві, чим сприяє істотним соціально-економічним перетворенням.

Виникає закономірне питання: чи є інформація товаром? Нагадаємо: *інформація* — це будь-які відомості та (або) дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [135]. Отже, незважаючи на поширену думку, власне інформація не є товаром у повному розумінні цього слова, адже *товар* — це матеріальні об'єкти, на котрі є попит та щодо яких можна встановити права власності. Товари придатні для транспортування, їх долучають до обміну, тобто вони є предметом купівлі та продажу. Це можуть бути продукція серійного виробництва, унікальні витвори або матеріальні засоби для надання послуг [169]. Тобто мова повинна йти не про абстрактну інформацію, а про інформаційну продукцію¹. Отут і є прихований момент інтеграції двох семантичних площин концепта — власне інформаційної та економічної.

Інформаційна продукція — матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин [135]. Тобто споживча вартість інформаційної продукції не проявляється у зовнішній формі, а сама форма переноситься як засіб для повідомлення та передачі первинної споживчої вартості. Справжня функція і цінність інформаційної продукції полягає в її змісті, тобто виявляється в ході її пере-

---

¹*Продукція* — це результат економічної діяльності. Це загальний термін, який використовують як для позначення товарів, так і послуг [169].

гляду, прослуховування чи читання, тобто в результаті її усвідомлення та дешифрування (декодування) її змісту споживачем (реципієнтом).

З урахуванням вищенаведеного означення нами розроблено класифікацію інформаційної продукції (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація інформаційної продукції

Класифікаційна ознака	Вид інформаційної продукції
M ₁ — класифікаційні ознаки, що відносяться до інформаційно-комунікаційних технологій	
C ₁₁ — технічний засіб (пристрій для) взаємодії	T ₁₁₁ — створена для конкретної апаратно-програмної платформи; T ₁₁₂ — створена для використання на декількох апаратно-програмних платформах, зокрема, інших персональних пристроях (крос-платформне)
C ₁₂ — спосіб взаємодії користувача	T ₁₂₁ — детермінована (крім переходу за активними гіпертекстовими зв'язками до інших інформаційних ресурсів); T ₁₂₂ — недетерміноване (інтерактивне, діалогова система)
C ₁₃ — формат	T ₁₃₁ — PDF (<i>Portable Document Format</i>); T ₁₃₂ — EPUB (<i>Electronic PUBlication</i>) або FB2 (<i>Fiction Book 2</i>) — лише для текстових інформаційних ресурсів з малою кількістю образотворчого матеріалу; T ₁₃₃ — інформаційний ресурс у комп'ютерній мережі (веб-сайт), прикладна програма, що виконують на сервері (веб-прикладна програма, англ); T ₁₃₄ — власна прикладна програма; T ₁₃₅ — гібридна прикладна програма
C ₁₄ — необхідність у підключенні до комп'ютерної мережі для функціонування	T ₁₄₁ — потрібне постійне підключення (онлайн-версія); T ₁₄₂ — не потрібне постійне підключення (офлайн-версія); T ₁₄₃ — комбіноване (підключення потрібне для поновлення)

Продовження табл. 1.1

Класифікаційна ознака	Вид інформаційної продукції
M ₁ — класифікаційні ознаки, що відносяться до інформаційно-комунікаційних технологій	
C ₁₅ — наявність захисту від копіювання	T ₁₅₁ — захищене; T ₁₅₂ — незахищене
C ₁₆ — пристрої введення даних	T ₁₆₁ — відеокамера, мікрофон; T ₁₆₂ — пристрій відображення інформації, що реагує на тактильну взаємодію (сенсорний дисплей), а саме: дотик до нього пальцем (ями) і (або) пером; T ₁₆₃ — механічні і (або) сенсорні кнопки
C ₁₇ — носій інформації	T ₁₇₁ — магазин прикладних програм розробника мобільної апаратно-програмної платформи, розміщений на сервері (вузол обслуговування комп'ютерної мережі); T ₁₇₂ — магазин прикладних програм третіх сторін, розміщений на сервері; T ₁₇₃ — довідково-інформаційний фонд інформаційних продуктів виробника, розміщений на сервері
C ₁₈ — доступ користувачів з фізичними обмеженнями	T ₁₈₁ — доступ забезпечують на рівні апаратно-програмного забезпечення персональних пристроїв; T ₁₈₂ — доступ забезпечують у результаті проектування інформаційної продукції
M ₂ — класифікаційні ознаки, що відносяться до засобів масової інформації	
C ₂₁ — наявність фізичного еквівалента	T ₂₁₁ — повний інформаційний аналог аудіовізуального (друкованого) видання; T ₂₁₂ — частковий інформаційний аналог аудіовізуального (друкованого) видання; T ₂₁₃ — самостійне
C ₂₂ — природа основної інформації	T ₂₂₁ — текстове; T ₂₂₂ — образотворче; T ₂₂₃ — образотворче (зокрема, відео, звук і (або) анімація); T ₂₂₄ — звукове; T ₂₂₅ — програмний продукт; T ₂₂₆ — мультимедійне

Закінчення табл. 1.1

Класифікаційна ознака	Вид інформаційної продукції
M ₂ — класифікаційні ознаки, що відносяться до засобів масової інформації	
C ₂₃ — цільове призначення	T ₂₃₁ — ігрове кіно; T ₂₃₂ — документальне (неігрове) кіно; T ₂₃₃ — класична музика; T ₂₃₄ — сучасна музика; T ₂₃₅ — книжкове; T ₂₃₆ — журнальне, газетне; T ₂₃₇ — рекламне; T ₂₃₈ — з віковими обмеженнями
C ₂₄ — структура (періодичність)	T ₂₄₁ — з однієї частини (неперіодичне); T ₂₄₂ — багаточастинне (продовжуване, періодичне); T ₂₄₃ — поновлюване (серійне)
C ₂₅ — обмеження поширення	T ₂₅₁ — для місцевого поширення; T ₂₅₂ — актуальне, зокрема, для іноземних читачів
C ₂₆ — кількість переглядів (прослуховувань) — наявність однакових примірників	T ₂₆₁ — кількість копій, обмежена даними розрізнення (ідентифікації), розпізнавання (автентифікації) і визначення повноважень (авторизації) користувачів інформаційного продукту; T ₂₆₂ — кількість копій не обмежена
C ₂₇ — просування на ринок	T ₂₇₁ — соціальні мережі; T ₂₇₂ — пошук за ключовими словами; T ₂₇₃ — безкоштовні демонстраційні версії; T ₂₇₄ — професійні рекламні сервіси
C ₂₈ — модель отримання доходу видавцем	T ₂₈₁ — гонорар за кожен попередньо завантажену на персональний пристрій копію; T ₂₈₂ — розповсюдження виключно через магазин прикладних програм, розміщений на сервері; T ₂₈₃ — купівля користувачем додаткового інформаційного наповнення або функціоналу інформаційного продукту; T ₂₈₄ — оновлення до преміальної версії інформаційного продукту; T ₂₈₅ — оплата за завантаження інформаційного продукту; T ₂₈₆ — підписка на інформаційний продукт; T ₂₈₇ — реклама в інформаційному продукті

Джерело: Мельников О. В. Функціональна модель виготовлення та поширення інформаційної продукції / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 10 (197). — С. 96–100.

Іншими характерними рисами інформаційної продукції як товару є її культурна цінність і можливість необмеженого фізичного використання. Основну характеристику інформаційної продукції становить її нетоварна цінність, що надає їй значення культурного блага, тобто особливого виду товару.

Особливостями інформаційної продукції як товару є наступні сутнісні прикмети:

вона відноситься до предметів розкошів (окрім інформаційно-пізнавальних програм, документальних фільмів, наукових і навчальних книг), що не є предметами першої необхідності;

потреби споживачів задовольняються одноразовою купівлею та багаторазовим споживанням даного товару (фільму, музичного твору чи друкованого видання);

в неї наявні серйозні конкуренти у вигляді інших способів проведення вільного часу;

інформаційною продукцією можна скористатися, не купуючи її або застосовуючи особливі форми строкового (тимчасового) володіння (доступу).

Усвідомлення особливостей інформаційної продукції є необхідним для успішного її включення у процеси економічного обміну. При визначенні характерних рис цього товару, окрім вивчення його суспільного впливу та профілю організацій, що здійснюють інформаційно-аналітичну діяльність, методами внутрішнього та зовнішнього аналізу можливо проводити дослідження обігу цього виду продукції та його впливу на розвиток інформаційної сфери.

Дослідження ринку має на меті отримання об'єктивної інформації про процеси на ринку, особливо в сфері розподілу, просування, вартості та самого продукту. При плануванні та аналізі виробництва інформаційної продукції необхідно системазувати відповіді на наступні питання: наскільки унікальний продукт; коло його споживачів; кадрові та фінансові можливості для його виробництва та продажу; рентабельність виробництва (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Оцінювання доцільності роботи з твором, на основі якого може бути виготовлена інформаційна продукція

Критерій	Оцінка				
	дуже бажаний	бажаний	нейтральний	небажаний	український небажаний
Автор	Широко відомий	Відомий	Популярний	Відомий цільовій аудиторії	Початківець
Актуальність	Виключно актуальний	Імовірно актуальний	На даний момент актуальний	Менше актуальний	Більше неактуальний
Наявність матеріально-технічної бази	Достатні	Власні ресурси	У межах звичних можливостей	Не повністю задовольняють потреби	Недостатні
Наявність працівників відповідної кваліфікації	Достатні	Власні ресурси	У межах звичних можливостей	Не повністю задовольняють потреби	Недостатні
Відношення до існуючої програми	Відповідає програмі	Доповнює вузьку програму	Назва відповідає програмі	Може бути включене до програми	Не може бути включена до програми
Потенційні споживачі	Точно визначені та досяжні	Добре визначені	Задовільно визначені	Незадовільно визначені	Погано визначені
Очікуваний фінансовий результат	Набагато вище середнього	Вище середнього	Середній	Відсутній	Збитки

Закінчення табл. 1.2

Критерій	Оцінка				
	дуже бажаний	бажаний	нейтральний	небажаний	український небажаний
Величина ринку	Внутрішній, частково закордонний	Внутрішній ринок	Спеціалізований ринок	Регіональний ринок	Частина регіонального ринку
Сезонність	Абсолютно не впливає	Не впливає	Переважно впливає	Частково впливає	Впливає
Шляхи поширення	Існуючі і нові	У більшості випадків існуючі	Тільки існуючі	Переважно нові	Виключно нові

Джерело: Складено на основі Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / [Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Е. П. Семенюк, В. І. Воробйов]. — К. : Центр учбової літератури, 2016. — С. 40–42.

Така матриця може допомогти виявити економічні критерії, що нададуть виробнику можливість прийняти обґрунтоване рішення. Звичайно така інформація є лише одним з елементів процесу прийняття рішення. Важливо також визначити тривалість «життя» інформаційної продукції. Тут, наприклад, спостерігаються дуже відмінні підходи у кіновиробників і видавців. Побаження потенційних споживачів інформаційної продукції можна визначити за допомогою спеціальних досліджень її використання (наприклад, табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Рейтинг занять споживачів у вільний від основної та домашньої роботи час

Кінець 1950-х — початок 1960-х років	Кінець 1970-х — початок 1980-х років	Кінець 1990-х — початок 2000-х років
Бездіяльний відпочинок		Перегляд телепередач
Прийом та відвідування гостей	Перегляд телепередач	Прийом і відвідування гостей
Читання художньої літератури		Читання газет
Заняття за інтересами та в колі сім'ї	Прийом та відвідування гостей	Прослуховування радіо
Бесіди з родичами, друзями на вулиці, вдома, по телефону	Заняття фізкультурою і спортом, прогулянки	Бездіяльний відпочинок
Заняття фізкультурою та спортом, прогулянки	Читання газет	Читання художньої літератури
Прослуховування радіо	Заняття за інтересами та в колі сім'ї	
Відвідування театрів, концертів		Прослуховування музики
Читання газет	Бесіди з родичами, друзями на вулиці, вдома, по телефону	Заняття фізкультурою і спортом, прогулянки
Перегляд телепередач	Громадська робота	Відвідування театрів, концертів

Джерело: Читання як проблема вільного часу : За результатами соціолого-статистичних досліджень / [В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен, А. М. Штангрет, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — С. 29.

Сьогодні знання та інформацію необхідно трактувати як ресурси, які набувають матеріального характеру, залишаючись при цьому нелімітованими, тобто невичерпними. Більше того, у країнах, які можна охарактеризувати як

такі, що належать до постіндустріальних, не лише приділяють особливу увагу цим нелімітованим ресурсам, а матеріальні блага та ресурси розглядають з точки зору формування й ефективного їх використання на основі інформації та знань. Тобто ключовим стрижнем стає раціональне використання лімітованих ресурсів на основі більш широкого застосування нелімітованих через наявність в останніх таких властивостей:

інформація і знання необмежено збільшуються кількісно та (або) якісно;

процеси створення, формування та споживання інформації та знань стають єдиним процесом;

виступаючи як економічні ресурси, інформація та знання здійснюють рух як в нематеріальній формі (як об'єкти), так і у вартісній (як економічні блага);

доступ до інформації та знань забезпечується в інформаційній сфері її суб'єктами через організацію руху інформаційної продукції;

інформаційна продукція різниться за ступенем впливу на людину, її здатністю генерувати нові знання.

Для нашого подальшого аналізу детальніше зупинимося на особливостях інформаційної продукції як товару, що вже згадувалися вище:

інформаційна продукція не відноситься до предметів першої необхідності, але на відміну від традиційних благ є відносно доступною для кожного члена суспільства, оскільки витрати на їх копіювання можуть бути значно меншими, ніж на створення та тиражування, тобто мова йде про ситуацію, коли межа між приватними і публічними (суспільними) благами розмита, окрім випадків, коли йдеться про порушення авторських прав;

потреби покупця чи домогосподарства задовольняються одноразовою купівлею та багаторазовим споживанням даного товару, тобто інформаційна продукція після використання не зникає, її може використовувати повторно

не лише початковий споживач, що суттєво відрізняє її від багатьох інших матеріальних продуктів;

те, що в неї наявні серйозні конкуренти та нею можна скористатися, не купуючи її, призводить до того, що на практиці ринок інформаційної продукції багато в чому залежить від репутації і довіри до тих, хто створив твір (авторів), який став вихідним для виготовлення даної продукції.

Ці особливості інформаційної продукції приводять до того, що її виробники в багатьох випадках перебувають у монопольному становищі. Виробник прагне продати максимальну кількість одиниць продукції, що цілком природно, оскільки одиниця товару коштує порівняно недорого: якщо призначити надмірну ціну, покупців буде мало, а за низької вартості покупців буде багато, але маржа прибутку може виявитися меншою, ніж при високій ціні. Очевидно, виробник прагне визначити таку ціну, при якій він дістає максимальний прибуток, тобто ефективність досягається тоді, коли застосовуються так звані *дискримінаційні ціни* — ціни, що залежать від конкретного споживача (від категорії споживачів) [113].

Специфіка знань та інформації у вигляді інформаційної продукції полягає в тому, що вони одночасно виступають як результат інтелектуальної діяльності людини й інформаційної діяльності суспільства. Людина виступає головною продуктивною силою, що має необхідні знання та засоби виробництва, а інформаційне забезпечення є способом передачі знань і допомагає людині в її діяльності, але не виконує її замість людини [172].

Основним елементом економічного зростання є людський капітал, тому інвестування в людський капітал безпосередньо пов'язано з наданням можливостей активнішого використання інформаційної продукції, у тому числі тих, які найбільше сприяють генеруванню нових знань, а сьогодні — це видавнича продукція, що містить інформацію та знання, записані за допомогою аналогових і цифрових способів.

1.2. Генеза формування інформаційної сфери

Питанням технологічного поступу та його зв'язку з економікою дослідники приділяли увагу ще на етапі становлення політичної економії. Так, у працях К. Маркса розвитку набули ідеї промислової революції на основі трьох виробничих систем: кустарної, мануфактурної та машинно-індустріальної. Розвиваючи ці погляди, дослідники характеризували процеси, які відбувалися у другій половині ХХ ст., як перехід до нової фабрично-заводської виробничої системи, що обумовлено впливом науково-технічної революції (НТР) на виробництво та трансформацією останньої у систему оперативного контролю автоматизованими комплексами. Результатом цього стало «витискання» працівника безпосередньо з виробничого процесу до сфери обслуговування як всередині організацій, так і на зовнішньому ринку [99].

Учені, котрі розвивають даний напрямок, вважають, що в результаті управлінської революції усі сфери людської діяльності набули спільних принципів в організації та плануванні. В узагальненому вигляді погляди науковців даної течії [416] сформульовані у вигляді концепції «технологічних укладів». *Технологічний уклад* — сукупність технологій та виробництв з однорідною технічною базою, що на макрорівні утворюють відтворювальний контур. Більш загальне визначення: технологічний уклад — це взаємопов'язана та взаємозумовлена стійка техніко-економічна система, що має певне якісне наповнення, яке відрізняє технологічні уклади один від одного.

Необхідно відзначити, що технологічні зміни відбуваються відносно швидко і випереджають зміни в інституційній структурі держави. Період, за який відбуваються кардинальні зміни в соціально-економічній структурі, і є періодом становлення нового напрямку техніко-економічного розвитку,

який відповідає новим принципам управління в різних сферах, що стають пануючими для чергової фази розвитку. Це становлення займає п'ятдесят — сімдесят років, що відповідає довгостроковому колюванню відповідно до теорії «довгих хвиль Кондратьєва» [175]. У свою чергу техніко-економічна система утворюється дією так званих ключових факторів і характером розвитку галузей виробництва протягом життєвого циклу цієї системи.

Ключовим для кожного етапу є нові технології і засоби виробництва, які впливають на зміну структури витрат, зменшують відносну вартість одиниці продукції та збільшують корисний ефект, створюють нові продукти, що мають значне поширення на ринку, поліпшують якість традиційних продуктів. Напрямки техніко-економічного розвитку фактично є чинниками «довгих хвиль Кондратьєва». Відповідно, виділяють п'ять реалізованих та дві перспективні хвилі [196; 214].

З іншого боку, цікавим видається підхід М. Кастельса. Учений [416] застосовує категорію *способів розвитку*, котру визначає як «технологічну схему, завдяки якій праця впливає на матеріал для створення продукту, детермінуючи при цьому рівень та якість економічного надлишку». У межах цієї системи розглядається взаємодія соціальних структур з виробничими процесами, визначаючи правила привласнення, розподілу та використання економічного надлишку. Саме ці правила формують способи виробництва, виводячи на чільне місце поняття продуктивності, рівень якої формує стосунки між працею та матеріалом у вигляді функцій використання засобів виробництва через застосування енергії і знань. На основі цього М. Кастельс виділяє три способи розвитку — аграрний, індустріальний та інформаційний [416].

Узагальнення змісту основних параметрів інформаційного суспільства та ролі інформаційної сфери як системи розповсюдження інформаційної продукції, яка створена на основі новітніх нелімітованих ресурсів —

інформації та знань, дозволило охарактеризувати роль інформаційної сфери на основних етапах розвитку людства (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Місце та роль інформаційної сфери на основних етапах розвитку
людського суспільства

Параметри	Тип суспільства		
	аграрне	індустріальне	інформаційне
Економічна основа суспільства	Сільське господарство	Промисловість	Сфера послуг
Основний фактор виробництва	Земля	Капітал і праця	Інформація і знання
Характер базових технологій	Трудомісткі	Капіталомісткі	Наукомісткі
Засоби праці	Фізична праця людей і тварин	Робота машин	Творча праця людини, заснована на наукових знаннях
Роль інформаційної сфери	Незначна	Несуттєва	Висока
Основні види інформаційної продукції	Друкована продукція; радіомовлення	Друкована продукція, відеопродукція, телебачення	Інформаційна продукція
Інформаційна продукція, яка найбільш суттєво впливає на розвиток людського капіталу	Друкована продукція	Друкована продукція	Електронна продукція

Джерело: Складено на основі Штангрет А. М. Формування економіки знань в Україні : Характеристика, оцінка та моделювання / А. М. Штангрет. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2011. — С. 41–49.

Доцільно відзначити той важливий момент, що інформаційна сфера існувала на усіх етапах розвитку суспільства, але пріоритетну роль отримала в інформаційному суспільстві, оскільки саме вона задіяна для створення та організації руху інформаційної продукції.

Відповідно до такого підходу новітні інформаційні технології мають сприйматися не просто як інструмент, натомість як повноцінний процес розвитку, що має супроводжуватися соціальними змінами [416].

Виходячи з наведених концептуальних підходів, доречно проаналізувати стан та тенденції техніко-економічних процесів в інформаційній сфері й окреслити перспективи, зважаючи на її унікальність [25; 194; 196; 223; 282; 391; 478; 514].

Цей аналіз проводиться з урахуванням поняття про технологічні уклади, зважаючи на галузеву специфіку, розвиток її продуктивних сил, тобто сукупність засобів виробництва (знаряддя праці та предмети праці), за допомогою яких виробляють матеріальні блага (здійснюють матеріальне виробництво), а також людей, здатних до праці що мають певні навички й знання, приводять у дію ці засоби та вдосконалюють їх.

Необхідно зазначити, що як масова та стала сфера людської діяльності інформаційна сфера є ретроспективно похідною від поліграфії та видавничої справи і набуває все більшої ваги з розвитком суспільного запиту на створення, організацію руху та споживання інформації за допомогою нових технічних засобів. Тому в процесі аналізу нами передусім враховувалася зміна рівня механізації та автоматизації технічних засобів інформаційної сфери, що супроводжувалося зростанням продуктивності інформаційних процесів [348]. Саме перехід від односпрямованих і непостійних інформаційних обмінів сприяв формуванню цілісного організаційно-технологічного утворення, що має ознаки галузі. У результаті проведеного аналізу сформована табл. 1.5 з характеристиками етапів становлення та розвитку інформаційної сфери України.

Таблиця 1.5

Періодизація розвитку інформаційної сфери залежно від удосконалення техніко-технологічного базису виготовлення інформаційної продукції

Період часу	Конструктивні рішення	Ступінь автоматизації	Продуктивність праці
До початку книгодрукування	Ручна праця	Виготовлення книг вручну супроводжувалося значними втратами часу	Продуктивність праці була дуже низькою. Формування спеціалізованої робочої сили
Від початку книгодрукування до сер. XIX ст.	Перші друкарські машини були виготовлені з дерева. Знадобилося двісті років, щоб з'явився друкарський стан, в якому усі основні частини були металічними, а перший суцільнометалевий друкарський стан був збудований 1800 р. Поява спочатку оптичного (кінець XVIII ст.), а потім дротового електричного (перші десят. XIX ст.) телеграфу. Поява фотографії	Використовуються друкарські машини з ручним приводом. Період завершується створенням друкарського стана з механічним приводом. Інформацію почали передавати за допомогою телеграфу. Фотографію почали застосовувати не тільки в поліграфії, але й в інших галузях науки, побуті	Використання перших друкарських машин супроводжувалося значними витратами фізичної енергії обслуговуючого персоналу. Розробка спеціальних засобів праці та формування спеціалізованої робочої сили. Продуктивність праці зросла порівняно з кустарним виробництвом, але залишалася усе ще низькою

Продовження табл. 1.5

Період часу	Конструктивні рішення	Ступінь автоматизації	Продуктивність праці
1856–1900-і роки	Створені аркушеві та рулонні ротаційні друкарські машини. У рулонних ротаційних машинах уперше був реалізований принцип агрегування вже не-однотипних вузлів	Для приводу друкарських машин був застосований паровий двигун. Здійснення агрегування на одному робочому місці різнотипних робочих машин стало відправним	Перші рулонні друкарські машини по суті являли собою перші автоматичні лінії, що здійснювали комплекс друкарсько-підбірно-брошурувальних операцій. Індустріальна організація
1856–1900-і роки	(секцій), як це було в аркушевих ротаціях, а різнотипних робочих машин, таких як друкарські, фальцювальні, різальні тощо. Телефон, радіо, кінематограф	моментом у зародженні ідей комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів. Спроби транслювати за допомогою телефонного зв'язку вистави та передавати новини. Радіо та німе кіно стають звичним явищем	праці, вузька спеціалізація, екстенсивний розвиток виробництва
1900–1980-і роки	Подальше агрегування різноманітних механізмів та робочих машин. Телебачення. ЕОМ	Поширення та застосування для приводу машин електродвигунів; автоматичні блокувальні, контрольно-регульовальні та керуючі пристрої. Перехід від німого до звукового кіно. Трансляція та прийом телезображення стає звичним явищем	Найбільш трудомісткі енергетичні функції та частково інформаційні функції обслуговуючого персоналу машин були заміщені роботою відповідних механізмів, приладів та апаратів. Перехід до бригадної форми організації праці

Закінчення табл. 1.5

Період часу	Конструктивні рішення	Ступінь автоматизації	Продуктивність праці
З 1980–2000-і роки	Поява ЕОМ (накопичення текстової та ілюстраційної інформації та керування процесом відтворення зображення за відповідними програмами. Персональний комп'ютер, інтернет	Керування процесом здійснюється за допомогою цифрових програмуючих пристроїв	Значна концентрація окремих механізмів і робочих машин на одному робочому місці, застосування сучасних електроприводів та значного зменшення витрат енергії обслуговуючого персоналу
З 2000-х до сьогодні	Робота з великими масивами інформації, гібридні виробничі та збутові технології, інтеграція різних видів інформації у продуктах, опрацювання великих масивів інформації (Big Data)	Розвиток технічних засобів йде шляхом концентрації на одному робочому місці засобів, що використовувалися до того автономно та були розосереджені на різних підприємствах, в інтегральні системи із одночасною геопросторовою диверсифікацією каналів і мережевих технологій поширення контенту	Відділення робочої сили від засобів праці або заміна її останніми, зростання пропускної спроможності та здешевлення мережевих технологій розповсюдження, що формують вертикально-інтегровану систему виробництва і дистрибуції інформаційної пробукції

Джерело: Складено за: Величко, О. М. Хронологія розвитку інформаційних систем з найдавніших часів до наших днів [Електронний ресурс] / О. М. Величко. — К. : Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т», 2012. — 30 с. — Режим доступу : <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/2606> (дата звернення 23.08.2017); Котляревський Я. В. Розвиток вітчизняної поліграфії у контексті техніко-економічних укладів / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Наук. зап. (Укр. акад. друкарства). — 2011. — № 1 (34). — С. 63–70.

Усі вищеописані технологічні новації (табл. 1.5) не могли суттєво вплинути на монополію видавничо-поліграфічної галузі у виробленні інформаційного продукту. До початку XX ст. основна його частина створювалася видавничо-поліграфічною галуззю (книги, газети, журнали) і тільки з появою спочатку регулярного радіомовлення та звукового кіно (1920–30-і рр.), а потім регулярного телемовлення (1930–40-і рр.) відбувся суттєвий перерозподіл ринку інформаційної продукції. Упровадження інформаційних технологій суттєво вплинуло на усіх виробників інформаційної продукції (телерадіомовлення, інформаційні агентства, кінематограф, видавничо-поліграфічна справа): зросли технічні можливості інформаційно-аналітичної діяльності, покращилась якість інформаційної продукції, скоротився час її створення та поліпшилися можливості організації її руху.

Потрібно відзначити, що в умовах науково-технічної революції вирішальним фактором зростання продуктивних сил є впровадження у виробництво досягнень науки, яка перетворюється на безпосередню продуктивну силу і, відповідно, впливає на організаційно-економічні процеси розвитку.

У наведеній послідовності технологічних укладів (табл. 1.5) чітко простежується їх вплив на організаційний потенціал, який проявлявся у все значніших масштабах спеціалізації виробничих процесів, спричиненої прагненнями до економічної доцільності випуску продукції, а з кінця XX ст. на основі досягнень п'ятого технологічного укладу розпочався зворотний процес інтеграції на основі сучасних можливостей автоматизації у вигляді усталених схем випуску стандартизованої інформаційної продукції (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Основні характеристики періодів розвитку інформаційної сфери

Період часу	Інформаційний обмін	Особливості організації виробництва	Уклад
До початку книгодрукування	Нерегулярний	Штучне виробництво — кожна одиниця продукції унікальна	I
До середини XIX ст.	Регулярний хаотичний	Розділення додрукарської та друкарської стадій виробництва	II
1856–1900 рр.	Регулярний впорядкований	Виокремлення інформаційно-аналітичного етапу, розділення етапу створення інформаційної продукції та її поширення	III
1900–1980 рр.	Зростаючий у прогресії	Поява інформантств, телерадіокомпаній і великих універсальних виробництв	IV
З 1980-х років до сьогодні	Зростаючий стрибкоподібно	Об'єднання усіх виробничих етапів для виготовлення інформаційної продукції	V
Короткострокова перспектива	Поява єдиного стандарту поширення інформації	Перенесення інформаційно-аналітичної стадії безпосередньо до споживача інформаційної продукції	VI
Довгострокова перспектива	Універсальний стандарт комунікації	Поява універсальних підгалузей основних сфер людської діяльності, що формуватимуть розширені можливості відтворення індивідуального і суспільного виробництва інформаційної продукції	

Джерело: Складено за: Мельников О. В. До проблеми періодизації розвитку друкарства в Україні / О. В. Мельников // XI Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, бер. 2008 р., Київ : тези доп. — К. : УкрНДІ СВД, 2008. — С. 11–14; Котляревський Я. В. Розвиток вітчизняної поліграфії у контексті техніко-економічних укладів / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Наук. зап. (Укр. акад. друкарства). — 2011. — № 1 (34). — С. 63–70.

Прогнозуючи перспективи технологічних та організаційних змін у цій сфері виробництва (табл. 1.6), необхідно підкреслити, що вже у сучасних умовах робоча сила галузі має тенденції до відокремлення від засобів виробництва безпосередньо на підприємствах, що проявляється у формі роботи за трудовими угодами (віддалена робота) в процесі інформаційно-аналітичної діяльності. В такій ситуації, з урахуванням прагнення до мінімізації витрат та підтримання належної якості продукції, видається цілком ймовірною концентрація потужних спільних засобів виробництва, що матимуть можливість завантажувати в різних режимах безпосередні замовники інформаційної продукції, які, своєю чергою, все більше самі виступатимуть як виконавці інформаційних послуг, відповідно змінюючи як розподіл продуктивних сил, так і межі самої галузі, інформаційної сфери тощо [188; 191; 201; 463].

Генезис формування інформаційної сфери відбувається у той час, коли дедалі більшу роль у методології наукового пізнання відіграє інформаційно-системний підхід до вивчення явищ дійсності: без такого підходу більш-менш адекватна модель інформаційної сфери була би просто неможливою.

Центральна ідея системного підходу полягає у вивченні об'єктів будь-якої природи та будь-якого рівня організації саме як систем, виходячи із сутнісних рис системних утворень. Зрозуміло, що без активного використання системного підходу неможливим було би не лише дослідження інформаційної сфери, але вже навіть і висунення відповідних завдань. Водночас слід усвідомлювати, що добре зрозуміти та оцінити можливості системного підходу можна тільки в органічному взаємозв'язку та взаємодії його з іншими загальнонауковими підходами [330; 335].

Найхарактерніша риса системи — це те, що по відношенню до всього зовнішнього вона виступає як однорідна сутність, об'єднана внутрішньою

метою її збереження та оптимального функціонування саме як органічної цілісності (така мета не обов'язково має усвідомлюватися, може існувати і без цього, прикладом чого є природа загалом). Оптимальність системи в цілому не збігається з оптимальністю кожного її компонента зокрема; більше того, нерідко між ними існує пряма суперечність. Характерною рисою системного підходу є усвідомлення необхідності субординації у сфері завдань й інтересів системи та її компонентів, що може балансуватися саме на основі регулювання інформації в межах самої системи й щодо забезпечення її регулювання, досягнення основних, стратегічних завдань зокрема.

Відомо, що в соціумі об'єктивно діє закон невинного зростання людських потреб, постійно відбувається їх якісне збагачення у процесі еволюції людства. За логікою речей це означає необхідність неперервного розвитку матеріального виробництва, його інтенсифікації, в якій суто кількісні моменти органічно поєднуються з якісними. А з цим нерозривно пов'язане використання людством природних ресурсів, переосмислення самих засад стратегії у взаєминах з природою.

Суспільство, без сумніву, велика система, більше того — метасистема (надсистема, система систем). Це значить, що різні сторони його існування, функціонування та розвитку являють собою відносно самостійні системи (пов'язані безперервною взаємодією та взаємно детерміновані). Тому, наприклад, концепція сталого розвитку (про яку детальніше буде йтися далі) не може бути більш-менш адекватною моделлю майбутнього, якщо виходитиме лише з деяких окремих сторін життя суспільства, а не враховуватиме глибоко системну його природу, формальні та неформальні інституційні засади тощо. Інакше кажучи, в основу побудови цієї концепції має бути покладено системний підхід до суспільства та його взаємодії з навколишнім середовищем. Структурно-компонентний аналіз суспільної метасистеми при цьому має доповнюватися та поглиблюватися дослідженням інших най-

важливіших аспектів, властивих для цього підходу, — функціонального, інформаційного, модельного, ймовірнісного тощо.

Нижче коротко охарактеризуємо підходи до вивчення системних утворень.

Структурний і функціональний підходи — необхідний інструмент вивчення системних утворень, взаємозв'язок й взаємодоповнення яких визначається принциповою співвідносністю структур і функцій. Кожна структура є не самоціллю, а передумовою виконання певних функцій. Кореляція цих двох аспектів — структурного та функціонального — не виключає якісної своєрідності кожного з них і тим самим доцільності виділення цих підходів як відносно самостійних логіко-методологічних акцентів. У першому випадку безпосередніми об'єктами вивчення є структури найрізноманітніших явищ і процесів природи, суспільного життя, пізнання, в тому числі й структура концепції сталого розвитку. При функціональному ж підході увага зосереджується саме на функціонуванні тих чи інших структур.

Інформаційний підхід — специфічний засіб пізнавальної та практичної діяльності, що концентрує увагу дослідника на вивченні та використанні всіх можливих видів інформації, інформаційного аспекту будь-яких явищ (що органічно доповнює основні, традиційно відомі аспекти дійсності — речовинний та енергетичний). Подібно до всіх інших загальнонаукових підходів цей підхід має свої особливі методи, спрямовані на вивчення специфіки самої інформації, різноманітних інформаційних процесів та їх компонентів, інформаційних каналів, мереж, систем, інших інформаційних феноменів. Зокрема, методи та інші пізнавальні засоби інформаційного підходу можуть стосуватися розкриття загальної схеми, структури інформаційної взаємодії (джерело інформації, її приймач, канал зв'язку між ними, пристрої для кодування та декодування), процесів кодування та декодування інформації, її вимірювання, отримання, накопичення, аналізу, синтезу, трансформації,

збереження, передавання, створення нової інформації, її практичного використання, інформаційного моделювання, інформаційної типології, інформаційно-компонентного аналізу тощо.

Модельний підхід базується на змістовних аналогіях між моделлю та об'єктом моделювання, коли цим аналогіям надається евристично-пізнавальна спрямованість. У методології науки розроблено досить докладну класифікацію видів моделей, яка дає уявлення про практичну невичерпність можливостей моделювання. Найважливіша демаркаційна лінія всередині всієї величезної багатоманітності видів моделей проходить між матеріальними (фізичними) та ідеальними, мисленими (логічними) моделями. Помітною тенденцією у розвитку науки доби НТР стало зростання питомої ваги та значення другого з цих основних класів моделей. При найширшому розумінні поняття моделі все людське пізнання розглядається як інформаційне моделювання дійсності (академік В. М. Глушков). Серед специфічних його різновидів слід особливо виділити математичне, комп'ютерне, інформаційне, економічне моделювання

Імовірнісний підхід — базове для цього підходу поняття імовірності, як зазначається у методологічних працях, уже давно є важливою ланкою зв'язку між філософськими категоріями можливості та дійсності, випадковості та необхідності, визначеності та невизначеності. Кількісні ж аспекти імовірності, певна річ, органічно пов'язані з математикою та її моделями. Необхідно наголосити, що імовірнісно-статистичні методи відіграють помітну роль у теоретичному фундаменті прогнозування у будь-якій сфері дійсності. Адже прогностична інформація завжди має не вірогідний, а саме імовірний характер, при цьому об'єктивна імовірність у ній (яка йде від реальних явищ) тісно поєднується, переплітається з суб'єктивною стохастичністю, що характеризує людське пізнання світу. Концепція сталого розвитку значною мірою ґрунтується саме на наукових прогнозах, отже, роль імовірнісного підходу в її формуванні та поглибленні є зрозумілою.

Органічний взаємозв'язок і взаємодія всіх таких сторін вивчення соціуму становлять істотну особливість *системного підходу*. Показовим у методологічній площині процесу можна вважати такий момент: якщо початковий період дослідження цієї проблематики був позначений абсолютним домінуванням, по суті, трьох змістовно-семантичних акцентів — ресурсно-економічного, екологічного та демографічного (це добре видно з наукової літератури того часу), то пізніше неминуче приходить усвідомлення принципового значення саме системного підходу [424].

Основним споживачем інформаційної продукції довгий час виступали освіта і наука як відносно відокремлена система. Але для суспільства особливо важливим є те, що інформаційна продукція «циркулює» в значно ширших межах. Раніше традиційно розглядалася система «наука — техніка — виробництво» [84]. На наш погляд, говорячи про хід наукового і технічного розвитку, необхідно в цю тричленну систему ввести ще й складову — *освіта*. Під освітою у даному випадку розуміємо як середню, так і вищу школу, що готує висококваліфікованих фахівців, без яких неможливе нормальне функціонування всіх взагалі складових суспільно-економічної системи. Треба усвідомлювати, що саме освіта на сучасному етапі розвитку людини і суспільства визначатиме перспективу і життєвий цикл продукту виробництва через моделювання якісного рівня потенційного споживача і економічної системи в цілому. Крім того, освіта виступає комунікаційним елементом трьох виділених класичних підсистем. На рис. 1.1 зображено укрупнену схему циркуляції інформаційної продукції в системі «наука — техніка — виробництво — освіта». Інтенсивність позначених на цій діаграмі «потоків» інформаційної продукції є різною в різні періоди.

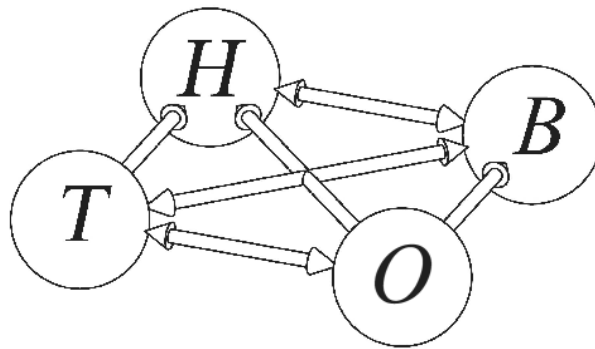

Рис. 1.1. Схема «потоків» інформаційної продукції в системі «наука, H — техніка, T — виробництво, B — освіта, O »

Джерело: Мельников А. В. Применение информационного подхода к анализу развития полиграфии / А. В. Мельников, Э. П. Семенюк, Я. В. Котляревский // Вісті Акад. інж. наук. — 2010. — № 1 (40). — С. 40–48.

Однак для повнішого відображення найбільш значущих взаємозв'язків у системі ми також пропонуємо до вищевизначених складових додати *економіку* як регулятор і мірило перерозподілу ресурсів, у тому числі інформаційних. Більш того, помістивши отриману конструкцію в поле соціокультурної сфери конкретного суспільно-політичного утворення, можна обґрунтовано вважати спроектованим глобальний інформаційний кластер. Це безсумнівно має відношення до інформаційної сфери, основним результатом діяльності якої і є реалізація специфічного зв'язку між змістом (текстом і формою подачі), носієм (матеріалом і способом виробництва) і споживачем (тією чи іншою групою людей). У кінцевому підсумку це змінює саме поле існування системи. Саму схему логічно побудувати як тривимірну (рис. 1.2). Ще академік Б. М. Кедров вказував на недостатність двомірних схем для опису складних взаємозв'язків між складовими систем функціонування сучасного знання.

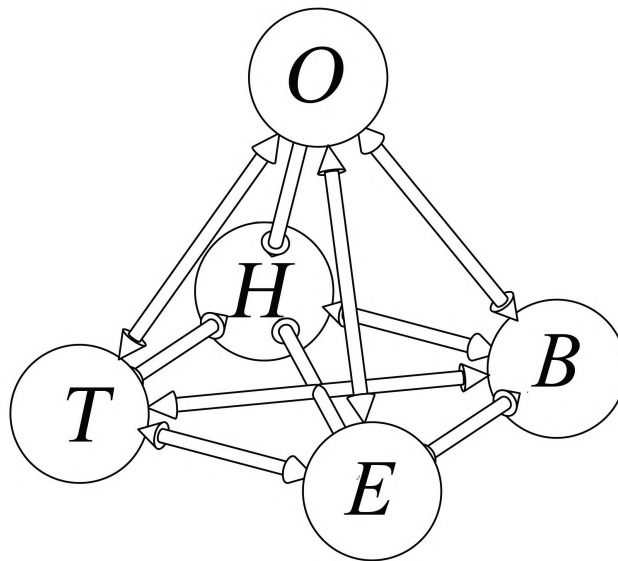

Рис. 1.2. Розширена модель інтерпретації «потоків»
інформаційної продукції в суспільстві

Джерело: Мельников А. В. Исследование развития полиграфии на основе информационного подхода / А. В. Мельников // XIII Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, бер. 2010 р., Київ : тези доп. — К., 2010. — С. 18–20; Мельников А. В. Применение информационного подхода к анализу развития полиграфии / А. В. Мельников, Э. П. Семенюк, Я. В. Котляревский // Вісті Акад. інж. наук. — 2010. — № 1 (40). — С. 40–48.

Логіка неспинного зростання потреб людини, які стимулюються суспільним життям і потребами виробництва, що швидко зростає й ускладнюється, закономірно склалася так, що сьогодні усі потоки інформаційної продукції в системах $H — T — B — O$ і $E — H — T — B — O$ надзвичайно інтенсивні. Для інформаційної сфери така постановка питання важлива ще й тому, що не зважаючи на те, що друкарство як першооснова інформаційної сфери в нашій країні розпочалося ще в XVI ст., про появу галузевої освіти, а тим паче науки в сучасному розумінні можна говорити тільки стосовно другої половини XX ст. (див. наприклад [245; 281; 326; 333; 500]).

1.3. Методологічні основи формування інформаційної сфери в системі соціально-економічних відносин

У Господарському кодексі України (стаття 260) *галузь* визначено як сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові чи подібні види економічної діяльності [66]. Користуючись терміном *галузь*, треба враховувати, що подібність видів економічної діяльності не є чітко визначеною категорією і для різних цілей її можна розглядати як у більш загальному, так і в конкретному контексті [169]. Найбільш загальнені угруповання видів економічної діяльності бачимо на рівні секцій видів економічної діяльності КВЕД [169], що дають змогу виділити *основні галузі економіки*.

Інформаційну продукцію виготовляють як підприємства, віднесені до *переробної промисловості* (секція С, розділ 18 — поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації), так і підприємства, що належать до секції *J (Інформація та телекомунікації)*. Основними складовими секції *J* є: видавнича діяльність, яка включає видання програмного забезпечення (розділ 58); виробництво фільмів і видання звукозаписів (розділ 59); діяльність у сфері радіомовлення і телебачення (розділ 60); діяльність у сфері телекомунікації (розділ 61); діяльність у сфері інформаційних технологій (розділ 62) та надання інших інформаційних послуг (розділ 63) [169].

Отже, ми маємо справу не з однією галуззю національного господарства, що виробляє інформаційну продукцію. Наприклад, з постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері» від 06.07.2011 р. № 710 впливає, що виконавцями заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері є переможці процедури закупівлі товарів, робіт і послуг,

конкурсного відбору проектів і програм, спрямованих на інформування громадськості з питань європейської інтеграції [297]. Тобто йдеться про суб'єкти підприємницької діяльності, що виготовляють інформаційну продукцію.

Ще раніше, у 2008 р., президією Вищої атестаційної комісії України було затверджено паспорт спеціальності 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. До галузі інформаційного права віднесено: інформаційну сферу як об'єкт права; правовідносини в інформаційній сфері; державну політику та державне управління в інформаційній сфері тощо. Саме ж інформаційне право досліджує «суспільні відносини, що складаються у сфері обігу інформації, створення, формування, зберігання, поширення, використання, охорони і захисту інформаційних ресурсів, створення та використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки» [304].

Стаття сьома Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV [141] виділяла десять сфер, в яких існують реальні та потенційні загрози національній безпеці України, серед цих сфер окремо була виділена інформаційна сфера².

Поняття *сфера діяльності* не є чимось виключним для вітчизняного законодавства:

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII визначає перелік з одинадцяти сфер діяльності, на які поширюється дія цього закону [146];

виділяють також шістнадцять сфер, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання [294];

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України» від

---

²Новий Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, прийнятий на заміну закону «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV, говорить тільки про те, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, *інформаційної* (курсив авт.), екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [139]

13.08.2014 р. № 341 Держкомтелерадіо визначено «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері» [296];

у державному бюджеті передбачаються кошти для фінансової підтримки творчих спілок у сфері засобів масової інформації, преси [295].

Потрібно також відзначити, що у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України, який визначено головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми «Інформаційне та організаційне забезпечення участі України у міжнародних форумах, конференціях, виставках, виконання заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері» [297], діє управління розвитку інформаційної сфери [258].

Розгортання процесів глобалізації та спроби вчених ідентифікувати з економічного погляду сучасний стан розвитку інформаційної сфери збіглися із становленням *економіки знань* або як її ще називають *цифрової економіки*, що заснована на дигіталізації інформації як невичерпного ресурсу, перетворенні традиційних ресурсів, зокрема фінансових, у цифрову форму [197]. Ураховуючи особливий характер інформаційної продукції, її непересічний вплив на якісні демографічні характеристики людства, культуру, соціальну та змістовну винятковість суспільного життя, на початку XXI ст. сформувався дискурс щодо розвитку інформаційної сфери у вигляді *креативної економіки* [421–423], до основних складових якої належать інфраструктурні поєднання креативності, культури, економіки і технології, що у сучасному світі є генераторами інформації у вигляді образів, звуків, тексту та символів, тобо кодованої інформації. Відповідно, у термінах корпоративної аналітики, зокрема перманентно досліджуваною з боку фахівців ПрайсВотерхаузКуперс (*PWC*) інформаційна сфера постає сукупністю ринків

та галузей, що формують сферу розваг і медіа³, однією зі складових якої є саме книговидання, яке, демонструючи позитивну динаміку зростання обсягів випуску і реалізації продукції, не спирається на рекламні бюджети (доходи) на відміну від періодичних медіа, кіно- та програмних творів, натомість становить наближене до безпосередньої взаємодії поєднання виробника і споживача інформаційної продукції [186; 225; 411; 434; 439; 472; 473].

Узагальнення праць учених, інтереси яких пов'язані з дослідженням інформаційної сфери, дозволили виділити ряд ключових підходів до трактування поняття *інформаційна сфера*. Згідно з першим підходом, який прослідковується найкраще в працях О. Ю. Чубукової [372; 373], інформаційна сфера пов'язана з діями стосовно інформації. Тут доречно процитувати визначення, яке вчений дає: «інформаційна сфера — сфера діяльності об'єктів, пов'язана зі створенням, переробкою та споживанням інформації» [372].

Другий підхід можна визначити як структурний. Так, Ю. П. Бурило твердить, що інформаційна сфера з економічної точки зору в широкому сенсі включає в себе як інформаційний сектор економіки, так і сферу інформаційного забезпечення всіх інших галузей і секторів народного господарства. У вузькому розумінні як інформаційний сектор економіки вона становить сферу суспільного виробництва інформаційного товару. В такому сенсі основою цієї сфери є інформаційна індустрія (забезпечує власне виробничу фазу суспільного виробництва) та інформаційний ринок (система товарно-грошових відносин між виробниками та споживачами

³Під *медіа* зазвичай розуміють радіо, телебачення, газети, інтернет і журнали, що розглядаються як група [415, С. 774; 417, С. 892; 467, С. 1024; 469, С. 887] чи основні шляхи якими велика кількість людей отримує інформацію та розваги [482, С. 796 ; 483, С. 343]. Тоді як *мас-медіа* — це джерела інформації та новин: газети, журнали, радіо та телебачення, що доходять і впливають на велику кількість людей [415, С. 767; 417, С. 883; 469, С. 878; 482, С. 787, 483, С. 341] чи люди та організації, які надають інформацію та новини широкому загалу, охоплюють телебачення, радіо і газети [467, С. 1011]. Тобто *інформаційна сфера* в спеціальній літературі англійською мовою зазвичай описується поняттями *медіа* та *мас-медіа* чи *медіаіндустрія* (створення медіапродукції).

інформаційного товару, що опосередковує такі фази суспільного виробництва як розподіл та обмін). Галузева структура інформаційної індустрії, враховуючи інформаційну специфіку господарської діяльності, що здійснюється її суб'єктами, включає індустрію «контенту» (галузі, котрі виробляють інформаційну продукцію та послуги) та індустрію інформаційно-комунікаційних технологій (галузі, які виготовляють інформаційно-інфраструктурні товари та послуги) [26].

Третій підхід можна визначити як цільовий. І. В. Арістова національною інформаційною сферою вважає «єдиний інформаційний простір України, який формується суспільством та державою і інтегрується до єдиного Європейського інформаційного простору з урахуванням національної інформаційної безпеки» [9]. Подібне визначення дає й А. В. Логінов: «єдиний інформаційний простір України, який формується державними органами, громадськими, політичними і соціальними організаціями і громадянами, а також функціонує на основі правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних, гуманітарних і моральних принципів з урахуванням вимог і завдань національної інформаційної безпеки України» [217].

Четвертий підхід, сформований О. А. Барановим, враховує інституційний аспект формування інформаційної сфери. Вчений визначає інформаційну сферу як сукупність інформації та інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, що здійснюють оборот інформації, тобто її створення, поширення (передавання), зберігання, використання та знищення, і забезпечують цей оборот, суспільних відносин, які при цьому виникають, системи її правового забезпечення, а також інституційної системи державного управління та регулювання цієї сфери [15].

Узагальнюючи ці підходи та ґрунтуючись на чинному законодавстві, *інформаційну сферу* слід розглядати як економічну систему, до складу якої повинні бути включені такі елементи (відповідно до процесу створення та

організації руху інформаційної продукції): створення твору (інформації); інформаційно-аналітична діяльність; створення (надання інформаційних послуг) і організація руху інформаційної продукції. Сукупність цих елементів, об'єднаних однією програмою та єдиною метою, і утворює один з господарських комплексів. Наявні елементи (або підсистеми) інформаційної сфери забезпечують відносно-замкнений характер системи і зумовлюють її ефективність (здатність діяти адекватно), тобто передумову успішного вирішення тих завдань, які перед нею стоять та постійно виникають з плином часу [192; 232; 238; 241; 246; 247]. Отже, у нашому розумінні, *інформаційна сфера* — це сукупність суспільних відносин та видів економічної діяльності, спрямованих на забезпечення індивідуальних і колективних інформаційних потреб шляхом створення, поширення та споживання інформаційної продукції. Поєднання певних галузей і видів діяльності в інформаційній сфері зумовлене спільністю призначення: забезпечення доступу людини у будь-який час до інформаційної продукції, необхідної для її всебічного розвитку.

Спробуємо тепер за допомогою засобів функціонального моделювання описати процес створення та організації руху інформаційної продукції. Створення та організацію руху інформаційної продукції поділяють на декілька взаємопов'язаних підпроцесів. Об'єктами функціонального моделювання й структурного аналізу згідно з методологією IDEF0 є виробничо-технічні та організаційно-економічні системи. Створення та організація руху інформаційної продукції належить саме до таких систем. Функціональне моделювання, його недоліки та переваги порівняно з іншими підходами до структурного та об'єктно-орієнтованого моделювання штучних систем детально описані в працях [205; 379; 451], тому не будемо детально зупинятися на цьому питанні. Актуальним є розроблення моделі керування процесом створення та організації руху інформаційної продукції з метою удосконалення функціонування і підвищення ефективності такої системи.

На основі вимог зі створення функціональної моделі IDEF0, проаналізуємо й опишемо вихідні дані для створення функціональної моделі створення та організації руху інформаційної продукції (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Вихідні дані для розроблення функціональної моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції

Складова частина	Пояснення
Мета моделювання	Розробити функціональну модель IDEF0 підтримки прийняття рішень у процесі створення та організації руху інформаційної продукції
Точка зору	Особи, що приймають рішення (ОПР) в процесі виготовлення та поширення інформаційної продукції
Цільова аудиторія моделі	ОПР, які повинні розуміти інформаційну технологію створення та організації руху інформаційної продукції у цілому та приймати оптимальні рішення й виробляти на їх основі заходи для керування підпроцесами цього процесу; інші працівники підприємств інформаційної сфери, чії ролі та обов'язки у цьому процесі необхідно визначити
Межі функціональної моделі (контекст)	Перелік функцій і об'єктів діаграм функціональної моделі IDEF0
Технологія моделювання	Методологія функціонального моделювання IDEF0
Програмне забезпечення	Прикладна програма для побудови векторних діаграм

Джерело: Складено автором.

Створення та організація руху інформаційної продукції — сукупність підпроцесів, що виконують у визначеному порядку для перетворення вхідних інформаційних, енергетичних і фінансових потоків у вихідні з іншими властивостями. Процес протікає відповідно до директив на керування його підпроцесами. Директиви формулюються на основі мети діяльності (виготовити

та поширити інформаційну продукцію). Протягом здійснення процесу створення та організації руху використовують необхідні ресурси й виконують обмеження зі сторони інших процесів і зовнішнього середовища [166; 249].

Для того, щоб досягнути визначеної мети функціонального моделювання, потрібно побудувати контекстну діаграму найвищого рівня A-0 функціональної моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції і хоча би один рівень її декомпозиції [451]. Дерево вузлів (рис. 1.3), перелік функцій і об'єктів з поясненнями є вихідними для їх створення. Пояснення необхідне для того, щоб спростити розуміння й уникнути неоднозначних тлумачень реалізованої функціональної моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції.

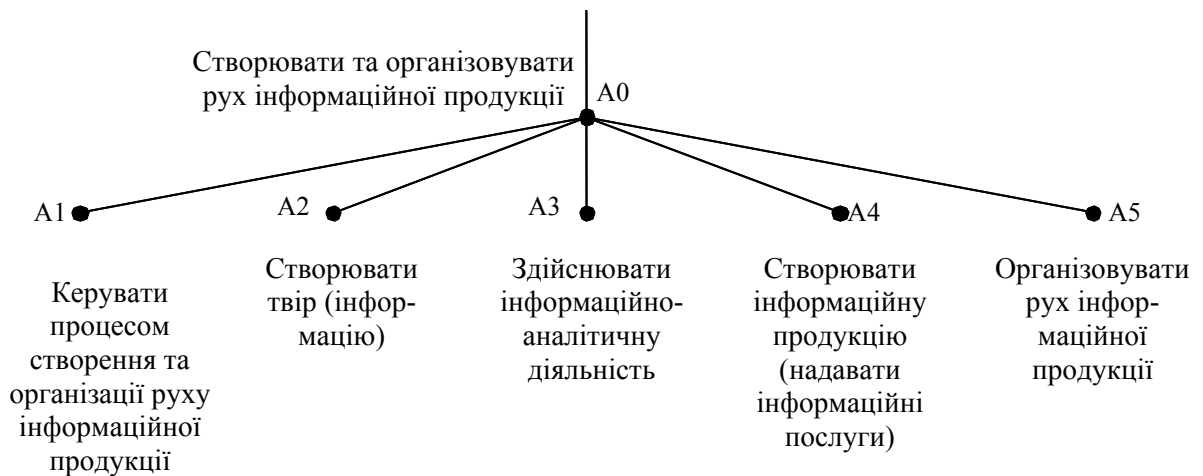

Рис. 1.3. Ієрархія блоків функціональної моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції

Джерело: Складено автором.

Кожен блок на діаграмах IDEF0 (рис. 1.4 і 1.5) перетворює входи у виходи під дією керування за допомогою механізмів. У даному випадку блоки можуть перетворювати лише матеріальні об'єкти та потоки, що вони утворюють. Інформацію, що використовується в процесі створення та

організації руху інформаційної продукції поділяють на три групи: обмежувальну, описову та керівну. Систему, модель якої розробляється, позначено блоком А-0 (рис. 1.3), а входи, виходи, керування та механізми — приєднаними до блока стрілками й кодами ICOM, де *I (Input)* — Вхід, *C (Control)* — Контроль, *O (Output)* — Вихід, *M (Mechanism)* — Механізм.

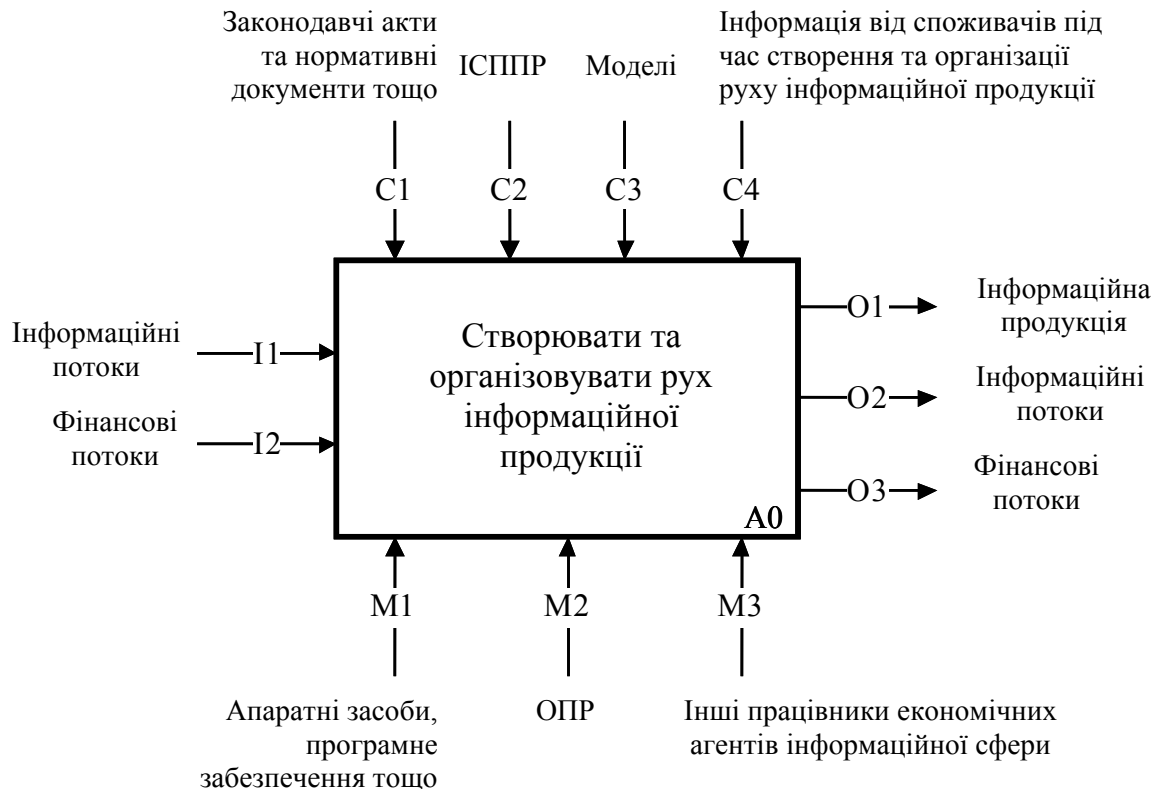

Рис. 1.4. Контекстна діаграма моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції,

де ІСППР — інтелектуальна система підтримки прийняття рішень

Джерело: Мельников О. В. Функціональна модель виготовлення та поширення інформаційної продукції / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 10 (197). — С. 96–100.

На рис. 1.5 наведено декомпозицію першого рівня контекстної діаграми функціональної моделі IDEF0 виготовлення та поширення інформаційної продукції.

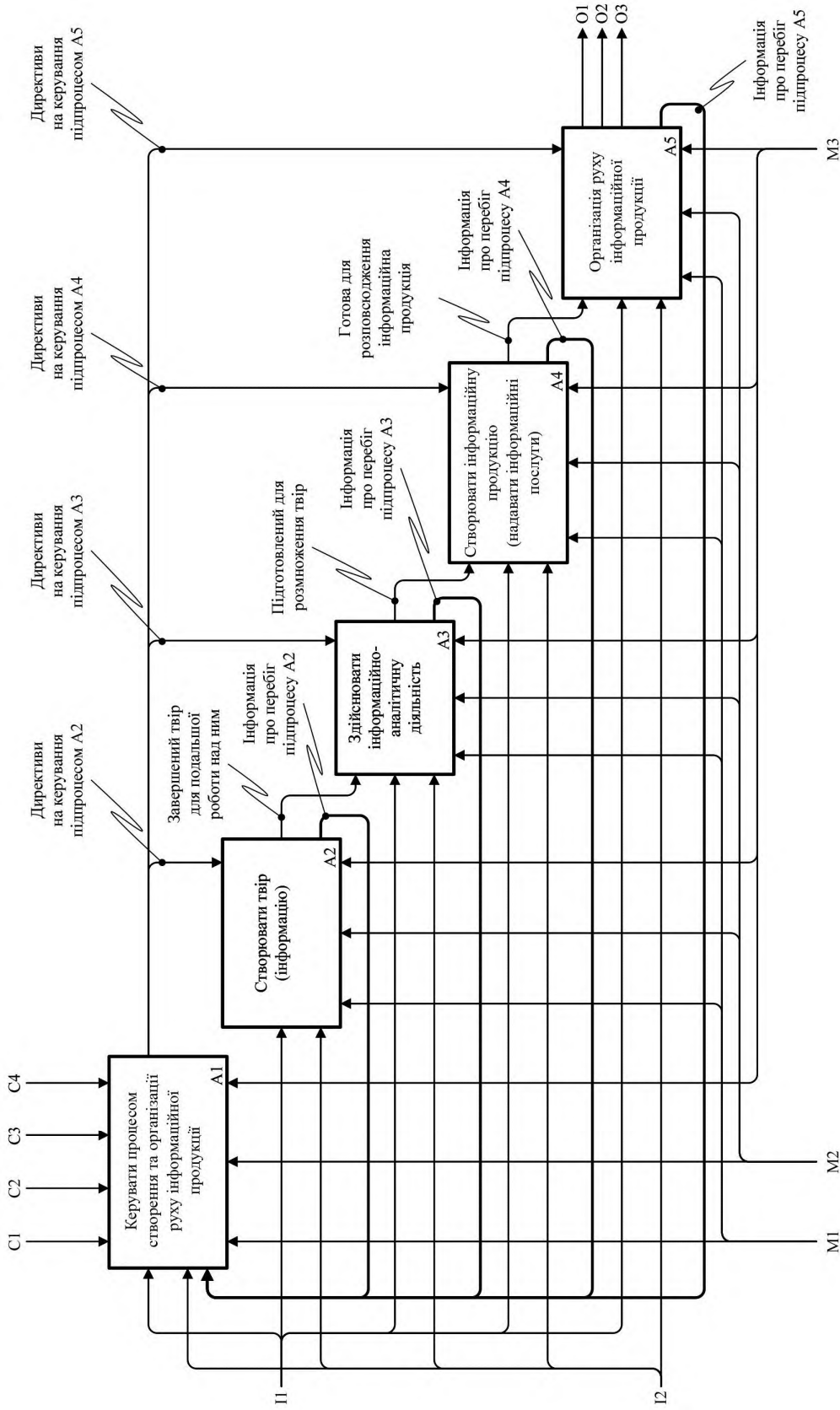

Рис. 1.5. Декомпозиція першого рівня контекстної діаграми моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції

Джерело: Мельников О. В. Функціональна модель виготовлення та поширення інформаційної продукції / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 10 (197). — С. 96–100.

Будуючи декомпозиції інших рівнів, слід зосередити увагу на діях ОПР, які для досягнення мети використовують різноманітні методи. Через це отримаємо значну кількість діаграм другого і третього рівнів, що описують окремі випадки, а не інформаційну технологію виготовлення інформаційної продукції в загальному.

Предметно розглянемо перелік функцій, що зображені блоками на діаграмі моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції (рис. 1.5).

Блок А1. Керувати процесом створення та організації руху інформаційної продукції. Протягом цього етапу ОПР (регулятор процесу створення та організації руху інформаційної продукції) приймає рішення та з урахуванням зворотного зв'язку від інших підпроцесів виробляє директиви на керування підпроцесами. Від загальної організації й інформаційного та ресурсного забезпечення цього етапу залежать результати всього процесу створення та організації руху інформаційної продукції.

Блок А2. Створювати твір (інформацію). На цьому етапі створюються тексти, первинна інформація. Результатом індивідуальної чи колективної діяльності творчих працівників [145] (інтелектуального процесу індивіда) є *твір чи його інтерпретація*, що мають культурно-мистецьку та (або) соціально-економічну цінність [117; 136]. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів визначає *літературні і художні твори* наступним чином: «Всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені, як-то: книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори; драматичні і музично-драматичні твори; хореографічні твори і пантоміми, музичні твори з текстом або без тексту; кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії; малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графіки і літографії;

фотографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним фотографії; твори прикладного мистецтва; ілюстрації, географічні карти, плани, ескізи і пластичні твори, що відносяться до географії, топографії...» [408].

Органи державної влади та місцевого самоврядування в процесі своєї діяльності генерують *публічну інформацію*, під якою розуміється відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [129]. Науково-дослідні організації та вищі навчальні заклади [119; 138] створюють у результаті своєї діяльності *науково-технічну інформацію* [137].

Блок А3. Здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність. Сукупність дій та заходів на основі концепцій, методів і засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки й аналізу даних на основі інформаційних технологій [259].

Виходячи з призначення інформаційної сфери, потрібно відзначити важливість інформаційно-аналітичної діяльності в аналізованій системі. Редакційні підрозділи ЗМІ та організації, що здійснюють видавничу діяльність — беруть участь у виготовленні інформаційної продукції на усіх етапах цього процесу, починаючи з формування ідеї створення твору й закінчуючи його поширенням, а також у реалізації та збиранні інформації про його корисність [31; 91–96; 201].

Блок А4. Виготовляти інформаційну продукцію (надавати інформаційні послуги). Здійснення суб'єктами, пов'язаними зі створенням, перетворенням та споживанням інформаційної продукції, інформаційної діяльності з доведення інформаційної продукції до відома споживачів з

метою задоволення їх інформаційних потреб. Згідно КВЕД *послуги* не підлягають продажу окремо від процесу їх виробництва [169].

До суб'єктів інформаційної діяльності, що відповідають за розмноження інформаційної продукції за допомогою технічних засобів, належать ЗМІ; органи державної влади та місцевого самоврядування; науково-дослідні організації та навчальні заклади; поліграфічні підприємства. У свою чергу ЗМІ можуть бути декількох видів — це друковані засоби масової інформації [130]; інформаційні агентства [134]; телерадіоорганізації [149]. Ці організації створюють *масову інформацію* (інформаційну продукцію), що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб [135]. Поліграфічні підприємства за допомогою відповідних технічних засобів відтворюють відповідними методами видавничі оригінали (масову інформацію, твори, публічну інформацію, науково-технічну) відповідно до вимог видавництв [118].

Результативність роботи суб'єктів інформаційної діяльності, що надають інформаційні послуги (розділи 18, 60, 62 і 63 КВЕД), визначається наявністю відповідних кадрів, рівнем технічної та матеріальної бази, а також організацією виробництва та праці [198; 221; 243; 382; 383; 384; 392; 437; 476].

Блок А5. Організувати рух інформаційної продукції. Коли говоримо про організацію руху інформаційної продукції — іншими словами про *соціальні комунікації*, маємо на увазі опублікування інформації у пресі, передачу по радіо, телебаченню, з використанням інших ЗМІ, а також в іншій формі невизначеному числу осіб або хоча б одній людині. Засоби організації руху інформаційної продукції бувають різних видів. Тому релевантні цій проблемі комунікативні процеси можна класифікувати за різними ознаками. Суть цього виду соціальних комунікацій полягає в доцільно організованому систематичному поширенні інформаційної продукції серед розосереджених аудиторій із застосуванням технічних засобів. Такими технічними засобами,

що опосередковують зв'язок комунікатора та його аудиторії, є радіо, телебачення, кіно, книжкова торгівля, комп'ютерні мережі.

Узагальнено технічні засоби можна позначити як ЗМК, що різняться за часом, необхідним для отримання інформаційної продукції (отримання та доставка), та величиною аудиторії [192, С. 104]. Преса, наприклад, вимагає від споживача передусім вільного часу, але при цьому терміни читання не фіксовані жорстко впродовж доби. Звертання до радіо, а в певній мірі й до телебачення, не виключає інших паралельних занять: можна, приміром, виконувати домашню роботу та сприймати на слух текст і музику. З іншого боку, слід розрізнити книгу, що читається з будь-яким ступенем регулярності у зручний час, і засоби масової комунікації, які функціонують за чітким розкладом (у багатьох випадках — у певний час, котрий визначається як початок або кінець дня чи тижня, тобто ніби задає постійні рамки повсякденній діяльності). Звертання до засобів масової комунікації — постійний і регулярний вид діяльності, що характеризується заданим соціальним ритмом, тоді як читання книг — процес більш вибіркового, індивідуалізований.

З самого початку ми акцентували увагу на тому, що сьогодні інформаційна продукція існує в електронній (цифровій) формі, тобто поширюється за допомогою так званих систем передачі даних, які відносяться до телекомунікації (розділ 61 КВЕД). Оператори телекомунікації здійснюють свою діяльність, надаючи послуги телекомунікації, у тому числі послуги передачі даних.

Розглянемо детальніше перелік об'єктів, що позначені стрілками на діаграмах моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції (див. рис. 1.4 і 1.5).

Перелік функцій об'єктів керування, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 виготовлення та поширення інформаційної продукції:

C1 — Законодавчі акти та нормативні документи тощо. Обмежувальна і керівна інформація. Сюди належать закони України «Про інформацію», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про видавничу справу», «Про кінематографію», «Про науково-технічну інформацію», постанови КМУ тощо;

C2 — ІСППР. Керівна інформація. Інтелектуальна система підтримки прийняття рішень у процесі виготовлення інформаційної продукції;

C3 — Моделі. Описова інформація. Результати моделювання процесу виготовлення інформаційної продукції; визначення ресурсного забезпечення виготовлення інформаційної продукції, інші дослідження;

C4 — Інформація від споживачів під час створення та організації руху інформаційної продукції. Керівна інформація. Завуваження, рекомендації та запитання, що надходять від споживачів інформаційної продукції для того, щоб поліпшити результати регулювання процесу її виготовлення.

Перелік функцій входів, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції:

I1 — Інформаційні потоки. Описова інформація. Містить інформацію про: потребу у створенні відповідного інформаційного продукту; результати дослідження ринку; аналіз можливостей реалізації відповідного продукту;

I2 — Фінансові потоки. Описова інформація. Витрати виробництва.

Перелік функцій механізмів, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції:

M1 — Апаратні засоби, програмне забезпечення тощо. Апаратні засоби охоплюють спеціальне устаткування (кіно і телевізійне, поліграфічне тощо) та персональні комп'ютери, програмне забезпечення, канцелярські товари загального призначення тощо;

M2 — ОПР. Керівники підприємств (керівник випуску інформаційної продукції);

M3 — Інші працівники економічних агентів інформаційної сфери.

Представники економічних агентів інформаційної сфери (підприємств, що виробляють інформаційну продукцію), інші зацікавлені особи, якими можуть бути також споживачами інформаційної продукції.

Перелік функцій виходів, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції:

O1 — Інформаційна продукція. Інформаційна продукція, отримана в процесі виготовлення;

O2 — Інформаційні потоки. Технічна та фінансово-економічна інформація про продукцію, що поширюється;

O3 — Фінансові потоки. Кошти, отримані в результаті організації руху конкретного інформаційного продукту.

Розглянемо детальніше проміжні входи (керування) та виходи, що зображені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 створення та організації руху інформаційної продукції.

Керування «Директиви на керування процесом A2 (A3, A4, A5)». Обмежувальна й керівна інформація:

Директиви на керування процесом A2. В управлінні процесом створення твору можна виділити дві складових. *Перша* полягає в управлінні діяльністю автора в процесі безпосереднього створення твору та підпорядкування її тому завданню, що поставила перед ним організація, на замовлення якої вона створюється, з визначеною цільовою аудиторією. *Друга* — управління працею автора після того, як текст потрапить до замовника. Воно здійснюється рецензентом і редактором та має на меті доведення створеної автором інформації до необхідної якості [276];

Директиви на керування процесом A3. Досягнення максимальної інформативності за мінімального обсягу твору. Практика доводить, що в результаті роботи редактора над твором може бути досягнуто значне його скорочення без втрати для повноти інформації;

Директиви на керування процесом А4. Обмежувальна й керівна інформація. Розмноження за допомогою технічних засобів інформаційної продукції відповідно до вимог інформаційно-аналітичних структур (кіностудії, телерадіокомпанії, видавництва), тобто на достатньо якісному рівні, у мінімальні терміни та з мінімальними витратами;

Директиви на керування процесом А5. Споживачі інформаційної продукції оцінюють усю інформаційну сферу за її кінцевим результатом. Через споживачів інформаційне середовище взаємодіє з навколишнім середовищем, а результати діяльності його слугують основою для рішення про відповідність виконуваних функцій комплексу завданням середовища.

Вихід «Інформація про перебіг процесу А2 (А3, А4, А5)». Описова інформація. Надходить від кожного підпроцесу створення та організації руху інформаційної продукції. На її основі приймають рішення про припинення виконання підпроцесу та переходу до наступного.

Інформація про перебіг процесу А2. Отримання замовником доброякісного тексту на актуальну тему залежить від правильного формування авторських колективів, де *автор* — фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір [117].

Інформація про перебіг процесу А3. Підготовка твору до наступного створення на його основі інформаційної продукції. Цей підпроцес має вирішальний вплив не тільки на зміст, форму та методи доведення до споживачів, але й на якість інформаційної продукції. На цьому етапі центральною фігурою є редактор. Він оцінює актуальність інформації, визначає ступінь оригінальності роботи, її інформаційну корисність та цільову аудиторію, всебічно аналізує повідомлення, визначає ефективність тексту. Редактор оцінює також рівень роботи, глибину розкриття теми, виявляє дискусійні питання, а також відповідність тексту існуючим вимогам, стандартам тощо

Інформація про перебіг процесу А4. Організації, що виготовляють інформаційну продукцію (надають інформаційні послуги), опрацьовують значні масиви інформації, практично не маючи впливу на структуру її потоків, її форму, типологію, архітектоніку та інші параметри. З іншого боку, органи, що формують інформаційні потоки (редакції та видавничі організації), недостатньо враховують вимоги виробників інформаційної продукції та споживачів. Отже, власне саме виготовлення інформаційної продукції виявляється розчленованим на дві частини. Тому існує потреба в тому, щоб інформаційно-аналітичну діяльність та діяльність з надання інформаційних послуг розглядати як єдине ціле в інтересах оптимального формування інформаційних потоків

Інформація про перебіг процесу А5. Споживачі інформаційної продукції⁴ забезпечують замкненість контуру функціонування інформаційної сфери. Тут завершується один цикл виготовлення продукції й розпочинається наступний. Для прискорення часу обороту в інформаційній сфері потрібно, щоб споживач якомога швидше знаходив необхідну йому інформаційну продукцію за допомогою комп'ютерної мережі чи у спеціальних сервісах

У результаті проведеного дослідження на основі методології IDEF0 розроблено комплексну функціональну модель процесу створення та організації руху інформаційної продукції. Розроблена модель має підвищити ефективність цього процесу.

---

⁴*Споживач* — фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [132].

Висновки до розділу 1

1. В процесі вивчення праць вітчизняних та іноземних учених щодо поступу людства під впливом політичних, соціальних й технологічних факторів було розглянуто роль й значення інформацій і знання на усіх етапах діяльності суспільства. Доведено, що сировина була основним ресурсом доіндустріального суспільства, капітал — індустріального, а розвиток постіндустріального суспільства спирається на принципово новий ресурс — інформацію і знання. Саме ці новітні ресурси в сучасних умовах виступають визначальними факторами економічного зростання, посилюючи водночас економічну нерівність. Обґрунтовано, що з точки зору вичерпності природних ресурсів інформація і знання забезпечують як їх більш ефективно використання, так й формують підстави для сталого розвитку людства.

2. У контексті обґрунтування значення новітніх ресурсів розглянуто теорію формування економіки знань та доведено, що її основою є інформаційна сфера, яка є полем генерування нових знань та забезпечення доступу до них кожного члена суспільства шляхом створення інформаційної продукції. Доведено, що ступінь розвитку інформаційної сфери та її здатність до максимального використання наявного в країні людського капіталу визначає ступінь зрілості економіки знань.

3. В основі розробленого теоретико-практичного підходу до планування та аналізу виробництва інформаційної продукції лежить трактування інформації як товару. Запропоновано класифікацію інформаційної продукції виходячи із наявності у неї ряду відмінних властивостей (не є предметами першої необхідності; потреби споживачів задовольняються одноразовою купівлею та багаторазовим споживанням; можна скористатися, не купуючи її або застосовуючи особливі форми строкового (тимчасового) володіння

(доступу) тощо), що дозволяє виробникам вибрати найбільш доцільний варіант роботи над твором, на основі якого може бути виготовлена інформаційна продукція, виходячи із можливості оцінювати його за ключовими критеріями (зокрема, автор, актуальність, потенційні споживачі, величина ринку тощо), для задоволення інформаційних потреб споживачів, виходячи із наявних кадрових та фінансових можливостей та очікуваних фінансових результатів.

4. Узагальнення змісту основних параметрів інформаційного суспільства та ролі інформаційної сфери як сфери створення та організації руху інформаційної продукції, що дозволило охарактеризувати роль інформаційної сфери на основних етапах розвитку людства (аграрне, індустріальне та інформаційне суспільство). Доведено, що інформаційна сфера існувала на усіх етапах розвитку суспільства, але пріоритетну роль отримала в інформаційному суспільстві, оскільки саме вона задіяна для створення та організації руху інформаційної продукції.

5. Визначено ключові періоди розвитку інформаційної сфери України, які охарактеризувалися суттєвими змінами у конструктивних рішеннях, ступені автоматизації та продуктивності праці при виготовленні інформаційної продукції. Ретельно розглянуто основні характеристики періодів розвитку інформаційної сфери України, що, завдяки виявленому зв'язку у появі наступних технологічних укладів, дозволило сформулювати генезу теоретико-методологічного базису розвитку інформаційної сфери.

6. На основі визначення та характеристики інтересів основних споживачів інформаційної продукції з'ясовано сутність «потоків» інформаційної продукції в суспільстві у системі «наука — техніка — виробництво — освіта — економіка», що стало основою побудови відповідної графічної моделі та обґрунтування зростання їх інтенсивності в процесі формування інформаційного суспільства.

7. Дослідження та визначення сутності ключових підходів до трактування поняття *інформаційна сфера* дозволили обґрунтувати доцільність розгляду її як економічної системи, до складу якої повинні бути включені такі елементи (відповідно до процесу створення та організації руху інформаційної продукції): створення твору (інформації); інформаційно-аналітична діяльність; створення (надання інформаційних послуг) і організація руху інформаційної продукції. Запропоновано визначення інформаційної сфери як сукупності суспільних відносин і видів економічної діяльності, спрямованих на забезпечення індивідуальних і колективних інформаційних потреб шляхом створення, поширення й споживання інформаційної продукції.

8. Обґрунтовано, що створення та організація руху інформаційної продукції — сукупність підпроцесів, що виконують у визначеному порядку для перетворення вхідних інформаційних, енергетичних і фінансових потоків у вихідні з іншими властивостями. Використовуючи метод IDEF0 розроблено комплексну функціональну модель процесу створення та організації руху інформаційної продукції, застосування якої дозволяє підвищити ефективність створення та забезпечення доступу споживачів до інформаційної продукції.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

2.1. Роль інформаційної сфери в процесі досягнення цілей сталого розвитку

У роботах, що з'явилися в 1960–70-х рр., уперше було привернуто увагу широкого загалу до деяких загальнолюдських проблем, пов'язаних з: негативним впливом НТР на природне середовище, динамікою розвитку демографічних процесів, загостренням проблеми війни і миру, забезпеченості природними ресурсами (наприклад, Р. Арон [401], А. Бучан [414], З. Бжезінський [413], Б. Броді [412], Х. Кан і Л. Фелпс [456]) тощо.

У реальному житті ми маємо справу з численними, різнохарактерними і різноплановими проблемами, лише частина з яких за своєю суттю є глобальними, причому зв'язок між ними далеко не завжди лежить на поверхні. Ще сто років тому людство не мало інституціоналізованих глобальних проблем, принаймні не усвідомлювало їх як такі. Масштаби і динамізм сучасної науково-технічної й економічної діяльності, що розпочалися з 1950-х років, спричинили:

різке збільшення використання природних ресурсів, у тому числі невідновлюваних, що стають дефіцитними, і, як наслідок, безпрецедентний тиск на природний потенціал планети;

антропогенний вплив на природне середовище, що виражається в значних масштабах забруднення, порушення рівноваги біосфери, погіршення екологічних умов життя людей;

швидкий демографічний ріст, який не супроводжується відповідним збільшенням продовольчої бази в світі і забезпеченням необхідних соціальних умов існування для значної маси людей, перш за все в країнах, що розвиваються;

посилення нерівномірності в рівнях соціального розвитку між розвиненими країнами, що володіють великим науково-технічним і промисловим потенціалом, і країнами, що розвиваються, передусім найбільш відсталими і бідними;

невідповідність між зростанням загального рівня матеріальної і духовної культури людства і погіршенням біологічних і соціальних умов існування окремої людини, особистості, пов'язаних з негативними наслідками урбанізації, збільшенням нервово-психічних перевантажень тощо;

зростання арсеналів зброї масового знищення, що загрожує існуванню людської цивілізації [61, С. 32].

Процеси, що відбуваються на світовій арені, свідчать про те, що особливе значення для долі людства сьогодні має: необхідність забезпечення тривалого миру; створення умов для ліквідації відсталості країн, що розвиваються й усунення кричущих соціальних несправедливостей — голоду, бідності, злиднів; забезпечення збалансованого розвитку між демографічним зростанням і динамікою продуктивних сил; надійне забезпечення населення Землі енергосировинними та продовольчими ресурсами; комплексне і раціональне використання Світового океану й освоєння космічного простору; необхідність ефективної охорони природного середовища; нарешті, проблема розвитку самої людини та забезпечення її гідного майбутнього.

Неважко помітити, що ці вищеперелічені проблеми, які постали перед народами різних країн, виникли в різних областях життєдіяльності людей. При цьому в одних випадках мова йде про ті чи інші сторони розвитку продуктивних сил, стан і якість навколишнього середовища, у других — про

кардинальні питання світової політики, міжнародних відносин, відносини людини і суспільства тощо. Кожній з таких проблем притаманні свій характер, своя глибина прояву. Неоднакові їх наслідки для людства в цілому та різних соціальних груп. Нарешті, немає і не може бути однозначних для всіх випадків рецептів розв'язання цих проблем.

Значний стрибок у розвитку сучасних виробничих сил — яскраве свідчення небаченого в історії людства технічного поступу. Діалектика розвитку така, що глобальний за своїм характером і масштабами технічний прогрес, якщо він не супроводжується створенням адекватних йому механізмів суспільного контролю, здатний викликати і глобальні за своєю глибиною і розмахом негативні наслідки.

Огляд глобальних проблем і пошук ефективних шляхів їх вирішення потребують підходу до них у цілому як до єдиної системи. За усіх відмінностей окремих глобальних проблем між ними є багато спільного. По-перше, всі вони тією чи іншою мірою зачіпають життєві інтереси всього людства. По-друге, вони є об'єктивним фактором розвитку суспільства не тільки в окремих країнах і регіонах планети, а й у загальносвітовому масштабі. По-третє, ці проблеми потребують нагального вирішення, бо затягування з їх рішенням загрожує підірвати підвалини людського існування. Нарешті, необхідною умовою їх вирішення є всебічне та постійне міжнародне співробітництво країн.

Будь-яка *проблема* означає поєднання виявленої суперечності та бачення заходів, що мають вживатися для її подолання, розв'язання. Класифікація проблем суспільства може вестися різними способами, зокрема, йти шляхом їх поділу як за змістом, характером, сферою суспільного життя (проблеми економічні, політичні, релігійні, наукові, екологічні, моральні тощо), так і за рівнем загальності, поширення у соціумі, масштабності (проблеми національні, міжнаціональні, регіональні, континентальні тощо). У найзагальнішому вигляді вся різноманітність глобальних проблем з

урахуванням їх генезису, сфери дії, характеру та співвідношення різних сторін може бути поділена на три основні групи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні види глобальних проблем людства

Групи	Зміст	Проблеми
Природно-соціальні	Взаємодія людини і суспільства з природою. Виникнення проблем цієї групи залежить насамперед від об'єктивного ходу виробництва, яке передбачає постійний обмін речовин і енергії між людиною і природою	Використання природних ресурсів; енергетична і продовольча, питання захисту навколишнього середовища
Антропо-соціальні	Відносини людини і соціуму. Зачіпають перш за все саму людину як інтегральну частину природи й одночасно як сукупність суспільних відносин. Їх рішення необхідно для розвитку людини і як біологічного виду, і як суб'єкта соціального буття	Науково-технічного прогресу, освіти і культури; демографії та народонаселення, охорони здоров'я тощо
Інтерсоціальні	Виникають у системі соціальних відносин і зачіпають питання взаємодії основних соціальних спільнот усередині людської цивілізації — націй і етносів, держав та їх блоків, соціально-економічних і соціокультурних систем	Війни і миру (безпеки у всіх її проявах), подолання економічної відсталості колишніх колоніальних і залежних країн

Джерело: Складено автором.

Зрозуміло, що всі глобальні проблеми (табл. 2.1) є взаємозалежними, їх характеризує іманентна системна єдність. Важливим наслідком цієї системності є, зокрема, те, що відсутність належної уваги суспільства до будь-якої з них неминуче веде до загострення всіх інших. Саме це і продемонструвала з усією наочністю друга половина ХХ ст. [100]. Відповідно, *глобальні*

проблеми — це характерні для сучасного етапу розвитку людства суперечності найвищого, планетарного рівня, що відбивають найважливіші тенденції розвитку людської цивілізації [177, С. 12].

Ще у 1962 р. була прийнята резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Екологічний розвиток та охорона природи» [438], згодом у 1972 р. представники понад ста країн зібралися у Стокгольмі на першу всесвітню зустріч з навколишнього середовища [430]. У пошуках виходу з неперервно ускладнюваної глобальної ситуації людство звернулося до ідеї сталості розвитку за рахунок обмеження певних його параметрів. Дедалі відчутнішою ставала обмеженість природних ресурсів планети, а отже, — й об'єктивна необхідність коригувати масштаби їх використання, координувати темпи світового економічного прогресу, неминуче пов'язаного з антропогенним пресингом на довкілля. Народжувалося усвідомлення того, що людство і навіть саму планету необхідно рятувати вже у коротко- та середньостроковій перспективі. Саме таким був зміст підготовленої американськими вченими доповіді «Стратегія збереження світу» (1980) [516], де вперше було вжито термін *сталий розвиток*. Авторами цього терміна були, очевидно, Єва Бальфур і Вес Джексон. У доповіді наголошувалося, що розвиток може бути сталим лише за умови, коли враховуються не тільки економічні, але й соціальні та екологічні його аспекти. Слід зазначити, що ще з 1970-х рр. у Програмі ООН з довкілля [450] широко використовувався вислів «розвиток без руйнування» (тобто без руйнування довкілля), пізніше для позначення екологічно прийняттого розвитку (такого, що здійснює найменший негативний вплив на довкілля) вживався термін *екорозвиток*.

Помітним кроком до формування концепції сталого розвитку була доповідь «Наше спільне майбутнє» (1987), підготовлена спеціальною комісією ООН з довкілля та розвитку на чолі з Гру Харлем Брундтланд [490]. У цьому документі вперше було експліковано зміст нового поняття: *сталим почали називати такий розвиток суспільства, що задовольняє потреби сучасності,*

але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти їх потреби. Щоправда, пізніше це визначення не раз піддавалося критиці як недостатньо чітке та таке, в якому немає семантичного наголосу на життєвій необхідності збереження довкілля, тобто на екологічному аспекті суспільного розвитку. Проте воно може бути прийняте за основу як історично перший крок на шляху до розкриття поняття сталого розвитку.

Новий імпульс для поширення ідеї сталого розвитку було дано конференцією ООН з проблем довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992), яку нерідко називають «самітом Землі», «світовим самітом» або «самітом у Ріо» [512]. Конференцією Ріо-92 (як її скорочено називають) було ухвалено низку надзвичайно важливих документів. Це «Декларація Ріо з довкілля та розвитку» [491], «Порядок денний на XXI ст.» (*Agenda 21*) [397] тощо. Найбільший з цих документів — «Порядок денний на XXI ст.» (офіційна його назва — «Програма дій щодо довкілля та розвитку»), і поняття сталого розвитку відіграло у ньому принципову роль. Тоді ж було утворено спеціальну комісію ООН зі сталого розвитку.

Варто навести ще кілька визначень сталого розвитку з числа найвідоміших. Перша редакція проекту «Концепції сталого розвитку України»: «Сталий розвиток — це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь» [183]. Друга редакція документа з такою ж назвою: «Сталий розвиток — це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь» [184].

Тепер коротко зупинимося на термінологічному боці проблеми. Міжнародні документи, про які йшлося вище, були опубліковані англійською мовою, і тому вихідним став термін *sustainable development* (буквально —

підтримуваний розвиток). Пізніше у перекладах на інші мови з'явилися національні варіанти цього терміна, які передають дещо інші семантичні відтінки (в тому числі українською — *сталий розвиток*).

Тривалий час при обговоренні українського варіанту терміна не раз висловлювалися критичні зауваження з приводу його невідповідності англomовному оригіналу та суті справи. Критики зосереджуються переважно на прикметнику *сталий*. Одне з основних значень слова *сталий* в українській мові — постійний, незмінний (саме в цьому, наприклад, сенс відомого математичного поняття *стала величина*). Безперечно праві ті вчені, що звертають увагу на очевидну суперечність між цим значенням та ідеєю змінюваності, якісного оновлення в понятті розвитку, а тому пропонують інші, точніші: *збалансований* чи *стійкий* розвиток. Пропонувалися також варіанти: гармонійний (або гармонізований), безперервний, оптимальний (чи оптимізований) розвиток [328, С. 27–30]. Всі ці ознаки, справді, притаманні тій бажаній моделі розвитку людства, яку міжнародна спільнота позначила як *sustainable development*. Проте, головний контраргумент у цій дискусії лежить не в суто лінгвістичній (або, точніше, лінгвосемантичній) площині питання. Як відомо, термінотворення має власні закони розвитку, відмінні від принципів еволюції основного словникового фонду мови — загальноживаних слів і виразів. Дуже багато важить термінологічна традиція. Тепер термін *сталий розвиток* почав уживатися в нашій мові повсякчасно, увійшов до багатьох офіційних документів (зокрема, до Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» [358]) і чималої кількості наукових праць, тому навряд чи комусь вдасться замінити його на інший, навіть якщо той здається значно досконалішим [328, С. 27–30].

На нашу думку, *сталий розвиток* — *це послідовний процес визначення і досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей на основі таких механізмів регулювання і координації співвідношення екстенсивних та інтенсивних факторів розвитку, що мінімізуватимуть середньо- та*

довгострокові загрози для функціонування основних сфер людської діяльності (соціально-економічної, науково-технічної, культурної) і суспільного буття в цілому [177, С. 15].

Проаналізувавши концептуальні підходи щодо розвитку суспільства, які можна вважати найсуттєвішими, звернімося безпосередньо до змісту *категорії* сталого розвитку.

При розгляді історії виникнення поняття сталого розвитку було наведено, з метою порівняння, кілька його визначень з числа найвідоміших. Очевидним є те, що всі вони так чи інакше стосуються регулювання еколого-економічних умов, параметрів розвитку, обмеження тиску на довкілля з метою зберегти природу для наступних поколінь. Іншими словами, у кожному такому визначенні вельми відчутною є екологічна складова. Мабуть, показовим є і те, що нерідко до слів «сталий розвиток» додають ще, що він — екологічно безпечний.

Виходячи з наведених міркувань, можна сказати, що *сталий розвиток* — це ідеальна модель бажаного майбутнього розвитку суспільства, результат довготривалої стратегії оптимізації всієї діяльності людства та його взаємин із зовнішнім середовищем.

Увесь зміст концепції сталого розвитку свідчить про її органічний зв'язок з проблематикою соціальної екології, а її об'єктом (тим, що вона безпосередньо вивчає) є система «суспільство — природа». Не суспільство як таке і не природа окремо від нього, а саме їх системна єдність. Тому це поняття має в концепції сталого розвитку категоріальний статус: без цього самостійного і фундаментального концепту її розбудова була би просто неможливою. Названа система поєднує в собі два якісно різних, відмінних один від одного види буття — природне та соціальне буття.

Визначальне питання, виходячи з цієї основної суперечності системи «суспільство — природа», має такий характер: наскільки людина може забезпечити відповідність свого способу життя і природі як такий, і власній

сутності — природі людини? Справа ж у тому, що цей спосіб життя неминуче реалізується завжди, з одного боку, у природі, з другого — у суспільстві, це життя є одночасно і природним, і соціальним, тобто природно-соціальним.

Досі йшлося про концептуальні положення оптимізації розвитку суспільства у глобальному масштабі, адже концепція сталого розвитку з самого початку мала наднаціональний характер з огляду на системність глибинних взаємозв'язків як усередині людства, так і в метасистемі «суспільство — природа». Але ця важлива обставина, певна річ, аж ніяк не виключає відповідної роботи на нижчих рівнях загальності — локальному, регіональному, галузевому. Більше того, усвідомлення об'єктивної діалектики цілого та частин неминуче змушує постійно вести таку роботу. Міжнародна практика свідчить, що багато країн розробили і затвердили власні концепції сталого розвитку, в яких по-своєму конкретизуються завдання світового та регіонального масштабу, — це США, Сполучене Королівство, Нідерланди, Бельгія, РФ, Білорусія, Казахстан. В Україні також діє Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020» [358], прийнята у 2015 р. Шлях до її появи був достатньо тривалим.

Свого часу Україна офіційно приєдналася до низки міжнародних рішень щодо сталого розвитку, таких, як «Порядок денний на XXI століття» і «Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку» (Ріо-де-Жанейро, 1992) [397; 491], Декларація Тисячоліття ООН (Нью-Йорк, 2000) [519], Йоганнесбурзька декларація та План реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) [454; 484], «Майбутнє, якого ми прагнемо» (Ріо-де-Жанейро, 2012) [513], «Змінюючи наш світ : Порядок денний для сталого розвитку до 2030 року» (Нью-Йорк, 2015) [518]. Незважаючи на це, довгий час органи державної влади не могли визначитися зі шляхами імплементації у вітчизняне законодавство положень міжнародних документів й угод у даній сфері.

Початковим імпульсом до розроблення власної української стратегії (концепції) стала конференція в Ріо-де-Жанейро (1992), в якій брала участь українська делегація. Саме з цього моменту в Україні поступово поширюється хвиля інтересу до проблеми сталого розвитку, починається публікація матеріалів з відповідних питань. Без певного періоду попередньої роботи підготовка проекту національної концепції, звичайно, була б неможливою.

Коли через п'ять років після конференції у Ріо-де-Жанейро, у червні 1997 р., XIX спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН з проблем довкілля та сталого розвитку констатувала незадовільне виконання рекомендацій Ріо-92 більшістю держав світу, однією з основних причин цього був юридично необов'язковий характер документів Ріо. Восени 2002 р. в Йоганнесбурзі відбувся новий світовий саміт зі сталого розвитку (він отримав назву «Ріо+10»), де кожна з держав-учасниць Ріо-92 прозвітувалася з 40 конкретних завдань «Порядку денного на XXI століття». Результати цього заходу теж були невтішними.

На цьому тлі вченими України було висунуто й обґрунтовано ідею підготовки та затвердження світовим співтовариством якісно нового, досі небаченого документа — Екологічної Конституції Землі, тобто загального для всіх без винятку країн світу Закону збереження життя, який, не загрожуючи суверенітету жодної країни, її політичному устрою, національним інтересам, водночас забезпечував би кожній державі зокрема і світовому співтовариству в цілому екологічну безпеку, а окремій людині нормальні для її життя природні умови як нині, так і у майбутньому. Цей документ повинен був би містити у собі положення обов'язкової юридичної сили, які стосуються безпосередньо відвернення кризових екологічних явищ, що загрожують здоров'ю або життю людини. Водночас деякі його положення могли б мати рекомендаційний характер [100; 101; 350; 351].

Починаючи з другої половини 1990-х рр., в Україні було здійснено декілька спроб створити та затвердити Концепцію сталого розвитку країни

[220]: спочатку були два проекти національної концепції сталого розвитку 1997 і 2000 років [183; 184], потім декілька проектів Законів України [307–309] і Національна парадигма сталого розвитку України (1-е видання — 2012 і 2-е видання — 2016) [270; 271].

Окрім того, на момент прийняття Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» в структурі органів державної влади України був відсутній орган, що мав опікуватися питаннями сталого розвитку та виконанням Україною взятих на себе щодо цього зобов'язань, а створені раніше органи були ліквідовані. Так, протягом 1997–2003 рр. існувала Національна комісія сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України; 2001–2003 рр. у структурі апарату РНБОУ діяло управління стратегії сталого розвитку; 2003–2013 рр. при Кабінеті Міністрів України функціонував консультативно-дорадчий орган — Національна рада зі сталого розвитку, а в 2009–2010 рр. — консультативно-дорадчий орган при Президентові України — Національна рада з питань науки, інновацій та сталого розвитку [220].

Тому підписання 21 березня 2014 р. політичної частини Угоди про асоціацію з ЄС [353] стало останнім поштовхом до прийняття Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» [358].

Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020» визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети й індикатори належних об'єктивних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України [358] і складається з шести розділів: загальні положення; мета реалізації Стратегії та вектори руху; дорожня карта та першочергові пріоритети реалізації Стратегії; стратегічні індикатори реалізації Стратегії; засоби реалізації Стратегії (суспільний договір); нормативно-правове, організаційне забезпечення реалізації Стратегії. Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Задля цього рух уперед здійснюватиметься за такими векторами: розвитку, безпеки, відповідальності та гордості.

Фактично під сталим розвитком Стратегія розуміє: «забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього передусім необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему» [358]. Окрім того, Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII було закріплено, що фундаментальними національними інтересами України є серед іншого: «*сталий розвиток національної економіки* (курсив — *авт.*), громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення» [139].

Прийняття Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р. [518] та їх адаптація до українських умов, яку здійснює Мінекономрозвитку, обумовили потребу забезпечення їх урахування у процесі реформування вітчизняної статистики, яка дозволить розбудувати нову систему моніторингу суспільного прогресу. У 2017 р. вітчизняними експертами за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду в рамках проекту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України» було представлено проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національний план дій до 2020 року по впровадженню Стратегії [342]. Проект Стратегії є рамковим документом, який визначає стратегічні напрями довгострокового розвитку України. Принциповим аспектом її розробки було врахування адаптованих для України Глобальних цілей сталого розвитку [518] і врахування основних положень Оновленої Стратегії сталого розвитку ЄС [438a]. Розроблена Стратегія та Національний план дій, при умові затвердження їх на державному рівні, в подальшому можуть стати дійовим інструментом для впровадження засад збалансованого розвитку у регіонах і

поселеннях України шляхом врахування основних положень в стратегіях їх розвитку [342].

Отже, ідея сталого розвитку мала визріти, оформитися спочатку як ідея, і вже для цього були потрібні серйозні інформаційні передумови (рис. 2.1). Потім з необхідністю настав етап критичної перевірки ідеї, основний інструментарій якого, природно, перебуває знов-таки в інформаційній площині. Далі почався непростий шлях від ідеї до формування відповідної концепції. Необхідною передумовою ефективного перебігу цих процесів, безперечно, є постійне використання вельми різноманітної інформації. І сама концепція сталого розвитку, подібно до будь-яких інших ідеальних побудов, звичайно ж, являє собою певну інформаційну конструкцію, яка за своєю природою існує саме в площині соціальної інформації.

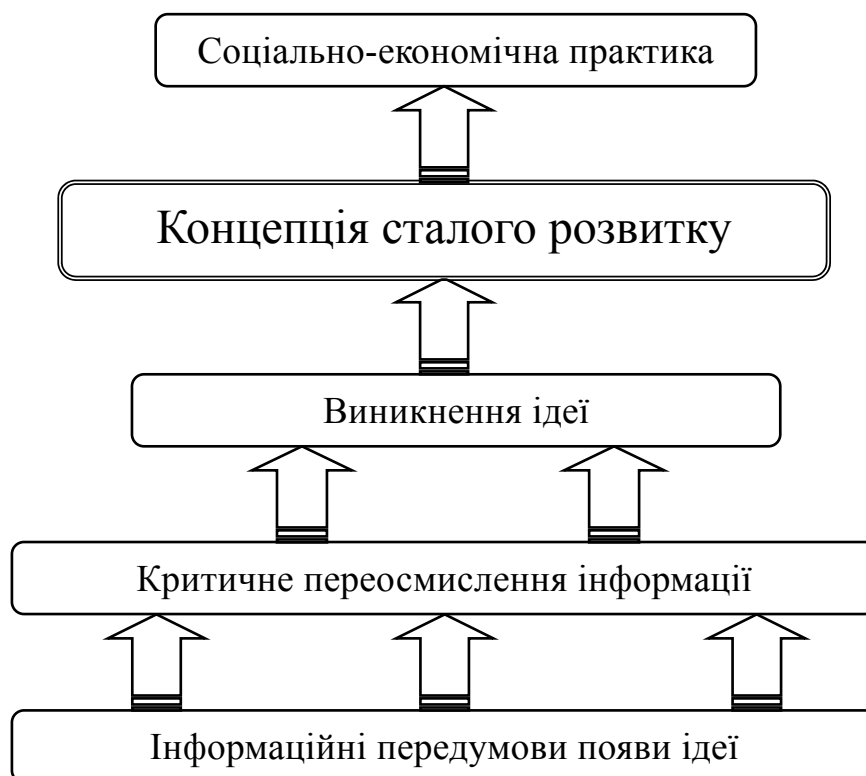

Рис. 2.1. Етапи формування ідеї та концепції сталого розвитку

Джерело: Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Е. П. Семеник, В. І. Воробйов. — К. : Центр учбової літератури, 2016. — С. 27.

Наступний етап є ще складнішим за своїми завданнями — перехід від концепції (науково-теоретичної та суспільно-політичної) до соціально-економічної практики. Можна сказати, що він уже розпочався в ході «добудови», поглиблення та вдосконалювання самої концепції. Адже межа між цими двома процесами — суто інформаційним конституюванням концепції у суспільній свідомості та її втіленням у конкретні практичні кроки — є досить відносною, тут неминуче виникають перехідні моменти, коли одне переплітається з іншим та активно діють зворотні зв'язки. Так само очевидним є те, що у процесі практичної реалізації концепція сталого розвитку може зазнавати значних змін під впливом інформаційних імпульсів, які неперервно надходять з боку соціальної практики.

Усе це пояснює, чому досягнення сталого розвитку не може тлумачитись як простий динамічний процес, свого роду одномоментний акт з чітко вираженими часовими межами, а має розумітись швидше у дусі ітеративного наближення до певного бажаного стану, з неодноразовими коливальними відхиленнями від середнього передбачуваного рівня основних параметрів (індикаторів). До речі, питання про ці індикатори є одним з найскладніших та дискусійних у працях з проблем сталого розвитку [489, С. 204–206]. Намагання надати таким індикаторам міжнародного чи навіть всесвітнього характеру, щоб зробити їх прийнятними для всіх країн, неминуче наштовхується на об'єктивні труднощі, детерміновані реальною багатоманітністю конкретних умов розвитку [100; 329]. Тут важливо наголосити, що і ці труднощі зведення до «спільного знаменника» всієї багатоманітності окремих параметрів соціального розвитку (галузевих, національних, регіональних тощо) у кінцевому підсумку мають інформаційну природу — вони зумовлені іманентною складністю універсуму логіко-семантичної інформації, що відбиває єдність багатоманітного у дійсності. Це добре ілюструють глобальні цілі сталого розвитку, прийняті Генеральною асамблеєю ООН у 2015 р. [518].

Хоча за своїм змістом чимало глобальних проблем мають ресурсно-екологічний характер, бачимо процес досягнення сталого розвитку суспільства (як він сьогодні бачиться) на всіх його етапах виявляється пов'язаним з інформаційною сферою. Слід завжди пам'ятати, що вона являє собою саме системне утворення, а не просто набір окремих видів інформації про суспільство (про що вже йшлося вище *див. п. 1.3*). Ефект детермінації емерджентних якостей системного об'єкта, які породжуються саме системною взаємодією його елементів, допомагає краще зрозуміти евристичну силу інформаційної сфери як системи.

Друга половина ХХ ст. стала часом, коли суспільство гостро відчуло колосальне зростання потоків життєвонеобхідної йому соціальної інформації у вигляді інформаційної продукції. Однією з перших це відчула сфера науки, наукової діяльності. На поч. 1970-х рр. було встановлено, що накопичена кількість опублікованих у світі робіт подвоюється приблизно кожні десять років. У 1980-х рр. у найбільш розвинутих країнах середньорічний обсяг наукового «виробництва» становив від 40 тис. публікацій в Італії до 640 тис. у США. Відповідно, на початку ХХІ ст. об'єм робіт, що публікуються в рік, склав коло 100 тис. — 1,5 млн. Очевидно, що не вся ця інформація однаково цінна та необхідна, однак загальний «коефіцієнт корисного використання» накопиченої інформації з року в рік, від десятиріччя до десятиріччя має яскраво виражену тенденцію до зниження [223].

Інформації всіх видів у вигляді інформаційної продукції настільки багато, що коли виникає потреба знайти певний її фрагмент, зробити це досить важко. Отже, проблема полягає у парадоксі: потрібної конкретно інформації (економічної, політичної, екологічної тощо) замало саме тому, що загалом її забагато. Але ж без необхідного рівня забезпечення суспільства інформаційною продукцією не можливо оптимізувати його розвиток. Крім невинного зростання об'ємів виробництва інформаційної продукції (по експоненті), ця глобальна проблема охоплює такі аспекти, як складність

і суперечливість інформаційного простору суспільства; потреба у новітніх, дедалі досконаліших інформаційних технологіях, постійному підвищенні інформаційної культури особи та суспільства; шляхи вдосконалення інформаційних систем, мереж, потоків, їх структур і функцій. Цю проблему достатньо детально дослідили для ринків з асиметричною інформацією [398; 402; 477; 505; 507].

Є ще й момент позанаукового, загальносоціального характеру. Якщо інформаційна сфера функціонує надійно та ефективно, це вже й саме по собі є важливим чинником сталості розвитку. Але виникнення концепції сталого розвитку та заходи, свідомо здійснювані у цьому контексті, певна річ, помітно підвищують ефективність конкретних кроків суспільства у цьому напрямку. Особливе значення при цьому має інформаційна продукція для розвитку самої людини, особистості [329]: адже саме людина завжди залишається основним, унікальним ресурсом та рушійною силою розвитку суспільства, забезпечення його прогресу.

Досягнення бажаного стану життя суспільства, а потім більш-менш успішне збереження, підтримування сталості як визначальної тенденції розвитку можливі лише за умови оптимізації наявної системи створення інформаційної продукції з усіма її підсистемами, мережами, каналами і механізмами.

Важливо враховувати, що справді глибоке дослідження систем різних типів і класів з метою всебічної оптимізації суспільного розвитку вимагає належної уваги до таких аспектів, як структурність і функціональність усіх системних об'єктів, інформаційний зміст, модельованість, імовірнісний характер відповідних процесів тощо. Іншими словами, існує органічний взаємозв'язок системного підходу з усіма іншими загальнонауковими підходами. Жоден з них не може абсолютизуватися, використовуватися ізольовано від інших, без усвідомлення того, що саме у своїй системній єдності (а також у взаємодії з засобами інших рівнів наукової методології) вони тільки і здатні

забезпечити високу ефективність дослідження та конкретні результати практичної оптимізації безлічі процесів розвитку метасистеми «суспільство — природа».

Особливе місце в концепції сталого розвитку відводиться ролі ресурсів розвитку людства, де *ресурс розвитку* — будь-який чинник, що є необхідним для прогресу суспільства, робить його можливим, здатний сприяти йому; коротко — засіб розвитку. Також зрозуміло, що цей аспект проблеми сталого розвитку має безпосереднє відношення до ролі інформації як особливо важливого соціального ресурсу, що робить можливими комунікаційні процеси. Адже саме семантична інформація є основним інструментом і навіть засобом актуалізації людської думки [89]. Уся діяльність людини і суспільства має особливий інформаційний зміст, специфічні інформаційні функції. Тут варто відзначити, що основним ресурсом залишається людина, те, що у спеціальній літературі називається *людський фактор* чи *людський капітал*.

За останні десятиліття досягнуто значний прогрес у царині *людського розвитку*⁵. Важливе значення для цього мали Декларація тисячоліття та сформульовані у ній цілі розвитку [519] і Порядок денний на період до 2030 р. та наведені у ньому глобальні цілі сталого розвитку [518], що були ухвалені державами-членами ООН. Людський розвиток характеризується *індексом людського розвитку*, що об'єднує три базових виміри: очікувана тривалість життя при народженні; середня тривалість навчання та очікувана його тривалість; валовий національний продукт на душу населення.

Потрібно відзначити, що *людський розвиток в Україні* залишається нерівномірним [157; 162; 286]. Вважається [162, С. 25–26], що українське суспільство в найближчі десятиліття буде розділене на три умовні частини.

---

⁵Це розвиток людей шляхом формування людського потенціалу, що здійснюється людьми та для людей. Ця концепція стосується розширення свобод для усіх і кожного. У цих свобод є дві складові: свобода благополуччя, що складається з функцій і потенційних можливостей, та свобода суб'єктності. У свою чергу потенційні можливості являють собою різні набори функцій, що особа може досягнути [449].

Перша і наймасовіша — це населення, зайняте переважно індустріальними, у тому числі й аграрно-індустріальними, видами діяльності. Друга, порівняно невелика, — це ті, хто займатиметься високотехнологічним бізнесом, що інтегруватиметься у глобальні ланцюги доданої вартості, виконуючи сучасні наукові дослідження на замовлення та займаючись відповідною освітянською діяльністю. Третя частина — це більш вразлива до зовнішніх і внутрішніх потрясінь частина населення, яка потребуватиме перекваліфікації і відповідного ресурсного забезпечення внаслідок структурних змін національної економіки і таким чином не працюватиме на конвергенцію першої та другої груп. Остання з перерахованих груп, що сформувалася в результаті трансформації національної економіки є економічно несамостійною з критично малими доходами при порівняно нижчих можливостях до високопродуктивної праці, оскільки має низький творчий потенціал. Україна перебуває в процесі все ширшої інтеграції у глобальне ринкове середовище, котре впливатиме на нас щораз більше, саме тому перед органами державної влади стоїть завдання розробляти та використовувати нові соціальні інноваційні рішення й економічні важелі, залучаючи відповідні ресурси, забезпечуючи піднесення людського розвитку. Зазначене тісно корелює з парадигмою оновлення економічних знань і розвитку, присвячених нооекономіці [49; 50]. Для досягнення відповідного рівня людського розвитку перерозподіл інформації як ресурсу у вигляді інформаційної продукції (зокрема видавничої) має дуже важливе значення.

Уже в середині минулого століття (тобто на початку розгортання сучасної НТР) суспільство добре усвідомлювало цінність не тільки природничо-наукової або технічної інформації, але й соціально-гуманітарної, що зберігається та відтворюється у вигляді інформаційної продукції. Більше того, достатньою мірою було оцінено вже й інформаційно-евристичне значення інтеграції різних галузей наукового знання, у процесі чого посилюється їх

взаємовплив і взаємне запліднення ідеями, отриманими з інформаційної продукції.

Збагачуючи людину та її життя, інформаційна сфера тим самим впливає на сталість розвитку, причому як на індивідуальному рівні, так і в загальносоціальному масштабі. Такий вплив принципово може бути як позитивним, так і негативним (таким, що підвищує або знижує сталість розвитку), залежно від змісту інформаційної продукції, її соціальної спрямованості та характеру дії на реципієнтів, підвищуючи актуальність розроблення дієвих важелів, що мають знаходитися у арсеналі державного регулювання цієї непересічної сфери суспільної практики.

Як бачимо, докладний аналіз змісту основних категорій концепції сталого розвитку із залученням соціально-філософських міркувань дає змогу краще усвідомити низку суттєвих теоретико-методологічних засад взаємодії у системі «інформаційна сфера — сталий розвиток».

2.2. Концептуальні основи забезпечення інформаційної безпеки

Розвиток і впровадження у всі сфери людської діяльності сучасних інформаційних технологій істотно впливає на суспільну свідомість, адже поряд з можливістю отримувати і використовувати інформаційну продукцію, для реалізації інтересів і потенціалу кожної особистості окремо та держави загалом все більш необхідним стає забезпечення *інформаційної безпеки*. Це пов'язано з тим, що швидкі темпи розвитку інформаційних технологій привели не лише до загальнодоступності інформації, але через цілеспрямовані чи ненавмисні впливи на інформаційну сферу з боку зовнішніх або внутрішніх чинників суттєво розширили коло можливих інформаційних загроз, що, у свою чергу, сприяло тому, що однією з найважливіших складових

національної безпеки стала інформаційна безпека, яка формує умови для забезпечення доступу споживачів до інформаційних ресурсів.

Відслідковуючи завдання, які ставились перед інформаційною безпекою упродовж тривалого часу, можна дійти висновку, що за останні десятиліття відбулася зміна у трактуванні суті цієї складової національної безпеки, коли, окрім захисної функції, яка, зокрема, на рівні окремої країни полягала у збереженні недоторканості національного інформаційного простору, більш важливим стало формування цього простору, насичення його інформаційною продукцією національного виробництва для успішнішого вирішення завдань у політичній, економічній, соціальній та інших сферах життя. Окрім цього, зросла і важливість ефективного застосування засобів інформаційної політики для розв'язання як внутрішньополітичних, так і зовнішніх проблем, тобто вагомою стала регуляторна функція, яка забезпечує керованість процесу функціонування та розвитку інформаційної сфери певної країни.

Важливо і те, що інформаційна безпека належить до тих різновидів безпеки, де національний і міжнародний аспекти нерозривно пов'язані між собою. Це означає, що йдеться про той вид національної безпеки, який водночас є суто національним і наднаціональним за своїм змістовним наповненням і за своїми формами, забезпечуючи таким чином самозбереження окремої держави та її поступальний розвиток у глобальному контексті.

Не можна оминати увагою і той факт, що уже сьогодні можна виділити групу інформаційно «багатих» і «бідних» країн, що обумовлює існування так званого «цифрового розриву» (*digital divide*), в тому числі як інституційного чиника формування економік нового типу, що спричиняє виникнення нових глобальних загроз та наростання ризиків у глобальному контексті соціально-економічного розвитку. Використання нових інформаційних технологій і засобів впливу високорозвинутих країн на менш технологічно розвинуті

країни світу привело до зміни глобального і регіонального балансів, обумовило нові сфери конфронтації між традиційними і новими центрами глобальної взаємодії, уможливило досягнення переваг в інформаційних технологіях і засобах маніпулювання суспільною свідомістю для широкомасштабної експансії із застосуванням необмежених міжнародним правом заходів [17; 23; 24; 72; 88]. Тому варто погодитися з думкою, що забезпечення безпеки передбачає збереження існуючого положення або поступального розвитку певної системи шляхом запобігання й усунення негативного впливу на неї сторонніх факторів [59]. Тобто забезпечення інформаційної безпеки повинно передбачати захист як виробників національної інформаційної продукції, так і споживачів, інфраструктуру для досягнення певних інтересів.

Перш ніж сконцентрувати увагу на викладенні концептуальних засад забезпечення інформаційної безпеки приділимо увагу базовим поняттям, тобто узагальнимо сучасний доробок науковців щодо суті категорії *безпека*. Підкреслимо, що сьогодні можна чітко виокремити два підходи: безпека як стан, тобто статичне явище [14; 73; 386] й безпека як процес, тобто динамічний процес [87; 293; 313].

Поряд із категорією *безпека* в науковій літературі застосовуються ще кілька узагальнюючих понять: *небезпека*, *ризик*, *загроза* [392]. Перераховані категорії базові не тільки для розкриття змісту поняття, виявлення й усунення загроз безпеці на всіх рівнях її забезпечення. Крім того, усі вони взаємозалежні, і тому кожна з них має лише відносну самостійність. Це означає, що розкриття сутності одних понять можливе лише при адекватному розумінні змісту інших.

На наш погляд, окремо потрібно наголосити на тому факті, що система безпеки включає не лише ризик, загрозу та небезпеку, але й такі поняття, як *потреба* та *інтерес*. В основі концепції сталого розвитку лежить пошук можливостей раціонального, з точки зору майбутнього, задоволення поточних потреб. Відтак на увагу заслуговує поняття *потреба* (детальніше див. [215;

319]). *Потреба* — це внутрішня вимога щодо чогось з боку організму, особи, соціальної групи або суспільства як цілості, це відсутність або брак чогось необхідного для життєдіяльності та розвитку. Поняття потреби виникає на рівні біологічної теорії (коли воно стосується тварин і рослин) і має істотне продовження в науках про людину і суспільство.

Генетично перший вид потреб людини — *біологічні (фізіологічні)*, насамперед *вітальні*, тобто *життєво важливі* потреби. Усі такі потреби зумовлені необхідним обміном речовин між організмом і довкіллям. Цей вид потреб характеризує людину як живу істоту, він є спільним для неї та тварин і навіть рослин. Будучи елементарними, початковими, фізіологічні потреби людини разом з тим, певна річ, є винятково важливими: адже уникнути природної необхідності їх задоволення не можна жодним чином. І вищі прояви людської сутності, соціальності, духовності є абсолютно неможливими без того, щоб людина дихала, харчувалася тощо, тобто без першочергового задоволення життєво важливих потреб неможливим стає саме життя кожної конкретної людини.

Від потреб цього виду суттєво відрізняються *соціальні потреби*, породжені суспільним способом життя людей. Зрозуміло, що цього природа як така вже не знає. В соціумі вони існують як на індивідуальному рівні (для кожної людини зокрема), так і на всіх рівнях соціальних спільнот. У найзагальнішому вигляді вони характеризують усе людство. Ієрархія соціальних потреб, певна річ, є вельми розгалуженою. Якісною їх ознакою можна вважати те, що вони завжди є більш-менш усвідомленими (хоча міра цього усвідомлення може коливатися у значних межах). Рівень же біологічних потреб обов'язкового усвідомлення не вимагає; вони, наприклад, проявляються і в непритомній людині. Втім, у нормальному фізичному та психічному стані особа, як правило, усвідомлює і свої суто фізіологічні потреби.

Людські потреби різних видів проявляються на перетині двох якісно різних галузей буття — природної та соціальної. Слід пам'ятати, що суспільство теж живе й розвивається в навколишньому природному середовищі, отже, закономірності відповідного характеру в ньому також мають місце. Але потреби людини лише починаються з природи, а завершуються, без сумніву, в соціумі. І переважна їх більшість за своєю суттю та змістом на сучасному етапі розвитку людства належать саме до соціальної сфери [470].

Принципове значення має поділ потреб людини на *матеріальні* та *духовні (ідеальні)*. Перший з цих видів потреб стосується об'єктивно-реальних чинників — речей, явищ, властивостей, процесів. У найзагальнішому вигляді це завжди потреби в конкретних проявах речовини та енергії. Ці потреби можуть бути як фізіологічними, так і більш розвиненими, з відчутним соціальним змістом. Матеріальний характер мають, наприклад, з одного боку, потреба у хлібі чи питній воді, а з другого — у мобільному телефоні чи автомобілі. *В суспільстві задоволення матеріальних потреб завжди вимагає певних ресурсів або коштів, тому найчастіше вони сприймаються як економічні потреби.* Сфера економіки, як відомо, поєднує в собі створення матеріальних благ з механізмами їх розподілу у суспільстві з метою забезпечення задоволення певних потреб людини, причому не обов'язково матеріальних. Економічні потреби існують і певним чином задовольняються як на рівні окремої людини, так і в усіх соціальних спільнотах [54]. Завданням сьгоднішнього дня є задоволення матеріальних потреб та частково духовних, повне задоволення духовних потреб фактично є парадигмою сталого розвитку.

Принципово іншу, відмінну природу мають духовні потреби, що не належать до життєво необхідних, пов'язані з суб'єктивною реальністю, яка виникає лише при наявності свідомості людини, специфічного внутрішнього світу її, індивідуального особистісного змісту. Це світ ідеальних явищ — думок, образів, почуттів, емоцій, бажань. До духовних потреб належать

потреби у спілкуванні (як міжсуб'єктній взаємодії з іншими людьми), пізнанні дійсності, в інформації (коли вона має не суто прагматичну природу). Це і потреба самореалізації людини, самоутвердження її у світі, потреба у творчості (як інноваційній діяльності будь-якого роду), в особистісному збагаченні, самовдосконаленні, це все коло морально-етичних та естетичних потреб. Нарешті, духовними за своєю суттю є і найрізноманітніші культурні потреби (поняття культури, як відомо, має вельми широкий соціально-філософський зміст).

У багатьох реальних потребах людей і засобах їх задоволення цілком наочно поєднуються духовні та матеріальні аспекти. Так, очевидно, духовною є потреба в інформаційній продукції, наприклад, кінофільмі чи книзі (хоч самі по собі вони є продуктом не лише духовного, але й матеріального виробництва, мають собівартість, ціну тощо). Втім, у подібних випадках завжди слід розрізняти духовну природу, суть потреб і певні матеріальні аспекти деяких конкретних шляхів і засобів їх задоволення.

Важлива якісна зміна у структурі потреб суспільства виникла, коли до відомих раніше *потреб споживання* додалися також *потреби виробництва (творення)*. З початком розвитку навіть найпростішого виробництва стало зрозумілим, що його перебіг завжди вимагає певних засобів, сировини, обладнання, інструментів, а також різноманітної інформації (техніко-технологічної, організаційної, економічної тощо). Поступово питома вага цього другого виду потреб людини зростала. Крім матеріального виробництва, у соціумі виникло також і духовне, зі своїми особливими потребами. Технологія кожного виду виробництва цілком, природно, диктує щоразу свої специфічні вимоги і тим самим формує нові, особливі потреби.

Охарактеризувавши основні види потреб, необхідно наголосити: самі потреби, їх види, певна річ, не були історично незмінними, раз і назавжди визначеними. Іншими словами, мала місце еволюція потреб у ході розвитку людства. Історія людського суспільства з усією наочністю продемонструвала

найважливішу особливість соціальних потреб — їх динамізм, мінливість. Справа в тому, що на базі задоволених потреб, у міру їх зняття, неминуче виникають інші, нові, вищого рівня, якісно нового характеру. Тут виразно видно вічний розвиток: поступове виснаження багатоманітності людських потреб (у міру їх задоволення) є принципово неможливим. У ході задоволення одних потреб неминуче зароджуються інші. І цей неперервний процес триватиме доти, доки існує людство. Безпосереднє відношення до цього має відомий із соціології закон невинного зростання, розширення людських потреб. Принциповий бік його полягає в тому, що це зростання має далеко не лише кількісний характер, а в першу чергу форму якісного оновлення і розвитку. Відбувається постійне збагачення потреб.

У загальному процесі еволюції потреб людства, крім згаданого вже факту появи все нових потреб виробництва (творення), принципове значення має й те, що спостерігається дедалі більший дрейф у бік духовності потреб. З прогресом науки, освіти, мистецтва, культури загалом, з виникненням нових інформаційних технологій якісно зростає багатоманітність духовних потреб, які суспільство свідомо чи неусвідомлено, стихійно культивує у своїх членів. Інший бік проблеми полягає у тому, що на кожному щаблі розвитку виникають потреби, як правило, такої природи, такого характеру та рівня, які більш-менш відповідають можливостям суспільства задовольняти їх. Якщо ж це принципово не так, то кардинально нові потреби відіграють роль потужного імпульсу в подальшому науково-технічному, технологічному, соціокультурному і навіть виробничому поступі людства. Хоча у даному випадку йдеться про суто духовні потреби, тут немає суперечності: із-за зазначеного вже органічного зв'язку духовних і матеріальних чинників та аспектів у суспільному житті нові духовні потреби для свого задоволення найчастіше потребують певних матеріальних засобів.

Задоволення потреб вимагає ресурсів, зокрема й інформації та інформаційної продукції як її матеріального втілення. Потрібно відзначити,

що вже для появи передумов самої ідеї сталого розвитку була необхідна інформаційна продукція. Суспільна потреба в необмеженому доступі до інформаційної продукції так і може залишитися потребою, якщо не буде реальних передумов для її задоволення, що означає усвідомлення потреби та її перетворення в інтерес. Під *інтересом* розуміємо вигоду і прибуток від будь-яких майнових і фінансових операцій. Тобто, для соціально-економічної системи інтереси можуть бути виражені у вигляді стратегічних і тактичних цілей. Розкриваючи дане поняття, необхідно чіткіше визначитися з поняттями інтересів відповідних об'єктів (громадян, суспільства й держави) в інформаційній сфері.

Отже, *інтереси громадянина* в інформаційній сфері полягають у реалізації його конституційних прав на вільний доступ і використання інформаційної продукції для незабороненої законом діяльності, фізичного та інтелектуального розвитку. Відповідно, *інтереси суспільства* в інформаційній сфері охоплюють забезпечення індивідуальних і колективних потреб споживачів у цій сфері, продовження демократичного розвитку, досягнення та підтримання суспільної згоди, а *інтереси держави* полягають у створенні умов для сталого розвитку інформаційної інфраструктури, забезпеченні конституційних прав і свобод громадян на доступ та використання ними інформаційної продукції з метою підтримання непорушності конституційного ладу, суверенітету територіальної цілісності України, політичної, економічної та соціальної стабільності в державі [475].

Тому *національні інтереси України в інформаційній сфері* — це суспільно визнані й законодавчо закріплені життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави, задоволення яких забезпечує додержання прав і свобод людини і громадянина, поваги до гідності особи, захисту її законних інтересів, а також законних інтересів суспільства та держави, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України (див. [357]).

Інтереси як форма прояву потреб реалізуються в поточній діяльності людини. Причому ступінь їх реалізації детермінує ступінь задоволення людських потреб. Через класифікацію інтересів та оцінку можливостей, сил і засобів відбувається формування політики досягнення поставлених цілей, яка реалізується в створенні та функціонуванні відповідної системи забезпечення інформаційної безпеки. Забезпечення інформаційної безпеки виступає як процес захисту та реалізації інформаційних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Отже, за своєю суттю реалізація і захист інформаційних інтересів і є змістом забезпечення інформаційної безпеки. Забезпечення безпеки, своєю чергою, являє собою процес створення та збереження суб'єктом умов свого існування, за яких можливим є реалізація інтересів і досягнення своєї мети, а також створення можливостей для виходу на новий, якісно більш високий рівень розвитку.

Проблема інформаційної безпеки так чи інакше стосується практично будь-якого індивіда та соціально-економічної системи, оскільки реалізація особистих, колективних, національних інтересів лежить в основі розвитку та процвітання суспільств. При цьому необхідно зауважити, що сумарні потреби всіх індивідів носять єдино направлений характер — бажання споживати блага з позитивною динамікою їх якісного росту. Однак така ситуація є можливою тільки в тому випадку, коли безпека притаманна не вузькому та замкнутому колу індивідів, а країні в цілому, що дає нам підстави стверджувати, що інформаційна безпека виступає інтегрованою суспільною потребою.

Загальновідомим є той факт, що джерелом поступу є протиріччя в різноманітних сферах суспільних відносин, причому в кожній з цих сфер суспільних відносин суперечності мають внутрішній і зовнішній характер. До того ж протиріччя не статичні, а динамічно розвиваються, змінюючи свою направленість і зміст під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Тому ми постійно стикаємося з появою нових і розвитком старих протиріч, найбільш значущими серед яких в інформаційній сфері є протиріччя між:

відносинами давно існуючими, які склалися раніше, і тими, що виникли, складаються сьогодні й розвиваються в умовах глобалізації;

необхідністю та можливістю збереження інформаційного суверенітету країни і завданням інтеграції у світовий інформаційний простір, потребою бути відкритим для інформаційних потоків як джерела подальшого розвитку;

інтересами держави, регіонів, суспільства, суб'єктів господарювання й окремих громадян;

задекларованими конституційно та законодавчо правом потенційного володіння, користування та розпорядження інформаційною продукцією й реальною можливістю реалізувати це право.

Вище вже йшлося про такі поняття, як загроза, ризик і небезпека, тож зупинимося на них детальніше. Наявність суперечностей спричиняє виникнення загрози, тому ретельніше розглянемо це поняття. У загальному розумінні *загроза* — це комплексне поняття, обумовленого станом або тенденціями, цілеспрямованими діями або бездіяльністю, які негативно та руйнівню впливають на стан інформаційної сфери.

Можна виділити кілька ключових підходів до трактування загрози як елемента системи безпеки: форма небезпеки [108] та сукупність умов, процесів, факторів [3; 6; 60; 70; 386]. Узагальнюючи думки учених, загрозу потрібно трактувати як одну з форм небезпеки, сукупність негативних факторів або умов зовнішнього і внутрішнього середовища соціально-економічної системи, які приводять до зниження рівня безпеки. *Загрози інформаційній сфері* — сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво-важливим інтересам особистості, суспільства й держави в інформаційній сфері.

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки й оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, та інших документах з питань національної

безпеки й оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України [139].

Традиційно, усі загрози поділяють на внутрішні та зовнішні, наприклад [362]. Прикладом зовнішньої інформаційної загрози може бути загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості з метою нав'язати державі та її громадянам бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєвоважливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їх поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку. Власне, це є загрозою суверенітету України в інформаційній сфері, що може бути реалізованою на рівні з військовим збройним протистоянням, а результат, за певних умов, є більш масштабним унаслідок застосування ЗМК для привернення уваги та нав'язування необхідних ідей широкому колу користувачів.

Категорія *ризик*, будучи семантично тісно пов'язаною з поняттями безпека, небезпека, загроза, в той же час передбачає ймовірність несприятливих наслідків. Ризик виникає лише тоді, коли має місце невизначеність, відсутність вичерпної інформації про умови прийняття рішень. Якщо все відомо — ризик відсутній. Тільки при багатоваріантності майбутнього, наявності елементів непередбаченості можна казати про наявність ризику. Невизначеність є однією з причин виникнення ризику.

Під *невизначеністю* необхідно розуміти наявність неповної інформації про умови прийняття господарських рішень, а не відсутність будь-якої інформації. Існує думка, що наявність ризику є певною ознакою зрілості економіки, її розвинутості. В економіці з низьким рівнем душевого виробництва траєкторія її розвитку практично детермінується стратегією виживання, суворою необхідністю забезпечення мінімальних потреб споживачів, якщо ж відсутні альтернативи рішень, то й відсутній ризик. Отже, ризик необхідна умова регулювання економічних відносин, також

необхідно пам'ятати, що *джерелами ризику* є фактори (явища, предмети, процеси), які спричинюють невизначеність результатів [395, С. 8–9]

Оскільки ризики є усвідомленими, то вони носять суб'єктивну природу, відповідно, можуть бути оцінені й ними можна керувати. У цьому і полягає головна відмінність ризику від небезпеки та загрози, оскільки останні зумовлені дією об'єктивних факторів. Традиційно виділяють три підходи, коли говорять про *ризик* (як елемент системи безпеки): ймовірність настання негативних наслідків [60]; невизначеність [18; 36]; неоднозначний результат [318]. Аналіз зазначених підходів дає змогу виявити головні моменти, характерні для ризикованої ситуації, а саме:

випадковий характер події, що визначає, яка з можливих ситуацій реалізується на практиці;

наявність альтернативних розв'язків проблеми;

ймовірність втілення певних рішень та очікувані результати;

очікувані збитки або отримання додаткового прибутку.

Для формування власного розуміння небезпеки згадаємо, що зазвичай *безпека* — це стан, властивість, яка означає безпечний, незагрозливий, той, що не може спричинити зла або шкоди, нешкідливий, збережений, вірний, надійний, а *небезпека* — ненадійний, загрозливий, той, що несе шкоду, біду, хворобу, нещастя. Необхідно пам'ятати й те, що безпека це не лише стан, а й дія, спрямована на захист системи, на повернення її до стану рівноваги. Руйнування, зміна, відхилення від рівноваги — це небезпека. Звідси, якщо безпека досягається усуненням небезпеки, а стан небезпеки та безпеки характеризується різним рівнем небезпеки, то безпеку умовно можна поділити на *абсолютну* та *відносну*. Абсолютна — це стан рівноваги, відносна — це стан, коли система перебуває під впливом різних факторів, які відхиляють її від стану рівноваги, але рівень небезпеки не є критичним для її життєдіяльності, що не ставить під сумнів виконання місії, досягнення цілей розвитку [392].

Здійснене узагальнення точок зору науковців щодо суті поняття *небезпека* дозволило визначити наявність ряду підходів, ключовими серед яких є наступні: заподіяння шкоди [274]; негативний вплив [108] і стан [60]. Окрім узагальнення різних точок зору науковців, доцільно конкретизувати перелік сучасних ключових небезпек інформаційній сфері нашої країни. Одна з основних — *інформаційна нерівність* чи *інформаційна асиметрія*, що полягає у відмінності в можливостях між тими, хто з технічних, політичних, соціальних або економічних причин має доступ до ІКТ, і тими, хто його не має.

Розвиток ЗМК, зокрема таких, як телебачення та інтернет, забезпечує доступ споживачів до інформаційних ресурсів, але тим самим спричиняє виникнення іншої небезпеки — створюються широкі можливості для *маніпулювання свідомістю* як окремих індивідуумів, так і цілих соціальних груп.

Третя небезпека пов'язана з *віртуалізацією* — процесом створення за допомогою ЗМК певного віртуального середовища для індивідуума, коли реальні фізичні об'єкти, процеси, події та явища замінюються їх віртуальними образами. Фактично людина одночасно існує у двох середовищах — реальному та інформаційному, вплив на зміну останнього може мати і фатальні наслідки.

Не можна оминати увагою й таке явище як *інформаційний тероризм*, тобто злочинні дії, результатом яких є завдання шкоди чи часткове або повне припинення дій певної інформаційної системи.

Зростання обсягів інформаційних ресурсів, у тому числі за рахунок накопичення конфіденційної інформації як про діяльність певних суб'єктів господарювання, так і окремих громадян, спричиняє появу небезпеки викрадення або зниження відповідних баз даних, що суттєво може вплинути на рівень національної безпеки країни.

З огляду на вищенаведене доцільно наголосити, що в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства пріоритетними є не лише захисні функції, але передусім формування та розвиток інформаційної сфери відповідно до національних інтересів. Унаслідок цього зростає важливість та ефективність виконання своїх функцій Держкомтелерадіо, який «є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері» (детальніше *див.* [296]).

Разом з тим слід наголосити, що ЗМК є важливим елементом системи забезпечення інформаційної безпеки. Вони інформують громадськість про події в Україні й світі, у тому числі про діяльність органів державної влади; впливають на формування громадської думки; створюють своєрідні зворотні зв'язки між владою та громадськістю, виступаючи, таким чином, як спільний активний фактор в усіх сферах інформаційної безпеки та впливаючи прямо або опосередковано на інші складові системи національної безпеки.

2.3. Сутність, зміст і складові сталого розвитку інформаційної сфери

Об'єктивно категорія *інформаційна безпека* виникла з появою соціальних комунікацій між людьми, з усвідомленням наявності в них і їхніх співтовариств інтересів, яким може бути завданий збиток шляхом дії на засоби інформаційних комунікацій, наявність і розвиток яких забезпечує інформаційний обмін між всіма елементами соціуму.

Водночас необхідно зважити і на той факт, що інформаційна безпека до певного моменту була складовою військової безпеки і безпосередньо

пов'язувалася із захистом інформації щодо власного військового потенціалу та отримання аналогічної інформації стосовно противника.

Враховуючи вплив на трансформацію ідей інформаційної безпеки, у розвитку засобів комунікацій можна виділити декілька етапів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Етапи розвитку категоріально-понятійного дискурсу інформаційної безпеки

Етап з	Характеристика	Завдання
до XIX ст.	Використання природно виникаючих засобів інформаційних комунікацій	Захист відомостей, що мають для людини особисто або співтовариства, до якого вона належала, життєвоважливе значення
поч. XIX ст.	Початок використання штучно створюваних технічних засобів електро- і радіозв'язку	Застосування перешкодостійкого кодування повідомлення (сигналу) з подальшим декодуванням прийнятого повідомлення (сигналу)
1930-х років	Поява засобів радіолокацій і гідроакустики	Поєднання організаційних і технічних заходів, спрямованих на підвищення захищеності приймальних пристроїв засобами радіоелектроніки
1940-х	Впровадження в практичну діяльність ЕОМ	Обмеження фізичного доступу до устаткування засобів добування, переробки і передачі інформації
1960-х	Створення і розвиток локальних інформаційно-комунікаційних мереж	Фізичний захист засобів добування, переробки і передавання інформації, об'єднаних у локальні мережі шляхом адміністрування й управління доступом до мережевих ресурсів
1970-х	Використання надмобільних комунікаційних пристроїв з широким спектром завдань	Розроблення нових критеріїв безпеки. Захист від несанкціонованих проникнень, що можуть призвести до нанесення збитків окремим користувачам, організацій і цілих країн

Закінчення табл. 2.2

Етап з	Характеристика	Завдання
1980-х років	Створення і розвиток глобальних інформаційно-комунікаційних мереж з використанням космічних засобів забезпечення	Широке використання надмобільних комунікаційних пристроїв з широким спектром завдань і глобальним охопленням у просторі та часі, забезпечувані космічними інформаційно-комунікаційними системами
поч. XXI ст.	Пріоритетність нелімітованих ресурсів у розвитку суспільства	Забезпечення доступу кожної особистості до інформаційних ресурсів, захист інформаційних потоків, контроль за інформаційним простором

Джерело: Складено на основі: Богуш В. М. Інформаційна безпека держави / В. М. Богуш, О. К. Юдін. — К.: МК-Прес, 2005. — 431 с. ; Галамба М. Інформаційна безпека України : Поняття, сутність та загрози / М. Галамба, В. Петрик // Юридичний журнал. — 2006. — № 11. — С. 133–136 ; Литвиненко О. В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в пострадянських країнах (на прикладі України та Росії) : дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / О. В. Литвиненко ; [Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка]. — К., 1997. — 232 с. ; Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України / А. Б. Кормич. — Одеса : Юридична література, 2003. — 472 с.

За відносно нетривалий термін відбулися значні зміни завдань інформаційної безпеки як на пряму теорії та практики: від захисту інформації, у тому числі фізичного, до формування та контролю інформаційного простору, що важливо для розвитку інформаційного суспільства.

За результатами проведення дослідження було виділено кілька ключових підходів, що сформовані в роботах відомих науковців (табл. 2.3). разом з тим доцільно процитувати визначення, яке дається у ст. 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [176].

Сукупність суб'єктів державного регулювання розвитку інформаційної сфери за впливом на її складові поділяється на прямі та опосередковані. У процесі забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери спроможність

та ефективність виконання обов'язків і завдань основними суб'єктами реалізації державної інформаційної політики визначається наявними ресурсами та нормативною базою.

Таблиця 2.3

Методологічні аспекти трактування поняття інформаційна безпека

Ключова характеристика	Визначення	Автор
Захист від інформаційних загроз	Інформаційна безпека особистості (суспільства, держави) — це захищеність психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до самогубства, образ тощо	В. Богуш та О. Юдін [Богуш В. М. Інформаційна безпека держави / В. М. Богуш, О. К. Юдін. — К.: МК-Прес, 2005. — 431 с.].
	Безпека об'єкта від інформаційних загроз або негативних впливів, пов'язаних з інформацією та нерозголошенням даних про той чи інший об'єкт, що є державною таємницею	О. Данільян та ін. [Данільян О. Г. Національна безпека України : Структура та напрямки реалізації / О. Г. Данільян, О. П. Дзюбан, М. І. Панов. — Х. : Фоліо, 2002. — 285 с.].
	Стан її інформаційної захищеності, за якої спеціальні інформаційні операції, акти зовнішньої інформаційної агресії та негласного зняття інформації (за допомогою спеціальних технічних засобів), інформаційний тероризм і комп'ютерні злочини не завдають суттєвої шкоди національним інтересам	М. Галамба [Галамба М. Інформаційна безпека України : Поняття, сутність та загрози / М. Галамба, В. Петрик // Юридичний журнал. — 2006. — № 11. — С. 133–136]

Продовження табл. 2.3

Ключова характеристика	Визначення	Автор
Задоволення потреби особистості, суспільства і держави, перш за все, в інформації	Стан захищеності національних інтересів в інформаційній сфері, які визначаються сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави	О. Соснін [Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України / О. В. Соснін. — К. ІДП ім. В. М. Корецького НАНУ, 2003. — 376 с.]
	Стан правових норм відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують постійну наявність даних для прийняття стратегічних рішень та захист інформаційних ресурсів країн	Н. Нижник та ін. [Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічна аспекти, стан і тенденції розвитку) / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Ситник. — Ірпінь : Преса України, 2000. — 304 с.]
	Єдність трьох складових: забезпечення захисту інформації, захисту та контролю національного інформаційного простору, забезпечення належного рівня інформаційної достатності	О. Литвиненко [Литвиненко О. В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в пострадянських країнах : дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / О. В. Литвиненко ; [Київський ун-т ім. Тараса Шевченка]. — К., 1997. — 232 с.]
	Захищеність встановленим законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави	Б. Кормич [Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України / А. Б. Кормич. — Одеса : Юридична література, 2003. — 472 с.]

Закінчення табл. 2.3

Ключова характеристика	Визначення	Автор
Задоволення потреби особистості, суспільства і держави, перш за все, в інформації	Суспільні відносини, пов'язані з захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою збереження й примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворюючої нації, її існування, самозбереження і прогресивного розвитку держави як суверенної, що належить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантій, охорони, оборони, захисту її національних інтересів	В. Гурковський [Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : дис... канд. юрид. наук : 25.00.02 / В. І. Гурковський ; [Нац. акад. держ. упр. при Президентові України] — К., 2004. — 225 с.]
Формування інформаційного середовища	Сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України	І. Боднар [Боднар І. Р. Сучасні реалії інформаційного суспільства : Проблеми становлення та перспективи розвитку / І. Р. Боднар. — Львів: Вид-во Львів. комерційної акад., 2013. — 320 с.]
	Мінімізація шкоди через неповноту, несвоєчасність або недостовірність інформації чи негативного інформаційного впливу через наслідки функціонування інформаційних технологій, а також несанкціоноване поширення інформації	А. Барінов [Барінов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? / А. Барінов // Національна безпека і оборона. — 2001. — № 1. — С. 70–76]

Джерело: Складено автором.

Існує думка, що розвиток стає нестійким, коли через загострення внутрішніх протиріч виникає кризовий стан системи, пов'язаний із можливістю її руйнування чи переходу у новий, суттєво гірший якісний стан [488]. Вище вже наводилося визначення сталого розвитку Міжнародною комісією з довкілля та розвитку [490]. Воно поєднує дві основні складові: потреби (задоволення яких є об'єктивно необхідним для існування найбідніших груп споживачів, котрі мають бути пріоритетними) та обмеження (обумовлені станом технології та організації суспільства, що у свою чергу накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти теперішні та майбутні потреби споживачів). Тобто стійкий розвиток стосується всіх ресурсів, забезпечуючи покращену якість життя для сьогоdnішнього та прийдешніх поколінь, та спрямований на ліквідацію бідності й надає пріоритет потребам найбідніших груп споживачів [453].

Аналізуючи доповідь «Наше спільне майбутнє» (1987) [490], дослідники звертають увагу на те, що збереження світового соціуму потребує зростання можливостей задовольняти потреби як сьогодні, так і в майбутньому, а змінитися мають інтенсивність експлуатації ресурсів, технологічна досконалість, напрями інвестування, якість управління та регулювання тощо.

Стійкість системи у техніці визначається як її властивість зберігати значення конструктивних і режимних параметрів у визначених межах, незважаючи на всі можливі впливи на систему. Зворотні зв'язки, притаманні інформаційній сфері як економічній системі, призводять до нерівномірності і нестійкості її розвитку, що полягає у сповільненні чи неприпустимому пришвидшенні темпів розвитку, закладаючи підвалини інформаційної асиметрії як інституціональної проблеми макро- та мікрорівня. Зниження темпів зростання зазвичай призводить до стагнації соціально-економічної системи, проте вони не завжди є ознакою її нестійкості. Іноді погіршення певного показника протягом упродовж проміжку часу пов'язане з

необхідністю накопичення ресурсів для майбутнього її випереджуючого розвитку. Сталий розвиток передбачає підтримання рівноваги між взаємопов'язаними елементами системи. Тобто під сталим розвитком потрібно розуміти здатність будь-якої системи відтворювати рівноважний стан після закінчення дії на неї певних зовнішніх і внутрішніх факторів збурення [4–6; 38–40; 110; 111; 202; 219; 226; 227; 290; 346; 362; 363; 366; 388; 393].

Розвиваються, безперечно, всі системні утворення, однак та чи інша економічна система може володіти чи не володіти здатністю до сталого розвитку. Таку здатність інформаційної сфери визначають притаманний їй економічний та науково-технічний потенціал, зв'язок із зовнішнім середовищем (рис. 2.2). Тобто *сталий розвиток інформаційної сфери (СРІС) — це послідовний процес формування та досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей щодо якісного зростання усіх складових інформаційної сфери із пріоритезацією виробництва, спрямований на забезпечення інтересів теперішнього й майбутнього поколінь, за умови забезпечення інформаційної безпеки, у контексті встановлення обґрунтованих співвідношень екстенсивних та інтенсивних факторів виробництва відповідних видів економічної діяльності.*

Під *інформаційною безпекою* розуміємо *стан захищеності життєвоважливих інтересів громадянина, суспільства і держави загалом на основі забезпечення інтересів стосовно доступності (у будь-який час) інформаційної продукції, а також захисту від загроз нанесення шкоди через неповноту, невчасність і невірогідність інформації, використовуваної в процесі створення відповідної інформаційної продукції; відсутність можливостей протидії негативним інформаційному впливу й наслідкам застосування інформаційної продукції; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, доступності інформаційної продукції; невідповідність форм і методів регулювання інформаційної сфери пріоритетам її сталого розвитку.*

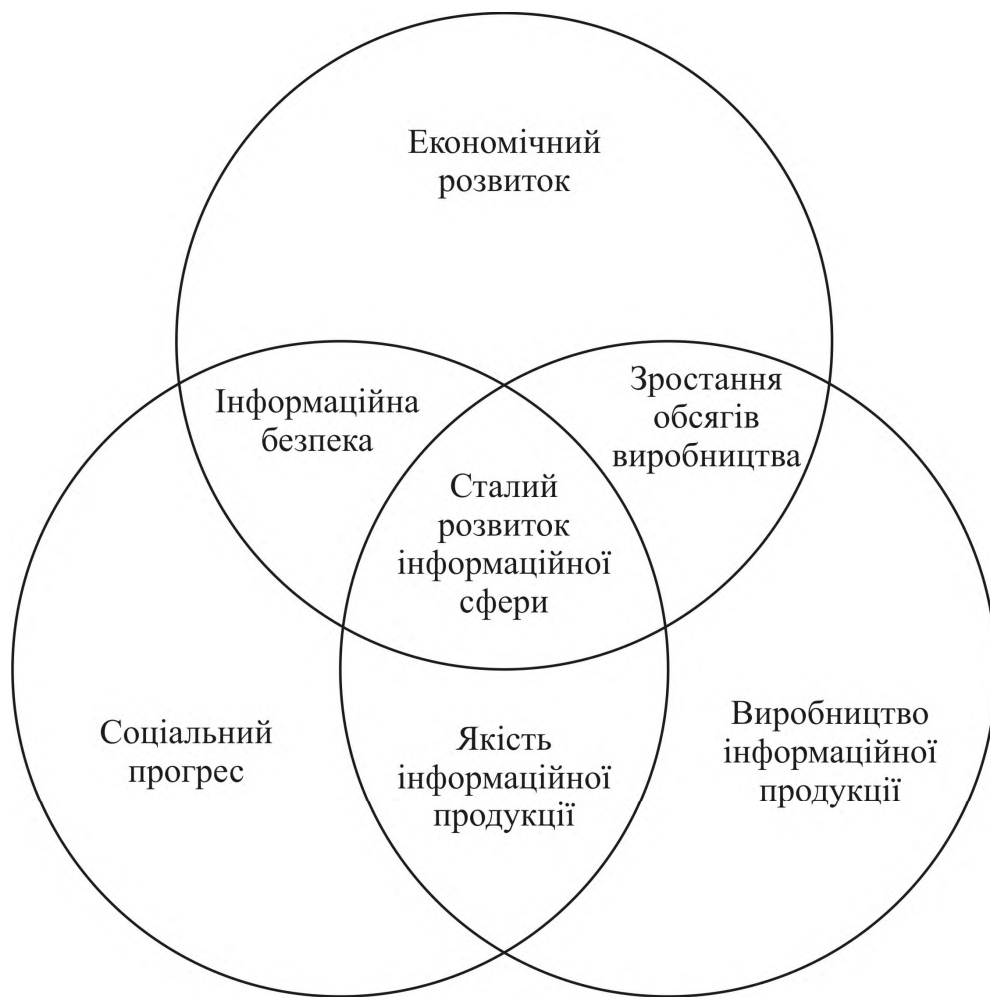

Рис. 2.2. Складові сталого розвитку інформаційної сфери

Джерело: Семенюк Е. П. Економіка інформаційної сфери : Формування спеціальнонаукового категоріального апарату / Е. П. Семенюк, Я. В. Котляревський, С. І. Князев, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2017. — Т. 13, № 3. — С. 5–21 ; Semenyuk E. P. Information economy : Formation of special-purpose categorical framework / E. P. Semenyuk, Ya. V. Kotlyarevsky, S. I. Kniaziev, A. V. Melnikov // Science and innovation. — 2017. — № 13 (3). — P. 5–19

Отже варто ще раз повторити, що *інтереси громадянина* в інформаційній сфері полягають у реалізації його конституційних прав на вільний доступ і використання інформаційної продукції для незабороненої законом діяльності, фізичного та інтелектуального розвитку. Відповідно, *інтереси суспільства* в інформаційній сфері охоплюють забезпечення індивідуальних і колективних потреб споживачів у цій сфері, продовження демократичного

розвитку, досягнення та підтримання суспільної згоди, а *інтереси держави* полягають у створенні умов для сталого розвитку інформаційної інфраструктури, забезпеченні конституційних прав і свобод громадян на доступ та використання ними інформаційної продукції з метою підтримання непорушності конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, політичної, економічної та соціальної стабільності в державі [475].

Слід також відзначити: давно вже підмічено, що чим більший обсяг доступної інформації, тим важче знайти релевантну (як через інституційні, так й інфраструктурні проблеми). Це твердження так само справедливе й для інформаційної продукції. Як наслідок знижується економічна ефективність її використання. З іншого боку, інформація, ймовірно, є єдиним ресурсом, щодо якого існує тенденція зростання ефективності використання в економічному та соціальному аспектах. Для розв'язання даного протиріччя органи державної влади, відповідальні за національну інформаційну політику, мають зосередитися на розробленні відповідного інституційного та організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери, який має спрямовуватися на подолання внутрішніх протиріч і зовнішніх дестабілізуючих впливів на процес створення й споживання інформаційної продукції з одночасним дотриманням принципів раціональності та оптимальності її можливого використання в умовах ускладнення відповідної ринкової інфраструктури і зростанням вимог до людського капіталу. Водночас, урахувавши динамічний характер інформаційних процесів та обміну у суспільстві, розроблення зазначеного інструментарію регулювання інформаційної сфери як економічної системи має ґрунтуватися на принципах сталого розвитку для вирішення зазначених проблем у середньо- та довгостроковій перспективі.

Складність економічних взаємовідносин суб'єктів та об'єктів інституційного середовища забезпечення СРІС та засобів його реалізації потребує детальнішого дослідження механізму дії державного регулювання. Під

терміном *механізм*, як правило, розуміють систему, пристрій, спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності; внутрішній пристрій машини, устаткування тощо — систему певних ланок та елементів, що приводить їх у дію [250]. Тож спробуємо розкрити зміст засад *інституційного механізму* державного регулювання інформаційної сфери. Його можна розглядати як систему господарських, управлінських і регуляторних дій, які впливають на забезпечення сталого розвитку через удосконалення державного регулювання цією сферою національної економіки. Тобто саме державне регулювання виступає основним елементом інституційного механізму сталого розвитку інформаційної сфери України.

Метою забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери національного господарства є вдосконалення можливостей задоволення інформаційних потреб людини й суспільства з урахуванням національних інтересів, спрямованих на посилення міжнародного співробітництва й інтеграції країни у світовий інформаційний простір в умовах глобалізації та трансформації економічних регуляторних важелів.

Стратегічними завданнями забезпечення сталого розвитку є: забезпечення прав людини і громадянина на вільний доступ до інформаційних продуктів, що необхідні для її всебічного розвитку, доступ до них найбільш вразливих груп споживачів; зростання добробуту населення та підтримка освітніх інновацій, подолання інформаційної асиметрії; використання економічних новацій і нових прийнятних технологій для розвитку виробництва інформаційної продукції; захист навколишнього середовища.

Узагальнюючи, слід ще раз підкреслити, що формування безпечних умов сталого розвитку інформаційної сфери залежить як від дій суб'єктів інформаційної безпеки щодо протидії та зменшенню негативних наслідків реалізації внутрішніх та зовнішніх загроз, так і суб'єктів державного управління інформаційною сферою, діяльність яких спрямована на формування умов діяльності виробників інформаційного продукту, які,

задовольняючи інформаційні потреби, стимулюють розвиток інформаційної сфери в Україні.

Висновки до розділу 2

1. Взаємодія суспільства та навколишнього середовища пов'язана із виникненням проблем, окремі з яких можна вважати глобальними і такими, без вирішення яких подальше існування людства перебуває під загрозою. Визначено суть природно-соціальних, антропо-соціальних та інтер-соціальних проблем та охарактеризовано взаємозв'язок між ними, що стало основою для з'ясування змісту поняття *сталий розвиток*. Обґрунтовано, що сталий розвиток доцільно трактувати як послідовний процес визначення і досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей на основі таких механізмів регулювання і координації співвідношення екстенсивних та інтенсивних факторів розвитку, що мінімізуватимуть середньо- та довгострокові загрози для функціонування основних сфер людської діяльності (соціально-економічної, науково-технічної, культурної) і суспільного буття в цілому.

2. З'ясовано, що в основі концепції сталого розвитку лежить пошук можливостей раціонального, з точки зору майбутнього, задоволення поточних проблем. Обґрунтовано, що людські потреби різних видів проявляються на перетині двох якісно різних галузей буття — природної та соціальної. Задоволення потреб вимагає ресурсів, зокрема й інформації. Обґрунтовано, що при сприйнятті інформації як ресурсу, доцільно враховувати два моменти. Перший з них: роль інформації в загальній системі ресурсів розвитку зазнавала історичних змін. Спочатку вона була практично непомітною у порівнянні з суто матеріальними (речовинно-енергетичними) природними

ресурсами. Тепер інформація найчастіше розуміється дослідниками як складний, внутрішньо суперечливий сплав матеріальних та ідеальних, об'єктивних і суб'єктивних чинників, і з урахуванням цього зрозуміло, що лише в міру підвищення ролі свідомої діяльності людини та духовного начала в суспільстві соціальна інформація виділялася в особливий і дедалі більш значущий ресурс розвитку людства. Другий же найважливіший момент полягає в тому, що інформація вигідно відрізняється від усіх інших ресурсів, які неминуче скорочуються в ході використання: вона, навпаки, здатна навіть зростати при цьому.

3. Розглянуто вплив інформації на людину. Обґрунтовано, що без інформації немає людини, немає особистості та суб'єкта діяльності. Збагачуючи людину та її життя, інформація тим самим впливає на сталість розвитку, причому як на індивідуальному рівні, так і в загальносоціальному масштабі. Такий вплив принципово може бути як позитивним, так і негативним (таким, що підвищує або знижує сталість розвитку), залежно від змісту інформації, її соціальної спрямованості та характеру дії на реципієнтів.

4. Обґрунтовано доцільність розгляду теоретико-методологічних засад взаємодії у системі «інформаційна сфера — сталий розвиток». Запропоновано трактування *сталого розвитку інформаційної сфери* як послідовного процесу формування та досягнення суспільно-узгоджених стратегічних цілей щодо якісного зростання усіх складових інформаційної сфери із пріоритезацією виробництва, спрямованого на забезпечення інтересів теперішнього й прийдешнього поколінь, за умови забезпечення інформаційної безпеки, у контексті встановлення обґрунтованих співвідношень екстенсивних та інтенсивних факторів виробництва відповідних видів економічної діяльності.

5. Обґрунтовано, що швидкі темпи розвитку інформаційних технологій призвели не лише до загальнодоступності інформаційної продукції, але через цілеспрямовані або ненавмисні впливи на інформаційну сферу з боку зовнішніх або внутрішніх чинників суттєво розширили коло можливих

інформаційних загроз, що, у свою чергу, сприяло тому, що однією з найважливіших складових національної безпеки стала інформаційна безпека держави, яка формує умови для забезпечення вільного доступу споживачів до інформаційної продукції.

6. З'ясовано сутність базових понять як то *потреба, інтерес, загроза, ризик, небезпека* та *безпека*, які визначають методологічний базис забезпечення інформаційної безпеки. Доведено, що задоволення матеріальних і духовних потреб змінюється під впливом умов існування певної особистості. Сьогоднішній етап характеризується зростанням ролі інформації в задоволенні обох видів потреб, що обумовлено значенням інформації при створенні як традиційної, так і новітньої продукції, та зростаючого інтересу особистості до середовища існування, задоволенню чого служить знову ж таки інформація. Визначено загрозу інформаційній сфері як сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєвоважливим інтересам особистості, суспільства й держави в інформаційній сфері. Охарактеризовано ключові небезпеки інформаційній сфері нашої країни, серед яких виділено: інформаційна нерівність чи інформаційна асиметрія; маніпулювання свідомістю; віртуалізація середовища для індивідуума; інформаційний тероризм. Сформовано методичні аспекти забезпечення безпеки інформаційної сфери України через визначення мети, принципів, сукупності стратегічних завдань, змісту складових політики держави в інформаційній сфері.

7. Під *інформаційною безпекою* запропоновано розуміти стан захищеності життєвоважливих інтересів громадянина, суспільства і держави загалом на основі забезпечення інтересів стосовно доступності (у будь-який час) інформаційної продукції, а також захисту від загроз нанесення шкоди через неповноту, невчасність і невірогідність інформації, використовуваної в процесі створення відповідної інформаційної продукції; відсутність можливостей протидії негативним інформаційному впливу й наслідкам

застосування інформаційної продукції; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, доступності інформаційної продукції; невідповідність форм і методів регулювання інформаційної сфери пріоритетам її сталого розвитку. Обґрунтовано, що інтереси громадянина в інформаційній сфері полягають у реалізації його конституційних прав на вільний доступ і використання інформаційної продукції для незабороненої законом діяльності, фізичного та інтелектуального розвитку. Відповідно, інтереси суспільства в інформаційній сфері охоплюють забезпечення інтересів людини і громадянина у цій сфері, продовження демократичного розвитку, досягнення та підтримання суспільної згоди, а інтереси держави — полягають у створенні умов для сталого розвитку інформаційної інфраструктури, забезпеченні конституційних прав і свобод громадян на доступ та використання ними інформаційної продукції з метою підтримання непорушності конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності України, політичної, економічної та соціальної стабільності в державі.

8. Доведено важливість комплексного вирішення проблеми вільного доступу до інформаційної продукції. Обґрунтовано важливість розроблення інституційного та організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери, який має спрямовуватися на подолання внутрішніх протиріч та зовнішніх дестабілізуючих впливів на процес створення та споживання інформаційної продукції із одночасним дотриманням принципів раціональності та оптимальності її можливого використання в умовах ускладнення відповідної ринкової інфраструктури та зростанням вимог до людського капіталу.

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

3.1. Трансформаційні процеси в національній економіці та розвиток інформаційної сфери

Особливості трансформаційних процесів в економіці України

Тенденції розвитку інформаційної сфери визначаються сукупністю перетворень, притаманних національній економіці. Якщо зважити на суттєві зміни, що мали місце в економіці України з 1990-х років, то їх за аналогією зі змінами в економіці Східної Європи можна трактувати як *трансформацію*. Враховуючи масштабність змін, постає завдання окреслити вплив і сформулювати методологічне підґрунтя для управління інформаційною сферою з урахуванням трансформації національної економіки.

Дане дослідження ґрунтується на працях таких учених, як А. А. Чухно [374; 375], В. М. Геєць [56–58; 104], О. Г. Білорус [21; 22], Т. І. Єфименко [110–112], Е. М. Лібанова [162; 218], С. В. Мочерний [251; 252], П. М. Леоненко [214; 374], С. С. Гасанов [51–55], В. Д. Базилевич [12; 13], Н. І. Гражевська [67; 68], С. А. Єрохін [105; 109] та ін. Для розуміння відмінностей зміни економіки України у порівнянні з іншими країнами до уваги було взято доробок іноземних авторів [403; 497; 498; 504]. Узагальнюючи вітчизняний і закордонний досвід, доцільно підкреслити, що трансформація в різних країнах суттєво відрізняється як початковими параметрами, темпами проходження, так і результатами.

Тож спочатку зупинимося на понятті трансформація стосовно процесів, що відбувалися в нашій країні в останні десятиліття. Це поняття трактують

неоднаково, хоча більшість визначень мають спільні риси. Зазвичай трансформацію характеризують як взаємодію різних процесів та явищ, які в результаті забезпечують формування нової якості системи в цілому.

Якщо ж взяти до уваги напрацювання вітчизняних учених, то перш за все потрібно згадати визначення трансформації С. В. Мочерного: «процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших» [253]. С. А. Єрохін визначає трансформацію як «зміну структури будь-якого об'єкта у рамках самоорганізуючого процесу» [109, С. 13]. Л. Г. Чернюк під трансформацією розуміє процес адаптації (кількісного та якісного пристосування) елементів економічних систем на макро-, мезо- і мікрорівнях та їх взаємозв'язків відповідно до закономірностей функціонування й розвитку ринкового господарства, який приводить до формування якісно нової структури [370].

Існують відмінності в трактуванні поняття й між іноземними авторами пов'язані з відмінністю між тим, як протікали ці трансформації в різних країнах. Наприклад, Л. Бальцерович [402] виділяє п'ять головних епізодів переходу від одного виду суспільства до іншого (рис. 3.1).

Сьогодні зазвичай виділяють два підходи до трансформаційних процесів: еволюційний і радикальний. Перший, або як його ще називають градуалістський, передбачає поетапне, упродовж 10–15 років, проведення ринкових перетворень. Він застосовувався у КНР, Угорщині та інших країнах. Його особливістю є намагання мінімізувати економічні, політичні та соціальні потрясіння. Результати реалізованих у КНР реформ стисло можна охарактеризувати наступним чином: збільшення обсягів зовнішньої торгівлі у п'ять разів, створення більше 10 млн. приватних підприємницьких структур, високі темпи залучення іноземного капіталу і темпи економічного зростання — понад 10% на рік, підвищення рівня життя [16].

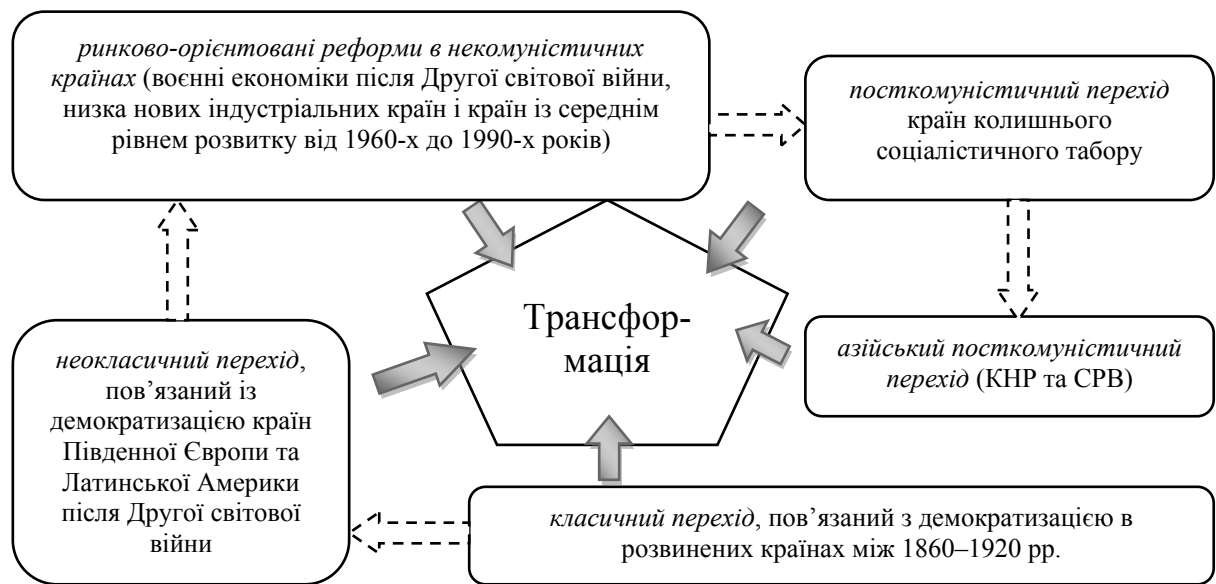

Рис. 3.1. Трансформація економіки при переході від одного виду суспільства до іншого за Л. Бальцеровичем

Джерело: Складено за Бальцерович Л. Соціалізм, капіталізм, перетворення : пер. з польськ. / Л. Бальцерович. — К. : Каравела, 2000. — С. 106.

Інший підхід — радикальний або шокова терапія — полягає в одночасній лібералізації усіх ринків і цін, коли зміна цін обмежується жорсткою монетарною та фіскальною політикою. Як приклад можна назвати досвід Польщі, аналогічні підходи було застосовано у Чехії та Словаччині. Попри схожість застосованого підходу, результати його реалізації суттєво відрізнялися.

Трансформація економіки України, яка розпочалась у 1990-х рр. і фактично триває до сьогодні, має ряд відмінностей від інших країн. Передусім необхідно підкреслити, що до початку перетворень у нашій країні були сформовані розвинута промисловість та АПК, які вважалися складовою більшої економічної системи [56]. 16 листопада 1990 р. була прийнята Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки [180], яка започаткувала фундаментальні зміни в національній економіці. В подальшому були прийняті: «Концепція роздержавлення та приватизації майна державних

підприємств, житлового фонду та землі» [182], закони «Про приватизацію майна державних підприємств» [143], «Про приватизацію невеликих державних підприємств» [144], «Про приватизаційні папери» [142] та інші.

Найбільш важливі напрямки трансформації економіки України можна окреслити наступним чином: роздержавлення та приватизація, перетворення державних підприємств в акціонерні товариства з подальшою зміною власника; звуження сфери державного регулювання; формування законодавчої бази для легітимації зміни відносин власності.

В. Реутов [311] та С. Єрохін [105] вважають, що трансформація економіки України пройшла три етапи (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Трансформація економічної системи України

Джерело: Складено за: Єрохін С. Структурная трансформация национальной экономики / С. Єрохін // Экономика Украины. — 2002. — № 10. — С. 52 ; Реутов В. Інституційні передумови трансформаційних зрушень в економіці України / В. Реутов // Економіст. — 2010. — № 6. — С. 18–19.

Попри певний оптимізм зазначених науковців стосовно результатів трансформації національної економіки, дані Державної служби статистики України вказують на дещо інші параметри стану національної економіки

(відповідний аналітичний матеріал буде представлено нижче). Найбільш вагомим галузями національного господарства є торгівля, операції з нерухомістю, діяльність транспорту та зв'язку. Тобто за такої структури економіки основну частку у ВВП займають добувна промисловість та сільське господарство, а питома вага високотехнологічного сектора є мізерною; відповідно, про перехід до п'ятого технологічного укладу говорити доволі складно. Більше того, сьогодні для України характерний низький рівень використання нематеріальних активів (інтелектуальних ресурсів) у поєднанні з новітніми технологіями, що й забезпечує в сучасних умовах найбільший прибуток на міжнародному ринку збуту. Сировинна ж спрямованість посилює технологічне відставання та залежність від країн-лідерів.

На думку вітчизняних учених (див., наприклад, [102; 214]) поточне технологічне відставання України спричинено сформованою структурою національного господарства (рис. 3.3), зокрема тим, що домінуючий у країнах-лідерах 5-ий технологічний уклад в Україні займає не більше 4–5%.

З даних наведених на рис. 3.3 видно, що найвагомими в національному господарстві України залишаються третій (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, обробки металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) та четвертий (автомобіле- і тракторобудування) технологічні уклади, через що наша країна належить до сировинноорієнтованих і технологічно залежних. Конкурентні переваги нашої держави у світовому економічному просторі формуються передусім за рахунок кваліфікованої, але дешевої робочої сили. Домінування інвестицій у третій технологічний уклад доводить, що підприємницькі кола не зацікавлені в отриманні конкурентних переваг у довгостроковій перспективі, а зорієнтовані на швидку віддачу без проведення ґрунтовних досліджень і розробок з наступною модернізацією виробництва.

Рис. 3.3. Розподіл загального обсягу виробництва та фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами, 2016 р.

Джерело: Леоненко П. М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами / П. М. Леоненко, Н. М. Краус // *Фінанси України*. — 2016. — № 4. — С. 50–64.

Згідно з офіційними статистичними даними у структурі експорту в 2017 р. 22,9% займали недорогоцінні метали та вироби з них, 22,3% — продукти рослинного походження, 10,9% — жири та олії тваринного та рослинного походження (рис. 3.4). За цими групами товарів Україна майже удвічі перевищує показники країн-лідерів і водночас суттєво поступаючись їм у питомій вазі за групою — машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання.

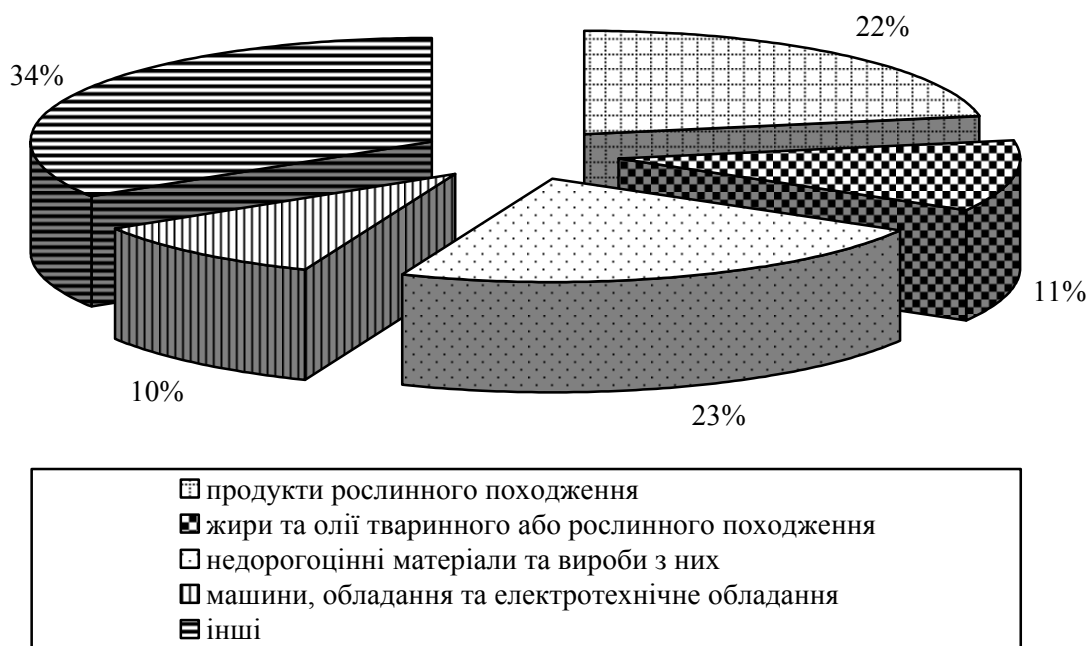

Рис. 3.4. Структура експорту України у 2017 р., %

Джерело: Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. І. Є. Вернера. — К.: Техніка, 2018. — С. 391–406.

Орієнтуючись на розвиток третього — четвертого технологічних укладів та експортуючи лише 10,0% машин й обладнання Україна перебуває в групі країн, які суттєво не впливають на ринок наукомісткої продукції [46]. До того ж, необхідно звернути увагу на загальну динаміку показників зовнішньої торгівлі товарами і послугами (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами України

Показник	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт, млн. дол.	62125,7	80941,8	80895,8	74832,3	64106,8	46804,2	45112,7

Закінчення табл. 3.1

Показник	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
У % до попереднього періоду		130,3	99,9	92,5	85,7	73,01	96,39
Імпорт, млн. дол.	65754,1	87232,4	89774,6	83346,5	60750,6	42976,0	44571,1
У % до попереднього періоду		132,7	102,9	92,8	72,9	70,75	103,72
Сальдо, млн. грн.	-3628,4	-6290,6	-8878,8	-8514,2	3356,2	3828,2	541,6

Джерело: Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — К.: Техніка, 2017. — С. 230.

Як бачимо, у 2011–2016 рр. мало місце зменшення обсягів як експорту (44,27 % у 2016 р. відносно 2011 р.), так й імпорту (52,13 % у 2015 р. у порівнянні з 2012-им). Позитивне сальдо у 2014 р. не є результатом зростання експорту, а більш високих темпів зниження обсягів імпорту (14,3 %) порівняно з експортом (27,1 %), спричинене суттєвим зниженням купівельної спроможності споживачів через різку девальвацію національної валюти.

Якщо сьогодні в структурі експорту України домінують сировина та напівфабрикати, то вагому частку імпорту посідають мінеральні продукти — 21,6 %, машини та обладнання — 20,1 %, продукти хімічної галузі — 14,3 % (рис. 3.5).

Аналіз динаміки і структури зовнішньої торгівлі України дозволяє констатувати наявність проблеми, яка суттєво впливає на трансформацію національної економіки — недостатня увага до розвитку високотехнологічного виробництва. Водночас формування умов сталого розвитку інформа-

ційної сфери вимагає більш ґрунтовного аналізу передумов досягнення рівня постіндустріальної економіки, тому спробуємо охарактеризувати найважливіші з цієї точки зору моменти.

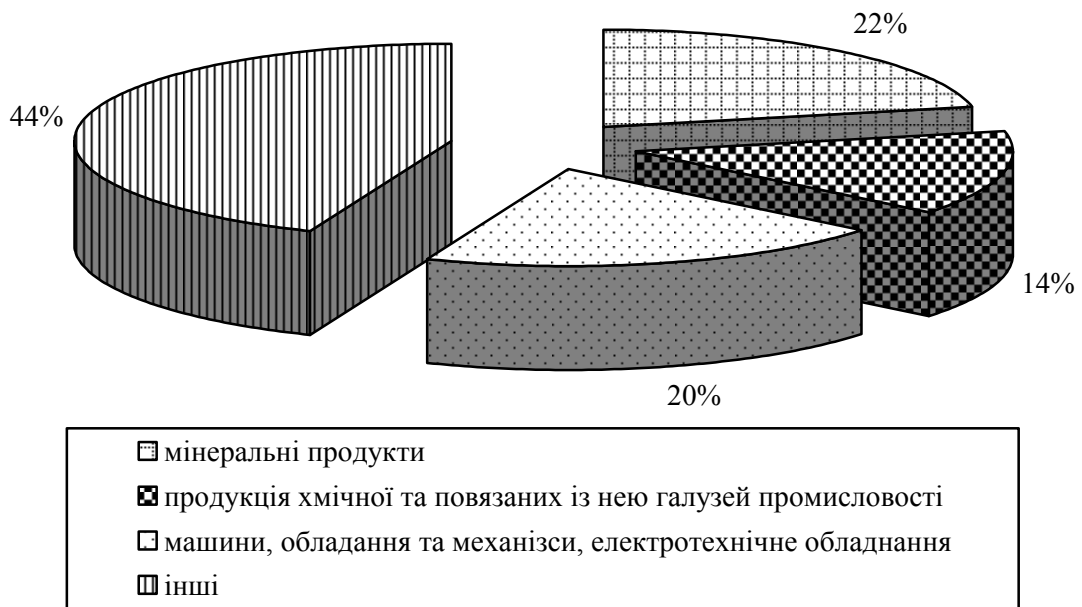

Рис. 3.5. Товарна структура імпорту України у 2017 р., %

Джерело: Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. І. Є. Вернера. — К. : Техніка, 2018. — С. 395.

Відповідно до даних Державної служби статистики України [265–269] кадровий потенціал наукових організацій, які забезпечують проведення досліджень і розробок, у порівнянні з 1991-м роком скоротився у 4,1 рази, у тому числі за рахунок зменшення чисельності фахівців, зайнятих науковою та науково-технічною роботою, — у 4,25 рази (Додаток А, табл. А.1 і на рис. 3.6).

Важливо, що упродовж 2000–2014 рр. простежується чітка тенденція зменшення чисельності працівників наукових організацій в середньому на 7,84 тис. у рік., а у 2014 р. відносно 2013 р. на 11,04%, що свідчить про високі темпи зниження інтелектуального потенціалу країни.

Якщо взяти до уваги 2014-ий рік, то питома вага виконавців досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу), у тому числі дослідників, становила в загальній кількості зайнятого населення відповідно 0,5 і 0,32%. Для порівняння, цей показник для різних країн такий: Фінляндії (3,20 і 2,28%), Данії (3,20 і 2,18%), Швейцарії (2,66 і 1,37%), Норвегії (2,56 і 1,81%) та Словенії (2,27 і 1,34%). Коли ж говорити про найнижчий рівень у країн-сусідів, то у Румунії (0,46 і 0,30%), Кіпру (0,71 і 0,50%), Болгарії (0,74 і 0,52%) та Туреччині (0,74 і 0,63%) [266].

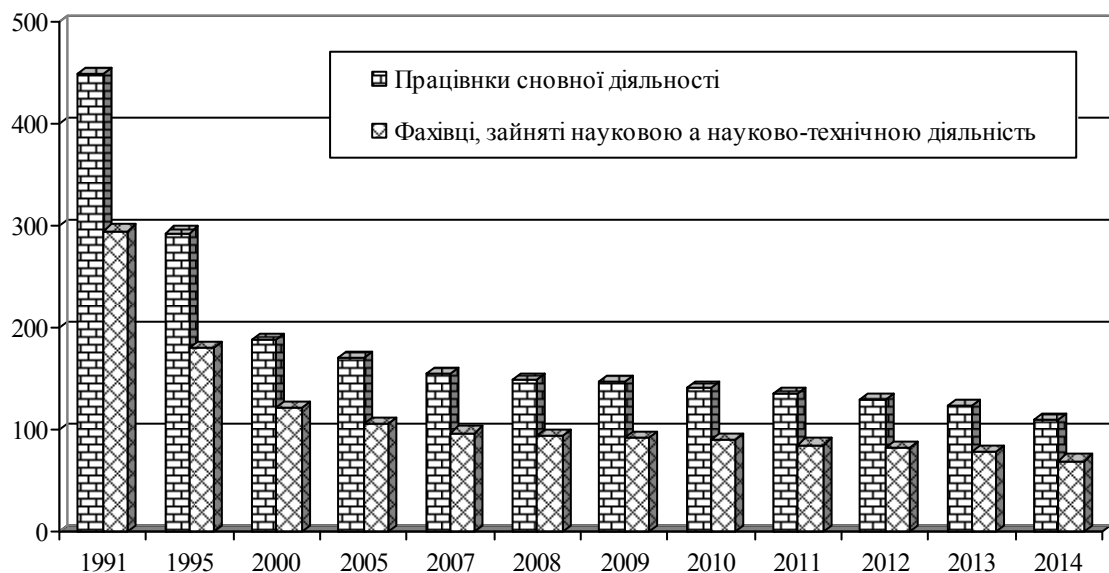

Рис. 3.6. Чисельність працівників наукових організацій, тис. осіб

Складено на основі: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2015. — С. 31.

Якщо кількість дослідників у країнах ЄС-28 в останні роки збільшується і в 2013 р. становила 1730,0 тис. осіб (в еквіваленті повної зайнятості), що на 41,0% більше, ніж у 2003 р, то в Україні маємо протилежні тенденції — скорочення на 34,19% у 2014 р. порівняно з 2000-им (рис. 3.7).

Для визначення чітких тенденцій у динаміці наукових кадрів в 2015–2016 рр. стали перешкоди, пов'язані зі зміною методики подання інформації

Державною службою статистики; адже до вказаних років в числі дослідників враховувалися постійні та тимчасові працівники, а з 2015 р. — така інформація подається без урахування зокрема науково-педагогічних працівників, що суттєво ускладнює процес аналізу. Попри це в статистичному довіднику «Наукова та інноваційна діяльність» [266, С. 32] для порівняння подається, що кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, становила тис. осіб: 2010 р. — 182,5; 2015 р. — 122,5; 2016 р. — 97,9, і вказано чисельність дослідників, відповідно: 133,8, 90,2 і 63,7 тис. осіб, що все-таки свідчать про наявність негативних тенденцій до скорочення кадрового потенціалу, задіяного в науковій сфері.

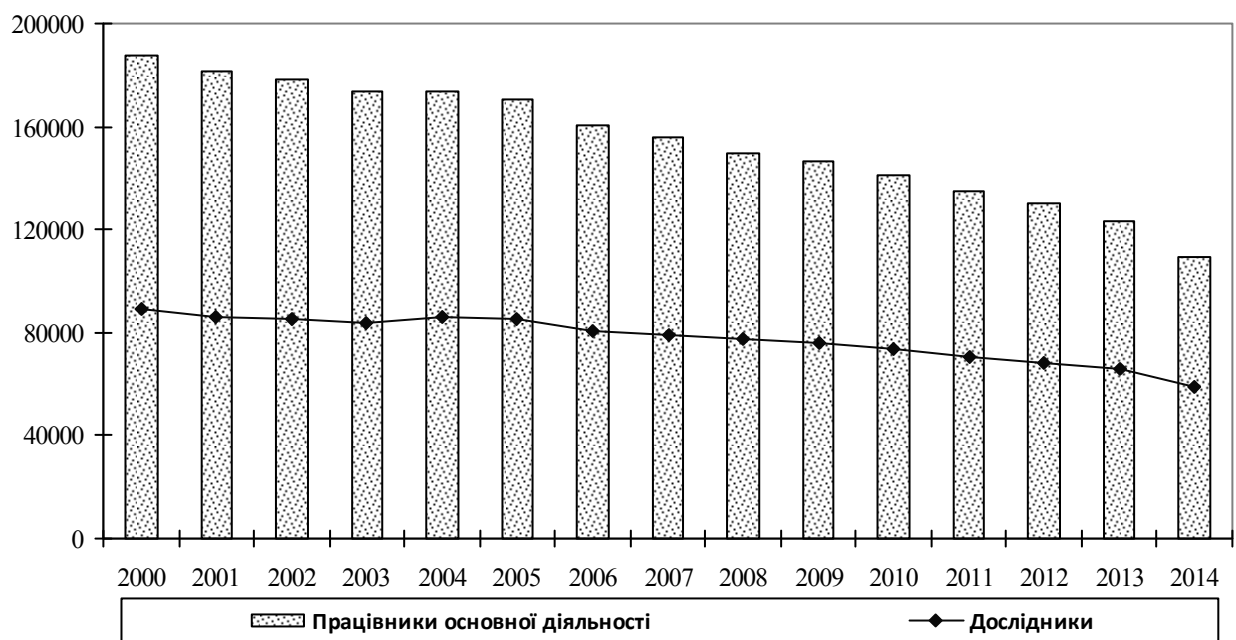

Рис. 3.7. Чисельність дослідників у загальній чисельності працівників основної діяльності, осіб

Складено на основі: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2015. — С. 32.

Відповідно до наведених даних бачимо, що ситуація в Україні характеризується не тільки зменшенням кадрового потенціалу, але й явним відставанням від країн-сусідів. Причинами суттєвого скорочення кількості

наукових кадрів є еміграція не лише докторів і кандидатів наук, але й студентів старших курсів ВНЗ, що є наслідком пасивної державної політики. Окрім того, не варто забувати й про низьку пріоритетність наукоємного виробництва в нашій країні, тобто фактичну відсутність попиту [337; 338].

Якщо ж звернути увагу на структуру досліджень і розробок, то помітимо певні суттєві зміни, що відбуваються упродовж останніх п'ятнадцяти років (Додаток А, табл. А.2 і на рис. 3.8).

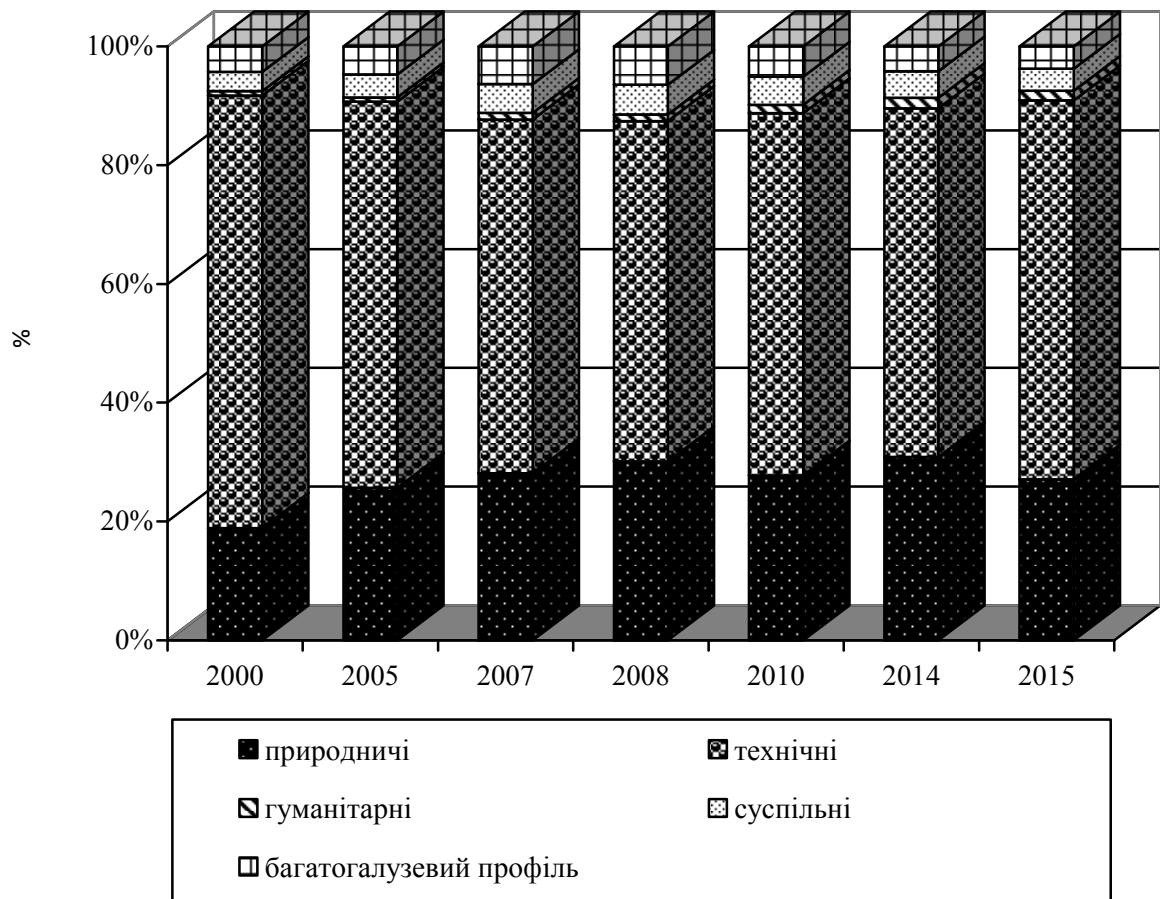

Рис. 3.8. Структура наукових та науково-технічних робіт, %

Складено на основі: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2016. — С. 46.

Як бачимо, частка технічних наук зменшилася з 72,82% у 2000 р. до 58,7% у 2014-му, що не відповідає сучасній структурі наукових досліджень у країнах ЄС, де максимальну увагу приділяють саме технічним наукам, йдучи шляхом швидкого формування п'ятого та шостого технологічних укладів.

Питома вага загального обсягу витрат на наукову діяльність у ВВП України у 2014 р. становила 0,66%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету — 0,26% [266]. Аналогічні показники у 2015-му склали, відповідно, 0,62 і 0,21% [267], а в 2016-му — 0,48 та 0,16% [268].

Оцінюючи вищенаведену інформацію, звернемо увагу на декілька моментів. Передусім порівняємо рівень витрат на наукову діяльність в Україні з країнами ЄС. Так, за даними Євростату зазначений показник у середньому по ЄС-28 у 2015-му становив 2,03%. Частина країн мали вищий рівень за середній, зокрема: Швеція — 3,26%, Австрії — 3,07, Данії — 3,03, Фінляндії — 2,90, ФРН — 2,87, Бельгії — 2,45, Франції — 2,23%; [268]. Тобто Україна сьогодні суттєво відстає від країн-лідерів, перебуваючи на передостанньому місці, випереджаючи лише Кіпр (0,46%).

Наступний момент — обсяги витрат на наукову діяльність у ВВП. Для України у 2016 р. цей показник становив 0,48%, а в докризовий період: 2000 р. — 1,2%, 2003 р. — 1,35, 2005 р. — 1,21, 2006 р. — 0,96, 2007 р. — 0,85, 2008 р. — 0,84, 2009 р. — 0,86% [266]. Якщо ж зважити, що у 1990-му цей показник становив 3,11%, то бачимо наявність негативних тенденцій. Водночас обсяг витрат на наукову діяльність в ЄС у 2013 р. зріс на 0,7% відносно 2012 р. і на 43,8% проти 2003 р.

На підтвердження висловленої оцінки слід навести офіційні статистичні дані щодо інноваційної активності вітчизняних підприємств (Додаток А, табл. А. 3 і на рис. 3.9).

У 1999–2017 рр. частка інноваційно активних промислових підприємств була низькою: найнижчий показник у 2006 р. — 11,2, а найвищий

у 2016 — 18,9. Для порівняння, у США, Японії, ФРН і Франції частка інноваційно активних підприємств коливається в межах 70–80% [211].

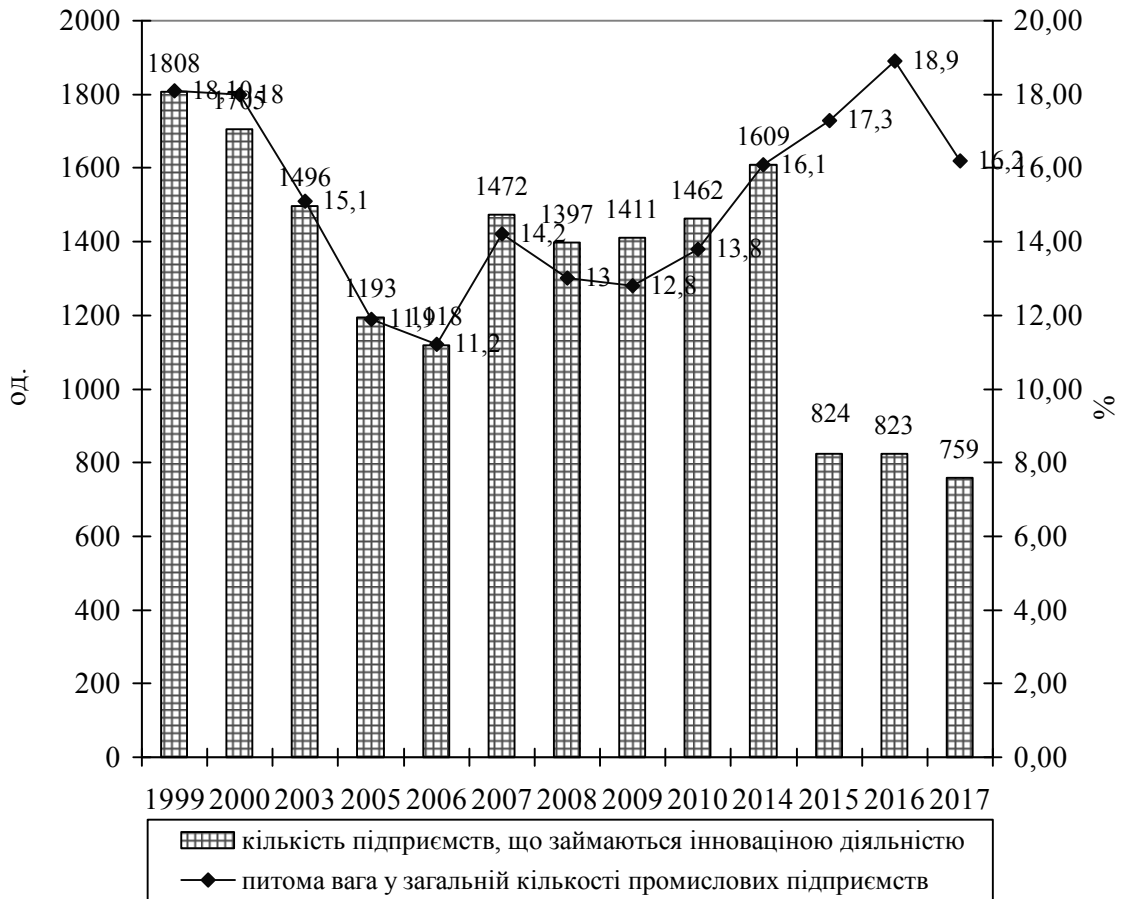

Рис. 3.9. Інноваційна діяльність в Україні.

Складено на основі: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2017. — С. 85; Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2018. — С. 85.

Як нами уже зазначалося, у 2015–2016 рр. відбулися суттєві зміни в методичних підходах подання інформації Державною службою статистики, відтак до уваги бралися лише промислові підприємства з кількістю працюючих 50 осіб і вище, тобто не враховувалися інноваційно активні малі підприємства. Зазначене суттєво ускладнює визначення загальних тенденцій інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств.

Поряд з незначною часткою підприємств, які займались інноваційною діяльністю, негативною є ситуація щодо кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації: у 2017 р. — лише 14,3% (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Кількість підприємств, що впроваджували інновації,

та питома вага їх у загальній кількості промислових підприємств

Складено на основі: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2017. — С. 100; Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2018. — С. 94.

Дослідження структури здійснених інновацій показало, що найбільша частка обсягу інноваційних витрат припадає на придбання машин обладнання та програмного забезпечення — у 2015 р. 80,6%, 2016 — 85,3 та у 2017 р. — 64,7% (рис. 3.11).

Результатом спрямування основної частки витрат на відновлення фізичного зносу основних засобів стало те, що в загальному обсязі реалізованої у 2017 р. продукції лише 2,8% можна визначити як інноваційну (у тому числі нових для ринку — 0,9%, нових лише для підприємства — 1,9%), що неприпустимо для малих і засвідчує той факт, що вітчизняні підприємства не пропонують як вітчизняним, так і закордонним споживачам високотехно-

логічної продукції, а інноваційні процеси загалом не набули необхідних масштабів і не стали істотним чинником зростанням ВВП.

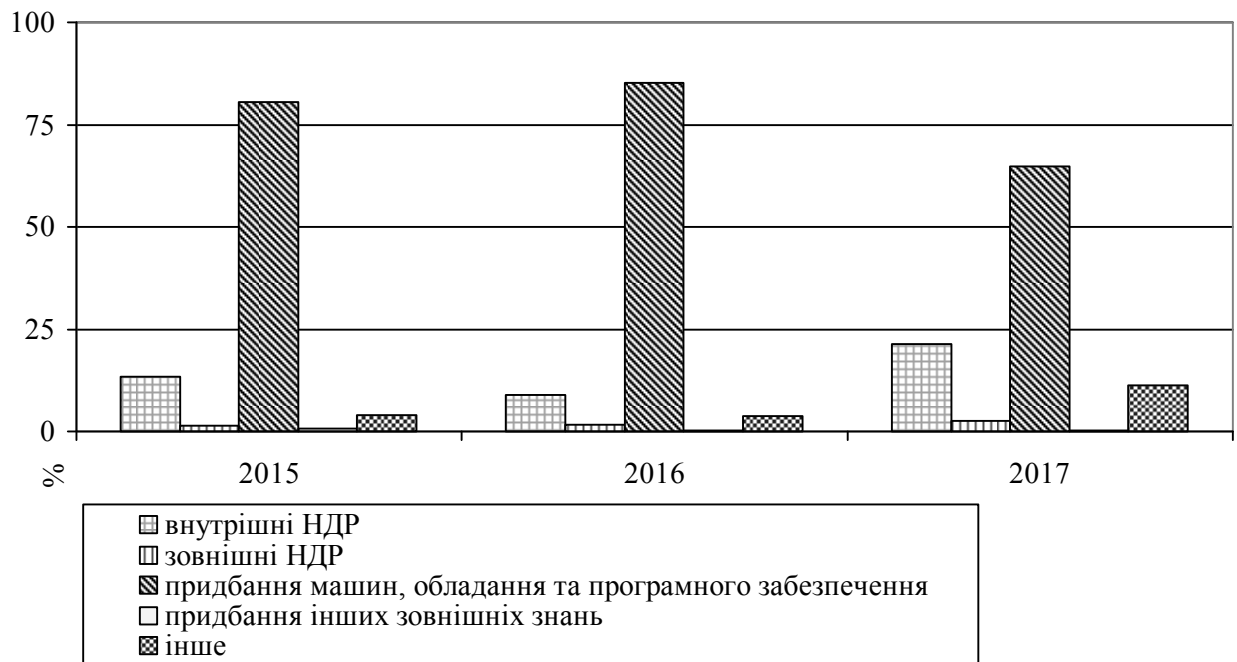

Рис. 3.11. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності за видами витрат, %

Складено на основі: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2017. — С. 90; Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держстат України. — К. : Техніка, 2018. — С. 88.

Підводячи проміжні підсумки, можна окреслити сукупність факторів, що стримують інноваційний розвиток національної економіки, тобто гальмують її трансформацію:

відсутність системи стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку інноваційної діяльності та ринку інноваційної продукції;

низький попит на інноваційні розробки з боку вітчизняних підприємств;

стійкі тенденції щодо зниження інноваційного потенціалу через зменшення загальної чисельності працівників, які виконують дослідження та розробки, погіршення матеріальної бази й відсутність фінансових ресурсів для розвитку [54; 55; 97; 98; 190; 200; 206; 224; 364].

Розвиток інформаційної сфери нерозривно пов'язаний із сучасними інформаційними технологіями, які все глибше проникають у кожную економічну систему і, безперечно, відіграють важливу роль в трансформаційних процесах й економіки нашої країни. Відтак, доцільно приділити увагу і цьому аспекту.

Перш за все зазначимо, що сьогодні в Україні фіксуються швидкі темпи розвитку корпоративних і персональних мереж (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Частка користувачів інтернету в Україні протягом 2012–2017 рр.,
% до загальної чисельності населення

Рік	% людей, що		
	мають доступ до інтернету	використовують комп'ютер	мають доступ до інтернету щоденно
2012	47	46	31
2013	52	50	38
2014	56	52	43
2015	56	53	44
2016	61	53	52
2017	66	56	48

Джерело: складено за даними Consumer Barometer with Google [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.consumerbarometer.com/en/trending/?countryCode=UA&category=TRN-NOFILTER-ALL> (ост. звертання 24.08.2018 р.).

Дослідження Connected Consumer Study 2017, проведене компанією *Kantar TNS* з 1 квітня по 30 червня 2017 р., показало, що кількість українців, які використовують інтернет щодня, зменшилася з 52 % в 2016 р. до 48 % в 2017 р. Водночас з 2016-го р. загальна кількість користувачів інтернету серед мешканців країни зросла з 61 до до 66%. Серед загальної кількості користувачів інтернету особи, старші 65 років, складають 5%, у віці від 55

до 64 років — 10%, у віці від 45 до 54 років — 18%. Найактивнішими користувачами інтернету є мешканці України у віці 25–34 і 35–44 років — 27 і 23% відповідно. Молоді люди, віком 16–19 і 20–24 роки складають відповідно 7 і 9% від загальної кількості користувачів [115].

Щодо особливостей поведінки українських інтернет-користувачів, то вказане дослідження показало, що 66% українців регулярно користуються інтернетом для особистих цілей. Для порівняння, на глобальному рівні ця цифра становить 82% [115].

Слід взяти до уваги ще кілька ключових показників, які характеризують динаміку розвитку ІТ-сфери в Україні, зокрема частку інформаційно-комунікаційних послуг у ВВП (рис. 3.12) [11; 343].

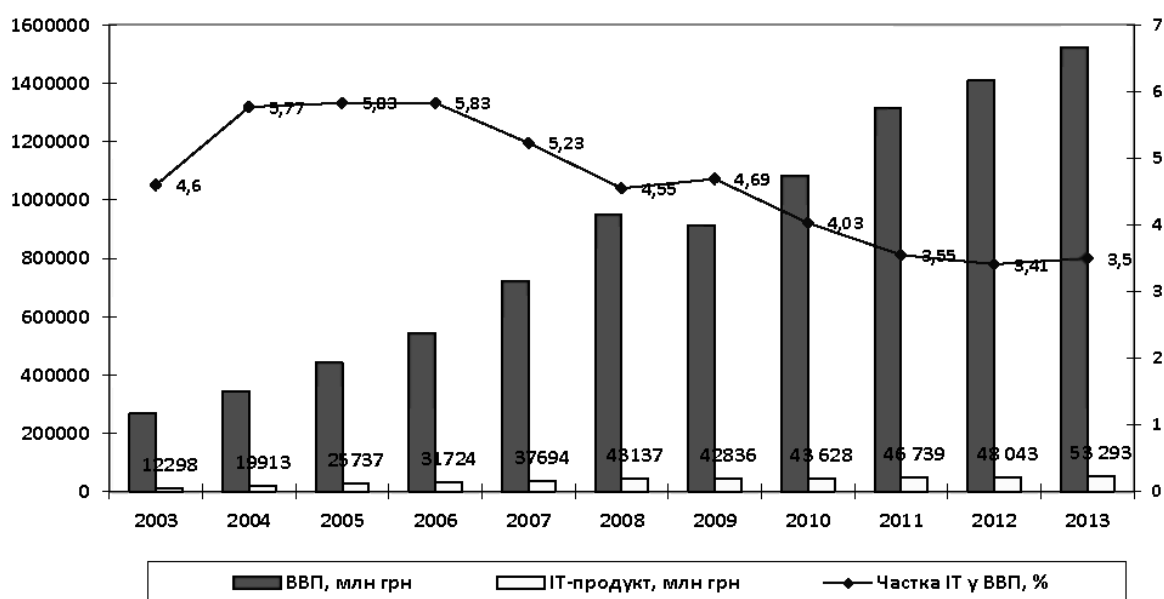

Рис. 3.12. Динаміка показників ІТ-сфери України.

Джерело: Стрижиченко К. А. Формування нової економіки України як передумова трансформації регулювання фінансового ринку / К. А. Стрижиченко // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — Вип. 3. — С. 792.

Частка ІТ-сфери у ВВП України за останнє десятиліття суттєво змінювалася під впливом ряду факторів, які можна окреслити певною

сукупністю. До групи позитивних факторів можна віднести: в Україні поряд із збільшенням кількості користувачів ІТ-сфери поступово зростає попит на інформаційно-комунікаційні послуги; однією з важливих конкурентних переваг вітчизняного ІТ-продукту є поєднання високої якості за суттєво нижчою ціною, зокрема через менші витрати на оплату праці програмістів.

Гальмування розвитку ІТ-сфери відбувається через: низьку платоспроможність споживачів; відсутність належного захисту прав інтелектуальної власності; концентрацію уваги підприємства на оновленні техніки та незначні витрати на нематеріальні активи; при виході на світовий ринок, інформаційно-комунікаційні послуги необхідно здійснити значні витрати на маркетинговий супровід.

Трансформаційні процеси в інформаційній сфері України

Охарактеризовані вище трансформаційні процеси в національній економіці суттєво впливають на розвиток інформаційної сфери, що на нашу думку доцільно розглянути, спираючись на узагальнення та систематизацію даних Державної служби статистики, взявши за основу статистичні щорічники та виділивши з усієї сукупності даних відомості про діяльність суб'єктів, пов'язаних із створенням інформаційної продукції.

Вважаємо за доцільне відзначити той момент, що до створення інформаційної продукції причетні не лише підприємства, але й фізичні особи-підприємці, кількість яких значна. Так, упродовж 2013–2017 рр. (рис. 3.13) число саме фізичних осіб-підприємців мало тенденцію до зростання, а питома вага їх була суттєвою, зокрема за окремими видами економічної діяльності домінуючою. Для прикладу, кількість усіх суб'єктів, які здійснюють комп'ютерне програмування, консультування та пов'язану з ними діяльність надання інформаційних послуг (КВЕД 62), збільшилася із 56018 у 2013-му до 91782 у 2016 роках, тобто на 63,84 %, у тому числі фізичних осіб-підприємців — відповідно з 51477 до 87786, тобто на 70,54 %, коли підприємств — скоротилася з 16863 до 13500 (на 20 %).

Аналогічно можна розглянути динаміку суб'єктів за кожним видом діяльності, але важливіше взяти до уваги, що до створення інформаційної продукції причетні не лише підприємства, але й фізичні особи-підприємці; відтак цей аспект повинен знайти відображення в механізмі державного управління інформаційною сферою України.

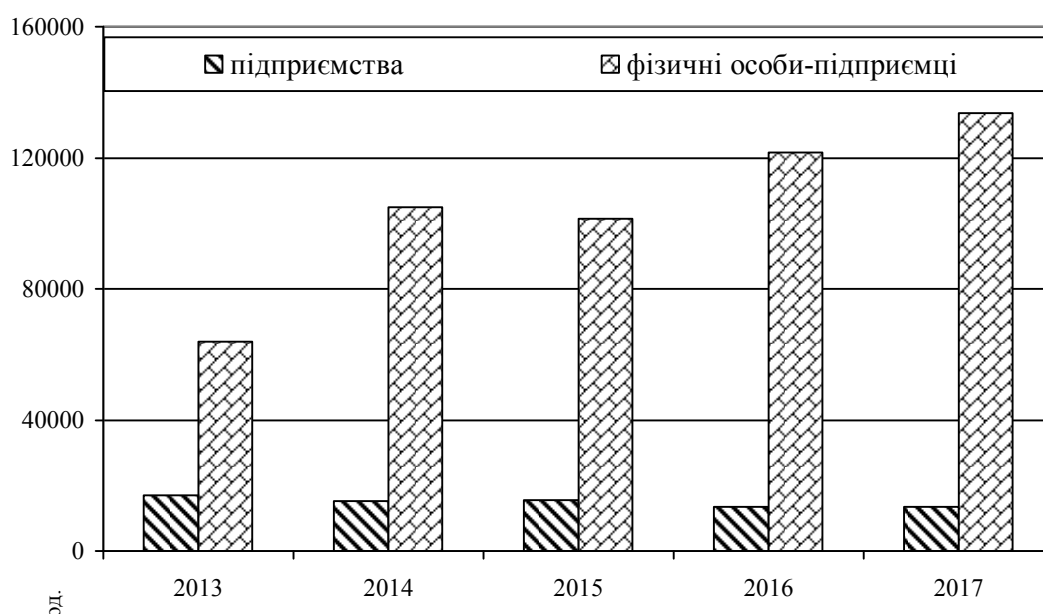

Рис. 3.13. Динаміка суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність в інформаційній сфері

Складено на основі: Діяльність суб'єктів господарювання. 2016 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — С. 73, 97; Діяльність суб'єктів господарювання. 2017 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — С. 19.

Інша обставина, яка не повинна залишитися поза увагою, полягає в тому, що створення інформаційної продукції сприяє створенню нових робочих місць. Так, позитивна динаміка характерна передовсім для діяльності з комп'ютерного програмування, консультування та пов'язаної з ними діяльності надання інформаційних послуг і надання інформаційних послуг, зокрема, за рахунок діяльності фізичних осіб-підприємців (Додаток Б, табл. Б.1).

На відміну від діяльності фізичних осіб-підприємців діяльність інших суб'єктів господарювання характеризується як негативною динамікою щодо їх

кількості, так і зменшенням чисельності зайнятих працівників, що чітко простежується за результатами узагальнення даних, наведених у Додатку Б, табл. Б.2) і рис. 3.14. Якщо період 2010–2013 рр. можна вважати відносно стабільним, то наступні роки характеризуються негативними тенденціями: зменшенням як кількості підприємств (за винятком 2014 р.), так і чисельності зайнятих працівників. У загальному в 2017-му порівняно з 2010-им кількість підприємств скоротилася на 10,5%, а зайнятих працівників — на 30,9%. За результатами узагальнення даних по динаміці цих ключових параметрів розвитку інформаційної сфери у розрізі видів діяльності (Додаток Б, табл. Б.3 і рис. 3.15) можна відзначити наявність певних схожих тенденцій, перш за все негативну тенденцію до зменшення після 2013 р.

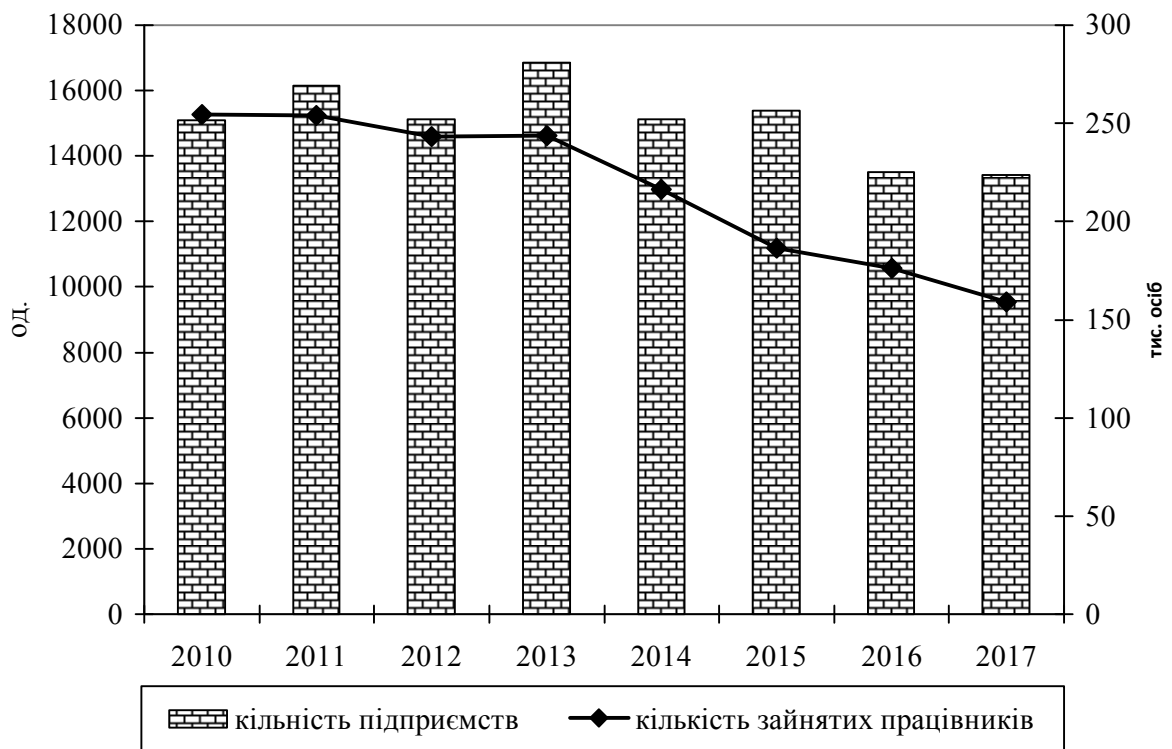

Рис. 3.14. Динаміка кількості підприємств та зайнятих працівників в інформаційній сфері

Складено на основі: Діяльність суб'єктів господарювання. 2016 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — С. 93, 489–490; Діяльність суб'єктів господарювання. 2017 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — С. 21.

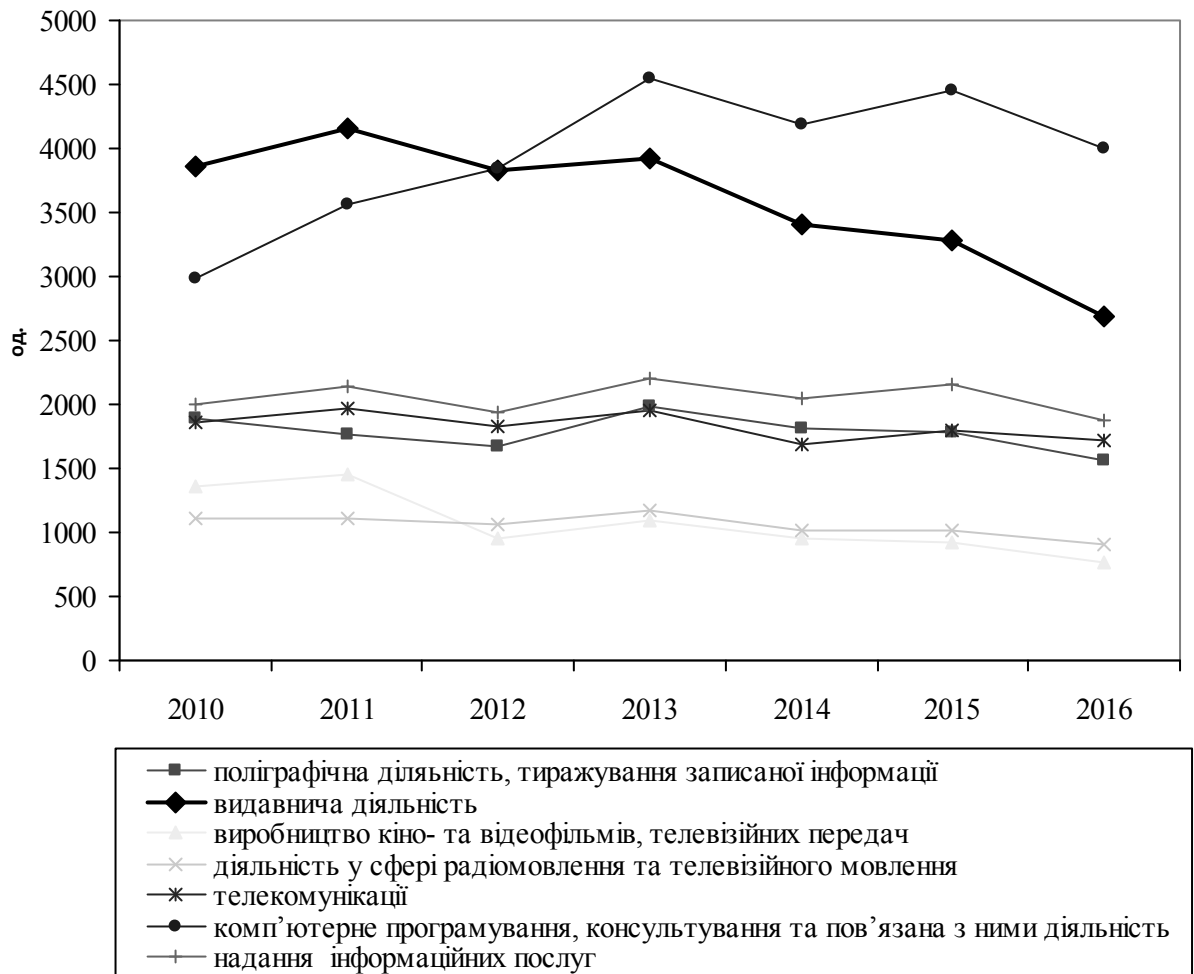

Рис. 3.15. Динаміка кількості підприємств інформаційної сфери за видами діяльності

Складено на основі: Джерело : Діяльність суб'єктів господарювання. 2016 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — С. 93, 489–490.

Іншою характерною особливістю є суттєве зменшення кількості видавництв (починаючи з 2011 р.), що в загальному становить 30,53%, і свідчить про занепад виробництва друкованої інформаційної продукції. Негативні тенденції характерні і для поліграфічної діяльності (скорочення за аналогічний період склало 17,13%), але вони не є катастрофічними через часткову переорієнтацію цих підприємств на виготовлення пакувальної продукції, попит на яку зростає.

Щодо кількості зайнятих працівників, то попри згадані негативні загальні тенденції до скорочення позитивна динаміка характерна для суб'єктів підприємницької діяльності, що займалися комп'ютерним програмуванням, консультуванням та пов'язаною з ними діяльністю надання інформаційних послуг (у 2016 р. порівняно з 2010-им зростання скало 35,44%) і діяльністю в сфері радіомовлення та телевізійного мовлення, відповідно 25% (детальніше див. Додаток Б, табл. Б.3).

Негативна динаміка кількості підприємств, задіяних у створенні інформаційної продукції, спонукала до узагальнення даних щодо їх розмірів (Додаток Б, табл. Б.4–Б.5 і рис. 3.16). Передусім привертає увагу той факт, що за останні роки кількість великих підприємств не лише зменшується (у 2017 р. порівняно з 2010-им — на 20%), але й частка їх є мізерною, зокрема у 2017 р. — 0,06%. Домінуючу частку в структурі виробників інформаційної продукції посідають малі підприємства, зокрема у 2017 р. — 97,03%. Негативні тенденції характерні для підприємств усіх розмірів, але для малих вони мають хвилеподібний характер, зокрема останні хвилі окреслюються зростанням у 2014–2015 рр. і зниженням у 2016–2017-х рр. Тому можна стверджувати, що серйозною перешкодою на шляху забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери є поступове руйнування інфраструктури для створення інформаційної продукції. На вирішення цієї проблеми спрямована прийнята Кабінетом Міністрів України Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та план заходів щодо її реалізації [317].

Позитивно можна оцінити збільшення середніх і малих підприємств, що займаються комп'ютерним програмуванням, консультуванням та пов'язаною з ними діяльністю надання інформаційних послуг, у 2016 р. порівняно з 2010-им на 79,04% і на 32,8% відповідно. Аналогічний показник для видавничої діяльності є негативним, адже кількість середніх підприємств скоротилася на

57,54% і малих на 29,75%. Щодо великих підприємств, то їх кількість є критично малою за усіма видами діяльності.

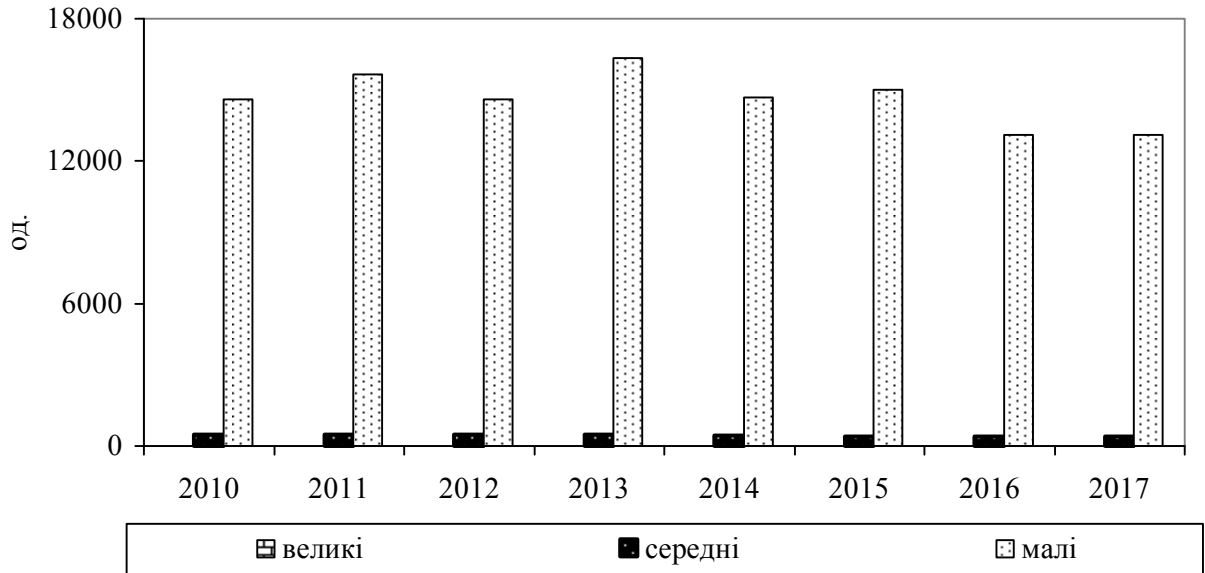

Рис. 3.16. Динаміка підприємств інформаційної сфери за розмірами

Складено на основі: Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2016 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — С. 251–252, 479; Діяльність суб'єктів господарювання. 2017 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — С. 21.

На рис. 3.17 представлено дані стосовно динаміки обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), тобто створення інформаційної продукції. Загально позитивна динаміка пояснюється не лише зростанням попиту на цей вид продукції, але й інфляційними процесами. Темпи приросту за інституційним підходом становили (% до попереднього періоду): 2012 р. — 12,78; 2013 — 6,74; 2014 — 1,33; 2015 — 4,6; 2016 — 19,61; 2017 р. — 16,72. Якщо дослідити динаміку обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) у розрізі видів економічної діяльності, то найбільше зростання характерне для комп'ютерного програмування, консультування та пов'язаної з ними діяльності надання інформаційних послуг, адже обсяг реалізованої продукції у 2017 р. порівняно з 2011-им збільшився майже у 8 разів.

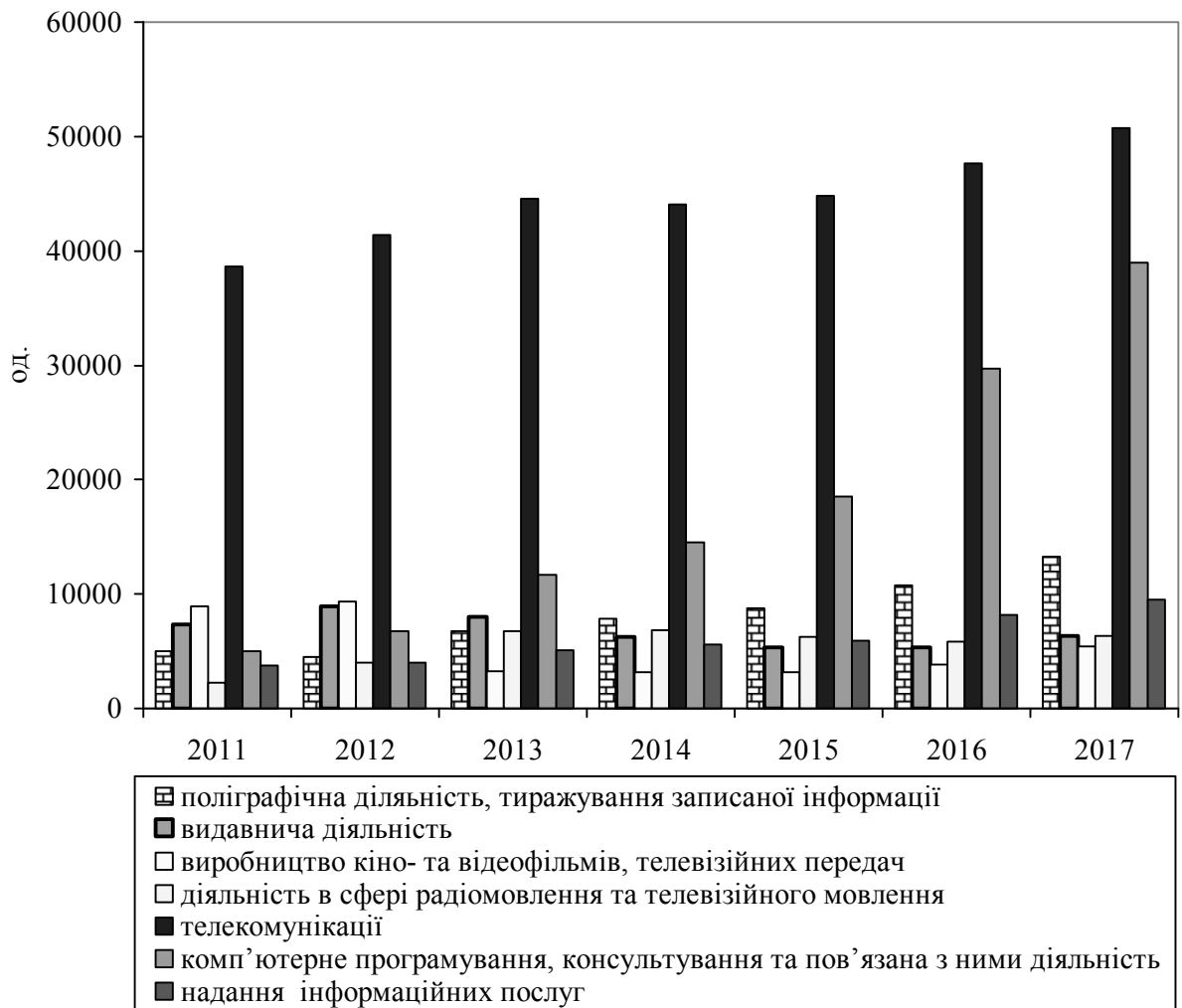

Рис. 3.17. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств інформаційної сфери за видами економічної діяльності (за інституційним підходом)

Складено на основі: За даними Державної служби статистики України.

Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) мала суттєвий вплив на структуру інформаційної продукції, яка нами за 2017 р. представлена у графічному вигляді на рис. 3.18. Найбільшу частку посідала продукція (товари, послуги) телекомунікацій — 39% і комп'ютерного програмування, консультування та пов'язаної з ними діяльності надання інформаційних послуг — 30%, що в загальному підтверджує результати

теоретичних досліджень та окреслену генезу розвитку інформаційної сфери (викладено в попередніх розділах).

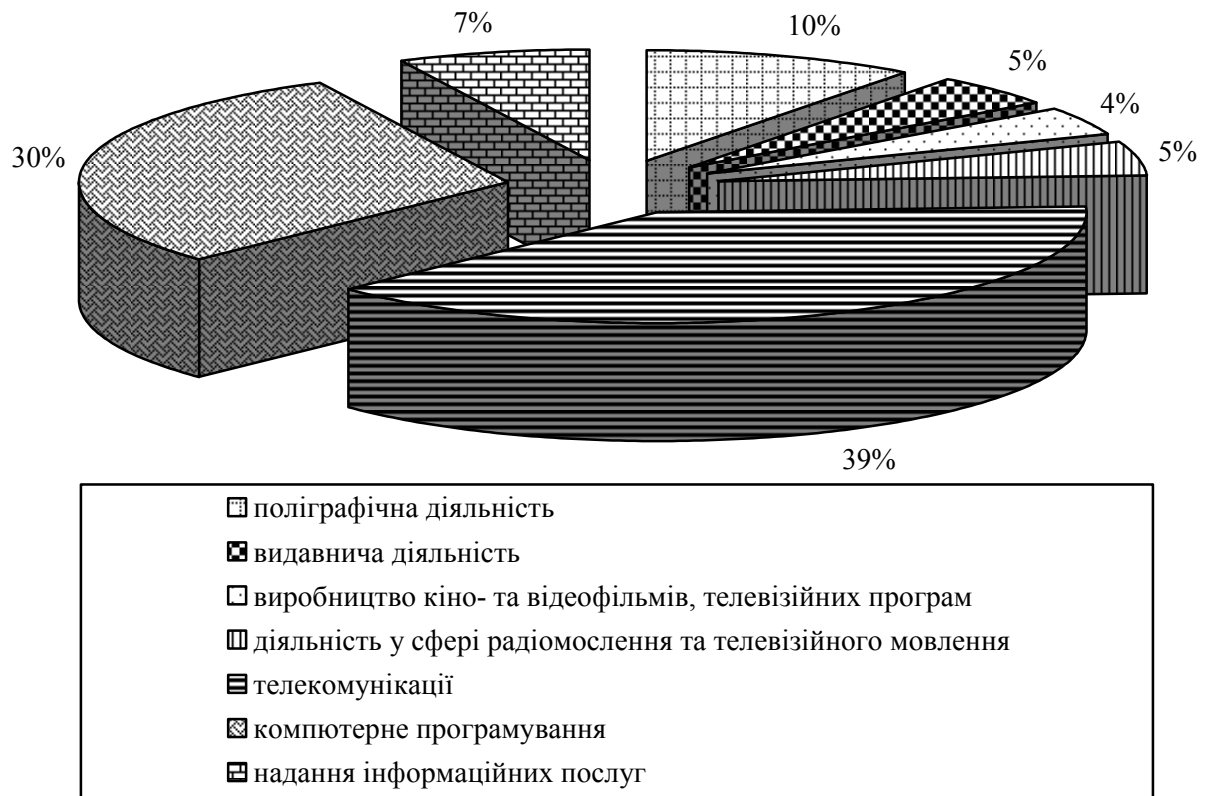

Рис. 3.18. Структура реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств інформаційної сфери за видами економічної діяльності (за інституційним підходом) у 2017 р.

Складено на основі: За даними Державної служби статистики України.

Не можна оминати увагою ще один аспект господарської діяльності підприємств, задіяних в інформаційній сфері — фінансові результати. На рис. 3.19 нами відображено динаміку фінансових результатів до оподаткування. Передовсім привертає увагу негативне сальдо, тобто отримані збитки у 2014–2015 рр. і значна частка збиткових підприємств — кожне третє. На відміну від загальних тенденцій діяльність підприємств, що займаються комп'ютерним програмуванням, консультуванням та пов'язаною

з ними діяльністю надання інформаційних послуг, характеризується позитивним фінансовим результатом у 2012–2016 рр. і найбільшим сумарним прибутком до оподаткування у 2016 р. — 2927,9 тис. грн.

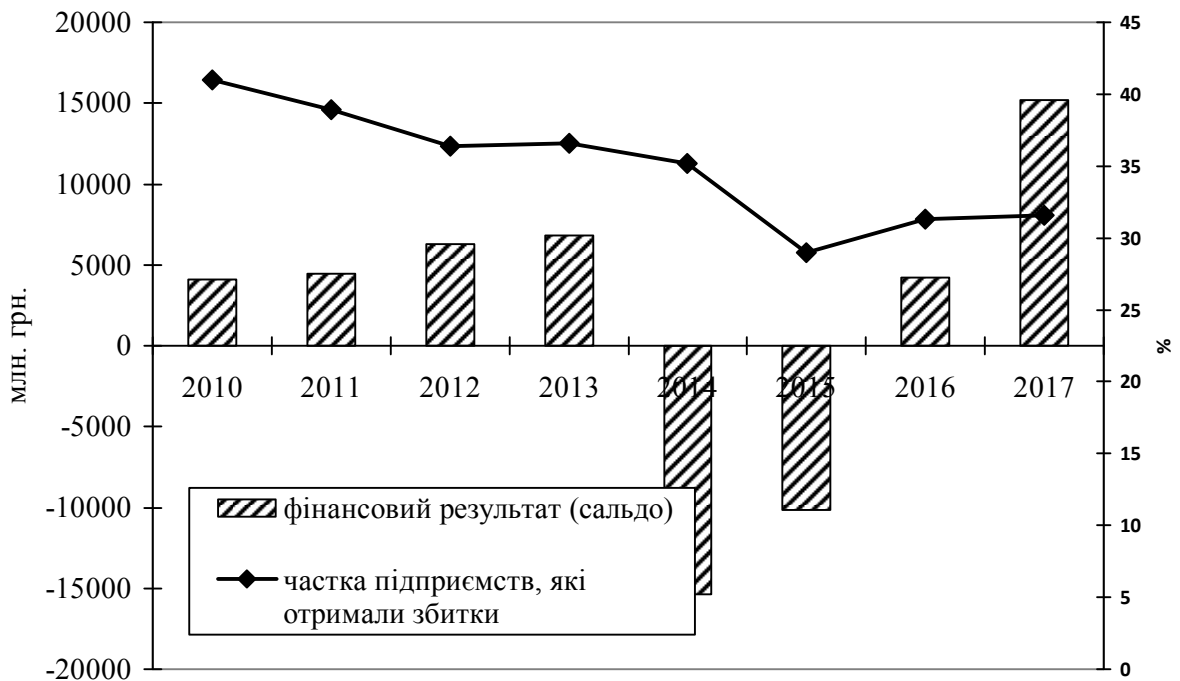

Рис. 3.19. Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств інформаційної сфери до оподаткування

Складено на основі: Джерело : Діяльність суб'єктів господарювання. 2016 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — С. 346, 350, 515–516; Діяльність суб'єктів господарювання. 2017 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — С. 139.

Схожі тенденції демонструють результати узагальнення даних про динаміку кінцевого результату діяльності підприємств — чистого прибутку (збитку) (рис. 3.20). Позитивним можна вважати зростання у 2017 р. величини отриманого чистого прибутку або ж скорочення чистих збитків, яке мало місце у виробництві кіно- та відеофільмів, телевізійних програм і діяльності у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення. Найбільше сумарного чистого прибутку було отримано у комп'ютерному програмуванні,

консультуванні та пов'язаній з ними діяльності надання інформаційних послуг — 2360,9 млн. грн.

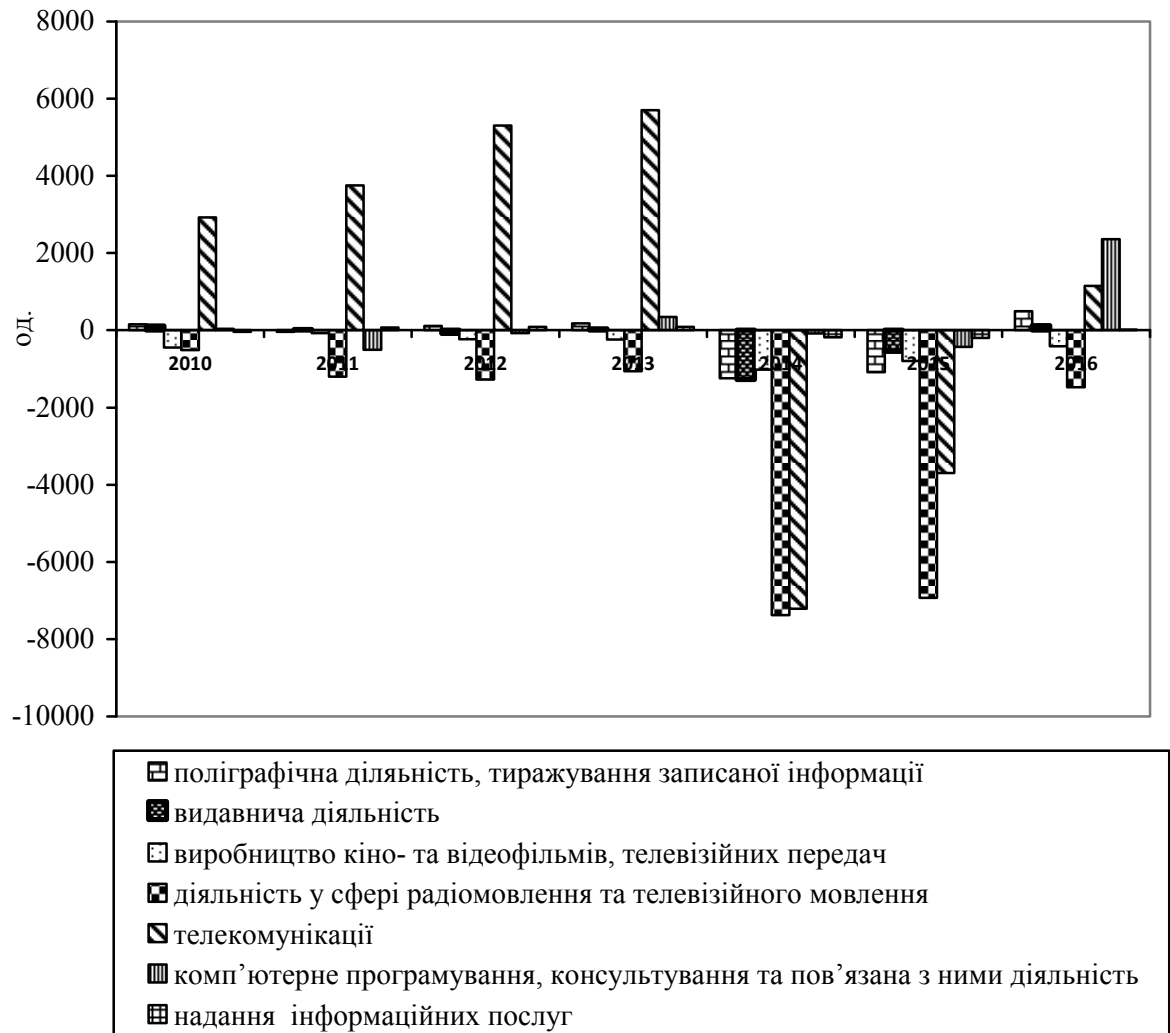

Рис. 3.20. Чистий прибуток (збиток) підприємств інформаційної сфери за видами економічної діяльності (за інституційним підходом) у 2017 р.

Складено на основі: За даними Державної служби статистики України.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що сьогоденній етап трансформації національної економіки характеризується комплексом параметрів, які потрібно врахувати при формуванні стратегії державного управління інформаційною сферою (рис. 3.21).

Рис. 3.21. Складові трансформаційного процесу в Україні

Джерело: розробка автора.

Підводячи деякі підсумки, можна констатувати, що сьогодні трансформація національної економіки характеризується необхідністю зменшення соціальної напруженості та нездатністю здійснити суттєві зміни щодо формування інновації економіки, тобто Україна, маючи потенціал, не використовує його достатньо ефективно, більше того втрачає, збільшуючи відста-

вання від країн-лідерів. На нашу точку зору, нездатність змінити структуру національної економіки вимагає формування цілей, виконання яких забезпечило б прорив і стало підґрунтям не лише тактичних, але й стратегічних змін. Таким локомотивом розвитку може стати сектор креативних послуг, у тому числі послуги з реклами та зв'язків з громадськістю, дизайн, кіноіндустрія, індустрія моди, видавнича справа, та інші візуальні мистецтва, які характеризуються високими темпами розвитку, забезпечують основу для зростання інтелектуального потенціалу країни та формують як споживацький інтерес в Україні, так і конкурентну позицію на світових ринках.

3.2. Економіка інформаційної сфери: інноваційна роль інтеграції науково-технічного знання

Характерну методологічну рису науково-когнітивних процесів сучасної доби становить своєрідне співвідношення диференціації та інтеграції в науці. В усі часи існування та розвитку науки обидві ці діалектичні протилежності, безперечно, одночасно присутні в різних проявах наукового пізнання світу. Вони невіддільні одне від одного. Але впродовж тривалого часу увагу вчених до себе привертала переважно диференціація: у процесі поділу єдиної колись філософії (всеосяжної «любові до мудрості» як синкретичної цілісності) неперервно виокремлювалися все нові й нові об'єкти пізнання, їхні властивості та стани, форми, засоби й інструменти пізнання, розділи теорій та цілі галузі науки, вчення, наукові школи та інституції. Інтеграція ж при цьому, як правило, довго залишалася непомітною (хоч вона, наголосимо ще раз, неминуче була властивою науці завжди і в усьому).

Проте вже у другій половині минулого століття стало зрозумілим, що процеси інтеграції в науці (а також сама ця тенденція) за своєю питомою

вагою та роллю у пізнанні аж ніяк не поступаються її протилежності — диференціації. Більше того, у певних аспектах саме інтеграція заслуговує на першочергову увагу дослідників, оскільки її темпи, вживані форми та механізми (а отже, можлива наукова продуктивність) в умовах НТР значно зросли [328]. При цьому, звичайно, це аж ніяк не дозволяє розглядати її у відриві від диференціації або ж абсолютизувати її значення.

Істотною структурно-методологічною ознакою розвитку науки впродовж останнього століття стало те, що поступово змінювався характер синтезу наукового знання. Свого часу академік Б. М. Кедров розрізняв три основні його види: синтез у межах однієї наукової дисципліни; в обсязі низки дисциплін, але таких, що входять до складу одного і того ж широкого комплексу наук (природознавства, суспільствознавства, технікознавства тощо); синтез, що виходить за межі одного з таких комплексів, тобто об'єднує дисципліни, які є наочно відмінними за своєю об'єктно-предметною характеристикою [168]. Згодом ці види у науковій методології почали називати відповідно внутрішньодисциплінарним та міжгалузевим синтезом.

Науці минулих епох найбільше був притаманний внутрішньодисциплінарний синтез як найпростіший за своєю природою. На відміну ж від цього однією із характерних особливостей науки доби НТР стала невинна зміна структури когнітивно-синтетичних процесів: постійно зростають питома вага та значення проявів міждисциплінарного та, особливо, міжгалузевого синтезу. І це, певна річ, іманентно пов'язано із неухильним збільшенням ролі інтегративних тенденцій у науці. Нерідко доходить навіть до внутрішньо суперечливих феноменів, коли в одному процесі поєднуються ознаки діалектичних протилежностей — диференціації та інтеграції. Ось чому, як роз'яснював академік Б. М. Кедров, «подальша диференціація наук в сучасних умовах приводить не до їх роз'єднування, як це було раніше, а, навпаки, до їх інтеграції» [168, С. 82], «почали з'являтися нові наукові дисципліни, які

своєю появою сприяють утворенню «мостів» між раніше роз'єднаними науками» [167, С. 18].

Саме це ми якраз і бачимо на прикладі *економіки інформаційної сфери*, що є сукупністю соціально-економічних відносин, що об'єктивно складаються в процесі досягнення інтересів держави (суб'єкти реалізації відповідних державних політик), суб'єктів господарювання (економічних агентів) та окремих споживачів щодо створення, розподілу, обміну та споживання інформаційної продукції. Таким чином, економіка інформаційної сфери інституціоналізується як галузь економічної науки, що вивчає закономірності функціонування інформаційної сфери, як складової національної економіки, опосередковуючи процеси пізнання, розробляє методологію аналізу та прогнозування особливостей її розвитку на основі взаємодії продуктивних сил та виробничих відносин у контексті використання інформації як базового економічного ресурсу.

Економіка інформаційної сфери, як кожна спеціальна наука, має власний поняттєвий апарат, що відповідає її змісту. Спеціальні поняття науки завжди мають точно визначений зміст у межах певної дисципліни і в сукупності становлять її поняттєвий апарат. Саме він разом із предметом певної науки дозволяє відмежувати її від інших наук, визнати самостійною галуззю знання. Важливу частину поняттєвого апарату пізнання складають спеціальнонаукові категорії.

Спеціальнонаукові за своїм характером категорії економіки інформаційної сфери (інформаційна продукція, інформаційна сфера, економіка інформаційної сфери, сталий розвиток інформаційної сфери, інформаційна безпека) своєрідно поєднують інформаційну проблематику з сутнісною специфікою конкретних соціально-економічних дисциплін. Своєю появою всі такі поняття, будучи найважливішими, основоположними у цьому розділі науки, завдячують, насамперед, загальнонауковій проблемі інформації та відповідній категорії [325, 501].

З одного боку, виокремлення ще однієї нової дисципліни — безперечний, цілком очевидний прояв диференціації науки. Але з другого боку, зміст і характер цієї галузі знання є такими, що вона відчутно веде до об'єднання раніше роз'єднаних розділів наукової теорії — економічного знання та наук про інформаційну продукцію (і отже, це глибинний прояв інтеграції науки). У контексті наведеного раніше це міжгалузевий синтез наукового знання, тобто найпродуктивніший, найцінніший з методологічного погляду. Важливо зазначити, що вже цей момент, без сумніву, несе в собі певні евристичні можливості, які з більшим чи меншим успіхом можуть бути реалізовані в часовій перспективі.

Слід особливо наголосити, що інтеграція різних галузей науки і техніки завжди породжує помітний інноваційний ефект у науці та практиці вже тому, що при цьому неминуче виникає якісно новий сплав знання, який детермінує появу нового, нетрадиційного змісту. Яскравим прикладом цього може бути вся історія розвитку дисциплін, що вивчають інформаційну сферу, де природничі, технічні, математичні та суспільствознавчі фрагменти знання постійно взаємодіють один з одним, породжуючи щораз новий соціально корисний зміст інноваційного характеру. Він охоплює сфери відповідних матеріалів, інструментів, верстатів та іншого обладнання, всі форми інформаційної продукції та пов'язані з нею праці, а також ергономічні, організаційні, економічні, інформаційні, екологічні та інші можливі фактори галузі. При цьому центральним напрямом, на якому невпинно концентруються всі зусилля дослідників, постійно залишається прогрес інформаційної сфери в усій її якісній різноманітності.

Інший, аналогічний приклад — формування у лоні екологічного знання (яке досить довго залишалося лише природничим, суто біологічним) якісно нового розділу — соціальної екології. Навіть із самої назви цілком очевидно, що ця наукова дисципліна була би абсолютно неможливою без провідної ролі інтеграції у науці наших днів: адже йдеться про той аспект екологічної теорії,

який покликаний адекватно відобразити взаємодію суспільства і природи [257]. Отже, він неминуче має бути цілісним сплавом двох великих регіонів наукового знання — природознавства та суспільствознавства (і до цього ще слід додати обов'язкову імплементацію принципово важливих інгредієнтів іншого характеру — математичного, технічного, медичного, філософського, психологічного тощо).

Кардинальна відмінність нової галузі знання починається вже з об'єкта дослідження. Для традиційної екології, започаткованої в ХІХ ст. Ернстом Геккелем, це були і досі є *екосистеми*, які об'єднують певні живі організми (біологічні види) з природним навколишнім середовищем їхнього існування та життєдіяльності. Для соціальної же екології об'єктом вивчення є *соціоекосистеми* різних рівнів — локального, регіонального, глобального. Це поняття «можна визначити як стійку сукупність зв'язків між людським суспільством, або його окремими, відносно самостійними частинами, та навколишнім середовищем, або як систему «суспільство — природа», але в жодному разі не саме суспільство і не саму природу. В основі пізнавального інтересу соціальної екології є соціоприродні (між природою та суспільством) відносини, в основі яких завжди лежать деякі суттєві, закономірні зв'язки. При взаємодії суспільства та природи діють інші, суспільно-природні соціоекологічні закони, для пізнання яких потрібна принципово нова наука, об'єктом вивчення якої є системи вищого порядку — соціоекосистеми» [257, С. 29–30]. Зрозуміло, що соціальна екологія повною мірою враховує суспільний спосіб життя людей і тому принципово не може бути біологічною дисципліною (як класична, традиційна екологія). Неабияке методологічне значення має і те, що вперше в історії екології у цьому новому її розділі з'являється суб'єкт — суспільство, тобто інтегрована система інститутів, зв'язків, цінностей та інтересів людей як соціальних істот.

У науці доби НТР соціальна екологія досить швидко посіла дуже помітне місце. І навіть ширше: невдовзі вона опинилася у центрі потужного

та важливого процесу *екологізації суспільства* [100]. Власне кажучи, про його початок можна говорити саме з періоду формування цієї нетрадиційної галузі екологічної теорії. Адже доки екологія залишалася маловідомою біологічною дисципліною, локалізованою на периферії природничонаукового знання, її ідеї жодним чином не могли опановувати широкі верстви соціуму. Екологізація суспільства (поряд із його глобалізацією та інформатизацією) надійно увійшла до найхарактерніших сучасних тенденцій розвитку світової спільноти.

Великою мірою саме завдяки інноваційному потенціалу ідей та методів соціальної екології людство одержало можливість ефективно опрацьовувати стратегію сталого розвитку [489], а вона сьогодні має справді безпрецедентне значення для всієї цивілізації. І само собою зрозуміло, що основним робочим засобом соціуму у цій сфері, безперечно, є наука.

Особливо слід відзначити унікальну роль інтеграції науково-технічного знання у формуванні універсальних інформаційних уявлень і в науці, і в суспільстві загалом. До початку ХХ ст. поняття *інформації*, по суті, не мало специфічного змісту в науці і, відповідно, практично не використовувалося вченими. Як зазначає академік А. Д. Урсул, перші спроби вивчення цього поняття почалися лише в 1920-х роках, причому лише в теорії журналістики [360, С. 11]. Ситуацію докорінно змінило формування теорії інформації та кібернетики, і це помітно сприяло розгортанню НТР. Принципово важливим є той факт, що дуже істотною її площиною є інформаційна (або ж комп'ютерна) революція [221; 476]. У другій половині ХХ ст. у науковій картині світу інформація вже посідає одне з найважливіших місць — поряд з матерією та енергією. За цим стоїть той знаменний факт, що у цьому понятті було інтегровано уявлення про найрізноманітніші інформаційні феномени природи, суспільства, техніки та технологій, внутрішнього світу людини.

У результаті цієї революції категорія інформації стала основою особливого пізнавального підходу як істотного і навіть необхідного компонента су-

часної загальнонаукової методології — *інформаційного підходу* [326]. За самою своєю природою інформаційний підхід у науці (так само, як структурний, функціональний, інформаційний, модельний, імовірний та інші підходи загальнонаукового масштабу) має глибоко інтегративний характер і органічно пов'язаний з міждисциплінарною взаємодією у творчості вчених та міжгалузевим синтезом знань (про це вже йшла мова вище в п. 1.2). Поряд із цим кожен із таких підходів неминуче породжує кардинально нову наукову інформацію, яка певним чином розкриває сутнісно важливі риси найрізноманітніших об'єктів дуже різних (і в принципі всіх без винятку) сфер реальності.

Але це, так би мовити, суто науковий (точніше, науково-методологічний) зріз проблеми. Значно ширший, загальносоціальний інноваційний її зміст став зрозумілим дещо пізніше, у 1970-х рр., з відкриттям мікропроцесора — універсального керуючого пристрою на мікромініатюрному кристалі силіцію (кремнію). Винайдення на базі мікропроцесора великих і надвеликих інтегральних схем дозволило помітно прискорити розвиток електронної обчислювальної техніки і одне за одним викликало до життя нові покоління комп'ютерів як фундамент безпаперової інформатики [64]. Проте, суть цих змін полягає аж ніяк не лише у прогресі комп'ютерної техніки як такої. Найширше впровадження інтегральних схем у основне технологічне обладнання промисловості і будівництва, транспорту і зв'язку, лісового та сільського господарства, у медицину й охорону здоров'я, поліграфію, освіту, культуру, сферу сервісу тощо відкрило шлях новітнім інформаційним технологіям практично в усі галузі життя суспільства. Ці перетворення без перебільшення стали істотним складником інформаційної революції планетарного масштабу. Іншими словами, інформаційний підхід нині являє собою могутній інструмент не лише пізнання, але й перетворення дійсності.

Інноваційну роль цього велетенського процесу у науці та практиці добре бачити хоч би на прикладі інформаційної сфери. Водночас необхідно

враховувати і те, що функції інформаційної сфери у світовій культурі не обмежуються лише кінофільмами та звукозаписом, друкуванням книг, газет і журналів, комп'ютерними програмами. Адже поняття *інформаційна сфера* вже давно означає не лише систему особливого роду технічних пристроїв та технологій, але й галузь економіки, промисловості, що охоплює створення всіх видів інформаційної продукції. Природно, що інформаційна сфера постійно й різнобічно відчуває на собі вплив багатоманітних науково-технічних імпульсів інформаційної революції.

Конституювання *економіки інформаційної сфери* як особливої галузі сучасної науки [325, 501], без сумніву, теж є одним із багатьох результатів цієї революції. В умовах поступового поглиблення інформатизації суспільства мало виникнути саме таке відгалуження економіки, а для його вивчення відповідна наукова дисципліна — як прояв поширення інформаційного підходу в науці.

У наші дні економіка інформаційної сфери крок за кроком поступово ставатиме одним із тих нетрадиційних розділів наукової теорії, які покликані аналізувати реальне економічне життя суспільства крізь призму інформаційних уявлень сучасності та основних парадигм інформаційного підходу [325, 501]. Вже у першому наближенні можна бачити органічний зв'язок цієї нової дисципліни з могутньою тенденцією інтеграції наукового знання у добу НТР. Це принципово важлива теза, яка багато в чому дозволяє зрозуміти логіко-методологічну природу нового теоретичного утвору, його інтегративно-синтетичний характер. Слід усвідомлювати, що саме ця риса нової економічної (та водночас інформаційної) дисципліни має адекватно віддзеркалювати специфіку соціально-економічних реалій сьогодення.

Ще одна істотна думка методологічного характеру пов'язує суто наукову та суспільно-практичну площини реального сучасного розвитку: оригінальний зміст та евристична спрямованість наукової інтеграції дуже часто породжують інновації в науці, техніці, економіці, соціальній практиці. В ціло-

му це відчутно збагачує інноваційний потенціал економічного знання (адже традиційні галузі економіки у цьому аспекті не можуть зрівнятися з якісно новими розділами теорії).

Коли ми розглядаємо методологічну роль інформатизації та екологізації соціуму в ініціюванні економіки інформаційної сфери як особливої наукової дисципліни, мимоволі згадується третя стратегічна тенденція розвитку світової спільноти на початку XXI ст. — глобалізація. Це те, про що колись В. І. Вернадський проникливо писав: «Людина вперше реально зрозуміла, що вона житель *планети* і може — має — мислити і діяти у новому аспекті, не тільки окремої особистості, сім'ї або роду, держав чи їх союзів, але і в *планетарному аспекті*» [30, С. 24]. У наші дні ця риса проявилася значно виразніше, ніж у XX ст. Справді, у своєму зв'язку і взаємодії глобалізація, інформатизація та екологізація суспільства істотно допомагають зрозуміти характер нашої доби. «Ці вектори образно можна назвати трьома китами, на яких тримається сучасний соціум планети, прокладаючи шляхи в майбутнє» [100, С. 11]. Отже, роль цих трьох китів необхідно завжди мати на увазі, коли ми вивчаємо реалії сьогодення. Важливою для нашого аналізу рисою є те, що процес глобалізації вже став об'єктом вивчення особливого розділу науки, який спеціально сформувався, саме з цією метою, — глобалістики [21; 22]. І своєю появою в науці цей оригінальний напрям досліджень значною мірою зобов'язаний саме інтеграції наукового знання.

В цілому слід виходити з того, що формування економіки інформаційної сфери тією чи іншою мірою відображає будь-яку значущу обставину нашої доби, — особливо — коли це стосується розвитку науки. Якщо ж мова йде про таку потужну тенденцію, як інтеграція чи диференціація в науці, якісне урізноманітнення форм синтезу знання тощо, — ця особливість проявляє себе з подвійною силою.

Дослідження процесу формування економіки інформаційної сфери є цікавим та ефективним ще в одному аспекті. Завдяки винятковій важливості

основних теоретико-методологічних характеристик цієї дисципліни стає можливим вихід на гранично загальні питання сучасної науково-технічної та інноваційної політики.

Повністю оцінити інноваційний ефект зародження в науці економіки інформаційної сфери, причому зробити це досить адекватно, поки що важко, навіть неможливо. Нині цей новий розділ економічного знання, образно кажучи, нагадує маленьку дитину, яка робить перші рухи. Інноваційний потенціал нової, безперечно, оригінальної галузі економічної теорії буде розкриватися, певна річ, поступово, крок за кроком. Отже, майбутнє обіцяє певні перспективні результати евристичного характеру внаслідок поглиблення міжгалузевого синтезу, насамперед, на перетині інформологічної та економічної площин наукової теорії.

Як наголошував свого часу В. І. Вернадський, «зростання наукового знання ХХ ст. швидко стирає грані між окремими науками. Ми дедалі більше спеціалізуємося не за науками, а за *проблемами*. Це дозволяє, з одного боку, надзвичайно заглиблюватися в явище, що вивчається, а з іншого, — розширювати охоплення його зі всіх точок зору» [30, С. 54]. Сьогоднішній день ще більше посилює та поглиблює цю особливість науки.

Візьмімо до уваги і те, що науково-технічна революція, яка розпочалася в середині минулого століття, триває та поглиблюється. Це означає, зокрема, поступове зростання ролі технічних дисциплін та їх участі у загальному синтезі знань. Техніко-технологічні компоненти теорії мають чимале значення у більшості регіонів науки — як традиційних, так і новітніх. Коли ж ідеться про економіку, ця сторона справи взагалі набуває принципової важливості. Отже, інтеграція науково-технічного знання є вельми специфічним та значущим фактором конститування економіки інформаційної сфери і детермінації у цьому семантичному контексті можливих інновацій різного роду. Достатньо оригінальний зміст цієї дисципліни дає надію на її подальший продуктивний розвиток.

3.3. Типологізація факторів сталого розвитку інформаційної сфери України

Грунтуючись на вищездійсненому аналізі (п. 3.1), можна стверджувати, що існує необхідність втручання держави у побудову та реалізацію моделей розвитку економічної системи з урахуванням факторів, які визначають стан інформаційної сфери. Відомо, що *державне регулювання економіки* — сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного розвитку виробництва (у т.ч. продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються. Державне регулювання економіки зумовлене неспроможністю механізму ринкового саморегулювання вирішити низку кардинальних проблем розвитку економічної системи [251].

Найважливішими напрямками державного регулювання є: регулювання системи продуктивних сил загалом і кожного її елемента зокрема (засобів праці, науки та ін.); регулювання відносин економічної власності, в т.ч. окремих форм — акціонерної, державної тощо; регулювання техніко-економічних відносин, у т.ч. процесу концентрації виробництва, його спеціалізації тощо; регулювання організаційно-економічних відносин і передусім менеджменту. Для регулювання цих підсистем застосовують наступні методи (засоби): економічне; правове та адміністративне регулювання.

Головними формами державного регулювання є: планування (довго-, середньо- і короткотермінове), програмування (насамперед складання цільових комплексних програм) та прогнозування на національному і наднаціональному рівнях. У нашому випадку є можливість виділити наявні та потен-

ційно можливі явища і чинники, які стримують чи стимулюють СРІС. Класифікація факторів СРІС наведена нижче — рис. 3.22.

Фактори сталого розвитку інформаційної сфери	
стримуючі	стимулюючі
Нечіткість ієрархії мережі регулювання	Зміни інформаційних потреб споживачів
Інформаційна асиметрія	Висока додана вартість інформаційної продукції та послуг
Непропорційність розвитку окремих видів інформаційної продукції	Інформаційний суверенітет
Платоспроможний попит	Електронне врядування

Рис. 3.22. Стримуючі та стримуючі фактори сталого розвитку інформаційної сфери України

Джерело: Складено на основі Котляревський Я. В. Ієрархічне впорядкування факторів, що стримують або стимулюють розвиток інформаційної сфери в Україні / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2016. — Вип. 2 (75). — С. 39–52; Kotliarevskyy Ya. Sustainable development of informational sphere in Ukraine / Ya. Kotliarevskyy, A. Melnikov, A. Shtangret, H. Pushak // European cooperation. — 2016. — № 8 (15). — P. 80–87.

Сталість інформаційної сфери нерозривно пов'язана зі зростанням виробництва інформаційної продукції, ефективним використанням економічних та інтелектуальних ресурсів, підвищенням добробуту й якості життя споживачів, стабільним і збалансованим природокористуванням. Тільки за збалансованої економічної, соціальної та екологічної складових можливо забезпечити стійкий розвиток інформаційної сфери протягом тривалого часу. Інформаційна сфера як нестійка система не може саморозвиватися без зовнішнього впливу. Стійкість виробництва в інформаційній сфері обумовлена специфікою ринкових відносин в інформаційному виробництві, що не завжди

вписується у сучасну модель ринкової економіки та розвивається у багатьох випадках завдяки державній підтримці.

Говорячи про *сталий розвиток інформаційної сфери*, слід розуміти, що він полягає у сприянні досягненню заданих параметрів розвитку на макро-рівні, що обумовлює необхідність типологізації самого об'єкта дослідження.

3.3.1. Стримуючі фактори сталого розвитку інформаційної сфери

Нечіткість ієрархії мережі регулювання. Положення Конституції України, що стосуються функціонування вітчизняної інформаційної сфери, конкретизуються у значній кількості нормативно-правових актів [164], базовими з яких є закони України «Про інформацію» [135], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [130], «Про науково-технічну інформацію» [137], «Про телебачення та радіомовлення» [149], «Про інформаційні агентства» [134], «Про рекламу» [147], «Про видавничу справу» [118], «Про кінематографію» [136] тощо.

Експертиза вітчизняного інформаційного законодавства, котра неодноразово здійснювалася міжнародними організаціями протягом останніх років, свідчить про те, що нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери України в цілому відповідає європейським нормам. Проте значна кількість законодавчих актів ухвалюється з метою вирішення певних тактичних завдань, часто без урахування стратегічних орієнтирів розвитку інформаційної сфери. Показовими з цієї точки зору є спроби перегляду законодавства щодо дозволу рекламування алкоголю та тютюну.

Одним із напрямків удосконалення системи інформаційного законодавства України може стати розроблення та ухвалення Інформаційного кодексу України, що дозволить розв'язати проблему подолання протиріч у законодавчих та нормативно-правових актах, забезпечити єдність і нефрагментованість нормативно-правового поля [15, С. 227–247].

У межах діючого законодавчого поля Держкомтелерадіо повинен виконувати роль суб'єкта реалізації державної інформаційної політики, який не лише сприяє її формуванню та розвитку, але й дбає про захист національних інтересів. Фактично ж за недостатньої уваги, у тому числі в питаннях фінансування пріоритетних проектів щодо створення національного інформаційного продукту, поставлені перед цим державним органом завдання складно виконати. Окрім того, існують певні проблеми, пов'язані із взаємодією комітету з Міністерством інформаційної політики України та іншими суб'єктами інституційного середовища державного регулювання інформаційної сфери України [193].

На нашу думку, необхідність удосконалення системи державного регулювання інформаційною сферою вимагає не лише виявлення та загальної характеристики проблеми, але й подальшої роботи над нею, зокрема стосовно побудови механізму трансформації структури Держкомтелерадіо як суб'єкта інформаційної сфери для досягнення національних інтересів і захисту інформаційної сфери нашої країни. Як приклад руху у цьому напрямку можна навести створення Українського інституту книги [121].

Інформаційна асиметрія. Серед факторів, стримуючих розвиток інформаційної сфери України, присутня проблема цифрового розриву (*digital divide*) чи *цифрової нерівності*, що провокує *інформаційну асиметрію*, яка полягає у різних можливостях між тими, хто з технічних, політичних, соціальних або економічних причин має доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, і тими, хто його не має. Такий розрив існує не тільки між різними країнами, а й між різними регіонами й навіть соціальними групами всередині країн.

Так, наприклад, за даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) у лютому 2016 року 61,6% дорослого населення України користувалося інтернетом. Користування інтернетом суттєво варіюється залежно від місця проживання. Найбільше домогосподарств з домашнім підключенням спостерігається у столиці (78%), у той час як у Кіровоградській

області таких майже в 2,5 раза менше. Варто також зауважити, що розвиток інтернету породжує ще один вид соціальної диференціації: сільське населення, особи з низьким рівнем доходу і старші вікові групи користуються Інтернетом значно менше, ніж інші [77].

Є різні точки зору щодо масштабів і важливості для нас інформаційної асиметрії, зокрема динаміки її змін, однак слід погодитись з тим, що цей фактор є однією з важливих характеристик соціальної нерівності в країні, яка може обумовлювати подальшу соціально-економічну нерівність.

Непропорційність розвитку окремих видів інформаційної продукції (частка інформаційної продукції, що не потребує активної участі споживача, та знижує можливість генерування ним нових знань). З початку 1980–90-х рр. спостерігається постійне падіння інтересу до традиційних форм інформаційної діяльності. Прірва між освіченими соціальними групами та іншими стає все ширшою. Таким чином, можна говорити про перетворення традиційних форм участі в інформаційній діяльності в діяльність, доступну лише елітам. З одного боку, відбувається звуження кола споживачів традиційних інформаційних послуг, з другого, — змінюється їх соціальна структура. Тільки «вузькі» соціальні групи користуються формами діяльності, пропонованими традиційними інститутами інформаційної сфери, контакти з якими стають усе менш інтенсивними [371].

Достатньо давно дослідники відзначають значення телебачення як основного «постачальника» інформації, що увесь час зростає. Згідно з опитуванням того ж таки КМІС, проведеним у жовтні 2014 р., телебачення залишається основним джерелом отримання новин для переважної більшості українців (83,5% респондентів називали українське телебачення основним джерелом інформації, 31% — інтернет-сайти, 29% — знайомих і родичів тощо) [156].

У значної частини споживачів вже давно з'явилося відчуття, що телепрограми можуть успішно замінити кінотеатр, концерт чи виставу, книги. Особли-

во важливим телебачення є для людей з низьким освітнім рівнем, чия участь у традиційних формах інформаційної діяльності завжди була обмеженою. Освічені люди зазвичай надають більше значення традиційним формам інформаційної діяльності і бажають брати в них активну участь. Такі факти свідчать про прогресуюче розшарування та поляризацію суспільства за відношенням до традиційної інформаційної діяльності. Уже нині цей процес здійснюється доволі інтенсивно, що приводить в кінцевому підсумку до виникнення еліт, які беруть участь у традиційних формах інформаційної діяльності, зберігаючи усталені системи цінностей та існують поряд з групами менш освічених споживачів, чії контакти обмежуються переважно телебаченням [371].

Польський дослідник Р. Цибульський колись дуже влучно охарактеризував цю ситуацію: «Можна було б докласти зусиль і різними шляхами відівчити відому частину суспільства від купівлі статуєток у вигляді голубків, що цілуються, і поширювати замість них твори, художня цінність яких загально-визнана. Але така зміна смаків носила б поверхневий характер; реально вона могла б відбутися, наприклад, під дією моди, але це не було б рівноцінно глибоким змінам духовного обличчя людини. Добре було б, звичайно, витіснити халтуру, замінивши її художньо цінними творами, але важко утриматися від питання, чи є заміна одного стереотипу іншим саме тим ефектом, якого ми добиваємось, поширюючи культуру. Зміна смаків повинна бути результатом досягнення людиною духовної зрілості, результатом формування нових потреб» [427].

Платоспроможний попит. Незважаючи на об'єктивні відмінності та особливості національних економік, структура використання вільного часу працюючими жителями міст України, США, країн ЄС і РФ [278–280; 492; 493] практично однакова. Для наочності представлення матеріалу розділимо громадян на п'ять груп за доходами (табл. 3.3) і покажемо розподіл зайвих коштів за умови їх появи і занять у вільний час залежно від прибутків [85; 279; 332; 334; 336; 371].

Таблиця 3.3

Групи споживачів за доходами

Група	На що вистачає коштів
1	Грошей цілком вистачає, щоб собі ні в чому не відмовляти
2	Купівля більшості товарів тривалого користування (холодильник, телевізор) не викликає труднощів, але значніші покупки на даний час недоступні
3	Грошей достатньо для придбання необхідних продуктів та одягу, більші покупки доводиться відкладати на потім
4	Грошей вистачає тільки на придбання продуктів харчування
5	Грошей постійно не вистачає навіть на придбання продуктів харчування, доводиться позичати

Джерело: Сидорова А. В. Доходи та витрати населення : Статистичне оцінювання, моделювання та прогнозування // А. В. Сидорова, А. О. Коваленко // Фінанси, облік, банки. — 2017. — №1 (22). — С. 154–162 ; Читання як проблема вільного часу : За результатами соціолого-статистичних досліджень / [В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен, А. М. Штангрет, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — С. 31.

Відмінності спостерігаються тільки в тривалості окремих занять. Відомо, що можлива поява зайвих грошей у групах людей з низьким рівнем матеріальної забезпеченості не передбачає значних витрат на поліпшення дозвілля та відпочинку (табл. 3.4). Так, якщо в групах 1–2, які характеризуються доволі високим рівнем матеріальної забезпеченості, витратили б «зайві» гроші на покращення організації свого дозвілля та відпочинку — відповідно 48 і 37% опитаних, то у групах 4–5 — відповідно 12 і 5% [371].

На сьогодні відсутні дані по Україні про розподіл занять у вільний час залежно від матеріального благополуччя, але з сучасних досліджень [371], проведених в інших країнах, відомо, що рівень матеріальної забезпеченості значно модифікує спосіб використання вільного часу (табл. 3.5). Якщо падіння рівня матеріальної забезпеченості підвищує частоту звертання до телебачення і прогулянок як форми проведення дозвілля, то разом з тим зменшує

можливість звертання до таких форм витрачання вільного часу як користування Інтернетом, комп'ютерні ігри, відвідування театрів, концертів, заняття спортом. Різке звуження спектра дозвільних заходів через низький рівень матеріальної забезпеченості респондентів зводить практично нанівець усі досягнення в розвитку інформаційної сфери. Положення погіршується тим, що вимушена відмова від відвідування дозвільних закладів виключає по суті людей зі сфери інформаційного обміну.

Таблиця 3.4

Розподіл зайвих коштів споживачів при їх появі

№ з/п	Групи за доходами				
	1	2	3	4	5
1	На поліпшення організації свого дозвілля та відпочинку		На купівлю товарів тривалого користування	Зайвих грошей немає і не передбачається	
2	На купівлю предметів розкоші	Важко відповісти	На поліпшення організації свого дозвілля та відпочинку	На купівлю предметів першої необхідності	
3	Важко відповісти	Зайвих грошей немає і не передбачається	На купівлю предметів першої необхідності	На поліпшення організації свого дозвілля та відпочинку	На купівлю товарів тривалого користування
4	Зайвих грошей немає і не передбачається	На купівлю товарів тривалого користування	Зайвих грошей немає і не передбачається	На купівлю товарів тривалого користування	На поліпшення організації свого дозвілля та відпочинку

Закінчення табл. 3.4

№ з/п	Групи за доходами				
	1	2	3	4	5
5	На купівлю товарів тривалого користування	На купівлю предметів розкоші	Важко відповісти		
6	—	На купівлю предметів першої необхідності	На купівлю предметів розкоші		

Джерело: Олянишен Т. В. Зміна місця читання серед інших форм діяльності у вільний час / Т. В. Олянишен, О. В. Мельников // Вісник Кн. палати. — 2010. — № 4 (165). — С. 45–48 ; Скриньковський Р. М. Витрати домогосподарств України : Змістовно-сутнісні та інформаційно-аналітичні аспекти / Р. М. Скриньковський, Ю. І. Цибульський // Інвестиції : Практика та досвід. — 2015. — № 1. — С. 38–42.

Таблиця 3.5

Розподіл занять споживачів у вільний час залежно від доходів

№ з/п	Групи за доходами				
	1	2	3	4	5
1	Перегляд телепередач				
2	Читання художньої літератури, газет	Заняття за інтересами та в колі сім'ї	Читання художньої літератури, газет	Прогулянки	
3	Прогулянки	Читання художньої літератури, газет	Заняття за інтересами та в колі сім'ї	Читання художньої літератури, газет	Заняття за інтересами та в колі сім'ї
4	Інтернет, комп'ютерні ігри	Прогулянки		Заняття за інтересами та в колі сім'ї	Читання художньої літератури, газет

Закінчення табл. 3.5

№ з/п	Групи за доходами				
	1		1		1
5	Відвідування театрів, концертів	Інтернет, комп'ютерні ігри		Прослуховування музики	
6	Заняття спортом	Прослуховування музики		Вільного часу практично немає	
7	Прийом та відвідування гостей	Відвідування театрів, концертів	Заняття спортом	Відвідування театрів, концертів	Заняття спортом
8	Заняття за інтересами та в колі сім'ї	Заняття спортом	Відвідування театрів, концертів	Прийом та відвідування гостей	
9	Прослуховування музики	Прийом та відвідування гостей	Вільного часу практично немає	Інтернет, комп'ютерні ігри	Відвідування театрів, концертів
10	—	Вільного часу практично немає	Прийом та відвідування гостей	Заняття спортом	Інтернет, комп'ютерні ігри

Джерело: Читання як проблема вільного часу : За результатами соціолого-статистичних досліджень / [В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен, А. М. Штангрет, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — С 48; Олянишен Т. В. Читання в сучасному суспільстві / Т. В. Олянишен, О. В. Мельников // Вісник Кн. палати. — 2010. — № 6 (167). — С. 46–50.

З вищевикладеного наочно видно, що низька платоспроможність споживачів обмежує внутрішні інвестиції та сповільнює розвиток інформаційної сфери, що додатково встановлює істотний причинно-наслідковий зв'язок між нагальною потребою формування економічних важелів регулювання інформаційної сфери та можливостями забезпечення її сталого розвитку [396].

3.3.2. Стимулюючі фактори сталого розвитку інформаційної сфери

Зміни інформаційних потреб споживачів. В останні роки ХХ ст. пріоритетним став розвиток не інформаційних, а симуляційних технологій — технологій віртуальної реальності. У результаті нарощування оперативної пам'яті та швидкодії комп'ютера, створення нового програмного забезпечення не стільки виникають якісно нові форми передавання та оброблення даних, скільки досягається все більша схожість між роботою комп'ютера та керуванням реальними об'єктами, подібність комунікації в режимі он-лайн зі спілкуванням у реальному просторі-часі. Інновації, що змінюють одна одну, не вносять будь-яких принципових змін у функціонування персонального комп'ютера чи мережі інтернет. Щоразу зростанням технічного потенціалу комп'ютера все більше витрачається на вдосконалення візуальних і звукових ефектів, ніж на розвиток функціональних можливостей техніки [371].

Певний інтерес викликають дослідження [69; 278–280; 287] того, як протягом др. пол. ХХ — поч. ХХІ ст. змінювалося використання вільного часу (*див. п. 1.1*). Підсумовуючи загалом дані щодо характеру змін структури вільного часу, потрібно відзначити, що в ці десятиліття відбувалася своєрідна поляризація форм його використання. У 1950–60 і 1970–80-ті роки, з одного боку, збільшувався час суспільно організованого споживання рекреаційних послуг у межах здійснення активних розвиваючих видів використання вільного часу. З другого боку, досить значною була частка вільного часу, який проводили переважно в домашніх умовах: перегляд телепередач, читання, прийом і відвідування гостей тощо. Такі заняття займали 50% часу. Однак уже тоді телебачення почало витіснити низку форм домашнього дозвілля. У 1970–80-ті рр. вільний час, який проводили вдома, на 30% складався з бездіяльного відпочинку, 26% припадало на перегляд телевізора, 24 — на читання та 9 — на прийом і відвідування гостей [371, С. 28]. Таким чином, на чотири традиційних види відпочинку в домашніх умовах припадало 90%

загального вільного часу. Слід зауважити, що склався своєрідний стереотип домашнього використання часу: він відзначався одноманітністю дозвільних видів діяльності, схильністю до більш легких і доступних форм участі в культурному житті та споживання інформації розважальної спрямованості. Усі ці тенденції збереглися й поглибилися наприкінці ХХ — на поч. ХХІ ст.: бездіяльний відпочинок поступився першим місцем перегляду телепередач і прийому та відвідуванню гостей, читання художньої літератури замінило читання газет.

Висока додана вартість інформаційної продукції та послуг. За останні десятиліття громадяни нашої країни, які за роки радянської влади звикли до «дешевої» культури, гостро відчували фінансовий бар'єр на шляху доступу до неї. Самоочевидним сьогодні є принципові зміни доступності культури та її сприйняття в суспільстві, що відбулися. Основні напрями змін полягають у тому, що, з одного боку, послаблюється інтерес суспільства до традиційних форм культурної участі (відвідування кінотеатрів, концертів і театральних вистав, музеїв, читання газет, журналів і книг), а з другого, — зростає значення аудіовізуальних ЗМК. Ці тенденції посилювалися протягом багатьох років і яскраво проявилися в останні десятиліття [365; 448; 479; 514].

Відвідування закладів культури у вільний час щоразу послаблюється. «Лідерами» тут є кінотеатри — відвідування їх з кінця ХХ ст. різко падає: з 552 у 1990-му до 11 млн. глядачів у 2015 році. Одночасно із 50-разовим зменшенням кількості глядачів у 25 раз зменшилася кількість демонстраторів фільмів у країні [210]. Падіння інтересу до перегляду кінофільмів у кінотеатрах, окрім фінансових причин пов'язане з постійним зростанням часу на перегляд телевізора та користування інтернетом. Аналогічна ситуація з відвідуванням концертів і театральних вистав. Так, в Україні за останню чверть століття кількість людей, що відвідували концерти, зменшилася в шість разів (при збільшенні числа концертних організацій на 65%) [210].

Відвідування театральних вистав за цей самий період скоротилася втричі (при практично незмінній кількості театрів) [210].

Телебачення витісняє не тільки відвідування різного роду видовищних закладів, але й такий важливий засіб масової комунікації як радіо. Після появи телебачення у 1950-х рр. аудиторія радіо не просто зменшилася — вона стала неухильно скорочуватися з року в рік. Радіо стало переважно супутнім заняттям: його слухають там і тоді, де немає телевізора. Сьогодні стало зрозумілим: доля радіо пов'язана з сучасною музикою [514]. Щодо телебачення, то потрібно мати на увазі, що час, який глядач проводить коло телевізора, зростати вже ніяк не може (насправді він навіть скорочується). З підвищенням рівня життя в суспільстві якісна преса та інтернет, особливо у віковій групі від 18 до 45 років, отримують найбільший попит, тоді як телевізор у всьому світі, навпаки, перетворюється в засіб масової комунікації для людей старшого віку та нижчого рівня доходів [371].

Інформаційний суверенітет. Поняття інформаційного суверенітету вперше було окреслене в Законі України «Про інформацію» [135]. На сьогодні забезпечення інформаційного суверенітету визначається цілим рядом законів України: «Про телебачення і радіомовлення» [149], «Про державну таємницю» [128], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [131], «Про інформаційні агентства» [134] та іншими, а також міжнародними угодами, що стосуються регулювання відносин у інформаційній сфері діяльності, як, скажімо, Конвенція про кіберзлочинність [174].

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» *інформаційний суверенітет* визначається як «здатність держави контролювати й регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави» [140], тобто регламентуються лише зовнішні інформаційні впливи.

У Законі України «Про інформацію» [135] фіксуються важливі положення про те, що основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси. При цьому, однак, згідно із Законом, інформаційний суверенітет в Україні поширюється лише на ресурси, створені за рахунок коштів державного бюджету. Тому важливим питанням, що вимагає свого розв'язання, залишається створення об'єднаної захищеної інформаційно-телекомунікаційної системи органів державної влади. Отже, інтереси держави в інформаційній сфері полягають у захисті її інформаційного суверенітету.

Електронне врядування. Важливою складовою забезпечення національного інформаційного суверенітету є впровадження електронного врядування.

Існує думка, що *електронний уряд* — це «автоматизація процесу надання державних послуг» [170]. Це означає, що запровадження «електронного уряду» не міняє суті державного управління, а лише надає органам державної влади додаткові інструменти для оптимального й ефективного вирішення проблем суспільства [171]. Тобто від повноти взаємодії громадян і влади залежать оптимальність прийняття рішень і ефективність управлінської діяльності.

Електронний уряд повинен містити інформаційні системи та ресурси всіх органів влади, взаємодія яких відбувається за допомогою електронного документообігу (з використанням цифрового підпису). В інформаційному просторі найважливіші ресурси мають зберігатися в національному депозитарії електронних інформаційних ресурсів, до складу яких повинні входити бази даних, реєстри та кадастри державних органів, електронні бібліотечні фонди, електронні копії та зображення музейних фондів, друкованих засобів інформації, цифрові архіви телевізійних і радіопрограм, інтернет-сайти тощо. Необхідно також сформувати та вести державний інформаційний реєстр, що

містить відомості про утримувачів державних, недержавних і змішаних інформаційних ресурсів, а також види інформаційної продукції і послуг [273].

Формування й використання державних інформаційних ресурсів повинні організовуватися за принципом прямого доступу до банків даних центрального рівня. У регіонах ефективно інформаційне обслуговування споживачів має забезпечуватися мережею спеціалізованих центрів, що накопичують інформаційні ресурси даної території, а також відомості про інформаційні ресурси інших територій та про порядок доступу до них. Центральною ланкою електронного уряду повинна стати аналітична система, що спеціалізуватиметься на підтримці процесів прийняття управлінських рішень, розробці прогнозів і моделюванні розвитку подій. Для цього мають використовуватися всі наявні інформаційні ресурси держави [273].

3.4. Прогнозування впливу факторів на сталий розвиток інформаційної сфери України

Для розв'язання поставленої задачі автор скористався методом [189; 320], а також ґрунтуючись на роботах [367].

Суть методу полягає в аналізі скінченної множини елементів (у нашому випадку факторів) $C = \{c_1, c_2, \dots, c_n\}$. Експерту на основі якісних міркувань відносно переваги будь-якого елемента множини C щодо іншого елемента цієї множини необхідно кожному елементу $c_i \in C$ присвоїти певну вагу w_i , де

$$w_i > 0, \sum_{i=1}^k w_i = 1. \quad (3.1)$$

Методика збору та опрацювання думок експертів наведена у додатку до роботи (Додаток В).

У процесі порівняння двох довільних елементів c_i і c_j з множини C експерт використовує шкалу відносної важливості об'єктів від 1 до 9 (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Шкала відносної важливості об'єктів порівняння (стримуючих і стимулюючих факторів сталого розвитку інформаційної сфери)

Оцінка, бали	Пояснення щодо вибору оцінки
1	Об'єкти порівняння рівноцінні
3	Один об'єкт дещо переважає інший
5	Один об'єкт переважає інший об'єкт
7	Один об'єкт значно переважає інший
9	Один об'єкт абсолютно переважає інший
2, 4, 6, 8	Проміжні значення оцінювання об'єктів за важливістю

Джерело: Екологізація суспільства: Соціальна роль та моделювання / [Е. П. Семенюк, Т. В. Олянишен, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Я. В. Котляревський]. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2012. — 460 с.

Наведемо приклад суджень експерта: якщо існує підстава наявності значної переваги фактора c_i над c_j , то отримуємо ранг, рівний 7, і навпаки, якщо c_j значно переважає c_i , ранг набуває значення $1/7$.

Результат парних порівнянь факторів з множини C — побудова матриці парних порівнянь $A = \|a_{ij}\|_{(k \times k)}$, довільний елемент якої є оцінкою відносної переваги елемента c_i , порівняно з елементом c_j . Очевидно, що

$$a_{ii} = 1, a_{ij} = 1/a_{ji} \text{ для усіх } i, j = \overline{1, k}. \quad (3.2)$$

Матрицю A називають узгодженою (A'), якщо

$$a_{ij} = w_i/w_j \text{ для усіх } i, j = \overline{1, k}. \quad (3.3)$$

Якщо елемент c_i у q разів переважає з c_j , то і вага w_i повинна бути у q разів більшою, ніж вага w_j . У такому разі відповіді експерта повністю узгоджені між собою. Узгоджена матриця парних порівнянь має такий вигляд:

$$A' = \begin{pmatrix} 1 & \frac{w_1}{w_2} & \dots & \frac{w_1}{w_k} \\ \frac{w_2}{w_1} & 1 & \dots & \frac{w_2}{w_k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \frac{w_k}{w_1} & \frac{w_k}{w_2} & \dots & 1 \end{pmatrix}. \quad (3.4)$$

В узгодженій матриці

$$a_{ij} = a_{rj}/a_{ri} \text{ для усіх } i, j, r = \overline{1, k}. \quad (3.5)$$

Властивість узгодженості матриці A' означає також лінійну залежність усіх рядків (стовпців) цієї матриці. Довільний i -й ($i = \overline{2, k}$) рядок матриці A' можна отримати з першого рядка за допомогою множення першого рядка на число w_i/w_1 .

Власним вектором узгодженої матриці A' є

$$\overline{w} = (w_1, w_2, \dots, w_k)^T, \quad (3.6)$$

що відповідає єдиному, відмінному від нуля, власному числу $k_{max} = k$. « T » позначає матрицю, утворену в результаті унарної операції транспонування початкової матриці: заміни її стовпчиків на рядки.

$$A' \bar{w} = \begin{pmatrix} 1 & \frac{w_1}{w_2} & \dots & \frac{w_1}{w_k} \\ \frac{w_2}{w_1} & 1 & \dots & \frac{w_2}{w_k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \frac{w_k}{w_1} & \frac{w_k}{w_2} & \dots & 1 \end{pmatrix} \times \begin{pmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \dots \\ w_k \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} k \times w_1 \\ k \times w_2 \\ \dots \\ k \times w_k \end{pmatrix} = k \times \begin{pmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \dots \\ w_k \end{pmatrix} = k \bar{w}. \quad (3.7)$$

Сума елементів j -го стовпця:

$$S'_j = \sum_{i=1}^k \frac{w_i}{w_j} = \frac{1}{w_j} \sum_{i=1}^k w_i = \frac{1}{w_j} (j = \overline{1, k}). \quad (3.8)$$

Нормалізовану матрицю отримуємо після нормування елементів матриці A' , за допомогою ділення кожного елемента $a_{ij} = w_i / w_j (i, j = \overline{1, k})$ на суму елементів j -го стовпця $S'_j (j = \overline{1, k})$:

$$N' = \begin{pmatrix} w_1 & w_1 & \dots & w_1 \\ w_2 & w_2 & \dots & w_2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_k & w_k & \dots & w_k \end{pmatrix}. \quad (3.9)$$

Матриця парних порівнянь A розміром 2×2 завжди узгоджена.

У процесі заповнення матриці парних порівнянь

$$A = \begin{pmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1k} \\ a_{21} & 1 & \dots & a_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{k1} & a_{k2} & \dots & 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1k} \\ \frac{1}{a_{21}} & 1 & \dots & a_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \frac{1}{a_{k1}} & \frac{1}{a_{k2}} & \dots & 1 \end{pmatrix}. \quad (3.10)$$

експерт може допускати помилки, що спричиняють неузгодженість A .

1. Порушення транзитивності:

$$\exists i, j, r, s, \text{ що із } a_{ij} \succ a_{jr}, a_{jr} \succ a_{js} \text{ не випливає} \quad (3.11)$$

$$a_{ij} \succ a_{js} (i, j, r, s = \overline{1, k}).$$

2. Порушення узгодженості елементів матриці:

$$\exists i, j, r, \text{ що } a_{ij} \neq \frac{a_{rj}}{a_{ri}} (i, j, r = \overline{1, k}). \quad (3.12)$$

Нормалізована матриця N , утворена з матриці A за допомогою ділення кожного елемента $a_{ij} (i, j = \overline{1, k})$ на суму елементів j -го стовпця $S_j (j = \overline{1, k})$, набуває такого вигляду:

$$N = \begin{pmatrix} \frac{1}{S_1} & \frac{a_{12}}{S_2} & \dots & \frac{a_{1k}}{S_k} \\ \frac{a_{21}}{S_1} & \frac{1}{S_2} & \dots & \frac{a_{2k}}{S_k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \frac{a_{k1}}{S_1} & \frac{a_{k2}}{S_2} & \dots & \frac{1}{S_k} \end{pmatrix}. \quad (3.13)$$

Зазвичай матриця A є неузгодженою, тому елементи довільного рядка нормалізованої матриці N можуть не збігатися, на відміну від A'

$$(\exists i, j, r : \frac{a_{ij}}{S_j} \neq \frac{a_{ir}}{S_r} (i, j, r = \overline{1, k}). \quad (3.14)$$

У цьому випадку елемент $c_i \in C$ отримає таку вагу:

$$w_i = \frac{1}{k} \sum_{j=1}^k \frac{a_{ij}}{S_j} (i = \overline{1, k}). \quad (3.15)$$

Нерівність $w_i > 0$ очевидна, оскільки $a_{ij} > 0 (i, j = \overline{1, k})$.

Співвідношення $\sum_{i=1}^k w_i = 1$ також справджується, оскільки

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^k w_i &= \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \left(\sum_{j=1}^k \frac{a_{ij}}{S_j} \right) = \frac{1}{k} \sum_{j=1}^k \left(\frac{1}{S_j} \sum_{i=1}^k a_{ij} \right) = \\ &= \frac{1}{k} \sum_{j=1}^k \left(\frac{1}{S_j} \times S_j \right) = \frac{1}{k} \times k = 1 \end{aligned} \quad (3.16)$$

Для неузгодженої матриці важливо обчислити індекс узгодженості, за яким визначають рівень довіри до результатів парних порівнянь.

Після побудови матриці парних порівнянь A й обчислення координат вектора ваг $w = (w_1, w_2, \dots, w_k)^T$ визначають найбільше власне число k_{max} матриці A , яке відповідає власному вектору $\bar{w}$. Як що ближче k_{max} наближається до k , то краще узгоджені між собою судження експерта щодо відносної переваги елементів $c_i \in C$.

Відповідно до методу парних порівнянь вводиться поняття індексу узгодженості. Коефіцієнт узгодженості матриці A :

$$CR = CI/RI, \quad (3.17)$$

де $CI = (k_{\max} - k)/(k - 1)$.

Стохастичний коефіцієнт узгодженості матриці A :

$$RI = 1,98(k - 2)/k. \quad (3.18)$$

Стохастичний коефіцієнт узгодженості RI визначається емпіричним шляхом як середнє значення коефіцієнта CI для великої вибірки згенерованих випадковим чином матриць парних порівнянь A . Зауважимо, що

$$k_{\max} = \sum_{i=1}^k \left(\sum_{j=1}^k a_{ij} \bar{w} \right) \quad (3.19)$$

Якщо індекс узгодженості

$$CR \leq 0,1, \quad (3.20)$$

то результати парних порівнянь факторів експертом вважаються задовільними. У протилежному випадку рівень неузгодженості матриці буде високим, експерту потрібно уточнити ранги шкали відносної важливості елементів матриці парних порівнянь.

Позначимо вищеохарактеризовані стримуючі (a_n) та стримуєчі (b_n) фактори СРІС (табл. 3.22) відповідними буквенними позначеннями: нечіткість ієрархії мережі регулювання регулювання — a_1 ; інформаційна асиметрія — a_2 ; непропорційність розвитку окремих видів інформаційної продукції — a_3 ; пла-

тоспроможний попит — a_4 ; зміни інформаційних потреб споживачів — b_1 ; висока додана вартість інформаційної продукції та послуг — b_2 ; інформаційний суверенітет — b_3 ; електронне урядування — b_4 .

Розв'язання поставленої задачі ґрунтується на вищеописаному методі парних порівнянь (3.1) — (3.20). Самі обчислення за допомогою комп'ютерної програми (Додаток Д) на основі отриманих даних (див. Додаток Ж, табл. Ж.1–Ж.21 і табл. Ж.22–Ж.42) опустимо, відзначивши, що в результаті отримані суми елементів стовпців матриці парних порівнянь стримуючих факторів найбільше власне число, коефіцієнт узгодженості та рівень неузгодженості матриці — задовільний, тобто задовольняє умові (20). Отже, маємо достатній рівень збіжності та належну узгодженість експертних суджень відносно вагових значень факторів. Для стримуючих факторів отримана ієрархія виглядатиме наступним чином (від найменш важливого до найбільш важливого знизу вверху) — рис. 3.23.

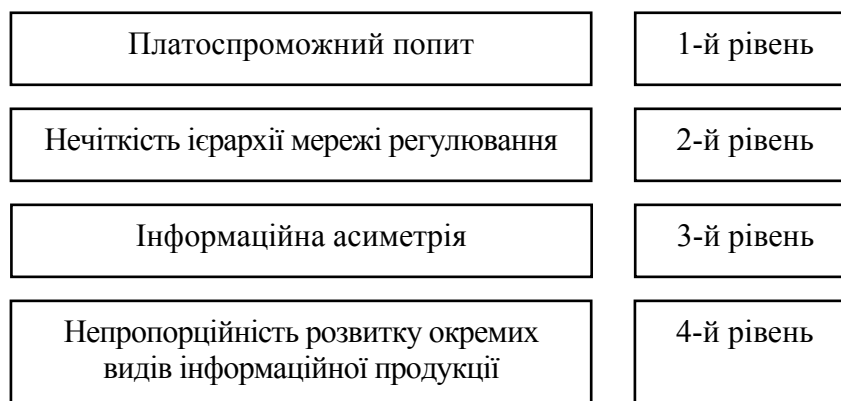

Рис. 3.23. Пріоритетність впливу стримуючих факторів на сталий розвиток інформаційної сфери України

Джерело: Складено автором на основі власних розрахунків.

Після відповідних обчислень отримаємо ієрархію впливу на процес для стимулюючих факторів — рис. 3.24.

Тепер спробуємо, ґрунтуючись на знаннях про сучасну ситуацію в інформаційній сфері України, спрогнозувати її майбутнє. Враховуючи, що під

прогнозом розуміємо процес отримання науково обґрунтованої інформації про майбутній період існування досліджуваного об'єкта.

Інформаційні потреби споживачів	1-й рівень
Електронне урядування	2-й рівень
Інформаційний суверенітет	3-й рівень
Висока додана вартість інформаційної продукції та послуг	4-й рівень

Рис. 3.24. Пріоритетність впливу стимулюючих факторів на сталий розвиток інформаційної сфери України

Джерело: Складено автором на основі власних розрахунків

У даному випадку ми розглядаємо прогноз як керівництво до проведення структурних змін в економіці інформаційної сфери. Часові рамки, що охоплюють прогнози, різними дослідниками визначаються дещо відмінно, але зазвичай прогнози охоплюють наступні часові інтервали: короткотермінові — від року до п'яти; середньотермінові — від п'яти до десяти років; довготермінові — від десяти до тридцяти років; над довготермінові — понад 30 років. У нашому аналізі обмежимося середньотерміновими та короткотерміновими прогнозами з метою підвищення їх достовірності.

Наукові прогнози, що застосовуються можна розділити на три основних групи:

I — реалістичні, що характеризують тенденції та перспективи розвитку конкретного явища на визначений час у майбутньому;

II — песимістичні, які характеризують найвірогіднішим стан на якийсь визначений час у майбутньому;

III — оптимістичні, котрі характеризують бажаний стан явища у майбутньому [20, С. 23].

Тож з урахуванням вищепроведеного аналізу сучасного стану (2018–2019), спрогнозовано вплив стримуючих і стимулюючих факторів розвитку інформаційної сфери України в коротко- (2020–2022) та середньостроковій (2023–2027) перспективі шляхом їх ієрархічного впорядкування.

Узагальнивши думки експертів щодо дії стримуючих факторів розвитку інформаційної сфери України (табл. 3.7), проведемо обчислення згідно з методом парних порівнянь (3.1) — (3.20). Обчислення, що виконуються за аналогією до вищенаведених, опустимо, а їх результати занесемо в табл. 3.8.

Таблиця 3.7

Узагальнення думок експертів про те, як змінюватиметься ситуація зі стримуючими факторами сталого розвитку інформаційної сфери України

Фактори	Роки					
	2020–2022			2023–2027		
	Групи прогнозів					
	I	II	III	I	II	III
a_1	↕	↕	↓	↕	↓	↓
a_2	↕	↑	↕	↕	↑	↑
a_3	↕	↕	↑	↕	↕	↑
a_4	↕	↓	↓	↕	↕	↓

Пояснення графічних символів, наведених у таблиці: ↕ — ситуація незмінна; ↓ — зменшення впливу; ↑ — зростання впливу.

Джерело: Складено автором.

Відзначимо тільки, що рівень неузгодженості матриць парних порівнянь, за якими проводилися обчислення, мають достатній рівень збіжності та належну узгодженість експертних суджень відносно вагових значень стримуючих факторів.

Узагальнивши думки експертів щодо майбутніх змін ситуації зі стимулюючими факторами розвитку інформаційної сфери України (табл. 3.9),

проведемо обчислення згідно з методом парних порівнянь (3.1) — (3.20).
Результати обчислень занесемо в табл. 3.10.

Таблиця 3.8

Пріоритетність впливу стримуючих факторів на сталий розвиток
інформаційної сфери України протягом аналізованих періодів

№ фактора в рейтингу	2018– 2019	Роки					
		2020–2022			2023–2027		
		Групи прогнозів					
		I	II	III	I	II	III
1	a_4	a_4	a_2	a_3	a_4	a_4	a_3
2	a_1	a_1	a_1	a_4	a_1	a_2	a_2
3	a_2	a_2	a_4	a_2	a_2	a_1	a_1
4	a_3	a_3	a_3	a_1	a_3	a_3	a_4

Джерело: Складено автором на основі власних розрахунків.

Таблиця 3.9

Узагальнення думок експертів про те, як змінюватиметься ситуація
із стимулюючими факторами сталого розвитку інформаційної сфери України

Фактори	Роки					
	2020–2022			2023–2027		
	Групи прогнозів					
	I	II	III	I	II	III
b_1	↕	↓	↓	↓	↓	↓
b_2	↓	↑	↑	↑	↑	↑
b_3	↕	↓	↑	↕	↓	↑
b_4	↓	↓	↓	↓	↓	↓

Пояснення графічних символів, наведених у таблиці: ↕ — ситуація незмінна; ↓ — зменшення впливу; ↑ — зростання впливу.

Джерело: Складено автором.

Таблиця 3.10

Пріоритетність впливу стимулюючих факторів на сталий розвиток інформаційної сфери України протягом аналізованих періодів

№ фактора в рейтингу	Роки						
	2018–2019	2020–2022			2023–2027		
		Групи прогнозів					
		I	II	III	I	II	III
1	b_1	b_1	b_2	b_2	b_2	b_2	b_2
2	b_4	b_2	b_1	b_3	b_1	b_1	b_3
3	b_3	b_3	b_4	b_4	b_3	b_4	b_4
4	b_2	b_4	b_3	b_1	b_4	b_3	b_1

Джерело: Складено автором на основі власних розрахунків.

Аналізуючи результати опрацювання експертних оцінок, потрібно відзначити деякі тенденції, характерні для аналізованих періодів. З табл. 3.8 бачимо, що платоспроможний попит a_4 займає домінуюче положення серед стримуючих факторів не тільки сьогодні (2018–2019), але й за реалістичного розвитку подій у наступні періоди 2020–2022 і 2023–2027 рр.

Нечіткість ієрархії мережі регулювання a_1 також зберігає своє значення для подальшого розвитку інформаційної сфери практично в усіх аналізованих періодах, через те що в українських реаліях центральні органи виконавчої влади формують і реалізують державну політику в таких сферах, як:

освіта і наука, інтелектуальна власність, наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність, інформатизація, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності;

культура та мистецтва, охорона культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, мовна політика, кінематографія;

інформатизація, електронне урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвиток інформаційного суспільства;

телебачення і радіомовлення, інформаційна та видавнича діяльність [179].

Фактично мова йде про відсутність єдиної державної інформаційної політики.

Наслідком ситуації, коли скрутне матеріальне становище більшості споживачів й неузгодженість дій органів державної влади є визначальними для розвитку інформаційної сфери, є те що подолання інформаційної асиметрії a_2 скоріше за все не стане пріоритетним у подальшому її розвитку.

З усього вищенаведеного достатньо очевидним є те, що тільки за оптимістичного розвитку подій непропорційність розвитку окремих видів інформаційної продукції a_3 у майбутньому (2020–2022 і 2023–2027) може стати найбільшою перешкодою нормальному розвитку інформаційної сфери.

Аналізуючи ситуацію з пріоритетністю впливу тих чи інших стимулюючих факторів (табл. 3.10), слід відзначити, що практично за усіх варіантів розвитку подій (реалістичного, оптимістичного та оптимального) на перше місце виходять висока додана вартість інформаційної продукції та послуг b_2 , що найтіснішим чином залежать від зміни інформаційних потреб споживачів b_1 .

Від окреслених вище факторів дещо відстає за значенням автоматизація процесу надання державних послуг (електронний уряд) b_4 , що найтісніше пов'язано з підтриманням інформаційного суверенітету держави b_3 , який поширюється лише на ті ресурси, що були створені коштом державного бюджету України.

Підбиваючи загальні підсумки, бачимо, що прогноз ситуації зі стимулюючими факторами більш «однорідний», ніж зі стримуючими, і причини цього лежать у сьогоднішній непростій соціально-політичній ситуації в нашій країні; адже спрогнозувати, що стимулюватиме розвиток тієї чи іншої соціальної системи легше, ніж передбачити, що сповільнить її розвиток у найближчі десять років.

Потрібно підкреслити, що з усієї сукупності стримуючих і стимулюючих факторів для аналізу нами були взяті лише найсуттєвіші, які в подальшому шляхом застосування методу парних порівнянь ієрархічно впорядковані. Отримані результати мають лягти в основу комплексу заходів державного впливу (форм, методів та засобів) на діяльність економічних агентів інформаційної сфери для створення нормальних умов їх функціонування й послаблення дії стримуючих факторів розвитку, тобто *регулювання економіки інформаційної сфери* має здійснюватися для захисту прав суб'єктів інформаційної сфери. Найскладніша проблема у процесі регулювання економіки інформаційної сфери — допустимі межі державного втручання в економічну свободу інформаційної сфери через надто широке іноді тлумачення суб'єктами реалізації відповідних політик інтересів держави в інформаційній сфері на шкоду суспільному та індивідуальному добробуту

Отримані результати є усередненими, відтак можуть бути використані як певний орієнтир при розробленні та реалізації певних організаційних заходів на рівні держави й окремих регіонів. Якість і достовірність прогнозу залежить від того, наскільки глибоко виявлені тенденції, що визначають розвиток, велике значення має збирання вихідних матеріалів, їх систематизація й аналіз, урахування значної кількості чинників, які впливають на розвиток інформаційної сфери. Однією з передумов передбачення майбутнього є історія системи, майбутнє якої потрібно передбачити. Ще однією умовою, що має вплив на вірогідність передбачення, є час упередження,

тобто час між моментом передбачення якої-небудь події та моментом її настання.

Точне визначення проблеми, що має досліджуватися, практично автоматично розкриває важливі характеристичні параметри, від яких залежить вирішення проблеми.

Прогнозування покликане розв'язати наступні основні завдання — визначити:

тенденції розвитку інформаційної сфери;

закономірності й особливості передбачуваного соціально-економічного розвитку;

можливі та оптимальні варіанти розвитку економічних процесів і шляхи впливу на національне господарство.

Вирішення перерахованих завдань створює базу для забезпечення гнучкості та ефективності інформаційної політики держави.

У нашому випадку, коли об'єкти дослідження не визначені до такого ступеня точності, що б до них можна було застосувати поняття функції, говорять про екстраполяцію, тобто логічну процедуру перенесення висновків, отриманих усередині відрізка спостереження (на деякій підмножині), на явища, які знаходяться поза відрізком спостереження (на іншу підмножину чи всю множину). Потрібно пам'ятати, що при проведенні процедури екстраполяції завжди існує вірогідність нехтування новими тенденціями.

Висновки до розділу 3

1. Спираючись на результати узагальнення наукового доробку українських та іноземних учених та аналізу офіційної статистичної інформації охарактеризовано трансформаційні процеси в національній економіці. З'ясо-

вано, що в структурі експорту основну частку посідає сировина та продукція з низьким рівнем доданої вартості; упродовж 2000–2017 рр. в середньому на вісім тис. осіб скорочується кількість працівників наукових організацій, що спричиняє катастрофічне зниження інтелектуального потенціалу країни; критично низькою є частка інноваційно активних промислових підприємств та таких підприємств, що впроваджували інновації; мізерна є частка інноваційної продукції — 2–3%. Визначено сукупність факторів, що стримують інноваційних розвиток національної економіки, тобто гальмують її трансформацію: відсутність системи стратегічних й тактичних пріоритетів розвитку інноваційної діяльності та ринку інноваційної продукції; низький попит на інноваційні розробки зі сторони вітчизняних підприємств; стійкі тенденції щодо зниження інноваційного потенціалу через зменшення загальної чисельності працівників, які виконують дослідження та розробки, погіршення матеріальної бази та відсутність фінансових ресурсів для розвитку.

2. З'ясовано, що упродовж 2013–2017 рр. кількість підприємств-виробників інформаційної продукції скоротилася приблизно на 10%, а зайнятих працівників — на 30%. Обґрунтовано, що зменшення кількості великих підприємств (у 2017 р. порівняно із 2010-м — на 20%), а також їх мізерна частка, зокрема у 2017 р. — менше 0,1%, є серйозною перешкодою на шляху забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери є поступове руйнування інфраструктури для створення інформаційної продукції.

3. Результати аналіз динаміки обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) засвідчили, що найбільшу частку в структурі посідає продукція (товари, послуги) телекомунікацій — 39% і комп'ютерного програмування, консультування та пов'язаної з ними діяльністю надання інформаційних послуг — 30%, що в загальному підтверджує результати теоретичних досліджень та окреслену генезу розвитку інформаційної сфери.

4. З'ясовано, що інформаційна сфера України розвивається під впливом стримуючих та стимулюючих факторів. Обґрунтовано, що до сукупності

основних стримуючих факторів відносяться: нечіткість ієрархії мережі регулювання; інформаційна асиметрія; непропорційність розвитку окремих видів інформаційної продукції; платоспроможний попит. Стимулюючі фактори стійкого розвитку інформаційної сфери визначено в такій сукупності: зміни інформаційних потреб споживачів, висока додана вартість інформаційної продукції та послуг, інформаційний суверенітет та електронне врядування як інструмент оптимального й ефективного вирішення суспільних проблем.

5. Розроблено теоретико-методичний підхід до управління сталим розвитком інформаційної сфери України, який передбачає узагальнення думки експертів щодо поточного стану та майбутніх змін (на період 2020–2022 і 2023–2027 рр.) ситуації із стримуючими і стимулюючими факторами розвитку інформаційної сфери України та проведення обчислення згідно з методом парних порівнянь, що дозволило сформулювати різні варіанти розвитку подій (реалістичний, оптимістичний та оптимальний). За результатами проведених розрахунків виявлено серед групи стримуючих факторів домінуючий вплив платоспроможного попиту, що пов'язане із скрутними становищем більшості споживачів і відносно низькими темпами економічного зростання в країні, а стимулюючої — висока додана вартість інформаційної продукції та послуг, що найтіснішим чином залежить від зміни інформаційних потреб споживачів.

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

4.1. Розвиток інституційного середовища інформаційної сфери України

Беручи до уваги важливість удосконалення функціонування національної інформаційної сфери і не лише через стимулювання розвитку комунікаційних каналів, але й з точки зору захисту національних інтересів, що можливо виключно через цілеспрямовану діяльність певних державних органів, останній підхід можна вважати найбільш прийнятним. Виходячи саме з цього, на нашу думку, сьогодні недостатньо досліджена проблема функціонування органів державної влади як суб'єктів формування та розвитку інформаційної сфери, передусім з урахуванням особливостей національної економіки.

Виділяють дві форми реалізації функцій держави: правову та організаційну. *Правова форма* полягає у діяльності державних органів, пов'язаній із нормотворчою роботою, у той час як *організаційна форма* пов'язана із здійсненням регуляторних функцій. Для забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери необхідно сформувати відповідний інституційний механізм, адже основою сталого розвитку є інституційне середовище [228; 231]. Під *інституційним середовищем* інформаційної сфери розуміють сукупність органів державної влади, що прямо чи опосередковано впливають на забезпечення сталого розвитку національної інформаційної сфери. Тобто інституційне середовище охоплює сукупність відповідних органів державної

влади та визначає їх вплив на реалізацію державної інформаційної політики. За таких умов роль суб'єктів регулювання виконують органи влади, а об'єктами виступають суб'єкти підприємницької діяльності та окремі громадяни.

Вище (див. п. 3.3) вже наводилися основні суб'єкти реалізації державної інформаційної політики України та сфери, в яких вони здійснюють регуляторну діяльність. До сукупності державних органів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з інформаційною сферою, передовсім необхідно віднести, на нашу точку зору, Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо). Дана теза ґрунтується на результаті проведеного аналізу функцій і завдань, якими наділено даний орган [296]. Так основними завданнями Держкомтелерадіо є:

- налагодження повноцінного функціонування Суспільного телебачення і радіомовлення України;

- створення на базі державних і комунальних друкованих ЗМІ ефективних незалежних друкованих видань;

- підвищення рівня підтримки громадянами України державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції;

- підвищення рівня поінформованості широких верств населення про можливості та перспективи членства України в ЄС;

- недопущення ввезення на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту;

- сприяння збільшенню охоплення населення програмами українського телерадіомовлення;

- сприяння переходу українського телебачення і радіо на мовлення у цифровому форматі;

- підтримка реалізації проекту щодо підготовки та видання Великої української енциклопедії;

підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до друкованої продукції Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» (ДНУ «Книжкова палата ім. Івана Федорова»);

забезпечення дотримання підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери управління Держкомтелерадіо, вимог Бюджетного кодексу України, Законів України про Державний бюджет України, «Про управління об'єктами державної власності», «Про публічні закупівлі», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та чинного законодавства з питань соціальних відносин;

забезпечення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, збереженням і належним використанням державного майна в сфері управління Держкомтелерадіо [291].

Відповідно до визначених та охарактеризованих визначень суті інформаційної сфери ретельного розгляду потребують дві сфери інформаційного простору: телебачення і радіомовлення та видавнича справа, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням Держкомтелерадіо.

Упродовж останніх років на виконання міжнародних зобов'язань України Держкомтелерадіо [277] було забезпечено створення Суспільного телебачення і радіомовлення — НСТУ⁶. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України Держкомтелерадіо визначено органом, який здійснює функції з управлінням майном ПАТ «НСТУ» [315]. НСТУ було створено на базі Національної телекомпанії України, Національної радіокомпанії України, Державної телерадіокомпанії «Культура», обласних державних телерадіокомпаній, Державної телерадіомовної компанії «Крим», державних організацій «Київська державна регіональна телерадіокомпанія», «Севастопольська регіональна державна телерадіокомпанія», «Новгород-Сіверська регіональна державна телерадіокомпанія «Сіверська», «Криворізька регіональна державна

---

⁶НСТУ веде мовлення на двох загальнонаціональних телеканалах UA:Перший і UA:Культура, трьох загальнонаціональних радіоканалах UA:Українське радіо, радіо «Промінь» та «Культура», міжнародному Radio Ukraine International (Всесвітня служба радіомовлення України), а також на регіональних теле- і радіоканалах

телерадіокомпанія «Криворіжжя», що були реорганізовані шляхом приєднання до Національної телекомпанії України [148]. При цьому частка недержавного сектора телебачення і радіомовлення в телерадіоінформаційному просторі України перевищує 96 %, і тільки 4 % належать державним мовникам [193, С. 17]. Саме останній параметр, на нашу думку, з врахуванням можливості регулювання розвитку інформаційного простору України у відповідності до національних інтересів та можливості гарантування інформаційної безпеки, викликає найбільше занепокоєння.

Поруч із сферою телебачення і радіомовлення, Держкомтелерадіо вживає заходів щодо створення сприятливих умов для діяльності суб'єктів видавничої справи. Так, здійснюється ведення Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції. Регулярно оновлювана статистична інформація розміщується на веб-сайті Держкомтелерадіо у розділі «Державний реєстр видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції». Наприклад, станом на 01.03.2017 р. до Державного реєстру внесено 6035 суб'єктів видавничої справи [352].

З метою підтримки національного книговидання, формування та постійного оновлення асортименту вітчизняної книжкової продукції для забезпечення потреб усіх соціальних груп українського суспільства виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин здійснюється випуск книжкової продукції в рамках бюджетної програми «Українська книга»⁷. Після створення Українського інституту книги для уникнення дублювання повноважень у книговидавничій сфері Уряд вніс зміни у положення про Держкомтелерадіо і Міністерство культури України. Відповідно до покладених на комітет завдань Держкомтелерадіо здійснює підготовку пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління у видавничій сфері; аналізує та прогнозує розвиток ринку у видавничій сфері; забезпечує дотримання державної мовної політики у видавничій сфері; забез-

---

⁷З 2017 р. головним розпорядником бюджетних коштів за програмою «Українська книга» є Міністерство культури України

печує підвищення кваліфікації працівників засобів масової інформації, видавничої сфери, поліграфії; веде Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції тощо [165].

В 2013 р. Держкомтелерадіо розпочато роботу щодо виконання Указу Президента України від 02.01.2013 р. № 1 «Про Велику українську енциклопедію» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.03.2013 р. № 172-р. Зокрема, створено Державну наукову установу «Енциклопедичне видавництво», що входить до сфери управління Держкомтелерадіо [316; 355].

З метою сприяння розвитку вітчизняних друкованих ЗМІ, покращенню їх художнього оформлення та поліграфічного виконання, заохочення видавців до використання сучасних технологій, підвищенню конкурентоздатності вітчизняних періодичних друкованих ЗМІ Держкомтелерадіо вживаються заходи щодо надання державної фінансової підтримки друкованим періодичним виданням. Державна фінансова підтримка надається згідно із Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [126], Порядком надання державної фінансової підтримки друкованим засобам масової інформації, затвердженим наказом Держкомтелерадіо від 17.07.2009 р. № 254 [260] на часткове відшкодування на поліграфічні послуги та закупівлю паперу.

До сфери управління Держкомтелерадіо також належать: ДП «Українська студія телевізійних фільмів «Укртелефільм»; ПАТ ДАК «Укрвидавполіграфія»; спеціалізовані державні видавництва «Веселка», «Вища школа», «Дніпро», «Либідь», «Мистецтво», «Музична Україна», «Техніка», «Україна», «Донбас», «Каменярь», «Світ», «Карпати»; ДНУ «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»; Український інститут підвищення кваліфікації працівників телебачення, радіомовлення і преси (Укртелерадіопресінститут); ДП «Дирекція фестивально-виставкової діяльності»; державне спеціалізоване автотранспортне підприємство; ДП «Державний оркестр «РадіоБенд Олександра Фокіна» [165].

Якщо представлена вище коротка характеристика діяльності Держкомтелерадіо окреслює поле його діяльності як суб'єкта інформаційної сфери України, то вважаємо за доцільне торкнутися й такого аспекту як можливість досягнення поставлених перед ним завдань, тобто наявність фінансових можливостей через виділення для цього певних фінансових ресурсів з бюджету країни (табл. 4.1).

У відповідності до наведених аналітичних даних щодо фінансування діяльності Держкомтелерадіо (табл. 4.1), можна зробити висновок, що у 2015 р. загальні витрати повинні були зрости, але зважаючи на недофінансування у 2014 р. і високий рівень інфляції у 2015 р., сума очікуваних надходжень була недостатньою [193].

У наступні роки ситуація дещо покращувалася. Бачимо що у 2018 р. коштів на керівництво та управління у сфері телебачення і радіомовлення було виділено майже у 2,5 рази більше ніж у 2016 р. та у 1,5 рази більше ніж у 2017-му.

Кошти на прикладні розробки у сфері засобів масової інформації, книговидавничої справи та інформаційно-бібліографічної діяльності, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури виділялися нерівномірно: так рівень фінансування 2014-го року вдалося перевищити тільки у 2017-му, тоді як у 2018 р. коштів на цю статтю видатків було виділено у 1,5 рази більше ніж у 2017-му році. Потрібно також відзначити що лєвова частка цих коштів йде на фінансування діяльності ДНУ «Книжкова палата України ім. Івана Федорова».

Постійно зростає сума коштів, що виділяється у державному бюджеті на підвищення кваліфікації працівників ЗМІ в Укртелерадіопресінституті: з 2955,4 тис. грн у 2014-му до 5931,8 у 2018-му роках.

Таблиця 4.1

Фінансування Держкомтелерадіо України протягом 2014–2018 рр., тис. грн

Найменування видатків	Кошторис за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018
Керівництво та управління у сфері телебачення і радіомовлення	16565,0	16263,6	15747,1	24728,5	37794,0
Прикладні розробки у сфері засобів масової інформації, книговидавничої справи та інформаційно-бібліографічної діяльності, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури	9942,8	6378,1	7267,6	10399,5	15649,4
Підвищення кваліфікації працівників засобів масової інформації в Укртелерадіопресінституті	2955,4	3244,8	3559,1	5277,4	5931,8
Фінансова підтримка творчих спілок у сфері засобів масової інформації, преси, державних музичних колективів, здійснення інформаційно-культурної діяльності	7547,0	721,2	671,2	0,0	0,0
Фінансова підтримка творчих спілок у сфері засобів масової інформації, преси	0,0	0,0	0,0	1290,3	1300,0
Виробництво та трансляція телерадіопрограм для державних потреб	614631,4	684814,6	654339,5	0,0	0,0
Фінансова підтримка Національної суспільної телерадіокомпанії	0,0	0,0	0,0	1099224,8	776563,1

Закінчення табл. 4.1

Найменування видатків	Кошторис за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018
Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга»	28387,0	50000,0	41575,6	0,0	0,0
Державні стипендії видатним діячам інформаційної галузі, дітям журналістів, які загинули або стали інвалідами у зв'язку з виконанням службових обов'язків та премії в інформаційній галузі	2169,0	2181,4	2368,5	2786,8	3097,5
Інформаційне та організаційне забезпечення участі України у міжнародних форумах, конференціях, виставках та інших заходах	300,0	40,1	430620,0	0,0	0,0
Забезпечення підготовки та проведення пісенного конкурсу «Євробачення — 2017»	0,0	0,0	0,0	327273,0	0,0
Здійснення заходів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в інформаційний простір	0,0	0,0	0,0	0,0	20000,0
Всього	682497,6	763643,8	1156148,6	1470980,3	860335,8

Джерело: дані отримані в Міністерстві фінансів України.

Мала місце також зміна структури видатків, зокрема з 2017 р. перестали виділятися кошти на:

підтримку державних музичних колективів, здійснення інформаційно-культурної діяльності, а ті кошти що надходять спрямовуються на фінансову підтримку творчих спілок у сфері засобів масової інформації, преси;

також припинилося фінансування виробництва та трансляції телерадіо-програм для державних потреб, а кошти що вивільнилися були спрямовані на фінансову підтримку НСТУ;

випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» та інформаційне та організаційне забезпечення участі України у міжнародних форумах, конференціях, виставках та інших заходах — це сталося через перерозподіл коштів між Держкомтелерадіо та Міністерством культури України.

Поза увагою держави не залишаються видатні діячі інформаційної галузі, діти журналістів, які загинули або стали інвалідами у зв'язку з виконанням службових обов'язків, а також відзначення фахівців преміями в інформаційній галузі — на ці цілі виділяється щораз більше коштів (у 2018 р. коштів виділено май же в 1,5 рази більше ніж у 2014 р.). необхідно також відзначити, що сума видатків за цією статтею у два рази перевищує кошти що виділяються на підтримку творчих спілок у сфері засобів масової інформації, преси.

З наведених у табл. 3 даних бачимо що за останні роки можливості Держкомтелерадіо з більш ефективного виконання функцій суб'єкта регулювання національною інформаційною сферою зростають, хоча певні проблеми у цьому залишаються через розпорошеність коштів між Міністерством культури та Міністерством інформаційної політики України.

4.2. Удосконалення економічного забезпечення корпоративного управління в окремих сегментах інформаційної сфери України

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про передачу Державному комітету телебачення і радіомовлення повноважень з управління корпоративними правами держави щодо Публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Українське видавничо-поліграфічне об'єднання» від 02.07.2014 р. № 407 [302] та наказу Держкомтелерадіо «Про передачу об'єктів права державної власності» від 17.10.2014 р. № 141 [262] Держкомтелерадіо прийняв повноваження з управління корпоративними правами держави щодо ДАК «Укрвидавполіграфія», статутний фонд якої сформовано за рахунок вартості переданих їй акцій в розмірі 294,194 млн. грн. 26 приватних акціонерних товариств, створених на базі державних підприємств (перелік підприємств *див.* Додаток 3, табл. 3.1). Підприємства ДАК «Укрвидавполіграфія», географічне розташування яких охоплює усі регіони України, дозволяє робити припущення про певне ресурсне забезпечення при формуванні та регулюванні інформаційної сфери нашої країни. Водночас здійснене аналітичне дослідження, основою якого стала офіційна статистична інформація⁸, дозволило отримати інформацію, що не лише характеризує поточний стан тих підприємств, котрі підпорядковані Держкомтелерадіо, але й вимагає розроблення тактики й стратегії управління ними з метою досягнення цілей в інформаційній сфері [52; 90; 187; 235].

Перш за все зазначимо, що з 26 підприємств не здійснювали виробничу діяльність: ПНВЦ «Поліном» (2010–2017), ХКФ ім. М. В. Фрунзе (2012–2017), Видавництво «Київська правда» (2017), Видавництво «Вільна Україна» (2013–2017), Видавництво «Зоря» (2013–2017), Видавництво «Поділля»

---

⁸ Дані Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ).

(2017), Видавництво «Надніпрянська правда» (2013–2017), Видавництво «Полтава» (2012–2017), Кіровоградське видавництво (2013–2014 і 2016–2017), Чернівецька обласна друкарня (2013–2014 і 2016–2017), Харківська друкарня №2 (2013–2017), Видавництво «Прапор» (2013–2017), Галицька книга (2014–2017), Львівполіграфпостач (2014–2017). В окремих випадках ці підприємства отримували дохід від передання майна в оренду або ж від ліквідації наявних основних засобів. Стосовно ж інших, то після загального спаду у 2011-му відносно 2010 р., який був характерний для абсолютного усіх досліджуваних підприємств, лише щодо окремих можна констатувати певну відносну стабільність (темп росту проти попереднього періоду *див.* Додаток 3, табл. 3.2): УНДІСВД (2012 р. — 0,9; 2013 р. — 1,06; 2014 р. — 1,11; 2015 р. — 1,57; 2016 р. — 1,38), ХКФ «Глобус» (2012 р. — 0,99; 2013 р. — 0,83; 2014 р. — 1,06; 2015 р. — 1,71; 2016 р. — 1,8), Видавництво «Закарпаття» (2012 р. — 1,03; 2013 р. — 0,89; 2014 р. — 1,05; 2015 р. — 1,98).

З досліджуваної сукупності підприємств у 2010–2017 рр. збитковими були практично усі, окрім УНДІСВД, ХКФ «Глобус», Видавництва «Київська правда» та Поліграфкнига (рис. 4.1).

Для прикладу, Видавництво «Зоря» (2010 р. — 2996; 2011 р. — 6558; 2012 р. — 1518; 2013 р. — 1310; 2014 р. — 1094; 2015 р. — 659; 2016 р. — 649; 2017 р. — 312), ПНВЦ «Поліном» (відповідно, 171; 229; 246; 233; 134; 12; 72; 150) на протигагу попереднім збитковим періодам показали мінімальний прибуток: Видавництво «Київська правда» (2016 р. — 98,0; 2017 — 255,0 тис. грн.), Видавництво «Вільна Україна» (2014 р. — 6; 2015 — 8; 2016 — 6; 2017 — 46 тис. грн.), ХКФ «Глобус» (2016 р. — 1993,0; 2017 — 1006 тис. грн.), Поліграфкнига (2016 р. — 5,9; 2017 р. — 724,3 тис. грн), що можна вважати лише відносно позитивним результатом, адже він є мізерним.

Для об'єктивності оцінки результатів господарської діяльності досліджуваної сукупності підприємств наводимо результати розрахунку і відносного показника — рентабельності продукції (рис. 4.2).

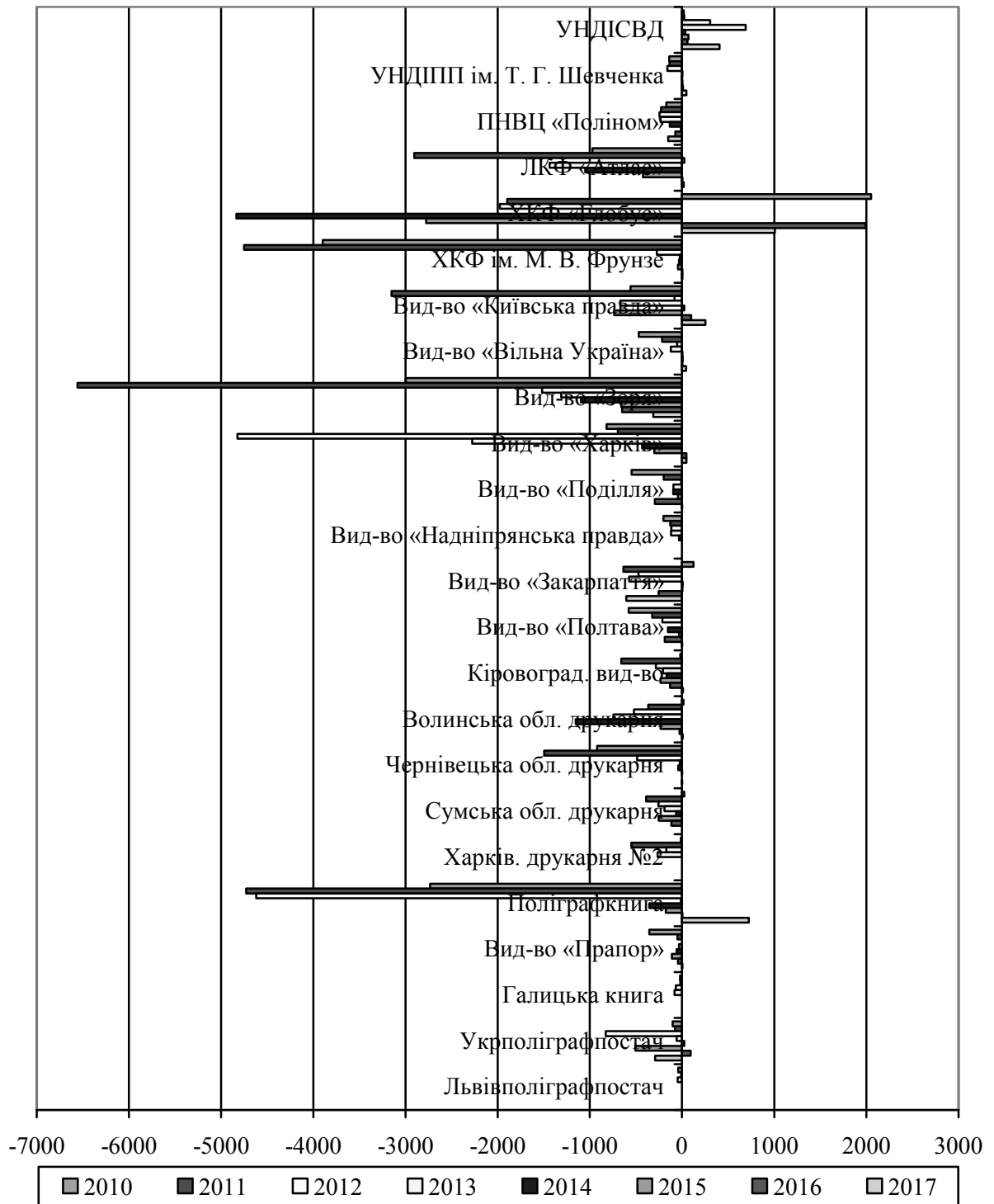

Рис. 4.1. Динаміка чистого прибутку (збитку) підприємств
ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр., %

Джерело: Складено автором.

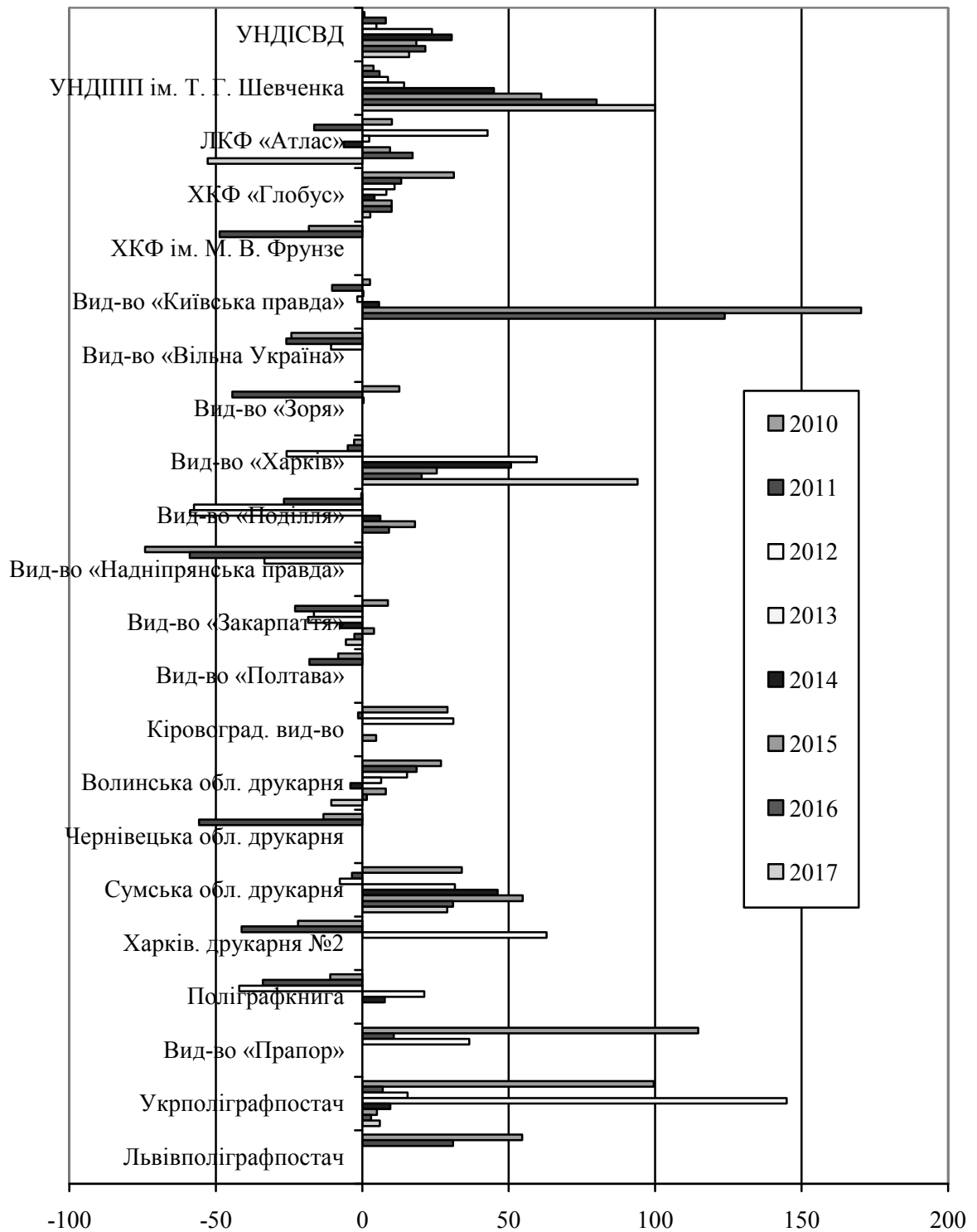

Рис. 4.2. Динаміка коефіцієнта рентабельності продукції підприємств
ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр., %

Джерело: Складено автором.

Передусім необхідно пояснити, що стосовно окремих підприємств за один та (або) кілька періодів розрахований показник був рівний нулю — відсутнє значення на рисунку, оскільки вони не виготовляли продукцію (роботи, послуги), про що уже зазначалося вище. Водночас отримані результати, зокрема факт збитковості виробництва друкованої продукції на більшості підприємств, який не має випадкової, а скоріше чітко визначеної негативної довгострокової тенденції, актуалізує вирішення проблеми ефективності управління ними.

За результатами проведених розрахунків (рис. 4.3) можна стверджувати про наявність ознак банкрутства — негативне значення підсумку першого розділу пасиву балансу, зокрема у 2014 рр. стосовно ЛКФ «Атлас», ХКФ ім. М. В. Фрунзе, Видавництва «Полтава», Харківської друкарні № 2, Галицької книги та Львів-поліграфпостачу. Окрім того, негативна тенденція щодо зниження рівня коефіцієнта автономії, а відтак і зростання загрози банкрута спостерігається у Сумській обласній друкарні, Видавництві «Харків», Видавництві «Зоря», ХКФ «Глобус» і ПНВЦ «Поліном».

Вважаємо за доцільне приділити увагу не лише оцінюванню фінансової сфери діяльності кожного підприємства, але й іншим аспектам, зокрема динаміці середньорічної вартості майна, рівню зносу основних засобів та зміні чисельності працівників.

Якщо не зважати на інформацію про фактичне припинення діяльності кількома з досліджуваних підприємств, про що свідчить подана ними фінансова звітність (це — Львівполіграфпостач, Галицька книга, Видавництво «Надніпрянська правда» та Харківська друкарня №2), для інших характерні мінімальні зміни у вартості майна — щорічне зниження на 5–8%, або ж зростання на 1–2% (див. Додаток 3, табл. 3.2). Тобто, фактично упродовж останніх п'яти років держава як власник не приділила уваги модернізації й технічному переозброєнню тих підприємств, які повинні бути задіяні у формуванні інформаційної сфери країни.

Інший аспект — при незначних змінах у вартості активів досліджуваної сукупності підприємств виникає питання про ефективність їх використання. Проведені розрахунки, зокрема визначення величини та динаміки коефіцієнта оборотності активів (рис. 4.4), дозволили виявити низький рівень цього показника (нижче 0,5) у більшості підприємств, за винятком лише Львівполіграфпостачу та Укрполіграфпостачу, для яких основною є посередницька діяльність, ХКФ «Глобус» і ЛКФ «Атлас»; зниження рівня зазначеного показника в усіх підприємств. Окреслене свідчить про критично низький рівень ефективності використання активів підприємств, причиною яких є незадовільний рівень управління, тобто нездатність забезпечити високу конкурентоспроможність продукції через оновлення технологічного процесу виробництва та застосування сучасних методів просування товарів для забезпечення конкурентної позиції на ринку. З другого боку, якщо перераховані підприємства повинні відігравати важливу роль у формуванні національної інформаційної сфери, то питання отримання замовлень повинно вирішуватися хоча б частково державним органом, якому вони підпорядковані (сьогодні це Держкомтелерадіо).

Критично високим можна вважати рівень розрахованого коефіцієнта зносу основних засобів (на кінець 2017 р.) на ЛКФ «Атлас» — 0,8, ХКФ «Глобус» — 0,82, у Сумській обласній друкарні — 0,78 (рис. 4.5), що за умов низької рентабельності продукції та збитковості господарської діяльності є негативним фактором, який суттєво знижує конкурентоспроможність зазначених підприємств.

Про суттєве зниження кадрового потенціалу можна судити за результатами аналізу зміни чисельності працівників, порівнюючи їх кількість у 2010 і 2017-му роках: ЛКФ «Атлас» — 165 і 22 осіб, ХКФ ім. М. В. Фрунзе — 187 і 2, Видавництво «Київська правда» — 131 і 11, Видавництво «Вільна Україна» — 51 і 20, Видавництво «Зоря» — 152 і 13, Видавництво «Харків» — 144 і 25, Волинська обласна друкарня — 127 і 38, Чернівецька обласна друкарня — 45 і 10, Поліграфкнига — 111 і 25 і т. д. Тобто, у середньому упродовж п'яти років чисельність фахівців зменшилась у 3–4 рази (рис. 4.6).

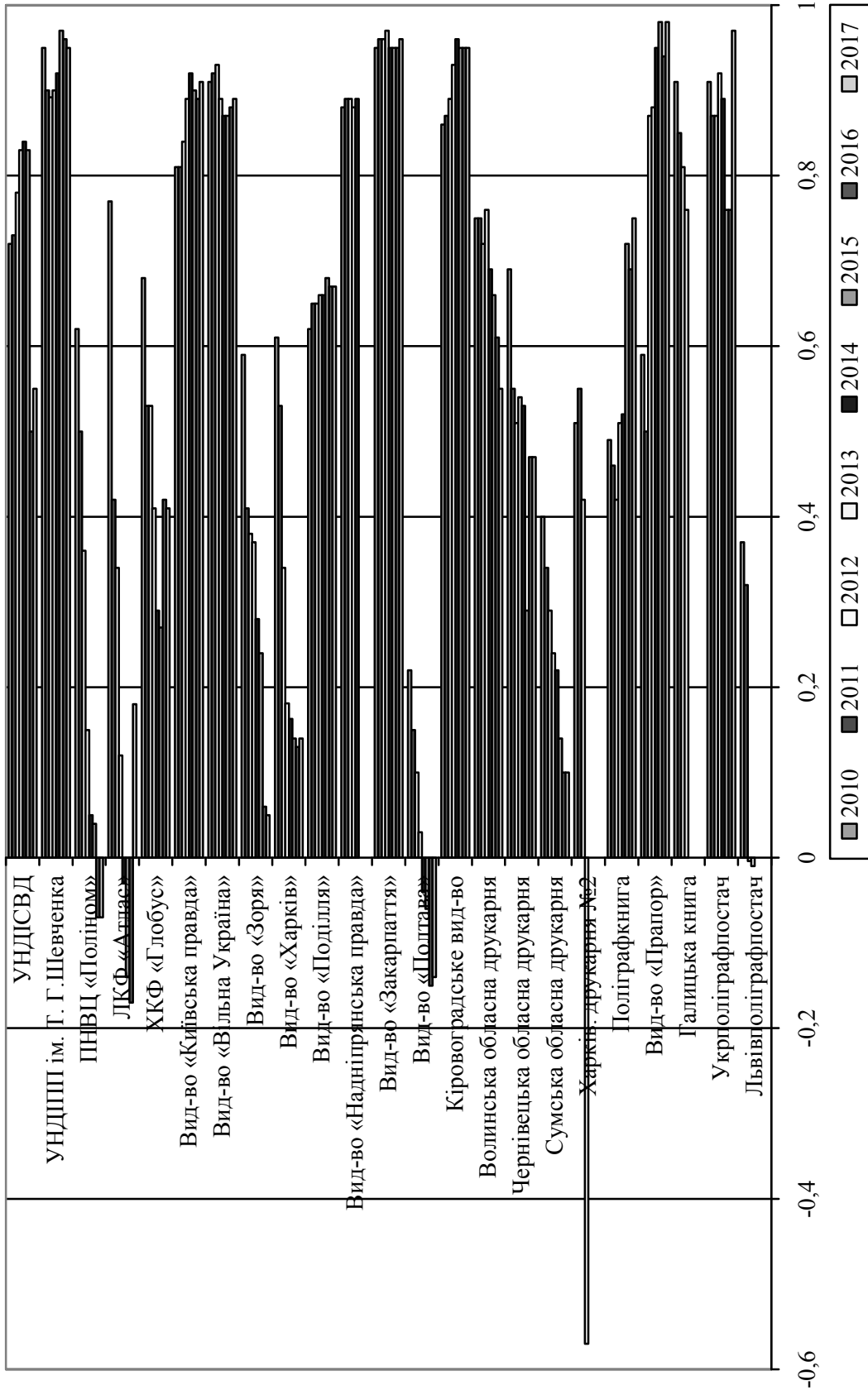

Рис. 4.3. Зміна рівня коефіцієнта автономії підприємств ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр.

Джерело: Складено автором.

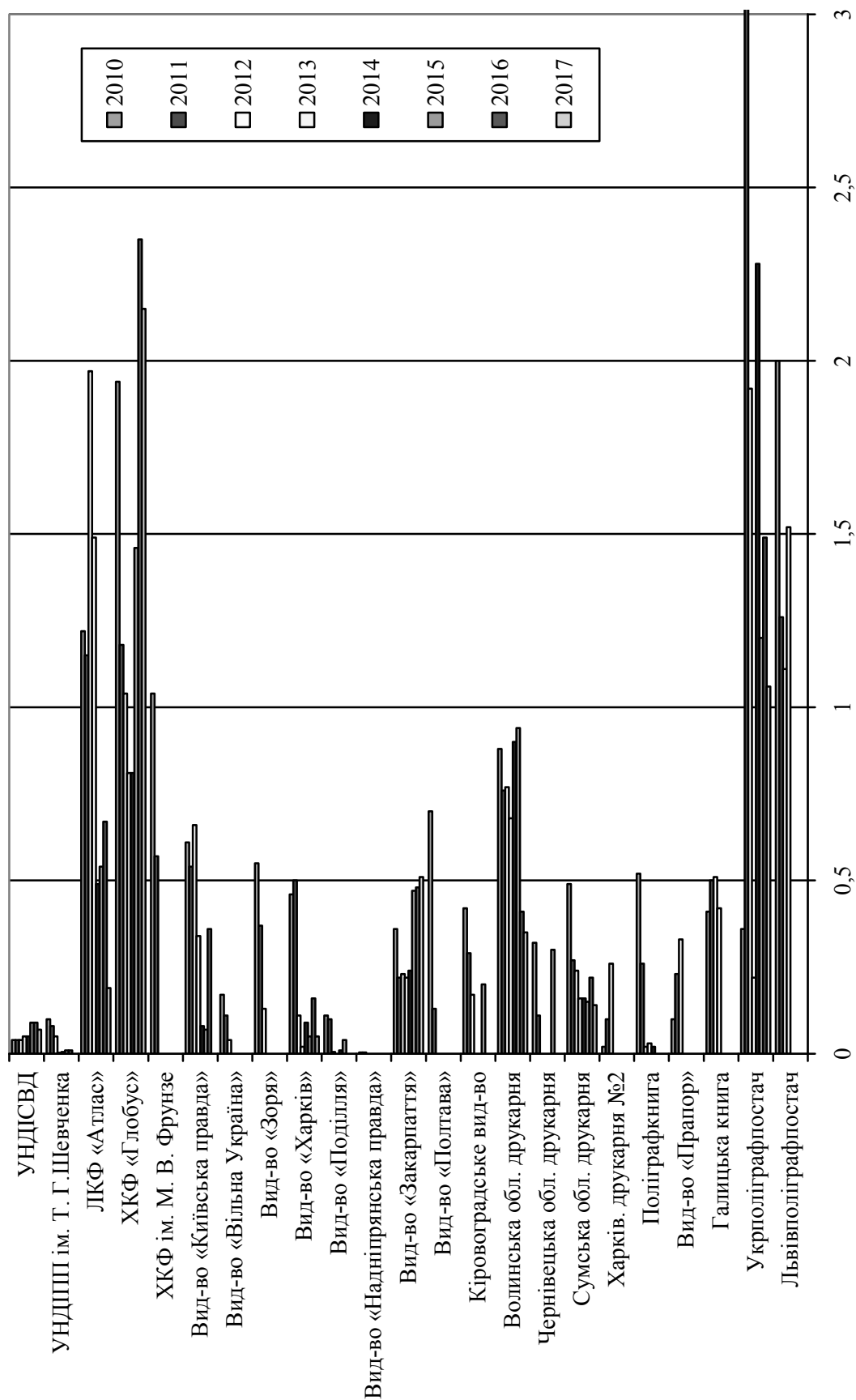

Рис. 4.4. Динаміка коефіцієнта оборотності активів підприємств ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр.

Джерело: Складено автором.

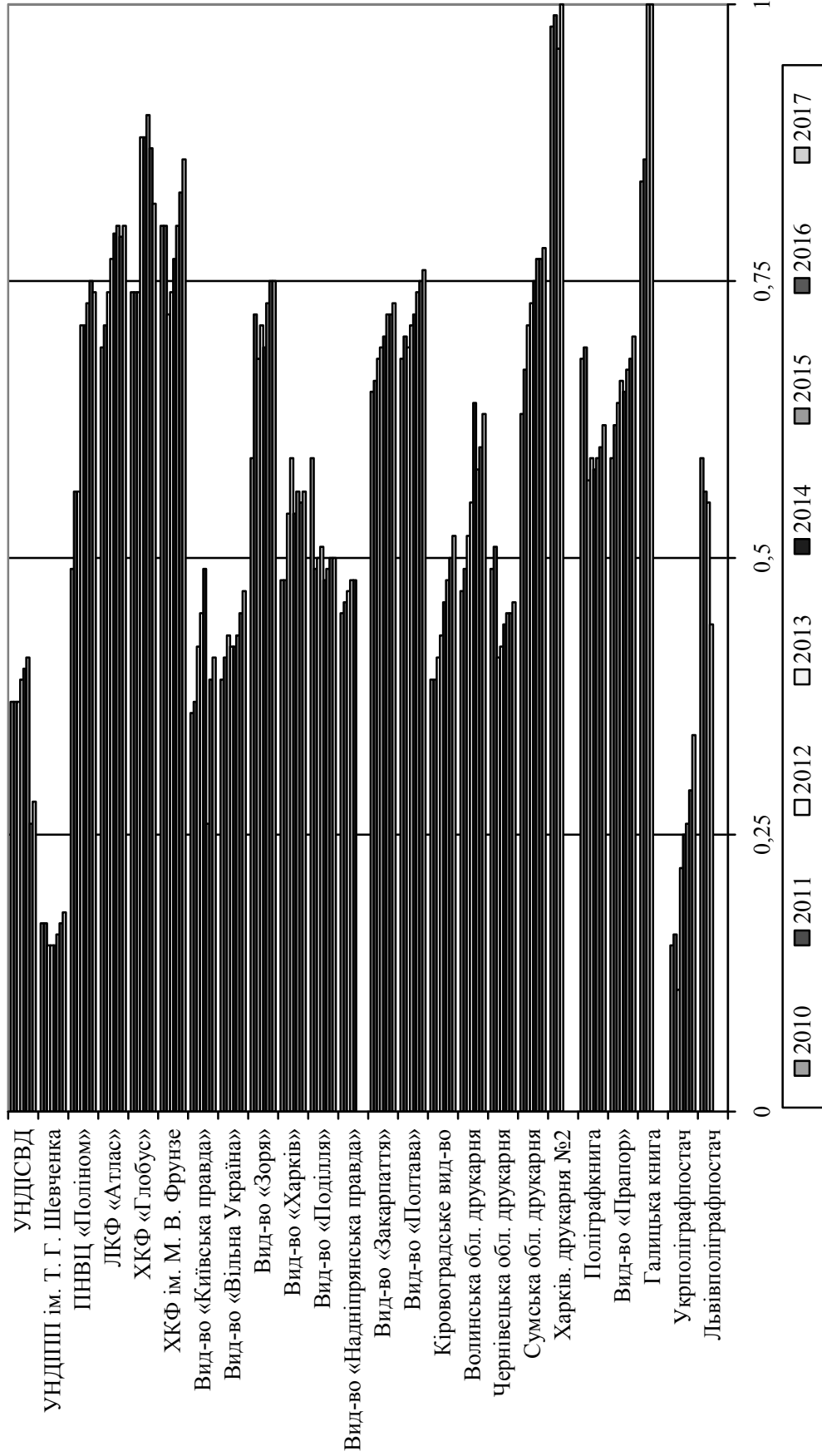

Рис. 4.5. Динаміка коефіцієнта зносу основних засобів підприємств ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр.

Джерело: Складено автором.

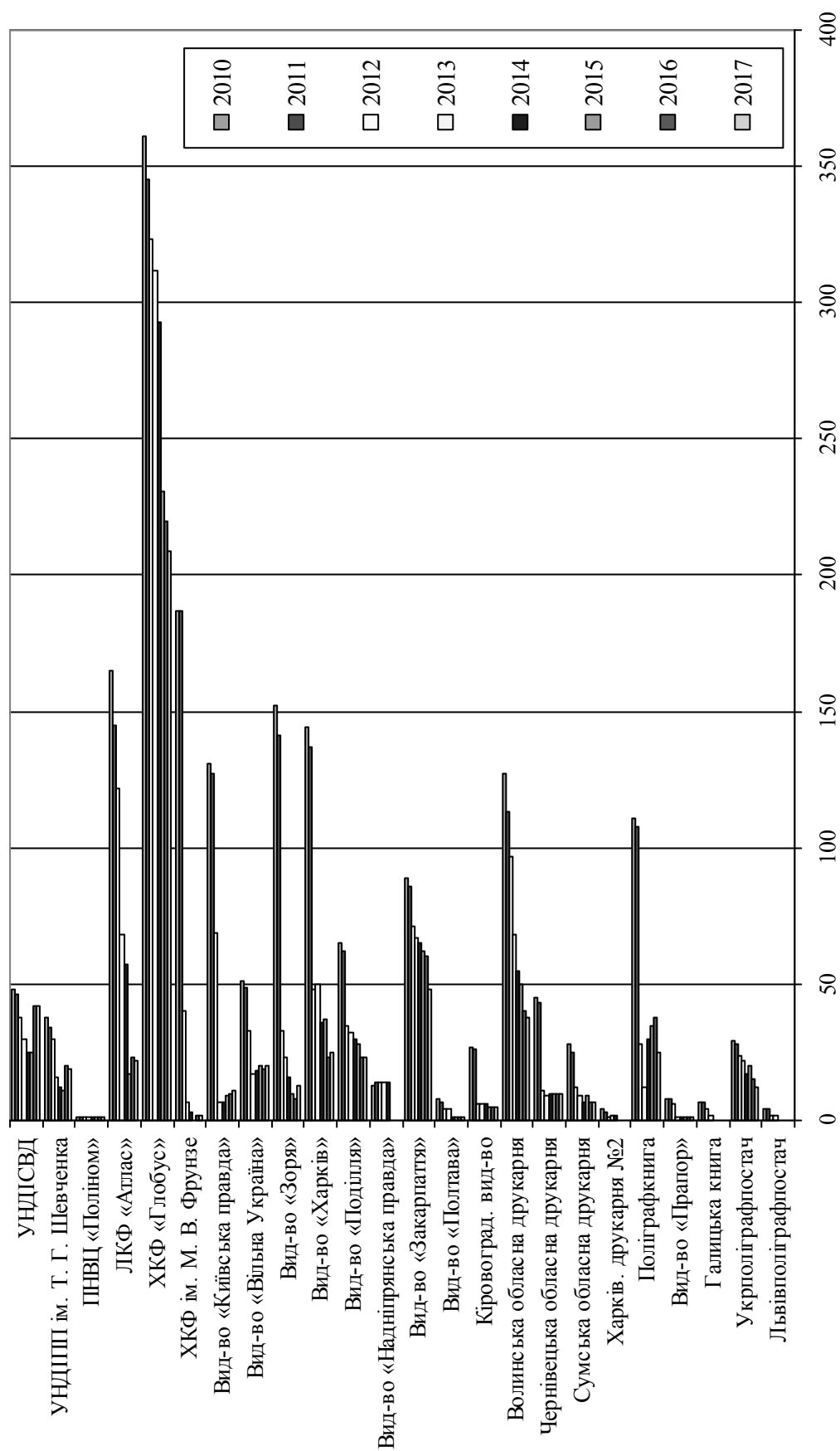

Рис. 4.6. Динаміка чисельності працівників підприємств ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр., чол.

Джерело: Складено автором

Окрім констатації фактів, доцільно провести аналіз тенденції хоча б за двома основними показниками, які визначають разом динаміку функціонування та розвитку сукупності підприємств, які підпорядковані Держкомтелерадіо. Перший з них — загальна величина чистого доходу від реалізації (рис. 4.7) — характеризувався чіткою тенденцією до зниження упродовж 2010–2017 рр. Окремого пояснення вимагає значення цього показника у 2014-му році, коли його незначне зростання було викликане винятково результатом діяльності Укрполіграфпостачу; адже 37,9% у структурі виручки від реалізації було отримано саме цим підприємством, тобто 32630 тис. грн., хоча в 2013 р. його результат був лише 2143 тис. грн.

Зважаючи на зроблене застереження, нами за допомогою степеневої функції визначено тренд, що вказує на можливе суттєве зростання величини чистого доходу від реалізації в найближчій перспективі.

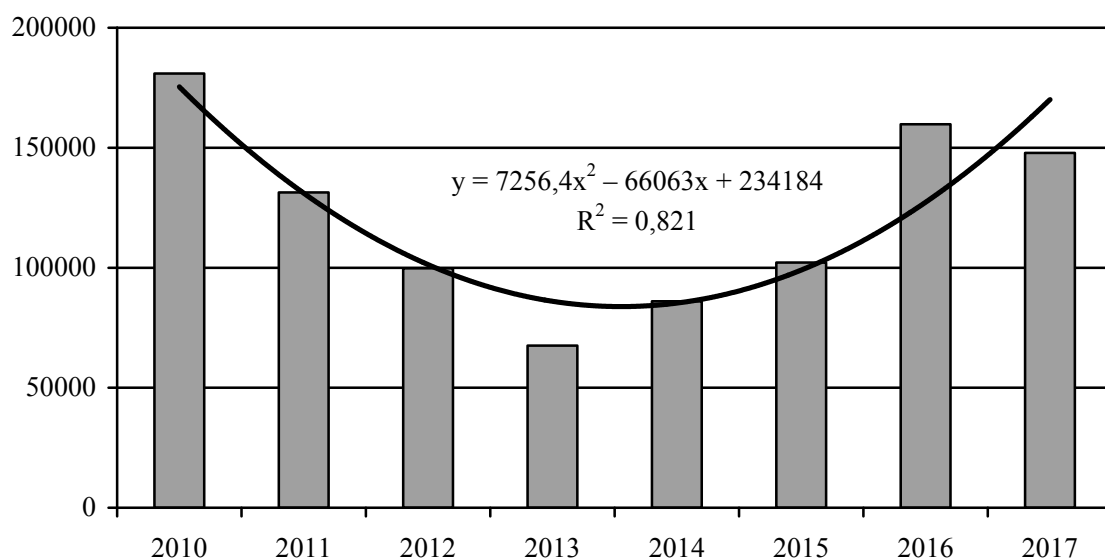

Рис. 4.7. Тенденції зміни загальної величини чистого доходу від реалізації на підприємствах ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр.

Джерело: Розраховано та складено автором.

Інший, на нашу точку зору, важливий показник розвитку — зміна чисельності працівників (рис. 4.8), що засвідчує суттєве зниження кадрового потенціалу досліджуваної сукупності підприємств. У загальному порівняно із 2010 р. чисельність працівників зменшилась у 2017-му з 1843 особи до 540, тобто на 70,7%.

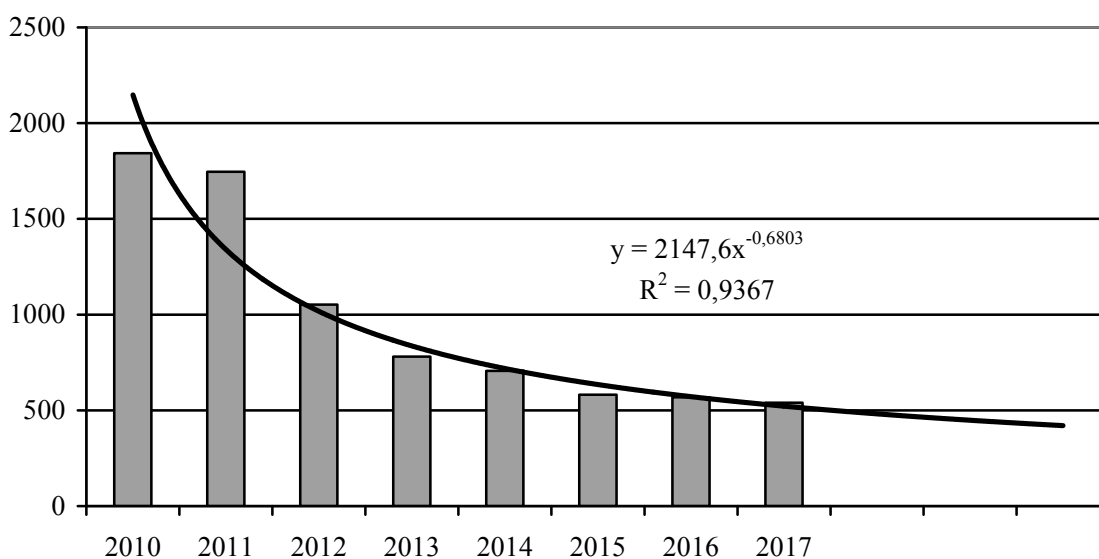

Рис. 4.8. Тенденції зміни чисельності працівників на підприємствах ДАК «Укрвидавполіграфія» за 2010–2017 рр.

Джерело: Розраховано та складено автором.

Підсумовуючи, слід зазначити, що, з одного боку, на Держкомтелерадіо на державному рівні покладено важливі функції суб'єкта інформаційної сфери, а з другого — їх реалізація сьогодні дуже обмежена, зокрема щодо ресурсного забезпечення. Наявні підприємства є або ж перебувають на межі банкрутства, за останні кілька років втратили кадровий потенціал, не здатні виготовляти конкурентоспроможну продукцію. Звідси пріоритетним є розроблення тактики й стратегії удосконалення управління усіма підприємствами, які входять до складу ДАК «Укрвидавполіграфія», зокрема

щодо отримання замовлень на національно орієнтовану друковану продукцію з подальшим завантаженням наявних виробничих потужностей.

4.3. Трансформація системи державної допомоги економічним агентам інформаційної сфери України (на прикладі видавничої та поліграфічної діяльності)

4.3.1. Бюджетне фінансування видавничої справи України у системі державної підтримки суб'єктів національної економіки як чинник сталого розвитку національної інформаційної сфери

Формування інформаційного суспільства та економіки знань як орієнтирів для сталого розвитку нашої країни безпосередньо пов'язано із збільшенням інтелектуального потенціалу кожного громадянина. Ні кількість персональних комп'ютерів, ні систематичне зростання їх технічних можливостей, ні доступ до інформаційних ресурсів не можуть суттєво вплинути на інтелектуальні здатності індивідуума — технічні засоби виконують виключно допоміжні функції. Ключову роль відіграють здатність людини сприймати інформацію та на її основі формувати нові знання, основою чого є текст і традиційна книга. Доказом цього є те, що в усіх економічно розвинутих країнах інтерес до друкованої книги, попри значний технологічний поступ, залишається стабільним, а подекуди зростає.

Сьогодні Україна переживає складні трансформаційні процеси. Відтак держава, враховуючи пріоритетність інтелектуального розвитку громадян, повинна відіграти ключову роль у його підтримці, зокрема через сприяння книговидаванню. Державна підтримка культурної діяльності, зокрема створення і поширення кінопродукції, книгодрукування, виготовлення театральної, музичної і мистецької продукції, спорту, складає 11–13 млрд грн на рік (що втричі менше за одноразову державну підтримку проведення чемпіонату «Євро-2012») [510].

Поряд із зазначеним у сфері державної підтримки найближчим часом відбудуться суттєві зміни. У серпні 2017 р. набув чинності Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», ухвалений у липні 2014 року [125], який повинен стати правовою основою для побудови нової системи контролю за державною допомогою суб'єктам господарювання⁹. Водночас його застосування призведе до виникнення ряду суттєвих викликів, що вимагають ретельнішого дослідження.

В Україні виконувалися різного рівня деталізації дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання [27; 51; 53; 112; 207; 208]. Одне з найгрунтовніших — це проект ЄС «Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС», що виконувався протягом 2013–2016 рр. Результатом цих робіт став «Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні» [510]. Щодо інформаційної сфери й видавничої та поліграфічної діяльності як її складових, то основна увага вітчизнаних учених найбільше зосереджувалася на державному регулюванні інформаційної сфери (дослідження І. В. Арістової [8], О. А. Баранова [15], О. А. Вознесенської [37], В. К. Конаха [173], С. І. Петракова [289], Г. Г. Почепцов і С. А. Чукут [305], А. П. Рачинського та С. О. Попова [310]) і значно менше — на державній підтримці (дослідження О. В. Афоніна та М. І. Сенченка [10], Г. І. Глозової та Ю. О. Барнича [62], А. М. Івашина [160], К. І. Індутної [161], А. Л. Мураховського [255]). Відзначаючи суттєвий доробок цих науковців, доцільно підкреслити, що недостатньо уваги приділяється аналізу доцільності і пропорційності будь-яких видів прямої чи непрямої державної підтримки суб'єктів видавничої та поліграфічної діяльності [75; 195; 236; 242].

---

⁹Підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності (ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»).

У межах кожної галузі національного господарства України склалися певні традиції державного регулювання та державної підтримки залежно від політичних пріоритетів і реальних потреб розвитку. В ідеалі надання державної підтримки суб'єктам господарювання завжди повинно бути виправдано перш за все реальною необхідністю задовольняти певні суспільні потреби. Існує природний конфлікт між завданнями окремих заходів підтримки підприємств та загальним завданням сприяти розвитку вільної і справедливої конкуренції. Важливо забезпечити подальше надання державної підтримки економічній діяльності, коли вона дійсно необхідна для економічного та соціального розвитку.

Значна увага державній допомозі, що приділяється їй сьогодні, пов'язана з тим, що надання субсидій, податкових пільг та інших форм державної підтримки одним підприємствам може негативно позначитися на становищі інших. Сьогодні таке втручання держави в економіку вважається небезпечним через ймовірність значного впливу на торгівлю і конкуренцію. Головним наслідком виходу України на міжнародний ринок є застосування міжнародних правил щодо державної підтримки господарської діяльності, які передбачають потребу враховувати інтереси нових торгових партнерів щодо впливу державної допомоги і субсидій на торгівлю і конкуренцію.

Згідно з існуючими даними державна підтримка вітчизняних підприємств протягом 2000–2013 рр. була в нас значно більшою, ніж у країнах ЄС (5–9 разів). Україна витратила більше коштів на підтримку підприємств за видами діяльності, ніж як у середньому по ЄС, так і по окремих країнах Євросоюзу, навіть тих, що мають транзитивні економіки. Структура цих витрат в Україні є вкрай нераціональною, суттєво деформує ринкове середовище через нерівність доступу до державних ресурсів товаровиробників [57].

Заходи державної підтримки кожної з галузей національної економіки зазвичай залежать від певних стратегічних пріоритетів, потреб

збалансованого розвитку конкретних видів економічної діяльності та категорій суб'єктів господарювання. Проте інколи рішення щодо надання додаткових ресурсів окремим підприємствам або галузям може породжувати конфлікт між короткотерміновими інтересами та загальними принципами функціонування ринкової економіки на основі вільної, неспотвореної конкуренції. Важливо забезпечити баланс між цілями державної підтримки вітчизняних підприємств для розвитку їх експортного потенціалу, вирішення проблем соціального характеру або виходу з кризових ситуацій і довгостроковою стратегією сталого розвитку на основі інновацій, забезпечення справедливого розподілу ресурсів й ефективної, конкурентоспроможної економіки у довгостроковій перспективі.

Державна допомога (у формі субсидій, податкових пільг тощо для певних підприємств або видів господарської діяльності) може негативно позначатися на становищі інших суб'єктів господарювання чи галузей, спричинити неефективний перерозподіл ресурсів в економіці. Зокрема, державна підтримка вітчизняних підприємств традиційно містить як об'єктивну, так і суб'єктивну складові, що істотно викривлює їхню структуру порівняно з відповідними показниками по країнах Європейського Союзу. Україна витратила більше коштів на підтримку підприємств за видами діяльності, ніж у середньому по ЄС та й в окремих країнах-членах, навіть із транзитивними економіками. Структура субсидування господарської діяльності в Україні не завжди може бути чітко і раціонально обгрунтована, що суттєво деформує ринкове середовище через нерівний доступ товаровиробників до державних ресурсів [57].

Необхідність контролю державної допомоги впливає з низки міжнародних зобов'язань України, зокрема, гл. 10 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [353]. Протягом певного перехідного періоду Україна повинна здійснити ряд важливих заходів у сфері конкурентної політики, які б

привели національну систему державної допомоги у відповідність зі стандартами ЄС.

Згідно з Договором про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), будь-яка допомога, надана за рахунок державних ресурсів, котра спотворює або може спотворювати конкуренцію внаслідок надання переваг певним суб'єктам господарювання чи виробництву окремих товарів, послуг, якщо це впливає на торгівлю між країнами-членами, вважається несумісною з роботою внутрішнього ринку ЄС (за винятком тих категорій допомоги, котрі чітко визначені законодавством як допустима допомога) [419]. Наприклад, відповідно до ст. 107 Лісабонського договору основні виключення із загального принципу несумісності державної допомоги з внутрішнім ринком ЄС визначені для:

допомоги соціального характеру, що надається індивідуальним споживачам;

сприяння економічному розвитку територій, де життєвий рівень (стандарту) є дуже низьким або спостерігається високий рівень безробіття;

реалізації проекту, який відповідає спільному європейському інтересу чи сприяє виправленню серйозного недоліку в економіці країни-члена;

сприяння розбудові певних видів економічної діяльності або економічних територій (регіонів), а також допомоги на збереження об'єктів культури й культурної спадщини, коли така допомога не погіршує умови торгівлі в обсязі, що суперечить спільному інтересу;

допомоги на ліквідацію наслідків стихійного лиха чи надзвичайної ситуації [419].

Держави-члени ЄС зобов'язані інформувати Європейську Комісію про свої плани щодо надання державної допомоги суб'єктам економічної діяльності, включно із заходами, які визнані законодавством допустимою допомогою, і, відповідно, її надавачі звільнені від процедури погодження таких заходів з Комісією.

Державна допомога може бути визнана сумісною з функціонуванням внутрішнього ринку ЄС, коли вона сприяє розвитку певних видів господарської діяльності або окремих галузей економіки, якщо при цьому вона не призводить до негативного впливу на торгові відносини в такій мірі, що це суперечить загальному інтересу ЄС. Надання галузевої державної допомоги дозволяється, якщо це сприяє досягненню загальних економічних і соціальних цілей на рівні ЄС, зокрема, дозволяє нівелювати істотні відмінності у розвитку регіонів, прискорити запровадження проектів, що забезпечують соціальні цілі, наприклад, підвищують рівень зайнятості населення або окремих незахищених категорій працівників тощо.

Важливим елементом функціонування системи державної допомоги є концепція *незначної державної допомоги (de minimis aid)*. Закон «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» згідно зі стандартом ЄС визнає незначною державну допомогу одному суб'єкту господарювання, сукупний розмір якої незалежно від її форми та джерел не перевищує за будь-який трирічний період суму, еквівалентну 200 тис. євро, визначену за офіційним валютним курсом, встановленим Національним банком України, що діяв на останній день фінансового року. Разом з тим, суб'єкти господарювання, які отримують незначну державну допомогу, зобов'язані подавати її надавачеві відомості про свою господарську діяльність, а також про всю незначну державну допомогу, отриману ними протягом останніх трьох років, із зазначенням її форми та мети. Надавачі незначної державної допомоги (яка не стосується безпосередньо підтримки експортних операцій або переважного використання продукції вітчизняного виробництва порівняно з імпортованою продукцією), звільняються від обов'язку повідомляти Антимонопольний комітет України (АМКУ) про нову державну допомогу. Водночас вони зобов'язані у встановленому порядку, згідно з формою звітності та іншими вимогами щодо надання інформації про чинну держави

допомогу щорічно надавати АМКУ інформацію про всю надану ними незначну державну допомогу [83; 314].

У законодавстві ЄС Маастрихтським договором було вперше запроваджено можливість визнання сумісною державною допомогою заходи, метою яких є: «сприяння культурі та збереженню культурної спадщини» (ч. 3(d) ст. 107 ДФЄС). Запроваджено також положення до ст. 167 Договору про функціонування ЄС, що Європейський Союз «сприяє розквіту культур держав-членів, при цьому поважає їхнє національне та регіональне розмаїття і водночас наголошує на збереженні спільної культурної спадщини», а також «враховує культурні аспекти в діях відповідно до інших положень цього Договору» [419]. На практиці Європейська Комісія застосовувала звільнення надавачів від погодження заходів державної допомоги переважно у тих випадках, коли йшлося про аудіовізуальний сектор, зокрема допомоги: у сфері кінематографії; на створення телепрограм регіональними мовами; на розвиток культури та експорт книг національною мовою до країн, де ця мова не є розповсюдженою.

Рамковою програмою Європейської Комісії у сфері культури та виробництва аудіовізуальних творів «Креативна Європа» (плановий обсяг фінансування 1,46 млрд. євро), спрямованою на підтримку ініціатив у сфері культури, зокрема тих, що сприяють транскордонному співробітництву, створенню інформаційних платформ і мереж, розвитку літературного перекладу, а також ініціатив у аудіовізуальному секторі, передбачено надання підтримки 250 тис. митців і діячів культури, 2 тис. кінотеатрів, 800 фільмам, 4,5 тис. перекладів книг, у тому числі шляхом надання фінансових гарантій [153].

Відповідно, державна допомога видавничій справі може бути визнана допустимою як з огляду на економічну ефективність і розвиток галузі, так і з огляду на підтримку національної культури та збереження культурної спадщини, літератури, музики, медіа [74]. Проте її правомірне й перспектив-

не регулювання в Україні потребує всебічного урахування як методологічних, так і прикладних аспектів розвитку видавничої справи як складової національної інформаційної сфери, що у свою чергу потребує урахування актуальних економічних трендів для формування потенціалу вирішення завдань сталого розвитку.

В Україні бюджетне фінансування видавничої справи відбувається на основі загальнодержавних і місцевих програм, які передусім спрямовуються на забезпечення необхідною книжковою продукцією освіти та бібліотек (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Державна підтримка книговидання протягом 2008–2018 рр. за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів України, млн. грн.

Бюджет(и)	2008		2009		2010		2011	
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
Державний	219,2	223,5	223	176	276,2	254,3	182,3	169,3
Місцеві	21,5	20,8	17,3	15,5	17,6	16,1	19,0	15,8
Зведений	240,7	244,3	240,3	191,5	293,8	270,4	198,1	185,1

Продовження табл. 4.2

Бюджет(и)	2012		2013		2014		2015	
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
Державний	320	265,2	323,6	307,6	231,1	162,6	270,7	244,6
Місцеві	20,5	15,6	21,7	13,9	17,3	12,5	15,5	14,6
Зведений	340,5	280,8	345,3	321,5	248,4	175,1	286,2	259,2

Закінчення табл. 4.2

Бюджет(и)	2016		2017		2018	
	План	Факт	План	Факт	План	Факт
Державний	345,5	331,7	374,5	315,9	602,9	579,4
Місцеві	18,4	17,5	23,1	22,1	35,5	32,3
Зведений	363,9	349,2	397,6	338	638,4	611,7

Джерело: Узагальнено на основі постанов Кабінету Міністрів України про державне замовлення на закупівлю товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб за 2008–2018 рр., даних Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Як видно з табл. 4.2, бюджетні асигнування, визначені як державна підтримка книговидання, постійно збільшувалися, окрім 2009, 2011 і 2014 років, коли 2009 р. вони зменшилися на п'яту частину порівняно з 2008 р., в 2011-му — на чверть порівняно з 2008 і 2010-м роками, а в 2014-му — майже в два рази проти 2013-го року. Зростання розмірів підтримки відбувається нерівномірно, що обумовлено загальною економічною ситуацією в країні. Найбільше коштів державою виділялося у 2008, 2010, 2012, 2013, 2016 і 2018-му роках. У 2018-му році державна підтримка книговидання сягнула рекордної суми 611,7 млн. грн.

Найбільше підтримки надається видавничій справі з державного бюджету, а підтримка з місцевих бюджетів зазвичай складає трохи більше п'яти відсотків загального її розміру. Максимальні кошти на підтримку книговидання надавалися видавцям місцевими бюджетами в 2008, 2017 і 2018 роках.

Іншою формою державної підтримки видавничої справи в Україні є податкові пільги, перелік яких узагальнено та подано в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Податкові пільги з книговидання, визначені втратами доходів бюджету
за групами довідника податкових пільг

Код	Пільга	Класифікація державної допомоги згідно з нормами ЄС
11020188	Тимчасово, до 01.01.2015 р., звільняється від оподаткування прибуток видавництв, видавничих організацій, підприємств поліграфії, отриманий ними від діяльності з виготовлення на території України книжкової продукції, крім продукції еротичного характеру. Суми коштів, вивільнених у зв'язку з наданням податкових пільг, спрямовуються суб'єктом господарської діяльності — платником податків на переоснащення видавничо-поліграфічної бази, розроблення і запровадження новітніх технологій, розширення виробництва книжкової продукції в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	Інвестиційна допомога
11020279	Звільняється від оподаткування прибуток видавництв, видавничих організацій, підприємств поліграфії, отриманий ними від діяльності з виготовлення на території України книжкової продукції, крім продукції еротичного характеру	Операційна допомога селективного характеру для вітчизняних виробників
14010429	Звільняються від оподаткування операції з постачання бібліотеками, які перебувають у державній або комунальній власності або у власності всеукраїнських громадських організацій інвалідів, платних послуг з комплектування реєстраційно-облікових документів (квитків, формулярів), користування рідкісними, цінними довідниками, книгами (у т. ч. нічним абонементом), тематичного добору літератури за запитом споживача та надання тематичних, адресно-бібліографічних та фактографічних довідок	Операційна допомога селективного характеру для вітчизняних виробників

Продовження табл. 4.3

Код	Пільга	Класифікація державної допомоги згідно з нормами ЄС
14010435	Звільняються від оподаткування операції з постачання (передплати) періодичних видань друкованих засобів масової інформації та книжок (крім видань еротичного характеру), учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників вітчизняного виробництва, словників українсько-іноземної або іноземно-української мови, доставки таких періодичних видань друкованих засобів масової інформації на митній території України	Операційна допомога селективного характеру для вітчизняних виробників
14010460	Тимчасово, до 01.01.2015 р., звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з виконання робіт та постачання послуг суб'єктами підприємницької діяльності — резидентами України, які одночасно здійснюють видавничу діяльність, діяльність з виготовлення, розповсюдження книжкової продукції та виробництва паперу і картону. При цьому дохід такого суб'єкта підприємницької діяльності, отриманий від видавничої діяльності, діяльності з виготовлення, розповсюдження книжкової продукції та виробництва паперу і картону, має становити не менше 100 відсотків від загальної суми його доходу за перший звітний (податковий) період з часу створення такого суб'єкта підприємницької діяльності або не менше 50 відсотків від загальної суми його доходу за попередній звітний (податковий) рік	Операційна допомога селективного характеру для вітчизняних виробників

Закінчення табл. 4.3

Код	Пільга	Класифікація державної допомоги згідно з нормами ЄС
14010461	Тимчасово, до 01.01.2015 р., звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з виконання робіт та постачання послуг у видавничій діяльності, діяльності з виготовлення та розповсюдження видавництвами, видавничими організаціями, підприємствами поліграфії, розповсюджувачами книжкової продукції, виробленої в Україні, операції з виробництва та/або постачання паперу і картону, вироблених в Україні для виготовлення книжкової продукції, учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників українського виробництва, а також операції з постачання книжкової продукції, виробленої в Україні, крім реклами, послуг з розміщення матеріалів рекламного та еротичного характеру і видань рекламного та еротичного характеру	Операційна допомога селективного характеру для вітчизняних виробників
14010478	Тимчасово, до 01.01.2015 р., звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з постачання товарів, визначених пунктом «о» частини першої статті 19 Закону України «Про Єдиний митний тариф», переробникам, видавництвам і підприємствам поліграфії на території України	Операційна допомога селективного характеру для вітчизняних виробників

Джерело: Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (ост. зміни від 01.01.2018 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Останнє звертання 22.01.2018 р.) ; Довідник № 75/1 податкових пільг, що є втратами доходів бюджету, за станом на 01.07.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://i.factor.ua/ukr/info/sp-lgot/75-1/> (Останнє звертання 09.08.2017 р.).

З табл. 4.3 випливає, що лише одна категорія пільг сприяє модернізації та інвестуванню в галузь. Решта податкових пільг передбачає покриття виробничих витрат підприємств галузі (тобто операційна допомога, яка сприяє

доходності кожного суб'єкта господарювання). Відповідно, підвищення рівня фінансових показників цього виду діяльності має бути об'єктом постійного моніторингу в контексті визначення реального впливу на протидію кризовим явищам у галузі, зокрема шляхом оцінювання кількісних та якісних критеріїв функціонування. У табл. 4.4 нами узагальнено та систематизовано фактичні обсяги перерахованих вище податкових пільг (табл. 4.3) за 2011–2016 рр.

Таблиця 4.4

Суми податкових пільг, визначені втратами доходів бюджету протягом 2011–2016 рр., млн. грн

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
З податку на прибуток підприємств (без урахування 11020255, 11020284, 11020025), млн. грн	2898,4	3469,9	2471,1	2070,8		
у т. ч. сума податкових пільг з книговидання, млн. грн	48,5	45,2	37,7	33,8	×	×
Питома вага втрат з книговидання по податку на прибуток підприємств до загальної суми втрат з податку на прибуток, %	1,7	1,3	1,5	1,6	×	×
з ПДВ, млн. грн	41375,7	30271,4	26204,3	26742,3		
у т.ч. сума податкових пільг з книговидання, млн. грн	880,5	1066,8	986,8	699,4	637,2	752,1

Закінчення табл. 4.4

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Питома вага втрат з книгови-дання по ПДВ до загальної суми втрат з ПДВ, %	2,1	3,5	3,8	2,6		

Джерело: Дані узагальнені на основі даних Державної фіскальної служби України (форма № 2.1-В).

Зазначимо, що питома вага податкових пільг видавничій справі порівняно із загальним обсягом податкових пільг є незначною: у категорії податку на прибуток — 1,3–1,6%, а в обсязі пільг по податку на додану вартість — 2,1–3,8%. Зроблені узагальнення підтверджуються і результатами аналізу величини та динаміки усіх пільг у розрізі основних груп бюджетної класифікації (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Суми податкових пільг з книговидавання, визначені втратами доходів бюджету протягом 2011–2016 рр., тис. грн

Код	2011	2012	2013	2014	2015	2016
11020188	7827,1	×	×	×	×	×
11020279	40683,5	45169,8	37693,8	33776,7	×	×
14010429	360,5	319,8	7995,0	83,0	114,1	×
14010435	812692,5	968089,4	843856,3	607047,1	637104,8	752115,2
14010460	2571,0	4401,7	55939,4	2265,6	×	×
14010461	63498,4	84186,1	67121,7	86903,0	×	×
14010478	1418,3	9785,1	11903,7	3075,1	×	×

Джерело: Узагальнено на основі даних Державної фіскальної служби України (форма № 2.1-В).

Спираючись на фактичні дані щодо суми податкових пільг видавничій справі, доцільно відмітити, що вони засвідчують певною мірою несистемний та нерівномірний характер. Окрім того, у їх структурі найбільшу питому вагу мають такі, що пов'язані з операціями постачання (передплати) періодичних видань тощо (код 14010435), зокрема, у 2014 р. їх частка склала 82,8%. Водночас у ЄС допомога на розповсюдження періодичних видань взагалі вилучена з переліку допустимих виключень серед форм допомоги на підтримку культури та збереження культурної спадщини. Безумовно, при цьому не виключається можливість підтримки преси та періодичних видань за певних умов у контексті розвитку окремих галузей або видів економічної діяльності.

Стосовно обсягу та напрямів надання пільг змістовною для аналізу є інформація від 20 липня 2015 р. [511], яку від України в установленому порядку подано до СОТ, згідно з положеннями Угоди про субсидії та компенсаційні заходи (табл. 4.6). Зокрема, метою надання пільг книговиданню визначається «подолання кризи у цій сфері та забезпечення розвитку українського книговидання». До переліку звільнення від імпорتنних мит належать товари, що імпортуються для подальшого використання у книговиданні (наприклад, фарби, целюлоза, поліграфічні матеріали та обладнання) і не виробляються в Україні. Детальний перелік наведено у *пн.* 1 розд. 4 гл. XXI перехідних положень Митного кодексу України [254].

Розходження офіційної статистичної звітності (табл. 4.4 і 4.5) зі звітом до СОТ (табл. 4.6) пояснюються як інерційністю підготовки статистичних зведень за минулі періоди, так і потребами більш чіткого методичного забезпечення підготовки відповідної звітності, що у подальшому вимагає доопрацювання регуляторами порядку й процедур подання (уточнення) зазначеної інформації, оскільки потенційно може відбуватися спотворення конкурентних процесів у галузі (на ринках) у формі державної допомоги.

Таблиця 4.6

Узагальнена інформація щодо пільг книговидавництва в Україні за 2013–2014 рр.
згідно з поданням до СОТ, 2015 р.

№ п/п	Показник	2013	2014
1	Обсяг звільнення від оподаткування податком на прибуток підприємств, млн. грн	37,7	33,8
2	Обсяг звільнення від імпортного мита, млн. грн	4,1	3,4
3	Обсяг звільнення імпорту від оподаткування ПДВ, млн. грн	843,9	607,05
4	Обсяг звільнення від оподаткування ПДВ, млн. грн	3,8	2,3
5	Кількість назв книг та брошур, шт.	304	198
6	Загальний наклад, тис. прим.	1278,7	975,4

Джерело: Subsidies new and full notification pursuant to art. XVI:1 of the GATT 1994 and art. 25 of the agreement on subsidies and countervailing measures. The following notification, dated 15 July 2015, is being circulated at the request of the Delegation of Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=238424,237419,234802,231679,227988,227364,134131,133363,130395,117958&CurrentCatalogueIdIndex=7&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True (Ост. звертання 16.09.2017 р.).

З іншого боку, щодо міжнародного досвіду встановлення податкових пільг, то у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Ірландії, Італійській Республіці, Королівстві Норвегія, Французькій Республіці, Швейцарській Конфедерації надаються пільги з оподаткування видавничих витрат і гонорарів за майбутні книги (див. [10, С. 164]). Основним засобом податкових преференцій щодо підтримки книговидавництва та ЗМІ в країнах ЄС є зменшення ставки ПДВ. Це наочно ілюструють дані, наведені в Додатку К, табл. К.1.

З міжнародного досвіду випливає, що використання державних коштів для випуску книжкової продукції на різних етапах було актуальним для країн ЄС, де створено установи, подібні до Українського інституту книги (про це йтиметься нижче).

Як уже зазначалось, у зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [125] необхідно було запровадити низку регуляторних заходів, що мають забезпечити належне функціонування цієї системи після її повноцінного впровадження, а також відповідність поточних заходів підтримки суб'єктів господарювання вимогам нового Закону. Створення такої системи вимагає наявності переліку чинних або запланованих заходів підтримки суб'єктів господарювання, що можуть кваліфікуватися як державна допомога, а також національного реєстру державної допомоги, який є центральним елементом системи її регулювання.

Протягом перехідного етапу, передбаченого цим Законом, усі зацікавлені державні органи й установи повинні були отримати чітке розуміння критеріїв, за якими підтримка суб'єктів господарювання може розглядатися як державна допомога та потребує подальшої перевірки стосовно її чинності і відповідності міжнародним та європейським стандартам.

З набуттям чинності Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» АМКУ стало головним регуляторним органом у системі державної допомоги в Україні. З 2017 р. до обов'язків АМКУ додалася оцінка нових заходів державної підтримки з метою виявлення заходів державної допомоги, що не сумісні з вимогами нового Закону, та приведення чинних заходів державної допомоги у відповідність із Законом. Тобто АМКУ протягом певного періоду буде зобов'язаний забезпечити приведення національної системи контролю державної допомоги у відповідність із правилами державної допомоги ЄС. Закон передбачає, що АМКУ необхідно подати повідомлення про всі чинні заходи державної допомоги протягом року після набуття Законом чинності. Зазначене можна вважати певним викликом, адже наявні

на сьогодні дані не дозволяють АМКУ спрогнозувати обсяги таких заходів для економіки країни. Крім того, немає впевненості, що надавачі державної допомоги (державні установи) зможуть адекватно оцінити масштаби їхнього втручання в ринок.

Мета державної допомоги видавничій справі — здешевлення вартості української книжкової продукції та модернізація виробничих потужностей за рахунок наданих податкових пільг. Сьогоднішня система державної підтримки видавничої справи характеризується як недостатніми фінансовими ресурсами, так і незадовільною ефективністю їх використання: у 2016 р. річний тираж книг в Україні становив приблизно 49,0 млн. прим., або трохи більше однієї книги у розрахунку на одного жителя країни, у той час як в країнах ЄС на одного жителя видається від 6 до 8 книг на рік [33; 256].

4.3.2. Особливості реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» в системі формування і реалізації інформаційної та культурної політик

На початку 1990-х рр. в Україні видавалося заледве три книги на одного жителя країни, і цей показник невпинно зменшувався. Це стало однією з вагомих причин прийняття у 1995 р. Державної програми розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 р. [356]. Результатом успішної реалізації заходів, передбачених програмою, у 2000 р. мало відбутися зростання кількості виготовлюваних книг до семи примірників на одного громадянина України.

У 1995 р. також була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про хід виконання Державної програми розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року» від 28.12.1995 р. № 1057 [303]. Цим документом передбачалося, що з 1996 р. випуск соціально значущих видань для забезпечення загальнодержавних потреб здійснюється за єдиною Національною програмою, яка щорічно формується і реалізується Мі-

ністерством у справах преси та інформації¹⁰ як державним замовником на підставі обгрунтованих заявок і пропозицій заінтересованих міністерств, відомств, наукових установ, творчих спілок й інших громадських організацій.

У 2005 р. Державним бюджетом України не передбачалося фінансування програми під назвою «Програма випуску соціально значущих видань». Натомість Законом «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік та інших законодавчих актів України» від 25.03.2005 р. № 2505-IV затверджено нову програму «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» (код 1701110), яка визначає розмір фінансування, виходячи з наявних можливостей державного бюджету [122].

З 2017 р. у Державному бюджеті України було передбачено фінансування нової програми «Забезпечення діяльності Українського інституту книги, випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» (код 1801560) [124]. Тепер за новою бюджетною програмою кошти використовуються для поповнення фондів бібліотек України книжковою продукцією, забезпечення рівного доступу населення до сучасної української літератури та зарубіжної літератури українською мовою, популяризації української літератури на міжнародному рівні, сприяння максимальному задоволенню культурно-освітніх потреб населення України та закордонних українців у вітчизняній книжковій продукції і спрямовуються на:

1) забезпечення випуску та доставки: видань для дітей та юнацтва; творів класиків української літератури та сучасних українських авторів; творів видатних зарубіжних авторів; науково-популярних видань; видань мовами національних меншин України; перекладів творів українських авторів іноземними мовами; видань військово-патріотичного спрямування; довідкових та інформаційних видань (енциклопедії, довідники, словники); видань, створених в аудіоформаті з можливістю адаптації у спеціальний цифровий формат

---

¹⁰З 2000 р. — Державний комітет телебачення і радіомовлення України.

для осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією; видань, надрукованих рельєфно-крапковим шрифтом (шрифтом Брайля);

2) створення цифрової бібліотеки: придбання технічних засобів (сканерів, комп'ютерної техніки, серверів (електронний каталог, файловий, резервного копіювання, фаєрвол-шлюз сервер); розроблення (створення) програмного забезпечення; створення та забезпечення підтримки сайта цифрової бібліотеки; забезпечення відповідності книг у цифровій бібліотеці вимогам щодо доступності осіб з порушеннями зору та слуху (у тому числі використання форматів *Word.doc*, *TXT*, текстового опису графічних та аудіовізуальних творів)» [299].

Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» є формою державної підтримки видавничої діяльності, разом з наданням податкових пільг видавцям і книгорозповсюджувачам [195]. Сама програма досі формується відповідно до вимог Закону України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» з урахуванням особливостей, передбачених статтею 26-1 Закону України «Про видавничу справу» [118; 120], хоча Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» від 22.12.1995 р. № 493/95-ВР [123] втратив чинність 20 квітня 2014 р. у зв'язку з прийняттям Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 р. №1197-VII [133], що, у свою чергу, втратив чинність з 1 квітня 2016 р. після прийняття Закону України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII [146].

У 2005–2016 рр. головним розпорядником бюджетних коштів і відповідальним виконавцем бюджетної програми «Українська книга» був Держкомтелерадіо [298; 300], а з 2017 р. став Український інститут книги, що належить до сфери управління Міністерства культури України (Мінкультури) [121; 127; 299; 341].

За допомогою засобів функціонального моделювання представимо порядок реалізації бюджетної програми «Українська книга». Для цього сформуємо вихідні дані для створення функціональної моделі забезпечення

реалізації бюджетної програми (табл. 4.7), що опишемо за аналогією, як це було зроблено в п. 1.3.

Таблиця 4.7

Вихідні дані для розроблення функціональної моделі IDEF0 реалізації бюджетної програми «Українська книга»¹¹

Складова частина	Пояснення
Мета моделювання	Розробити функціональну модель IDEF0 підтримки прийняття рішень у процесі забезпечення реалізації програми «Українська книга»
Точка зору	Експертної ради та розпорядника бюджетних коштів
Цільова аудиторія моделі	Експертна рада члени, якої повинні розуміти принципи функціонування бюджетної програми у цілому та приймати оптимальні рішення й виробляти на їх основі заходи для її виконання; інші зацікавлені особи, чії ролі та обов'язки у цьому процесі необхідно визначити

Джерело: Складено автором.

Реалізація бюджетної програми «Українська книга» — сукупність підпроцесів, що виконують у визначеному порядку для перетворення вхідних інформаційних, енергетичних і фінансових потоків у вихідні з іншими властивостями. Процес протікає відповідно до директив на керування його підпроцесами. Директиви формулюються на основі мети діяльності (виконати бюджетну програму).

Для досягнення визначеної мети будуюмо контекстну діаграму найвищого рівня А-0 функціональної моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми та один рівень її декомпозиції. Дерево вузлів (рис. 4.9), перелік функцій і об'єктів з поясненнями є вихідними для їх створення.

¹¹У вихідних даних «Межі функціональної моделі (контекст)», «Технологія моделювання» та «Програмне забезпечення» не наводяться оскільки вони аналогічні наведеним в табл. 1.8.

Кожен блок на діаграмах IDEF0 (рис. 4.10 і 4.11) перетворює входи у виходи під дією керування за допомогою механізмів.

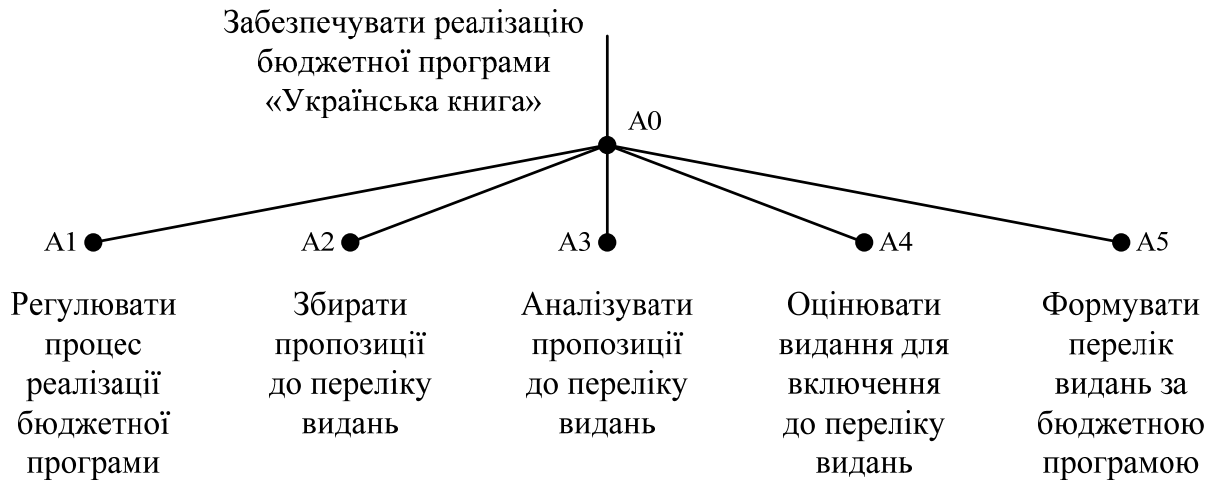

Рис. 4.9. Ієрархія блоків функціональної моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»

Джерело: Складено автором.

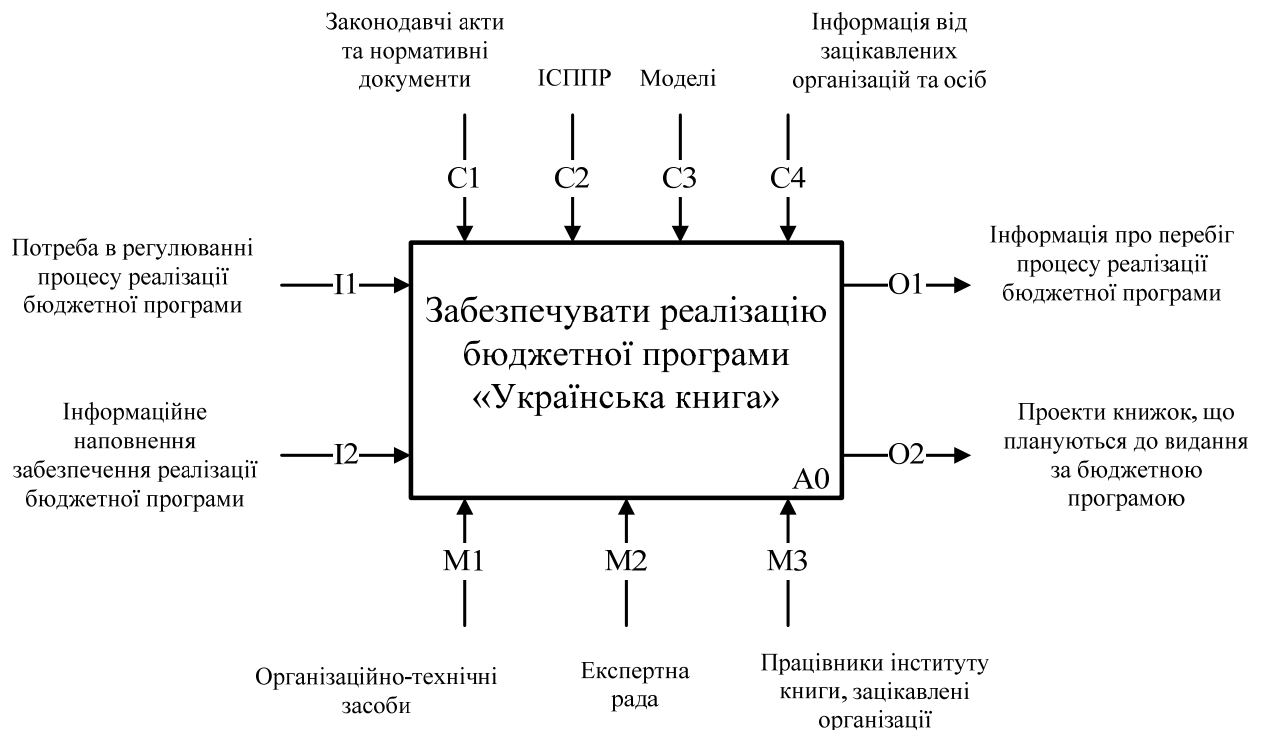

Рис. 4.10. Контекстна діаграма моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»

Джерело: Складено автором.

На рис. 4.11 наведено декомпозицію першого рівня контекстної діаграми функціональної моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга».

Будуючи декомпозиції інших рівнів, слід зосередити увагу на діях членів експертної ради. Через це отримаємо значну кількість діаграм другого і третього рівнів, що описують окремі випадки, а не інформаційну технологію забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга» в загальному.

Предметно розглянемо перелік функцій, що зображені блоками на діаграмі моделі IDEF0 забезпечення реалізації програми (рис. 4.11).

Блок А1. Регулювати процес реалізації бюджетної програми. Порядок реалізації бюджетної програми «Українська книга» й критерії відбору книжкової продукції за даною програмою, механізм доставки видань та здійснення контролю за виконанням договорів про випуск книжкової продукції, а також перелік документів, що підтверджують фактичні витрати на доставку книжкової продукції, розробляються розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня, яким сьогодні є Державна установа «Український інститут книги», та затверджуються головним розпорядником бюджетних коштів і відповідальним виконавцем бюджетної програми, тобто центральним органом виконавчої влади, котрий забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, — Мінкультури України.

Блок А2. Збирати пропозиції до переліку видань. До переліку книжкових видань, передбачених до випуску за програмою «Українська книга», включаються видання, що: висвітлюють актуальні теми в контексті сучасних проблем державотворення та історії України; сприяють розвитку культури, освіти і науки, зміцненню науково-технічного та інвестиційного потенціалу держави; інтеграції України до європейського та світового співтовариства; вихованню молоді; задовольняють читацький попит відповідно до даних бібліотек України; аудійовані у спеціальному цифровому форматі для незрячих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією або надруковані рельєфно-крапковим шрифтом для незрячих, а також видання, присвячені пам'ятним датам [118].

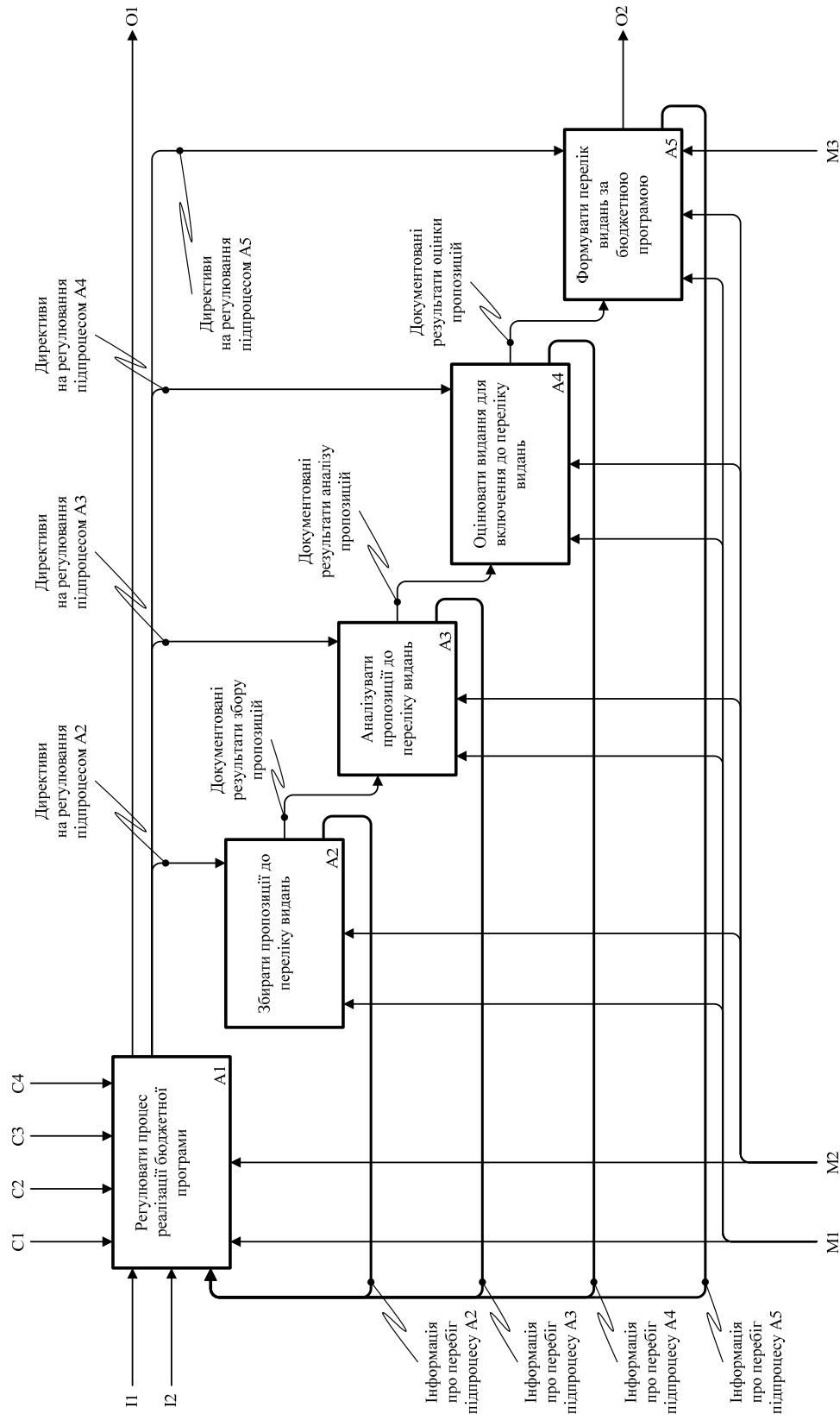

Рис. 4.11. Декомпозиція першого рівня контекстної діаграми моделі IDEFO забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»

Джерело: Складено автором.

Свого часу Держкомтелерадіо визначив, що перелік видань, передбачених до випуску за програмою «Українська книга», формується за такими тематичними розділами: видання для дітей та юнацтва; твори класиків української літератури та сучасних українських авторів (у тому числі твори лауреатів Національної премії ім. Тараса Шевченка, за які вони отримали премію); твори видатних зарубіжних авторів (у перекладі державною мовою); науково-популярні видання, довідкові та інформаційні видання (енциклопедії, довідники, словники тощо); видання мовами національних меншин України; переклади творів українських авторів іноземними мовами; видання військово-патріотичного спрямування [261].

Блок А3. Аналізувати пропозиції до переліку видань. Пропозиції до проекту переліку видань на наступний рік приймаються розпорядником бюджетних коштів від видавців з 1 лютого до 1 липня включно. У пропозиціях зазначаються: відомості про авторів та інших осіб, які братимуть участь у створенні видання; назва видання з короткою анотацією; мови, якими пропонується випускати видання; обсяг видання (зазначається в обліково-видавничих та умовно-друкарських аркушах); тираж видання; стан підготовки видання до випуску; орієнтовна вартість тиражу видання. До пропозицій додаються такі документи: технічні параметри; плановий кошторис витрат; оригінал або нотаріально завірена копія документа (документів), що підтверджує наявність у видавця виключного майнового права на використання твору; копія свідоцтва про внесення видавця до Державного реєстру України видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції або його дублікат; документи, що підтверджують платоспроможність видавця.

Видавці подають розпоряднику бюджетних коштів заявки на випуск видань, які відповідають сформованим тематичним розділам, але не більше трьох таких заявок на випуск видань на один тематичний розділ. До розгляду

не приймаються: заявки на випуск видань, не передбачених тематичними розділами, а також на перевидання книг, випущених у попередні роки, за винятком тих, які не представлені у достатній кількості в бібліотечних фондах України; заявки на випуск багатотомних видань. Багатотомні видання можуть включатися до переліку видань на виконання актів Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України.

Розпорядник бюджетних коштів на підставі прийнятих від видавців пропозицій та заявок за результатами аналізу даних читацього попиту, сформованого бібліотеками України, здійснює попередній відбір видань для випуску за програмою.

Блок А4. Оцінювати видання для включення до переліку видань. Тематичну та змістовну оцінку включених до проекту переліку видань здійснює експертна рада з формування переліку книжкових видань, передбачених до випуску за програмою «Українська книга», створена розпорядником бюджетних коштів. Склад експертної ради та положення про неї затверджуються наказом розпорядника бюджетних коштів.

Експертні ради діють на засадах колегіальності та неупередженості своїх членів. Членство в експертній раді не повинно створювати протиріч між інтересами потенційних державних замовників і видавців, а також впливати на об'єктивність та неупередженість прийняття рішень щодо вибору видань.

Блок А5. Формувати перелік видань за бюджетною програмою. З урахуванням висновків експертної ради щодо проведеної оцінки видань розпорядник бюджетних коштів готує пропозиції до проекту переліку книжкових видань на наступний рік за бюджетною програмою «Українська книга».

Після затвердження Державного бюджету України на відповідний рік, визначення обсягів фінансування за програмою розпорядник бюджетних коштів вносить на розгляд експертної ради доопрацьований перелік видань. З урахуванням її висновків перелік видань схвалюється й затверджується рішенням розпорядника бюджетних коштів. Текст затвердженого переліку

видань оприлюднюється на офіційному веб-сайті розпорядника бюджетних коштів, в офіційних друкованих виданнях, на інформаційних стендах або будь-яким іншим способом.

Розглянемо детальніше перелік об'єктів, що позначені стрілками на діаграмах моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга» (див. рис. 4.10 і 4.11).

Перелік функцій об'єктів керування, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»:

C1 — Законодавчі акти та нормативні документи тощо. Обмежувальна і керівна інформація. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга», затверджується Кабінетом Міністрів України. Сьогодні діє порядок, затверджений Урядом у серпні 2017 р. [299]. Порядок формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження визначається відповідною постановою Кабінету Міністрів України [301] і наказом Держкомтелерадіо [261]¹²;

C2 — ІСППР. Керівна інформація. Інтелектуальна система підтримки прийняття рішень у процесі реалізації бюджетної програми;

C3 — Моделі. Описова інформація. Результати моделювання процесу виконання програми; вивчення потреби у виданнях; формування переліку видань;

C4 — Інформація від зацікавлених організацій та осіб. Керівна інформація. Заявки на випуск видань від бажаючих взяти участь у програмі. Завуваження, рекомендації та запитання, що надходять від споживачів продукції, що видається за програмою.

Перелік функцій входів, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»:

---

¹²Незважаючи на ухвалення Закону України «Про публічні закупівлі» [146], ці нормативно-правові акти усе ще залишаються чинними.

I1 — Потреба в регулюванні процесу реалізації бюджетної програми. Описова інформація. Інформація про забезпеченість бібліотек та інших організацій відповідною продукцією;

I2 — Інформаційне наповнення забезпечення реалізації бюджетної програми. Описова інформація. Результат процесу створення інформаційного наповнення процесу відбору видань.

Перелік функцій механізмів, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»:

M1 — Організаційно-технічні засоби. Включають матеріально-технічне забезпечення (зокрема персональні комп'ютери, програмне забезпечення, канцелярські товари тощо);

M2 — Експертна рада. Представники наукових установ, творчих спілок, бібліотек, всеукраїнських громадських організацій, поліграфічних, книготорговельних підприємств (за їх згодою) і самого розпорядника бюджетних коштів;

M3 — Працівники Українського інституту книги, зацікавлені організації. Працівники інституту книги, інші зацікавлені особи. Іншими зацікавленими особами можуть бути представники громадських організацій та суб'єктів видавничої справи, видання яких приймають участь в експертному відборі.

Перелік функцій виходів, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»:

O1 — Інформація про перебіг процесу реалізації бюджетної програми. Інформація про процес відбору видань для включення до переліку;

O2 — Перелік книжок, що плануються до видання за бюджетною програмою. Затверджений остаточний перелік видань.

Коротко охарактеризуємо проміжні входи (керування) та виходи, що зображені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 забезпечення реалізації бюджетної програми «Українська книга»:

Керування «**Директиви на керування процесом А2 (А3, А4, А5)**». Обмежувальна й керівна інформація. Результати прийняття рішень експертною радою та розпорядником бюджетних коштів;

Вихід «**Інформація про перебіг процесу А2 (А3, А4, А5)**». Описова інформація. Надходить від кожного підпроцесу реалізації бюджетної програми. На її основі приймають рішення про припинення виконання підпроцесу та переходу до наступного;

Інформація про перебіг процесу А2. Попередній відбір книжкових видань для випуску за програмою. Формальна перевірка пропонованих видань на відповідність встановленим вимогам;

Інформація про перебіг процесу А3. Розгляд експертною радою усіх прийнятих до розгляду книжкових видань. Формування пропозицій до проекту переліку книжкових видань на наступний рік з урахуванням висновків експертної ради;

Інформація про перебіг процесу А4. Розгляд експертною радою доопрацьованого проекту переліку видань;

Інформація про перебіг процесу А5. Схвалення та затвердження розпорядником бюджетних коштів переліку видань, що будуть випущені за програмою, з урахуванням висновків експертної ради. Тут завершується один цикл виконання бюджетної програми й розпочинається наступний.

Тираж видавничої продукції, випущеної за державним замовленням, безоплатно передається відповідно до розподілу, що здійснюється розпорядником бюджетних коштів з попереднім вивченням потреби, для поповнення фондів публічних і спеціальних бібліотек державної й комунальної форми власності, для посольств та українських громад за кордоном, громадських організацій, національних культурних товариств,

органам державної влади та використовується для задоволення загальнодержавних і суспільних потреб [118].

У 2013–2016 рр. за бюджетною програмою «Українська книга» було виготовлено значну кількість соціально значущих видань. Загальні характеристики виконання програми наведено в Додатку К, табл. К.2.

Останній аудит Рахунковою палатою України ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Держкомтелерадіо на випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга», показав, що «спрямування коштів з державного бюджету на випуск книжкової продукції та їх використання у 2014–2015 рр. у загальній сумі 67236,5 тис. грн так само, як і в попередні роки здійснювалося без належних розрахунків та обґрунтувань потреби, нормативного визначення відповідних критеріїв, часто суб'єктивно..., переважна більшість пропозицій і рекомендацій Рахункової палати за результатами попереднього контрольного заходу Держкомтелерадіо не врахована. Більшість виявлених у ході попереднього аудиту порушень і недоліків не усунено та не виправлено. Як результат, вони набули системного характеру, що не сприяє розвитку книговидавництва в Україні» [312]. Це стало однією з причин створення Українського інституту книги та передачі функцій виконання державного замовлення від Держкомтелерадіо до Українського інституту книги [121; 127].

З огляду на міжнародний досвід доцільно зазначити, що використання державних коштів для випуску книжкової продукції на різних етапах було актуальним для країн ЄС, де також функціонують установи, подібні до Українського інституту книги (Додаток К, табл. К.3).

Метою діяльності Українського інституту книги є:

підтримка книговидавничої справи;

популяризація читання;

стимулювання перекладацької діяльності;

популяризація української літератури в світі [127].

Предметом діяльності Українського інституту книги є створення організаційних, адміністративних та культурологічних умов для перетворення вітчизняної видавничої справи на культурну індустрію європейського зразка, формування єдиного книжкового ринку в країні, забезпечення за допомогою вітчизняної книги вільного доступу громадян України до всіх сфер сучасних знань, відродження культури читання [127].

Український інститут книги на підставі делегованих повноважень здійснює такі функції:

створення і реалізація проектів та програм популяризації української літератури в Україні та за кордоном;

фінансування перекладів української літератури іншими мовами та іноземної літератури українською мовою;

реалізація національно-культурних державних цільових програм, пов'язаних з популяризацією української книговидавничої продукції в Україні та за кордоном, підтримкою книговидавничої справи, бібліотек і бібліотечної справи, популяризацією читання, створенням перекладів тощо;

організація та проведення конкурсів для визначення літературних творів, що отримують фінансування для їх видання за бюджетними програмами випуску книжкової продукції;

реалізація бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» та інших бюджетних програм у сфері книговидання;

фінансування видання українських книг на умовах часткової участі держави та розподілу грошових зобов'язань з приватними замовниками видавничої продукції;

координація та організація національних і міжнародних заходів, виставок, ярмарків, семінарів, конференцій тощо;

реалізація програм резиденцій для митців;

ініціювання науково-дослідних проєктів, здійснення моніторингу та експертизи, спрямованих на прогнозування напрямів розвитку книговидавничої сфери;

підтримка українських та іноземних видавництв, що видають книги українською мовою (консультації стосовно дотримання законодавства, допомога в одержанні необхідних ліцензій, інформування про наявні програми фінансування та іншої підтримки їхньої діяльності);

виконання окремих заходів програми діяльності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, з розвитку культури, виконання яких доручено органом управління;

координація діяльності суб'єктів видавничої справи, сприяння налагодженню ефективних комунікаційних зв'язків між видавцями вітчизняної книги та читачами;

розроблення заходів з популяризації вітчизняної книговидавничої продукції, співпраця із засобами масової інформації в питаннях популяризації читання, української книги, вітчизняної видавничої продукції;

здійснення заходів, спрямованих на розвиток мереж розповсюдження вітчизняної видавничої продукції та перетворення книгарень на центри популяризації вітчизняної видавничої продукції та читання;

створення і підтримка електронних ресурсів для популяризації української літератури;

виконання інших завдань, покладених на Український інститут книги законами, актами Кабінету Міністрів України, Президента України та органу управління [127].

Разом із передачею функції державного замовлення від Держкомтелерадіо до Українського інституту книги [121] постає питання одночасного підвищення ефективності витрачання державних коштів і дотримання законодавства у сфері державної допомоги. Ураховуючи, що з 2017 р.

формування переліку книжкових видань, передбачених до випуску за бюджетними програмами випуску книжкової продукції, має здійснювати Український інститут книги в порядку та відповідно до критеріїв, встановлених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури й мистецтв [118], цілком актуальним має бути широкий фаховий і публічний дискурс з питань забезпечення належної організації з відбору видань для їх наступної закупівлі за бюджетні кошти програми «Українська книга».

Поза тим, вищезгаданий аудит Рахункової палати України показав, що у затвердженому Держкомтелерадіо Порядку реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» [261] визначено критерії відбору видань, які за своїм змістом є не критеріями, а напрямками випуску книжкової продукції. Як наслідок, відсутність чітких критеріїв відбору видань закладає ризики прийняття Експертною радою не завжди об'єктивних рішень і включення до переліку за бюджетною програмою видань, які за своїм змістом не відповідають її ісуті. Тобто механізм відбору книжкових видань за бюджетною програмою, що існував дотепер, містив «елементи формального підходу, непрозорості, ризики упередженості та суб'єктивізму у прийнятті рішень при формуванні Переліку видань», що видавалися коштом Державного бюджету [312].

Наказ Держкомтелерадіо «Про затвердження Порядку реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» від 08.11.2012 р. № 313 [261] наводить наступний їх перелік:

задоволення читацького попиту, сформованого за даними бібліотек України;

на виконання актів Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України;

видання до пам'ятних дат;

актуальність і новизна теми в контексті сучасних проблем українського державотворення та історії України;

сприяння розвитку національної культури українського народу, зміцненню його духовності й моралі, утвердженню національної ідеї;

збагачення суспільства національними, світовими надбаннями в економічній, політичній та духовній сферах;

висвітлення життя та діяльності видатних постатей в українській історії, культурі, науці;

задоволення інтересів соціально незахищених груп населення.

Необхідно відзначити, що вищеперелічені критерії діють досі, адже Український інститут книги не розробив, а Мінкультури України, відповідно, не затвердило нових.

4.3.3. Шляхи подальшого удосконалення методологічних і практичних засад реалізації програми «Українська книга»

Однією з основних претензій, які до реалізації бюджетної програми «Українська книга» Держкомтелерадіо, висували Рахункова палата [312] та Державна аудиторська служба України [154] за результатами перевірок ефективності використання коштів державного бюджету, була потреба в удосконаленні критеріїв відбору видань, що включаються до програми «Українська книга» та фінансуються за рахунок бюджетних коштів. Тому для проведення подальшого аналізу та отримання можливості внесення пропозицій з удосконалення порядку раціонального використання бюджетних коштів необхідно визначитися, що є критеріями відбору у нашому випадку. *Критерій відбору видань* — певна властивість або характеристика книжкового видання, встановлена, щоб оцінювати загальну відповідність видання програмі «Українська книга».

Оскільки оцінку та відбір видань згідно з Порядком формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження

[301] здійснює Експертна рада, слід більш детально розглянути вимоги до таких критеріїв. Вид даних критеріїв залежить від класу оцінюваних систем. Якщо спробувати узагальнити вимоги, які висуваються до системи критеріїв експертних оцінок, то набір критеріїв має бути повним, охоплювати всі основні аспекти, завдання і додавання нових критеріїв не повинно впливати на результати вибору варіантів. Окрім того:

зміст кожного критерію має бути зрозумілим й однозначним для особи, яка приймає рішення, та експерта, що оцінює варіанти;

система критеріїв повинна бути незалежною, тобто оцінка, присвоєна кожному варіанту за даним критерієм, залишатися незмінною при оцінюванні даного варіанту за іншим критерієм;

критерії повинні бути критичними до параметрів, за порівняно невеликих змін параметра критерій, що відображає його, має помітно змінюватися;

критерії повинні мати фізичний сенс і визначатися кількісною мірою, усі розмірні критерії слід привести до безрозмірних показників.

Коли звернутися до Закону України «Про публічні закупівлі» [146], відповідно до вимог якого має формуватися програма «Українська книга», то окреслюється декілька критеріїв, котрі слід урахувати при проведенні публічних закупівель. У ст. 16 закону, зокрема, наведено кваліфікаційні критерії, до яких відносяться: *наявність обладнання та матеріально-технічної бази; наявність працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід; наявність документально підтвердженого досвіду виконання аналогічного договору* [146]. Стаття 28 цього закону роз'яснює, що основним критерієм оцінки тендерних пропозицій є *ціна*; у разі здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг, що виробляються, виконуються чи надаються за окремо розробленою специфікацією (технічним проектом) можливі інші критерії оцінки [146]. Оскільки на видання, що випускаються за бюджетною програмою «Українська книга», розробляється

технічне завдання [347], то при оцінюванні їх відповідності програмі потрібно враховувати й інші критерії.

Перелік додаткових чинників формування критеріїв подано в матеріалах перевірки ефективності використання коштів державного бюджету Держкомтелерадіо, проведеної свого часу Державною фінансовою інспекцією (Держфінінспекцією) України¹³. Це зокрема:

не налагоджено ефективної системи збору та врахування інформації про *читацький попит* як на етапі формування Програми, так і під час розподілу виготовленої книжкової продукції... як одного із головних критеріїв формування програми «Українська книга»;

розробити та затвердити окремий Порядок... розгляду та оцінки *змістовної частини видань* при формуванні проекту переліку книжкових видань для включення до програми;

забезпечити всебічне висвітлення у протоколах засідань Експертної ради процедури розгляду, оцінки *актуальності, тематичної спрямованості та соціальної значущості* видань при формуванні проекту переліку книжкових видань для включення до програми [154].

Коли узагальнити вищеперераховані зауваження відповідних контролюючих органів та врахувати, що неможливо оцінювати будь-яку інформаційну продукцію (у тому числі й книжкові видання), якщо не говорити про авторські та суміжні права, отримаємо наступний перелік критеріїв (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Перелік критеріїв відбору видань для програми «Українська книга»

№	Критерій
1	Автор (авторський колектив, упорядник) видання заявленого для включення до Програми

¹³з 2015 р. — Державна аудиторська служба України

Закінчення табл. 4.8

№	Критерій
2	Актуальність заявленого видання
3	Соціальна значущість видання
4	Тематична спрямованість видання
5	Задоволеність читацького попиту
6	Ціна видання заявленого для включення до Програми
7	Наявність обладнання та матеріально-технічної бази в суб'єкта видавничої справи, що подавав заявку на випуск видання за Програмою
8	Наявність працівників відповідної кваліфікації в суб'єкта видавничої справи, що подавав заявку на випуск видання за Програмою

Джерело: Розроблено автором.

Наведені в табл. 4.8 критерії відбору видань до програми «Українська книга» повністю відповідають вимогам до критеріїв експертних оцінок, перерахованих вище.

Наступним кроком стало визначення шкали оцінювання видань. У нашому випадку *експерт* — це особа, включена до експертної ради з формування проекту Переліку видань, яка завдяки своїм знанням і досвіду є достатньо компетентною, що дає їй змогу оцінювати та відбирати книжкові видання для включення до проекту Переліку видань відповідно до встановлених критеріїв відбору. Відповідно, *експертна оцінка* — це метод оцінювання експертами заявлених суб'єктом видавничої справи книжкових видань згідно з встановленими критеріями відбору книжкової продукції за допомогою балів.

Процес експертних оцінок дозволяє кількісно порівняти заявлені видання, підвищити ефективність ухвалення рішення і зменшити міру ризику цього процесу. Рациональне використання інформації, отриманої від

експертів, можливе за умови перетворення її у форму, зручну для подальшого аналізу, спрямованого на підготовку і прийняття рішень.

Залежно від специфіки експертного опитування, об'єкта дослідження і використовуваної методики оброблення експертних даних оцінки експертів можуть мати різну шкалу вимірювання (табл. 4.9).

Таблиця 4.9

Класифікація шкал вимірювання

Шкала	Характеристики	Приклади
Умовні		
Найменувань	Об'єкти класифіковані, а класи позначені номерами. Те, що номер одного класу більший або менший за інший, ще нічого не говорить про властивості об'єктів, за винятком того, що вони різняться. Тому шкалу найменувань часто називають шкалою класифікації. У ній відсутні поняття масштабу і початку відліку.	номери книг у покажчиках
Порядкова	Відповідні значення чисел, привласні предметам, відображають кількість властивості, що належить предметам, рівні різниці чисел означають рівні різниці в кількостях властивостей. Шкала порядку широко використовується при експертному оцінюванні для упорядкування об'єктів. Числа в шкалі визначають порядок проходження об'єктів і не засвідчують, наскільки або в скільки разів один об'єкт переважає інший. У цій шкалі також відсутні поняття масштабу і початку відліку.	номери етапів аналізу

Закінчення табл. 4.9

Шкала	Характеристики	Приклади
Метричні		
Інтервальна	Існує одиниця вимірювання, за допомогою якої можна не лише упорядкувати, але й приписати предметам числа так, щоб рівні різниці чисел відображали рівні відмінності в кількостях вимірюваної властивості. При експертному оцінюванні шкала інтервалів застосовується для оцінки корисності об'єктів. Основною	календарний час
Інтервальна	властивістю її є рівність інтервалів. Інтервальна шкала може мати довільні точки відліку і масштаб. Нульова точка інтервальної шкали довільна і не вказує на відсутність властивості.	
Відношень	Числа, присвоєні предметам, володіють всіма властивостями об'єктів інтервальної шкали, але, окрім цього, на шкалі існує абсолютний нуль. Значення «нуль» свідчить про відсутність оцінюваної властивості. Відношення чисел, присвоєних у вимірюванні, відображають кількісні відношення вимірюваної властивості. Шкала відношень є окремим випадком шкали інтервалів при виборі нульової точки відліку.	час виконання етапів підготовки видання

Джерело: Складено на основі Корнилов И. К. Методы научного и инженерного творчества / И. И. Корнилов. — М.: Изд-во Москов. гос. ун-та печати, 1998. — С. 22–36, 85–100; Бичківський Р. Основи метрологічного забезпечення / Р. Бичківський, В. Зорій, П. Столярчук. — Львів : Вид-во Держ. ун-ту «Львів. політехніка», 1999. — 180 с.

Для наших потреб найприйнятнішою є *порядкова* шкала.

Результати експертного оцінювання зазвичай виражаються в балах. Бальна порядкова шкала необхідна для призначення оцінюваним об'єктам кількісних характеристик, що є мірою вираженості певної ознаки. Число

градацій шкали визначається можливістю якісної характеристики кількісних градацій. Для забезпечення можливості розрізняти градації шкали оцінки будь-якої ознаки необхідно дати експертам опис, де відзначено характерні особливості градації, котрі дозволяють достатньо чітко відрізняти градацію від тих, які межують з нею, і такі, що характеризують ступінь інтенсивності оцінюваної ознаки.

Сукупність якісних описів шкали повинна відповідати наступним вимогам:

загальноживаність — поширеність, звичність для експерта;

однозначність — близьке тлумачення різними експертами;

розрізнення — можливість розрізняти ознаки за усіма градаціями;

достатність — число градацій шкали забезпечує необхідну точність результату.

Для експертних оцінок якісних ознак доцільно користуватися шкалами з непарним числом градацій, в яких, окрім нижнього та верхнього рівнів, є середній (задовільний).

Для комплексної оцінки широко застосовують п'ять і сім градацій.

Відповідно до наведених умов укладено шкалу оцінювання за критеріями відбору заявлених видань (табл. 4.10).

Для більшої наочності властивостей оцінюваних критеріїв (табл. 4.8) за кожною з обраних градацій, наведених у табл. 4.10, експертам можуть бути запропоновані додаткові характеристики, що унаочнюють ступінь прояву даного критерію (див. табл. 4.11).

Щодо обґрунтування кількості залучених експертів для оцінювання та відбору видань. Необхідна кількість їх відбирається виходячи з наступних міркувань. Чисельність групи не повинна бути малою, оскільки в цьому випадку втрачається сенс формування експертних оцінок, визначених групою фахівців. Крім того, на групові експертні оцінки значною мірою впливатиме оцінка кожного експерта.

Таблиця 4.10

Шкала оцінювання за критеріями відбору заявлених видань
для програми «Українська книга»

Града-ція	Бал	Якісна оцінка видання
5	5	дуже бажане для включення до Програми
4	4	бажане для включення до Програми
3	3	складно визначити бажане чи небажане для включення до Програми
2	2	небажане для включення до Програми
1	1	українське небажане для включення до Програми

Джерело: Розроблено авторами.

При збільшенні групи експертів хоча й усуваються ці недоліки, але з'являється небезпека виникнення нових. Так, за умов дуже великої кількості експертів оцінка кожного з них окремо майже не впливає на групову оцінку. При цьому зростання чисельності експертної групи далеко не завжди тягне за собою підвищення достовірності оцінок. Часто розширення групи експертів можливе лише за рахунок недостатньо кваліфікованих фахівців, що може призвести до зниження достовірності групових оцінок. Одночасно із зростанням числа експертів збільшуються труднощі, пов'язані з обробленням результатів оцінювання.

Аналіз практичної діяльності експертних груп дозволяє рекомендувати включення до експертної групи 7–15 експертів. Верхня межа кількості експертів залежить від часу та коштів, закладених на проведення експертизи, кількості потенційних експертів, можливості залучення їх до роботи тощо.

Таблиця 4.11

Ступінь прояву критеріїв відбору видань для програми «Українська книга»

Ба-ли	Якісна оцінка видання	Критерії відбору видань							
		автор	актуальність	соціальна значущість	тематична спрямованість	задоволеність читачького попиту	ціна видання	наявність обладнання та матеріально-технічної бази	наявність працівників відповідної кваліфікації
5	Дуже бажане для включення до Програми	широко відомий	виключно актуальне	вітчизняний та іноземний читач	зміст повністю відповідає програмі	погано	обгрунтована та підтверджена	достатні	достатні
4	Бажане для включення до Програми	відомий	імовірно актуальне	кожен читач держави	зміст відповідає програмі	незадовільно	обгрунтована	власні ресурси	власні ресурси
3	Складно визначити бажане чи небажане для включення до Програми	популярний	на даний момент актуальне	читач певного фаху	зміст не повністю відповідає	задовільно	розрахована, але не обгрунтована	у межах звичних можливостей	у межах звичних можливостей

Закінчення табл. 4.11

		Критерії відбору видань							
Якісна оцінка видання	автор	актуальність	соціальна значущість	темагічна спрямованість	задоволеність читачького попиту	ціна видання	наявність обладнання та матеріально-технічної бази	наявність працівників відної кваліфікації	
2	Небажане для включення до Програми	відомий цільовій аудиторії	менше актуальне	читає окремого регіону	назва відповідає програмі	добре	розрахунки не потрібні	не повністю задовольняють потреби	
1	Україне небажане для включення до Програми	початківць	більше неактуальне	читає частини окремого регіону	не може бути включене до програми	повністю	розрахунки виконані недобало	недостатні	

Джерело: Державна підтримка видавничої справи : Досвід, проблеми, перспективи / [О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штанрет, Ю. В. Ратушняк] — К. : Центр учбової літератури, 2017. — С. 61–62

До того ж під час підбору експертів мають бути враховані обмеження, що стосуються відповідності цілей експертів цілям експертного оцінювання. Тобто необхідно встановити, чи існує в роботі окремих експертів тенденція необ'єктивно оцінювати визначені події й явища. Для цього бажано виявити можливі потенційні цілі експертів, які можуть суперечити цілям отримання об'єктивних результатів. Аналізуючи попередню діяльність експертів, потрібно з'ясувати наявність причин, які зумовлюють прагнення завищувати або занижувати оцінки так, аби вплинути на групі в бажаному для себе або для інших осіб напрямку.

Вимоги до експертів. У зв'язку з тим, що в нашому дослідженні аналізується застосування експертами критеріїв відбору видань, які мають видаватися за рахунок державних коштів, важливого значення набуває питання прозорості й послідовності рішень, тобто неупередженості, адже брак зазначених елементів при формуванні проекту Переліку видань може призвести до некоректних результатів оцінювання та відбору видань.

Грунтуючись на положеннях ISO/PAS 17001:2005 «Оцінювання відповідності. Неупередженість. Принципи та вимоги» [452a], сформулюємо основні принципи з неупередженості, яким мають відповідати експерти, що залучаються до оцінювання та відбору видань.

Неупередженість — елемент кількох складників, які охоплюють:

об'єктивне оцінювання відповідності запропонованих до включення до Програми видань без упередженості;

визначення наявних або потенційних конфліктів інтересів й активне їх залагодження для забезпечення об'єктивності;

незалежність Експертної ради, а також її членів від інших організацій або осіб, зацікавлених у результатах відбору видань;

знання експертами своїх обов'язків і функцій при виконванні дій щодо оцінювання та відбору видань для включення до Програми.

Виконуючи оцінювання та відбір видань, важливо:
бути об'єктивним;
визначати, уникати, залагоджувати конфлікти інтересів;
гарантувати незалежність для того, щоб підвищити рівень довіри, конфіденційності та збільшити значимість даного виду діяльності на ринку.

Експертна рада та її члени мають бути неупередженими, щоб забезпечити конфіденційність у своїй діяльності та її результатах.

Загрозу неупередженості становлять:

особиста зацікавленість (наприклад, надзвичайна залежність від контракту про надання послуг або гонорар, настільки, що це негативно впливає на об'єктивність оцінювання відповідності програмі та відбору експертами аналізованих видань);

сприяння (наприклад, Експертна рада або її члени діють за підтримання або в опозиції до суб'єкта видавничої справи, продукцію якого в той самий час їм доводиться оцінювати, і все закінчується суперечкою чи судовим процесом);

надзвичайна довіра Експертної ради або її членів до суб'єкта видавничої справи (наприклад, можливі контакти між експертами, що виконують оцінювання відповідності програмі заявлених видань, та представниками суб'єкта видавничої справи, що негативно впливає на об'єктивність і точність оцінювання);

страх (наприклад, Експертна рада або її члени можуть діяти не об'єктивно через страх перед суб'єктом видавничої справи або іншими зацікавленими сторонами);

конкуренція (наприклад, між суб'єктом видавничої справи, видання якого оцінюються, та експертом, що представляє інтереси іншого суб'єкта видавничої справи).

Вимоги до спеціалізації та кваліфікації експертів. Здатність експерта застосовувати знання та навички для оцінювання й відбору книжкової

продукції відповідно до встановлених критеріїв для включення до Переліку видань називають *компетентністю*. Доведену здатність ще називають *кваліфікацією*.

З урахуванням характеру кваліфікації фахівців можна встановити рівень компетентності експертів K за формулою

$$K = 0,5(0,1K_i + K_a), \quad (4.1)$$

де K_i — коефіцієнт інформованості експерта з даної проблеми;

K_a — коефіцієнт аргументації експерта.

Коефіцієнт інформованості K_i визначається самими експертами шляхом самооцінки за десятибальною шкалою. Коефіцієнт аргументації K_a розраховується на основі суми балів за еталонною шкалою (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Еталонне визначення коефіцієнт аргументації K_a

Джерела поінформованості	Ступінь впливу джерел на Вашу думку		
	низька	середня	висока
Проведений Вами теоретичний аналіз	0,10	0,20	0,30
Ваш виробничий досвід	0,20	0,40	0,50
Узагальнення робіт вітчизняних авторів	0,10	0,10	0,10
Узагальнення робіт закордонних авторів	0,05	0,05	0,05
Ваша інтуїція	0,05	0,05	0,05

Джерело: Корнилов И. К. Методы научного и инженерного творчества / И. И. Корнилов. — М.: Изд-во Москов. гос. ун-та печати, 1998. — С. 97.

Таблиця, подібна до табл. 4.12, пропонується експертові без цифр. Експерт заповнює її за такими градаціями (висока, середня чи низька) та оцінює кожне джерело. Далі таблиця експерта накладається на еталонну (табл. 4.12) і визначається сума балів, що відповідає даним експерта. Розрахунковий коефіцієнт компетентності K знаходиться в межах від 0 до 1.

Підрахувавши значення для кожного експерта, отримуємо так званий вектор компетентності експерта $K_1, K_2, \dots, K_j, \dots, K_n$, де n — число експертів.

Значення вектора компетентності експертів дозволяє уточнити групові оцінки вагомості об'єктів W_i , які в цьому випадку обчислюються за формулою

$$\bar{W}_i = \frac{\sum_{j=1}^n K_j W_{ij}}{\sum_{j=1}^n K_j} = \frac{K_1 W_{i1} + \dots + K_j W_{ij} + \dots + K_n W_{in}}{K_1 + \dots + K_j + \dots + K_n}. \quad (4.2)$$

Якщо компетентність експертів прийняти однаковою, то усі $K = 1$ і формула (4.2) відповідатимуть формулі (4.3)

$$\bar{W}_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n W_{ij}, \quad (4.3)$$

де W_{ij} — оцінка, дана i -му об'єкту j -м експертом;
 n — число експертів.

Застосовуються й інші способи визначення компетентності експерта. Так, місце роботи експерта може визначати його компетентність. При цьому передбачається, що фахівець, який обіймає відповідну посаду або має вчений ступінь, або зайнятий достатньо довго вирішенням даної проблеми,

є компетентним. Приклад такого способу визначення компетентності наведено в табл. 4.13.

Таблиця 4.13

Приклад шкали оцінки потенціалу експерта

Основний і допоміжний персонал	Потенціал	
	без наукового ступеня	з науковим ступенем
Керівник підрозділу	2,0	3,0
Керівник групи	1,7	2,5
Старший науковий співробітник	1,6	2,5
Молодший науковий співробітник	1,2	1,7
Провідний інженер	1,5	2,0
Інженер	1,0	—
Лаборант, усі інші	0,7	—

Джерело: Бешелев С. Д. Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Л. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. — М.: Статистика, 1980. — С. 134.

Компетентність фахівця визначається також шляхом опитування ряду спеціалістів, що вирішують аналогічні завдання. Їхні оцінки дозволяють оцінити компетентність експерта, якого планують залучати до опитування.

Компетентність фахівця залежить також від успіхів у дискусіях, конфліктах, випадках експертної діяльності, що мали місце раніше, тощо. З іншого боку, фахівець і сам може визначити свою компетентність у тому чи іншому питанні.

Робота з експертами. Проведенню оцінювання повинна передувати роз'яснювальна робота серед експертів. Експертам наголошують на цілях і завданнях оцінювання, можливих результатах і характері їх використання. Порядок роботи з експертами в основному містить три стадії.

На першій стадії експерти залучаються в індивідуальному порядку з метою уточнення параметрів і показників, що підлягають експертній оцінці, термінології в анкетах, узгодження доцільності тієї чи іншої форми представлення експертних оцінок й уточнення групи експертів.

На другій стадії експертам описуються мета роботи, структура та порядок оцінювання. Інструкції з оцінювання можуть бути в усній або письмовій формі. Якщо є можливість зібрати експертів разом, то цілі й завдання оцінювання, а також усі питання, пов'язані з анкетуванням, можуть бути викладені усно. Але у будь-якому випадку безпосередньо перед проведенням оцінювання корисно провести бесіду, в якій необхідно розглянути суть методів експертних оцінок, сферу застосування, основні оціночні процедури, аналіз найпоширеніших помилок експертів. Насамкінець роз'яснюється програма роботи. Обов'язковою умовою такої форми експертного опитування є подальше самостійне оцінювання. Бесіда може слугувати й самостійним джерелом отримання інформації. Слід ураховувати, що висококваліфіковані фахівці, які залучаються до роботи, фактично виконують роль як експертів, так і консультантів. Усвідомлення цього приводить до підвищення ефективності зустрічі.

Третя стадія роботи з експертами здійснюється після отримання результатів оцінювання, у процесі обробки й аналізу отриманих результатів. На цій стадії від експертів у формі консультації зазвичай отримують всю необхідну інформацію, потрібну для уточнення даних і їх остаточного аналізу.

Аналіз і оброблення експертних оцінок. Обробка й аналіз отриманої інформації включає:

первинну обробку даних, їх кодування та занесення на машинні носії (за потреби);

статистичну (машинну) обробку даних (обчислення коефіцієнтів надійності, достовірності інформації тощо);

логічний аналіз отриманих даних (інтерпретація фактів, їх кількісний та якісний аналіз, побудова висновків);

складання підсумкового звіту;

формування напрямків впровадження результатів дослідження.

При проведенні аналізу зібраних експертних даних відповідно до цілей дослідження і прийнятих моделей необхідно представити інформацію, отриману від експертів, у вигляді, зручному для прийняття рішень (упорядкувати об'єкти — варіанти, показники, фактори тощо), а також визначити узгодженість дій експертів і достовірність експертних оцінок.

Виявлені в процесі якісного аналізу ризику потрібно подати в порядку їх важливості (ступеня можливого впливу на рівень втрат) або варіанти зниження ризику — у порядку надання їм переваги тощо.

Існує ряд методів упорядкування, кожен з яких має свої переваги й недоліки, а також галузь ефективного застосування. Найбільш поширені з них: ранжування, безпосередня оцінка, послідовне порівняння, парне порівняння.

Важливим моментом експертних процедур є оцінка узгодженості дій експертів і достовірності експертних оцінок.

Як зазначалося, існуючі способи визначення вірогідності експертних оцінок засновані на припущенні, що у випадку погодженості дій експертів вірогідність оцінок гарантується. Найчастіше для цих цілей використовують коефіцієнт конкордації (згоди), величина якого дає змогу судити про ступінь узгодженості думок експертів і, як наслідок, достовірність їх оцінок.

Коефіцієнт конкордації визначається з виразу

$$W = \frac{\sigma_{\phi}^2}{\sigma_{\max}^2}, \quad (4.4)$$

де σ_{ϕ}^2 — фактична дисперсія сумарних (упорядкованих) оцінок, даних експертами;

$\sigma_{\max}^2$ — дисперсія сумарних (упорядкованих) оцінок у випадку, коли думки експертів повністю збігаються.

Величина коефіцієнта конкордації може змінюватися в межах від 0 до 1. При $W = 0$ узгодженості немає, тобто зв'язок між оцінками різних експертів відсутній. При $W = 1$ узгодженість думок експертів повна.

Для прийняття рішення про використання отриманих від експертів оцінок необхідно, аби коефіцієнт конкордації був більшим за задане (нормативне) значення W_n ($W > W_n$).

Можна прийняти $W_n = 0,5$. Вважається, що при $W > 0,5$ дії експертів більш узгоджені, ніж неузгоджені.

У загальному випадку коефіцієнт конкордації визначається з виразу

$$W = \frac{\sigma_{\phi}^2}{\sigma_{\max}^2} = \frac{\sum_{i=1}^m \left\{ \sum_{j=1}^n a_{ij} - \frac{1}{2} n(m+1) \right\}^2}{\frac{1}{12} n^2 m(m^2 - 1)} = \frac{\sum_{i=1}^m \left\{ a_i - \frac{1}{2} n(m+1) \right\}^2}{\frac{1}{12} n^2 m(m^2 - 1)}, \quad (4.5)$$

де a_{ij} — оцінка, що привласнюється об'єкту експертом;

a_i — сумарна оцінка, отримана об'єктом;

m — кількість об'єктів, які оцінюються;

n — кількість експертів.

Використовуються також критерії, які дозволяють оцінити ймовірність того, що узгодженість експертів не стала результатом випадкових варіацій їхніх думок.

Якщо відповідно до прийнятих критеріїв думки експертів можна вважати узгодженими, то дані ними оцінки приймаються і використовуються в процесі підготовки та реалізації управлінських рішень. Коли отримані оцінки не можна вважати достовірними, слід повторити опитування знову. Якщо і це не дає бажаних результатів, необхідно уточнити вихідні дані і (або) змінити склад групи експертів.

Отримані результати аналізуються. При потребі в процесі аналізу може здійснюватися додатковий збір інформації.

Формулювання узагальнень і висновків розпочинається при наявності достатньо повної інформації. Головним підсумковим документом є науковий звіт — опис основних моментів процесу дослідження і головних результатів. За своєю структурою звіт складається з трьох частин: результати дослідження, висновки та рекомендації.

Дотримання розглянутих етапів і процедур експертного дослідження є важливою умовою отримання достовірного знання про технічні і соціальні явища та процеси.

Усі ці міркування й пропозиції з удосконалення засад реалізації програми «Українська книга» знайшли своє відображення в проектах розроблених документів наведених у Додатку Л.

З проведеного аналізу випливає, що Україна у використанні коштів державного бюджету, призначених на випуск книжкової продукції, створивши Український інститут книги, пішла шляхом багатьох країн ЄС. Теж саме стосується й сплати податків суб'єктами видавничої справи. Культурний протекціонізм держави в ЄС зазвичай проявляється при сплаті ПДВ. Як показує досвід більшості країн ЄС, податкові пільги там надаються шляхом встановлення знижених ставок ПДВ.

Набуття чинності Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» повинно змінити систему державної підтримки вітчизняного книговидання, але уже сьогодні існують чіткі виклики, які можуть

у подальшому спричинити зростання ризиків реалізації ефективної державної політики в цій сфері. Ключовий із викликів: відсутність механізму процесу трансформації, чіткості розуміння інформаційних потреб громадян країни, можливості їх задоволення за рахунок державної підтримки, ефективного розпорядження наявними фінансовими ресурсами для досягнення поточних цілей щодо розвитку інтелектуального потенціалу споживачів.

4.4. Інформаційно-аналітичне забезпечення державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери.

4.4.1. Визначення видів робіт інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери.

Зібрана та узагальнена вище інформація по окремих складових інформаційної сфери (див. п. 4.1 і 4.2) тільки тоді може бути використана в повній мірі для вирішення завдань прогнозування та прийняття управлінських рішень у процесі забезпечення СРІС, коли відомі взаємозв'язки між властивостями (через систему показників діяльності) та характеристиками стану інформаційної сфери (через систему відповідних цільових показників), тобто результатами діяльності інформаційної сфери.

Такий зв'язок передбачає бінарне вирішення, а саме: якщо вимоги виконані, то, відповідно, досягнуті необхідні значення цільових показників діяльності, у протилежному разі — не досягнуті. Для довідкових даних цей зв'язок, як правило, виражається у вигляді функціональної залежності між відповідними властивостями та цільовими показниками. Це дає можливість користувачу більш гнучко та ефективно вирішувати завдання прогнозування та прийняття рішень у системі забезпечення СРІС. Найбільш корисними для вирішення цих завдань є довідкові дані, подані у формі функціональних залежностей між властивостями системи (способів і засобів системи створення

та організації руху інформаційної продукції й цільовими показниками діяльності).

Аналітичні дані, що характеризують стан інформаційної сфери, можуть бути виражені з різним ступенем узагальнення: від одиничних показників окремого суб'єкта господарювання до інтегральних характеристик інформаційної сфери в цілому. Виходячи з цього, а також унаслідок множинності та складності взаємозв'язків між елементами системи забезпечення СРІС та її властивостями важливе значення мають відомості про структурні елементи інформаційної сфери. Однак такі відомості знову ж таки мають цінність у тому випадку, коли відомий зв'язок між властивостями системи та цільовими показниками її функціонування.

Обов'язковою умовою ідентифікації властивостей системи та, відповідно, можливостей використання аналітичної інформації є необхідність описати й внести у БД усі відомості і процедури, необхідні для функціонування та розвитку інформаційної сфери як галузі суспільно-виробничої діяльності. На основі викладеного інформаційно-логічну модель забезпечення СРІС можна представити ієрархічною структурою (див. п. 5.3).

Кінцевим користувачем БД є ОПР або фахівець, який працює з системою інформації в інтересах вирішення своїх професійних завдань. Щодо БАД забезпечення СРІС — це посадові особи та працівники Держкомтеле-радіо, інших центральних органів державної влади, регіональних управлінь преси та інформації, керівники та провідні фахівці суб'єктів інформаційної сфери. Аналіз функцій користувача, вирішуваних ним професійних завдань — наступний важливий крок, після визначення теоретичних засад формування БАД, в інформаційному забезпеченні СРІС. Структурування інформації, виходячи з потреб користувача, лежить в основі визначення режимів функціонування БАД, формулювання вимог до первинної інформації й розроблення концептуальних моделей БД, адекватних сучасним технологіям аналізу, відображення і подання інформації.

Перед тим як визначи завдання, що вирішуються користувачем за допомогою БАД та вимоги до інформації, необхідної для її функціонування, стисло охарактеризуємо етапи отримання такої інформації.

Визначення, уточнення й затвердження напряму пошуку необхідної інформації, що є результатом аналізу та узагальнення наявних джерел інформації, визначення та уточнення завдань, вибору об'єкта та виділення предмета аналізу, висунення та формулювання гіпотези.

Керівник пошуку попередньо оцінює ресурси, що знадобляться для розв'язання певної проблеми, та складає організаційний план роботи.

Пошук та аналіз незалежно від того, до якої групи організаційної складності він належить (*див.* Додаток М), може бути ефективно виконаний, якщо йому передує *аналіз та узагальнення наявних джерел інформації*. Огляд джерел повинен відповідати на наступні питання: Що нового з питання, яке має досліджуватися, побачило світ у нашій країні та за кордоном за визначений проміжок часу? В яких джерелах висвітлюються питання, над розв'язанням яких планується працювати? Які роботи у суміжних (або також інших) галузях знань можуть допомогти у розв'язанні аналізованої проблеми?

Визначення та конкретизація проблеми є вихідною передумовою пошуку, що починається з осмислення проблеми, яка має бути вирішена. При формулюванні, обґрунтуванні та критичному аналізі проблем доводиться теоретично осмислювати досліджувані об'єкти, звертатися до засобів пізнання, спеціально розглядати практичні можливості розв'язання проблеми. Зазвичай пошук починається з загальної *постановки питання*, яка потім уточнюється, тобто *проблема конкретизується*.

Формулювання проблеми тягне за собою вибір конкретного об'єкта пошуку. *Об'єктом* може бути все те, що явно або неявно містить протиріччя і породжує проблемну ситуацію, — це те, на що спрямований процес пізнання (тобто він має онтологічний статус). Крім об'єкта, виділяється також

предмет пошуку або ті найбільш значущі з практичної або теоретичної точки зору властивості, сторони, особливості об'єкта, які підлягають безпосередньому вивченню. Решта характеристик об'єкта залишаються поза полем зору дослідника. Іншими словами, предмет дослідження завжди має логіко-гносеологічний та методологічний статус. Зазвичай предмет пошуку містить в собі центральне питання проблеми, що необхідно розв'язати, пов'язане з припущенням про можливість виявити закономірність або, принаймні, логічний центр закономірності аналізованого протиріччя. Постановка й аналіз такого питання — джерело висунення робочих гіпотез.

Гіпотеза є основним методологічним інструментом, що організовує весь процес пошуку. Під *гіпотезою* розуміють припущення, здогад чи передбачення, що ґрунтуються або на попередньому знанні, або на нових фактах про структуру досліджуваного об'єкта, характер зв'язків між ним та іншими об'єктами, а також можливі підходи до вирішення виокремлених проблем, але найчастіше — на тому й іншому одночасно. Якщо припущення перебуває у явному протиріччі з твердо встановленими фактами — його не можна вважати гіпотезою. Під *фактами* розуміємо поодинокі встановлені, доведені твердження про окремі речі та їх властивості. Окрім того завжди потрібно мати на увазі, що при встановленні соціального факту існує набагато більше розбіжностей, ніж при встановленні факту природного, не кажучи вже про їх оцінку.

Гіпотеза ґрунтується на спостереженні реальних фактів та їх поясненні, в силу чого її зміст значно ширший за дані, на які вона спирається. Не можна говорити про підтвердження гіпотези, не вказавши тих фактів, на які вона спирається. У процесі пошуку гіпотеза використовується з двоякою метою: пояснити з її допомогою існуючі і передбачити нові, невідомі факти.

Гіпотеза логічно не впливає з даних досвіду. Якщо знання, які є в наявності, не дозволяють пояснити дані спостережень, виникають нові *робочі гіпотези* (тобто проміжні, допоміжні). На яких би фактах не

ґрунтувалася гіпотеза, ця форма наукового пізнання дає тільки ймовірне, а не вірогідне знання про досліджуваний об'єкт. Щоправда, ступінь такої ймовірності може змінюватися в досить широких межах, починаючи від хибності й закінчуючи практичною достовірністю. Робоча гіпотеза дає першу, попередню відповідь на поставлену проблему, а тому ступінь її ймовірності зазвичай ніколи не наближається до практичної певності.

Необхідно також пам'ятати, що гіпотеза — це форма наукового знання, що утворює тільки вихідну частину чотиричленної системи «гіпотеза — концепція — теорія — закон» [328; 330].

Рівень розвитку науки характеризується не стільки кількістю знайдених емпіричних даних, скільки встановленням необхідних зв'язків між ними, об'єднанням їх у рамках єдиної теоретичної системи, адже наукове дослідження має справу не з окремими, ізольованими проблемами, а з певною їх системою. *Концепція* — це впорядкована система поглядів на певне явище, спосіб його розуміння, тлумачення і водночас загальний задум дослідника щодо пізнання та перетворення дійсності. Стадію концепції проходять всі наукові теорії, поки їхні положення визрівають до належного рівня глибини та досконалості: адже теорія, як відомо — найвища, найрозвиненіша форма наукового знання.

Теорія зазвичай пропонує якийсь новий і оригінальний спосіб узагальнення нашого досвіду і вказує, які висновки можна з нього зробити. Коли з нашого досвіду виділятиметься те, що можна узагальнити, і коли це узагальнення реалізовано і сформульовано відповідні висновки, тільки тоді ми маємо теорію щодо визначеного питання. Будучи відображенням певного фрагмента об'єктивного світу, теорія дає єдине, цілісне уявлення про нього. Академік П. В. Копнін відзначав: «якщо наше знання не приведене у певну систему, що дозволяє тлумачити відомі явища та по можливості передбачати ще невідомі, воно не має теоретичного та практичного значення. Мета наукової теорії — осмислити вже відомі результати та визначити шляхи

досягнення нового знання, передбачити нові явища» [185].

Теорія пов'язана з відкриттям та формулюванням законів науки, прокладає шлях до них. *Закони* характеризують загальні, повторювані необхідні та суттєві зв'язки між речами та їх властивостями. Наукові закони можна характеризувати певною мірою зрілості. Адже вони, як і описувані ними явища, виникають, розвиваються і згодом втрачають силу [238].

Існує думка, що доцільно розрізняти передбачення та прогнозування. *Передбачення* спирається на знання законів — знаючи закони, можна передбачити окремі конкретні явища, що підпорядковуються даним законам. *Прогнозування* ж на відміну від передбачення спирається не на знання законів, а на інші відомі факти, тому прогнозування на відміну від передбачення претендує не на достовірність, а на ймовірність того, про що йде мова. Окрім того, прогнозування завжди пов'язане з передбаченням майбутніх подій.

Необхідно також відзначити, що складні досліджувані явища, як правило, обумовлені не однією, а багатьма причинами, теорії, що їх пояснюють, також у багатьох випадках взаємодоповнювані. Досвід розвитку науки демонструє, що вона йде від простих однопричинних теорій, що пояснюють складні явища однією економічною, психологічною або якоюсь іншою причиною, до комплексних побудов, у самій природі яких закладена можливість різних типів розвитку.

Розроблення програми пошуку. *Програма* визначає його цілі та завдання, предмет і умови проведення, використовувані ресурси, а також очікуваний результат. Програма є основним змістом майбутньої діяльності. Розроблення програми передбачає: уточнення цілей і формулювання завдань дослідження; обґрунтування актуальності роботи на підставі наявних даних; визначення етапів виконання робіт; формулювання основних вимог до досліджуваного об'єкта; розроблення способів реалізації результатів дослідження; визначення переліку документів, що надаються після

закінчення робіт за етапами, і порядку розгляду й приймання їх результатів.

Уточнення цілей і формування завдань пошуку. *Ціль*, — в широкому сенсі, — уявне передбачення бажаних результатів пошуку. Велике значення має метод пізнання, за допомогою якого це знання досягається. *Метод пізнання* зазвичай є шляхом, на якому дослідник здійснює рішення сформульованих завдань. Щодо *завдань пошуку*, то вони полягають у розкритті внутрішніх зв'язків досліджуваної системи, що впливають з отриманих фактів.

Мета пошуку орієнтує на його кінцевий *результат* (теоретичний або практичний), завдання формулюють питання, на які повинні бути отримані відповіді в процесі реалізації цілей дослідження. Мета також визначає глибину аналізу отриманих даних.

Як правило, спеціалісти ставлять перед собою ті завдання, які вони спроможні вирішити, адже саме завдання зазвичай виникає лише тоді, коли матеріальні умови його розв'язання вже є в наявності, або мають з'явитися найближчим часом. Шляхом виведення з гіпотези різних наслідків можна судити про її теоретичну та емпіричну значущість. Якщо виявиться, наприклад, що з гіпотези випливають наслідки, які суперечать один одному, то це свідчить про слабкість самої гіпотези. Отримання наслідків з гіпотези, що можна емпірично перевірити, служить найвагомим доказом її актуальності. У такому випадку гіпотеза виступає вже в іншій ролі, а саме: як вихідна передумова деякого правдоподібного, або гіпотетичного, міркування.

Етапами виконання пошукових робіт зазвичай є:

проведення теоретичних і емпіричних досліджень, у тому числі збір соціально-економічної та статистичної інформації;

аналіз отриманих даних та знаходження емпіричних залежностей;

передбачення за початковими даними та емпіричними залежностями поведінки досліджуваного об'єкта (у передбаченні обов'язковою є наявність раніше невідомого знання);

вироблення основних *ідей*, що відображає яку-небудь глибинну, суттєву сторону об'єкта, що вивчається, та знаходження основних співвідношень, на яких ґрунтується пояснення досліджуваних явищ;

наукове пояснення досліджуваних явищ, що полягає в розкритті причин, сутності, закономірності досліджуваних явищ — знаходження за емпіричними залежностями відповідних тверджень теорії та виявлення за цими теоретичними положеннями емпіричних залежностей;

формулювання висновків і практичних рекомендацій та пропозицій за результатами виконаних досліджень.

Вище вже йшлося про те, що вивчення соціальних (а часто — й інших) об'єктів має бути системним, тобто досліджуваний об'єкт в процесі аналізу зазвичай розділяється на підсистеми, які є його частинами та мають задовольняти наступним вимогам:

виокремлена підсистема є функціонально незалежною частиною більшого об'єкта та пов'язана з іншими його підсистемами за допомогою зв'язків різного характеру;

кожна підсистема може мати властивості, що не збігаються з властивостями цілої системи;

кожну підсистему за потреби можна представити як систему підсистем нижчого рівня.

Причому пошук може вестися на *макро-*, якщо аналізована система укрупнено представлена як система, що складається з набору основних підсистем і зв'язків між ними, та *мікрорівні*, якщо необхідною є деталізація внутрішньої будови системи на нижчих рівнях.

Завершується цей етап пошуку визначенням переліку документів, що надаються після його закінчення.

Розроблення плану пошуку. *План* — це заходи, які необхідно взяти для повної реалізації програми пошуку і розв'язання поставленої проблеми. Розроблення плану складається зі: збирання, вивчення й аналізу вихідних

джерел інформації; розроблення інструкції та підбирання адекватного математичного апарату для оброблення даних (за необхідності); оформлення й затвердження робочого плану; формування колективу виконавців і співвиконавців.

Пошук на основі раніше відібраних інформаційних матеріалів здійснюється у такій послідовності: аналіз та узагальнення досягнень у розв'язанні даної проблеми, оцінка рівня розвитку даного напрямку за кордоном та в нашій країні; співставлення зарубіжного та вітчизняного досвіду у розв'язанні даної проблеми; висновки про тенденції розвитку досліджень з теми, що нас цікавить, та рекомендації з вибору напрямку досліджень; перелік проаналізованих джерел.

Оброблення вихідних даних, отриманих протягом проведення пошуку, охоплює перевірку даних, забезпечення їхньої співставності, аналітичне оброблення даних і методичне забезпечення аналізу. Інформація, зібрана для аналізу, повинна бути перевірена на доброякісність: перевіряється, наскільки повними є отримані дані, чи правильно вони оформлені; проводиться перевірка отриманих даних по суті. У процесі перевірки визначають, наскільки той чи інший показник відповідає дійсності. Аналіз буде значно менш трудомістким, якщо забезпечена співставність показників. Аналітична обробка даних — це вже безпосередньо аналіз. Організація обробки даних вимагає відповідного методичного забезпечення, певного рівня підготовки осіб, які займаються аналізом, їх забезпеченості технічними засобами проведення аналізу.

Проблеми пошуку можуть істотно різнитися за змістом, але в той же час мають багато спільного. Результатами пошуку у більшості випадків є деякі кількісні характеристики. Найчастіше отримана інформація характеризується неповнотою, суперечливістю та неоднозначністю. Будь-який кількісний опис отриманих даних вимагає математичної обробки. Суперечливість отриманої інформації виявляється негайно, якщо відомі числові характерис-

тики [31; 32; 91]. Вибір математичного апарату здійснюється відповідно до таких критеріїв: вирішення задачі має бути не тільки правильним, але й економічно-обґрунтованим за витраченими зусиллями; доступним для оброблення сучасними обчислювальними засобами; зручним для подальшого використання та модернізації.

Загальний план пошуку конкретизується в *робочому плані*, що розробляється з метою розвитку плану досліджень з теми. Робочий план являє собою перелік дій, графік проведення досліджень, склад і компетенції виконавців, вартість і очікувані результати робіт на кожному етапі дослідження. Він визначає: етапи, з яких складається загальний обсяг робіт; терміни початку і закінчення робіт за етапами дослідження, графік виконання робіт; розподіл сфер і конкретних об'єктів дослідження за робочими підгрупами і окремими виконавцями; встановлення конкретних завдань і компетенцій керівників робочих підгруп і виконавців; опис проміжних результатів, а також встановлення форми та строків надання замовникові звітних документів; визначення вартості робіт по кожному з етапів пошуку.

Проведення пошуку; оброблення, узагальнення й аналіз одержаних результатів. Слід мати на увазі, що соціальні об'єкти — це емпірично спостережувані об'єкти. У їх дослідженні утруднений та обмежений, а іноді й неможливий лабораторний експеримент у тому вигляді, в якому його застосовують в природознавстві або техніці. Тому таким важливим у нашому випадку є *спостереження*, яке є доцільно організованим і вибіркоким процесом, що має певне теоретичне підґрунтя. Спостереження покликане здійснювати три основні функції: забезпечення тією емпіричною інформацією, яка необхідна для перевірки проблеми і висунутої на її основі гіпотези; перевірка таких гіпотез, концепцій і теорій, яку не можна здійснити за допомогою експерименту; перевірка адекватності та істинності результатів, отриманих в ході пошуку.

Експертне оцінювання — це застосуванням дослідником певних засобів

для отримання нового знання про об'єкт. Доцільно зазначити, що *експерт* — кваліфікований спеціаліст з конкретної проблеми, що залучається для винесення оцінки з поставленої задачі, а *компетентність експерта* — це його здатність виносити на базі професійних знань, інтуїції та досвіду достовірні судження про об'єкт оцінювання. У той же час, результати експертного оцінювання не слід абсолютизувати, бо вони отримані в умовах неповної інформації, суб'єктивні в своїй основі тощо; це лише допоміжний матеріал при ухваленні рішень.

Складність в отриманні об'єктивного знання у суспільно-гуманітарних науках взагалі й в економіці зокрема пояснюється тим, що отримані результати дослідження певних процесів не завжди можуть бути піддані верифікації безпосередньо: адже особливості самої практики не завжди до кінця зрозумілі, а перевірені прийоми практичної діяльності не можуть бути накладені на предмет пошуку без суттєвих уточнень та обмежень.

Результати спостережень завжди відносяться до порівняно невеликого числа явищ і подій, між тим як твердження зазвичай претендують на універсальність. За допомогою гіпотези ми прагнемо розширити наше знання, екстраполюючи виявлену в результаті дослідження певного обмеженого числа випадків закономірність на все число можливих випадків, — так з'являються концепції. Після відповідної обробки даних зібраних у процесі проведення пошуку фахівець прагне зрозуміти і пояснити їх теоретично. Для цього й потрібні гіпотези, в якості попереднього пояснення, але слідства з такої гіпотези повинні не суперечити фактам отриманим в результаті пошуку.

Самі факти повинні бути перш за все відтворювані та повторювані. По суті справи, відтворюваність явища та його повторюваність говорять про існування закону, як необхідного, істотного, стійкого, повторюваного відношення між явищами в природі і суспільстві. Відтворюваність та повторюваність факту в строго заданих умовах є неодмінною умовою існування науки. Відповідність отриманих результатів дослідження існуючій теорії

свідчить про повноту вирішення завдань пошуку.

Емпірична перевірка гіпотез в кінцевому підсумку зводиться до перевірки тих наслідків, які з них випливають, безпосередньо за допомогою одержаних результатів. Якщо передбачення, виведені з гіпотези, узгоджуються з одержаними даними, то кажуть, що гіпотеза підтверджується цими даними. За допомогою досвіду ми можемо перевірити лише порівняно невелику кількість випадків. Тому в принципі завжди залишається можливість спростування гіпотези за допомогою нових отриманих даних. Ось чому гіпотези загального характеру ніколи не можна остаточно верифікувати на основі досвіду. З іншого боку, одного випадку, що не підтверджує гіпотезу, досить, щоб спростувати її в цілому. Якщо при перевірці гіпотези виявиться, що її наслідки будуть суперечити даним досвіду, то це, в строгому сенсі слова, не свідчитиме про остаточно спростування вихідної гіпотези. Цілком можливо, що негативний результат досвіду залежить від хибності будь-якого допоміжного припущення, з яким пов'язана вихідна гіпотеза. Все це говорить про те, що процес перевірки та спростування гіпотез, які входять до складу будь-якої наукової теорії, носить більш складний характер, ніж це здається на перший погляд. Кожна з досить глибоких наукових гіпотез зазвичай пов'язана з цілим рядом допоміжних припущень або гіпотез. Тому негативний результат, що впливає з отриманих даних, може свідчити про хибність не самої вихідної гіпотези, а будь-якого допоміжного припущення. Якщо вдасться виправити або модифікувати помилкове допоміжне припущення, то дослідження може підтвердити основну гіпотезу.

Перевірка та інтерпретація спеціалістом отриманих даних — це єдине, що в кінцевому підсумку забезпечує переконливість і теоретико-практичну значущість результатів пошуку. Основи інтерпретації та пояснення закладені в програмі пошуку. Реалізуючи програмні цілі, фахівець перевіряє вихідні гіпотези ґрунтуючись на отриманих даних, доповнює і уточнює теорію, що є результатом проведеного пошуку, готує матеріали за результатами виконаної

роботи (доповіді, публікації тощо) (див. Додаток М).

4.4.2. Завдання, які вирішуються користувачем, і вимоги до інформації.

Загальні для всіх видів управління завдання, які вирішуються користувачем за допомогою БАД, можуть бути розділені на інформаційні, розрахункові, інформаційно-розрахункові та оптимізаційні (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Завдання, що вирішуються користувачами за допомогою бази аналітичних даних

№	Завдання	Зміст завдання
1	Інформаційні	Вимагають для свого вирішення бібліографічної або аналітичної інформації, яку потрібно подати у формі довідок
2	Розрахункові	Припускають виконання простих автоматизованих обчислювальних операцій з відомими математичними виразами з використанням аналітичної інформації
3	Інформаційно-розрахункові	Для їх вирішення користувач змушений попередньо отримувати необхідні дані за допомогою рішення інформаційних завдань
4	Оптимізаційні	Спрямовані на послідовний пошук найкращих цільових властивостей системи, а також способів і засобів системи забезпечення СРІС. При вирішенні таких завдань користувач, як правило, використовує математичні моделі, які описують взаємозв'язок між цільовими властивостями системи та ключовими показниками ефективності господарської діяльності

Джерело: складено автором.

Перераховані завдання становлять основу для виділення режимів функціонування БАД (рис. 4.12). Крім обслуговування користувачів, ці режими передбачають введення інформації, а також налагодження програмних і технічних засобів банку.

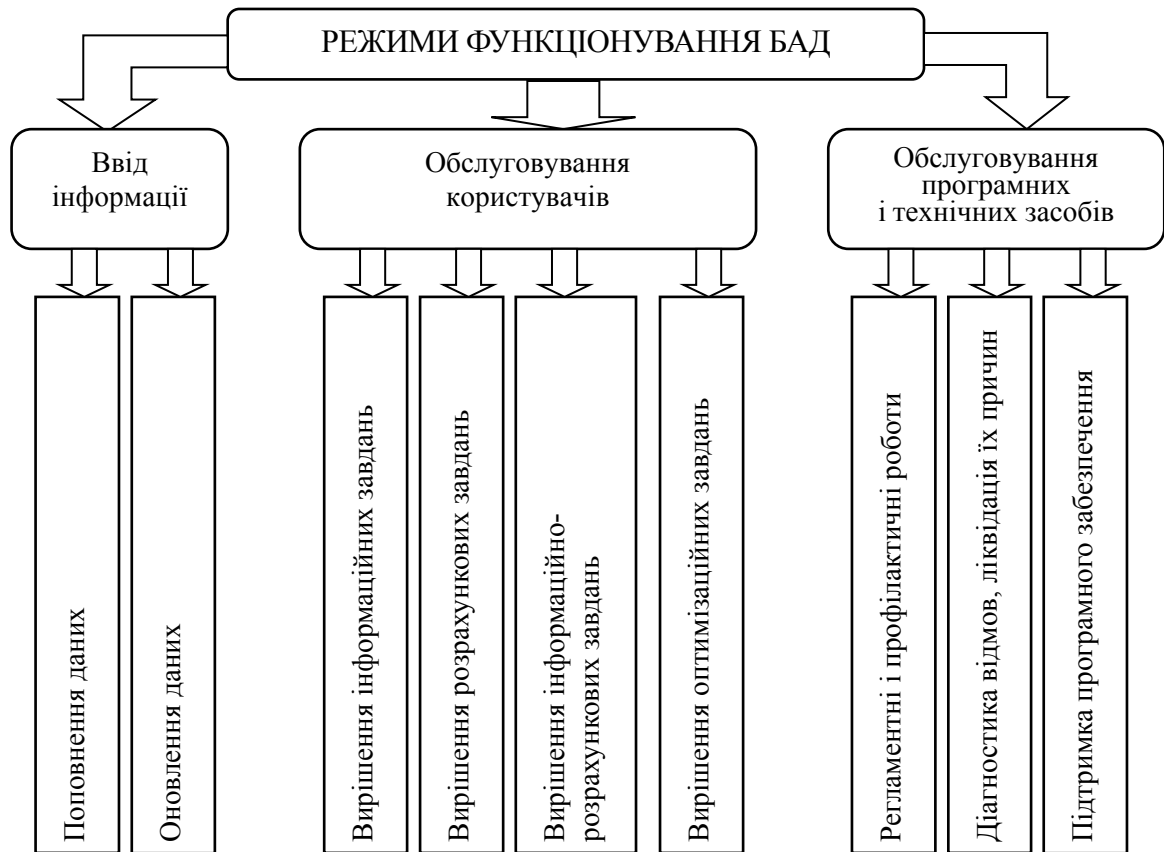

Рис. 4.12. Схема основних режимів функціонування БАД забезпечення СРІС
Джерело: складено автором.

У процесі забезпечення СРІС та (або) її структурних елементів виникає ряд складностей, які потрібно враховувати при формуванні баз аналітичної інформації. Вони пов'язані з:

отриманням інформації у вигляді, необхідному для вирішення завдань оптимізації управління;

систематизацією та узагальненням залежностей, що притаманні для підприємницької діяльності у межах інформаційної сфери;

вибором методів, способів, процедур і моделей оптимізації управління; проведенням потрібних кількісних розрахунків при виконанні аналітичних робіт;

статистичною обробкою первинної інформації.

Ці труднощі пояснюються не лише відсутністю первинної інформації, а в основному її розрізненістю, суперечливістю, неповним описом умов отримання. Ось чому в даний час при інформаційному забезпеченні СРІС передусім орієнтуються на отримання інформації непрямим шляхом, тобто беручи за основу думки експертів, відомості, які не ґрунтуються на даних аналітичних досліджень, а отримані шляхом оцінки загальноекономічних процесів.

Необхідна аналітична інформація головним чином міститься не в тому вигляді, в якому використовується практично при здійсненні регулювання процесу забезпечення СРІС. У зв'язку з тим актуальною функцією БАД є забезпечення користувача інформацією, що безпосередньо відповідає його потребам. Насамперед це стосується систематизованих і узагальнених залежностей, що характеризують процес, засоби та умови діяльності у межах забезпечення СРІС. Систематизація таких залежностей можлива щодо визначених видів діяльності, проблем, які потребують вирішення, конкретних процесів, засобів і умов діяльності. Це означає, що при описі залежностей обов'язково треба вказувати умови, в яких вони виявлені, характеризувати вид діяльності, до якого вони належать.

Узагальнення залежностей передбачає отримання математичних виразів, що описують конкретні прояви закономірностей процесу регулювання за різних умов його здійснення. Тому-то виникає потреба в апроксимації залежностей і поданні їх у вигляді математичних моделей. А це, у свою чергу, відкриває

можливість задовольняти такі інформаційні потреби користувача, як інтерполяція і екстраполяція значень ключових показників.

Застосування різних методів, способів, процедур і моделей оптимізації процесу регулювання, засобів й умов створення та організації руху інформаційної продукції, управлінських рішень також вимагає їх систематизації та подання у вигляді, що забезпечує зручність практичного використання.

Найважливішою функцією БАД слід вважати і надання користувачеві можливості проводити кількісні розрахунки з використанням даних на формалізованій основі. У зв'язку з цим у БАД повинні бути включені відповідні розрахункові процедури, що дозволяють оцінювати кількісно результати регулювання, їх економічну і соціальну ефективність.

Кожен вид аналітичних робіт — проведення досліджень, обґрунтування цілей, контроль тощо — охоплює сукупність спеціальних (конкретних) завдань. Розглянемо особливості їх вирішення та вимоги до інформаційного забезпечення процесу регулювання СРІС через прийняття певного рішення.

На стадії обґрунтування потреби в прийнятті рішення роботи виконуються з метою своєчасного виявлення тенденцій розвитку інформаційної сфери і забезпечення високої ефективності функціонування системи. Виходячи з цього, визначаються перспективні напрямки аналітичного забезпечення прийняття та реалізації адекватного до поточної ситуації рішення. Основними завданнями тут є:

- аналіз та узагальнення цільових властивостей і передусім оцінка досвіду прийняття аналогічних або схожих рішень у минулому;

- визначення пріоритетних напрямів забезпечення діяльності інформаційної сфери у процесі розроблення рішення;

- визначення наукових проблем, що підлягають дослідженню;

- обґрунтування необхідності проведення аналітичного забезпечення на усіх етапах розроблення рішення.

Інформаційне забезпечення вирішення цих завдань передбачає отримання відомостей, що характеризують:

характеристику результатів реалізації схожих рішень;

труднощі, які виникли в процесі розроблення та реалізації схожого рішення;

психофізіологічні особливості реалізації рішення;

ефективність різних напрямів і шляхів оптимізації процесу, засобів і умов реалізації рішення;

стан аналітичних досліджень і рівень опрацювання наукових і практичних проблем у сфері, стосовно якої планується прийняття рішення;

умови і технічні можливості реалізації рішення.

Можуть бути використані й узагальнені моделі вибору раціональних напрямків підвищення ефективності процесу розроблення рішення.

На стадії визначення послідовності розроблення (кількості та переліку необхідних етапів) рішення передбачають:

обґрунтування вимог до процесу, засобів і умов розроблення рішення;

визначення порядку проведення експертизи розроблюваного рішення, засобів і способів системи створення та організації руху інформаційної продукції;

складання плану інформаційного забезпечення розроблення рішення;

складання плану інформаційного забезпечення реалізації рішення;

розроблення вимог до процесу підготовки персоналу (групи виконавців), який буде залучено до реалізації рішення.

У вигляді спеціального розділу у визначенні послідовності розроблення повинні бути включені вимоги, реалізація яких забезпечить досягнення СРІС, виключить можливість виникнення кадрових проблем при реалізації, появи негативних соціально-психологічних наслідків, що можуть бути пов'язані з реалізацією рішення. Такі вимоги пред'являються до:

рівня і характеру автоматизації процесу реалізації завдань;

розподілу функцій між людиною і технічними засобами діяльності;

розподілу функцій між виконавцями;
інформаційного забезпечення діяльності;
засобів й алгоритмів взаємодії людини і техніки;
психофізіологічної структури процесу реалізації рішення;
параметрів технічних засобів та робочого місця певного виконавця;
факторів робочого середовища на робочому місці.

Обґрунтування вимог включає вирішення наступних підзавдань:

аналіз вимог щодо забезпечення ефективної реалізації рішення, що містяться в нормативно-технічній літературі;

визначення вимог до розроблюваного рішення та обумовлених специфічними вимогами до процесу засобів і умов;

виявлення причин виникнення недоліків, які мали місце в процесі реалізації схожого рішення в минулому;

вивчення та аналіз результатів реалізації рішення в минулому;

аналіз результатів експертизи на етапі проектування рішення.

За певних умов на стадії визначення послідовності розроблення проводяться спеціальні дослідження з метою визначення раціонального рівня, характеру автоматизації процесу реалізації та розподілу функцій між виконавцями.

Загальні вимоги до реалізації рішення можна сформулювати, ґрунтуючись на аналізі змісту відповідних етапів процесу реалізації та рекомендацій, викладених у НТД. Спеціальні вимоги конкретизуються шляхом оптимізації процесу, засобів і умов розроблення та реалізації рішення; припускають проведення глибших аналітичних досліджень. У зв'язку з цим на етапі визначення послідовності розроблення особливо гостро стоїть проблема забезпечення користувача інформацією, що дозволяє визначити більш конкретні вимоги до розроблюваного рішення. У більшості випадків тут використовуються аналітичні, у тому числі математичні, моделі кількісної оцінки ефективності встановлення вимог щодо процесу, засобів і умов реалізації рішення.

На стадіях проектування дії спрямовані головним чином на забезпечення та оптимізацію процесу розроблення. Одночасно передбачається оптимізація майбутнього процесу реалізації рішення. Основними завданнями робіт на даних стадіях є:

проведення експертизи варіантів й обґрунтування пропозицій щодо їх оптимізації;

розробка рішення відповідно до усіх позицій вимог;

складання плану інформаційного забезпечення реалізації рішення;

формулювання альтернативних пропозицій щодо підготовки виконавців до реалізації рішення.

Для вирішення цих завдань здійснюється обґрунтування раціональних рекомендацій і пропозицій стосовно проектування рішення, а також необхідні дослідження з порівняльною оцінкою ефективності та можливості виконання вимог, рекомендацій, пропозицій і рішень. Як критерії оцінки використовуються показники, що характеризують ефективність і психофізіологічну напруженість процесу реалізації. Значення цих показників визначаються аналітичним шляхом в умовах моделювання процесу виконання окремих завдань діяльності. Нерідко оцінку варіантів розподілу функцій, вибору засобів реалізації, способів відображення інформації проводять за показниками завантаження персоналу в різних режимах і умовах роботи.

На всіх стадіях розроблення рішення необхідні відомості про залежність якості рішення від сукупності параметрів, що характеризують процес, засоби та умови діяльності.

Є чимало прикладів високої результативності реалізації рішень з оптимізації функціонування системи. Спираються вони на глибоке знання психофізіологічних закономірностей процесу опрацювання інформації людиною і регулювання її продуктивності в різних умовах діяльності. Тому інформаційне забезпечення робіт на стадіях проектування передбачає наявність відомостей як

про методи та процедури оптимізації, моделі вибору раціональних стосовно психофізіологічних критеріїв рішень, так і про приклади вдалих розробок.

На стадіях розроблення й апробації роботи спрямовані на отримання кількісних даних, які характеризують процес, засоби та умови діяльності із забезпечення СРІС з показниками її ефективності та функціонального стану як системи. На базі цих даних уточнюються ключові параметри базового варіанту рішення. Основними завданнями робіт, виконуваних на цих стадіях, є:

проведення експертизи базового варіанту та підготовка висновку про можливість його застосування;

оцінка відповідності базового варіанту рішення визначеним вимогам щодо забезпечення необхідних умов для ефективного і безпечного розвитку системи;

обґрунтування рекомендацій щодо організації реалізації рішення за рівнем кваліфікації виконавців, їх професійної підготовки;

розробка пропозицій про порядок усунення можливих недоліків у процесі реалізації рішення, його удосконалення;

складання плану забезпечення діяльності виконавців у ході реалізації рішення.

Для успішного вирішення цих завдань необхідно враховувати:

параметри, показники, характеристики об'єкта управління та актуальні для них вимоги;

вплив параметрів процесу, засобів й умов діяльності на її ефективність і функціональний стан;

ефективність обраних методів і критеріїв професійного відбору та підготовки виконавців до роботи;

рекомендований порядок проведення експертизи на стадії апробації рішення і після його реалізації;

порядок документального оформлення плану і результатів експертизи;

прийоми, способи, матеріально-технічне та методичне забезпечення експертизи.

Необхідну інформацію можна отримати в ході аналітичних досліджень, які дозволяють:

дати якісну оцінку рішенню;

провести оцінку психофізіологічної напруженості і завантаження виконавців під час роботи;

визначити показники оцінки виконавцями властивостей процесу, засобів та умов діяльності при реалізації рішення;

виявити причини помилкових, несвоєчасних і неоптимальних дій виконавців під час роботи;

вивчити динаміку робочого навантаження і функціонального стану виконавця під час роботи;

оцінити ступінь виконання вимог, встановлених до рішення і до організації діяльності виконавців.

Для виконання цих робіт, як випливає з викладеного, потрібна аналітична інформація практично з усіх блоків предметної галузі забезпечення СРІС.

Систематизація завдань, що вирішуються в ході забезпечення СРІС, закладає основу структурування аналітичної інформації, формування БД. За підсумками структурування визначається перелік ключових слів, необхідних і достатніх для розробки діалогових процедур доступу користувача до інформації. Крім того, структурування дозволяє своєчасно виявляти пріоритетні ідентифікуючі інформаційні ознаки, що підлягають виділенню при описі даних перед їх введенням. Найбільшу значимість його результати набувають при формуванні форм вторинних документів автоматизованої інформаційної системи. Конкретність запиту і повнота відображення результатів істотно залежать від ступеня структурованості даних і врахування при цьому інформаційних потреб користувачів.

Вважають, що структуруванню та вводу в банк підлягає первинна інформація, представлена в ЗМІ, НТД, звітах тощо. У цьому випадку йдеться про *автоматизовану інформаційну систему бібліографічного (документального) типу*. При забезпеченні користувача фактичними даними, у тому числі одержуваними в результаті обробки первинної інформації, застосовують *автоматизовану інформаційну систему аналітичного типу*. Це система більш високого рівня. Створюється на базі автоматизованих систем оброблення первинної інформації або використання спеціальних програмних засобів її обробки.

Діючі інформаційні системи аналітичного типу в більшості своїй, як і системи аналітичного типу, засновані на структуруванні первинної інформації. При цьому, як правило, первинна інформація представлена в них далеко не в тому вигляді, в якому використовується користувачем для вирішення практичних завдань. На рис. 4.13, наприклад, показані результати структурування вимог, які визначаються до умов зовнішнього і внутрішнього середовища забезпечення СРІС як системи. Однак реалізація цих вимог передбачає розробку якщо не методики, то принаймні відповідних рекомендацій, показників і критеріїв оцінки ступеня їх повноти.

Приведення інформації до вигляду, необхідного для практичного застосування, надано в цих системах самому користувачеві. Але оскільки БАД обслуговують спеціалісти різного ієрархічного рівня та індивідуальних професійних якостей, немає впевненості у правильності інтерпретації інформації всіма користувачами. Виникає необхідність у спеціальному етапі її обробки — описі у вигляді, максимально придатному для використання більшістю користувачів. На рис. 4.14–4.21 показано приклади такого опису. У зв'язку з цим природно формується підхід до структурування інформації відповідно до потреби вирішення користувачами певних практичних завдань. Такий підхід узгоджується з функціональним принципом побудови БАД і якісно змінює ситуацію з формуванням БД і вибором діалогових засобів доступу до них.

ВИМОГИ ДО ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СРІС	
<p>ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ</p> <p>Структура:</p> <ul style="list-style-type: none"> — взаємоузгодженість дій між структурними елементами; — підпорядкованість галузевому органу управління незалежно від форми власності; — наявність прямого та зворотного зв'язку між ієрархічними рівнями організаційної структури управління для чіткості здійснення управління; <p>Технологія:</p> <ul style="list-style-type: none"> — рівень технічного забезпечення; — якість продукції; — конкурентоспроможність структурних складових. <p>Персонал:</p> <ul style="list-style-type: none"> — кваліфікація апарату управління; — залучення експертів; — продуктивність праці та відповідальність за результати прийнятих рішень. <p>Цілі:</p> <ul style="list-style-type: none"> — стратегічний план розвитку; — тактичні плани функціонування галузі; — оперативне управління діяльністю структурних елементів 	<p>ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ</p> <p>Політичне:</p> <ul style="list-style-type: none"> — конституційні основи; — форма власності; — особливості законодавства; — політична стабільність. <p>Економічне:</p> <ul style="list-style-type: none"> — рівень життя; — постачальники; — споживачі; — кон'юнктура ринку. <p>Технологічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — розвиток науки; — розвиток технології. <p>Соціальне:</p> <ul style="list-style-type: none"> — соціальні норми; — соціальні погляди; — етичні норми. <p>Ресурсне:</p> <ul style="list-style-type: none"> — робоча сила; — природні ресурси; — інфраструктура та фінансові ресурси — територіальне розташування

Рис. 4.13. Приклад структурування вимог до зовнішнього і внутрішнього середовища забезпечення СРІС

Джерело: складено автором.

СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ		
<p>СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ</p> <p>Підвищення наочності посилення відмінних ознак</p> <p>Структурування</p> <p>Використання багаторівневого коду</p> <p>Уніфікація кодування</p> <p>Ранжування інформації за обсягом і темпами надходження</p>	<p>СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СПРИЙНЯТТЯ</p> <p>Формування еталонів сигналу</p> <p>Посилення асоціативної сили сигналу</p> <p>Навчання зосередження уваги</p> <p>Зниження меж сприйняття</p> <p>Збільшення вагомості сигналів</p>	<p>СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ УМОВ СПРИЙНЯТТЯ</p> <p>Використання засобів зосередження уваги</p> <p>Відображення еталонів сигналу</p> <p>Пришвидшення процесу адаптації</p> <p>Забезпечення цілісності сприйняття</p> <p>Забезпечення можливості узагальненого сприйняття</p>

Рис. 4.14. Приклад структурування способів оптимізації сприйняття інформації

Джерело: складено автором.

СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПЕРЕТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ	
<p>СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ АЛГОРИТМІВ ПЕРЕТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ</p> <p>Формування раціональної структури Формування оптимальної послідовності Семантичний контроль Використання підказок Автоматизація етапу перетворення інформації Зменшення логічної складності Формування концептуальної моделі</p>	<p>СПОСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ</p> <p>Формування позитивної мотивації Активізація вільного запам'ятовування Повідомлення про результати Прогнозування результатів Підтримка оптимальної активності Формування і розвиток відчуття часу</p>

Рис. 4.15. Приклад структурування способів оптимізації процесу перетворення інформації

Джерело: складено автором.

СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕННЯ	
<p>СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ І ПЕРЕДАЧІ РІШЕННЯ</p> <p>Раціоналізація алгоритму формування рішення Раціоналізація послідовності передачі інформації Вибір раціональної форми і способу передачі рішення Уніфікація кодування змісту рішення Забезпечення семантичної єдності коду</p>	<p>СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ</p> <p>Формування органів управління Раціональний розподіл завдань між виконавцями Раціоналізація процесу контролю за реалізацією рішення Оцінка результатів виконання рішення</p>

Рис. 4.16. Приклад структурування способів оптимізації реалізації рішень

Джерело: складено автором.

Насамперед різко обмежується застосування фіксованого переліку запитів користувачів, формованого за змістом і рубрикаціями викладу інформації в першоджерелах. Виникає потреба у програмних засобах діалогу, що дозволяють шукати інформацію за ключовими словами.

Разом з тим, структурування інформації, виходячи із завдань користувачів, не означає, що подібну роботу слід проводити стосовно кожної зада-

чі. По-перше, дати повний і конкретний перелік таких завдань зовсім не просто. Багато що тут залежить від специфіки робіт, умов і обставин їх здійснення. По-друге, інформаційне забезпечення процесу вирішення цілого ряду завдань збігається. У зв'язку з цим структурування інформації передбачає виділення так званих *метазадань управління*, які об'єднують індивідуальні (часткові) завдання за ознакою спільності їх інформаційного забезпечення.

Частковими завданнями, які розв'язуються при визначенні проблеми дослідження (розробки), є:

- пошук джерел стосовно сфери розроблення та реалізації рішення;
- зіставлення рівня опрацювання проблеми в країні та за кордоном;
- виявлення пріоритетних напрямків розробки рішення;
- визначення перспективних підходів до вирішення проблеми.

У сукупності ці та ряд аналогічних завдань можуть бути об'єднані в метазадання «Аналіз джерел з проблеми». Інформаційне її забезпечення буде ґрунтуватися на ретельному дослідженні усіх джерел, які містять інформацію, відповідно до заданої теми.

- У метазадання «Аналіз НТД» об'єднуються такі часткові завдання:
- вибір вимог до процесу, засобів і умов дослідження;
  - визначення раціональних значень ключових параметрів;
  - встановлення порядку проведення робіт;
  - визначення форми підготовки аналітичних даних.

- Метазадання «Визначення понять» узагальнює такі завдання, як:
- уточнення змісту поняття;
  - вилучення неприпустимих словосполучень;
  - виявлення і коректування професійних жаргонізмів;
  - визначення меж поняття;
  - виявлення синонімів.

Складним є формування метазадання «Формування сукупності вихідних даних». Складові її — приватні завдання з дослідження, аналізу, оцінки

та оптимізації процесу, засобів і умов діяльності окремих складових елементів системи забезпечення СРІС — розрізняються за своїм змістом. Однак щодо інформаційного забезпечення, то ці завдання схожі. Основу їх рішення становлять кількісні та якісні характеристики виконання спеціалістом різних дій (операцій), порядок перетворення інформації, динаміка функціонального стану людини під час роботи тощо. Ряд елементів психофізіологічної структури діяльності виділяють при побудові алгоритмів вирішення виконавцем аналітичного дослідження конкретних завдань (рис. 4.17).

ЕЛЕМЕНТИ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ПРОЦЕСУ РЕГУЛЮВАННЯ	
<p>ДІЇ:</p> <p>Узагальнення первинної інформації Групування і зведення даних Визначення абсолютних і відносних показників Аналіз тенденцій Визначення прогнозів розвитку системи інформаційної сфери та його структурних складових Розроблення можливих варіантів управлінського рішення Вибір оптимального варіанту управлінського рішення Реалізація управлінського рішення</p>	<p>ОПЕРАЦІЯ:</p> <p>Визначення Ідентифікація Пошук інформації Розрахунок Прогнозування Ранжування Порівняння Екстраполяція Актуалізація Прийняття рішення Відстеження Порівняння Контроль Корегування</p>

Рис. 4.17. Приклад визначення елементів психофізіологічної структури процесу регулювання

Джерело: складено автором.

Саме в такому вигляді ці дані необхідні, наприклад, для цілей: розподілу і перерозподілу функцій у процесі виконання завдання; вибору раціональних варіантів інформаційно-лінгвістичного забезпечення; вибору раціональних способів відображення інформації тощо.

Відомості про закономірності функціонування системи забезпечення СРІС повинні бути представлені у вигляді, що характеризує вплив різних

чинників (насамперед властивостей), на якість роботи та функціональний стан системи, на ефективність і прогресивність системи в цілому.

Часткові завдання методологічного та методичного забезпечення робіт об'єднуються в метазавдання «Вибір методів і засобів аналітичних досліджень і розробок». Вона включає в себе такі задачі:

порівняльна оцінка ефективності різних методів і прийомів аналітичної оптимізації процесу, засобів й умов здійснення;

проведення кількісних розрахунків ефективності за відомими формалізованими процедурами;

визначення пріоритетних напрямів, методів і способів оптимізації;

вибір методів і засобів отримання вихідних даних;

уточнення переліку та змісту показників і критеріїв оцінки ефективності функціонування, прогресивності розвитку й виконання цілей щодо задоволення інформаційних потреб суспільства. Приклад структурування методів досліджень і розробок подано на рис. 4.18.

Специфіка робіт полягає в необхідності вирішувати завдання, пов'язані з аналізом, обробкою та узагальненням даних, з побудовою математичних моделей, що характеризують інформаційну сферу. Так, вибір раціональних варіантів відображення інформації в багатьох випадках спирається на визначення чітких відмінностей у часових параметрах, точності зчитування та перетворення інформації. А виявлення закономірностей динаміки формування та збереження робочих навичок, а також причин помилкових, несвоєчасних і неоптимальних дій виконавців передбачає, зокрема, накопичення презентативної вибірки аналітичних даних та їх періодичну статистичну обробку. Усе це диктує необхідність виділення метазавдання «Аналіз, обробка та узагальнення експериментальних даних». Інформаційне її забезпечення складають кількісні дані, які подаються у вигляді, придатному для статистичної обробки.

МЕТОДИ АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК		
<p>МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ</p> <p>Оптимізація засобів дослідження :</p> <ul style="list-style-type: none"> — засоби отримання і перетворення інформації; — органів управління; — складу та чисельності виконавців. <p>Оптимізація процесів:</p> <ul style="list-style-type: none"> — психофізіологічної структури діяльності; — алгоритмів роботи. <p>Оптимізація умов діяльності:</p> <ul style="list-style-type: none"> — зовнішнього середовища; — внутрішнього середовища. 	<p>МЕТОДИ АНАЛІЗУ І СИНТЕЗУ</p> <p>Експертні</p> <p>Аналітичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — концептуальні моделі; — розрахункові процедури; — математичні моделі. <p>Експериментальні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — апробація 	<p>МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ</p> <p>Поліпшення підготовки виконавців:</p> <ul style="list-style-type: none"> — психологічний відбір; — психофізіологічні тренування; — формування мотивів. <p>Підвищення продуктивності праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> — мотиваційний механізм; — автоматизація; — механізація.

Рис. 4.18. Приклад структурування методів досліджень і розробок
Джерело: складено автором.

Загалом з виділених метазавдань впливає доцільність побудови наступних пріоритетних баз аналітичних даних: «Характеристики процесу, засобів і умов функціонування», «Методи і засоби аналітичних досліджень і розробок», «Понятійні терміни», «Аналітична інформація», «Бібліографічна інформація».

4.4.3. Концептуальні моделі баз даних інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери.

Розглянута первинна структура аналітичної інформації, яка являє собою основу БАД — відправний момент концептуального моделювання і систематизації БД. Розробка моделей включає опис структури даних і зв'язків між ними.

Концептуальні моделі не залежать від технічних засобів і програмного забезпечення БД. Вони містять інформацію у вигляді списків, графів, таблиць тощо. До їх складу входять:

первинні дані предметної області інформаційної сфери — імена об'єктів;

елементи даних, що характеризують об'єкти — імена атрибутів, або властивостей;

зв'язки між цими даними, що відображають функціональний аспект взаємовідносин об'єктів, властивостей.

Для концептуального проектування системи БД використовують найрізноманітніші за типом моделі. До сильно типізованих відносяться єрархічні, мережеві і реляційні моделі. Стосовно пріоритетних БД розроблення концептуальних моделей проводиться на основі визначення формуючих ці бази об'єктів (сутностей) і їх властивостей (атрибутів) за результатами структурування інформації, яка використовується при виконанні аналітичних досліджень і розробок.

У базі «Характеристики процесу, засобів і аналітичного дослідження» формуючими її об'єктами (сутностями) виступають закономірності, факти, дані, в основі яких лежать взаємозв'язки, значення параметрів (показників) структури діяльності, що проявляються у вигляді залежностей якості роботи та функціонального стану системи від факторів процесу, засобів і умов її функціонування. Об'єктами (сутностями), котрі характеризують ту чи іншу залежність, служать показники (значення), що виступають як залежні і незалежні параметри, математичні вираження зв'язку параметрів, умови прояву залежності, зміст і вид управлінської діяльності, вагомість і достовірність визначеного зв'язку.

Однією з властивостей (атрибутів) залежності може бути її вид (наприклад, експоненціальна, лінійна, параболічна). Властивостями показника, що виступає як порівняльний параметр, є його зміст і розмірність. Таким

показником може бути час (хвилини, секунди), ймовірність (відсотки, відносні величини), продуктивність праці (відносні й абсолютні величини), параметр системи, що характеризує її стан (продуктивність праці). Властивостями показника, що виступає незалежним параметром, є його якісні та кількісні характеристики. Наприклад, діяльність може бути тривалою і нетривалою, ефективною і неефективною тощо.

Існують різні класифікації діяльності (наприклад, [369]). Так, у психофізіологічному змісті процесу аналітичного дослідження виділяють наступні об'єкти (сутності): технологічні операції і дії, психофізіологічні операції і дії, оперативні одиниці інформації і сприйняття, одиниці аналізу діяльності, логічні умови, цілі, мотиви і завдання [349].

Загальний вигляд концептуальної моделі бази даних «Характеристики процесу, засобів і умов аналітичного дослідження» бачимо на рис. 4.19.

У базі «Методи і засоби аналітичних досліджень і розробок» основними об'єктами (сутностями) виступають: призначення, зміст, інформаційне забезпечення досліджень і розробок.

Зокрема, об'єктами (сутностями) змісту є спрямованість методів, способів, процедур і моделей досліджень та розробок, способи отримання вихідних даних і способи їх подання.

Властивості спрямованості методів, способів, процедур і моделей визначає можливість їх використання для дослідження, аналізу й оцінки та аналітичного дослідження, а також процесу управління системою. Властивості способу отримання вихідних даних визначає експериментальний або аналітичний шлях виявлення значень параметрів, необхідних для проведення аналітичних досліджень і розробок. Властивостями способу подання вихідних даних виступають графічна, текстова, таблична, знакова та інші форми опису.

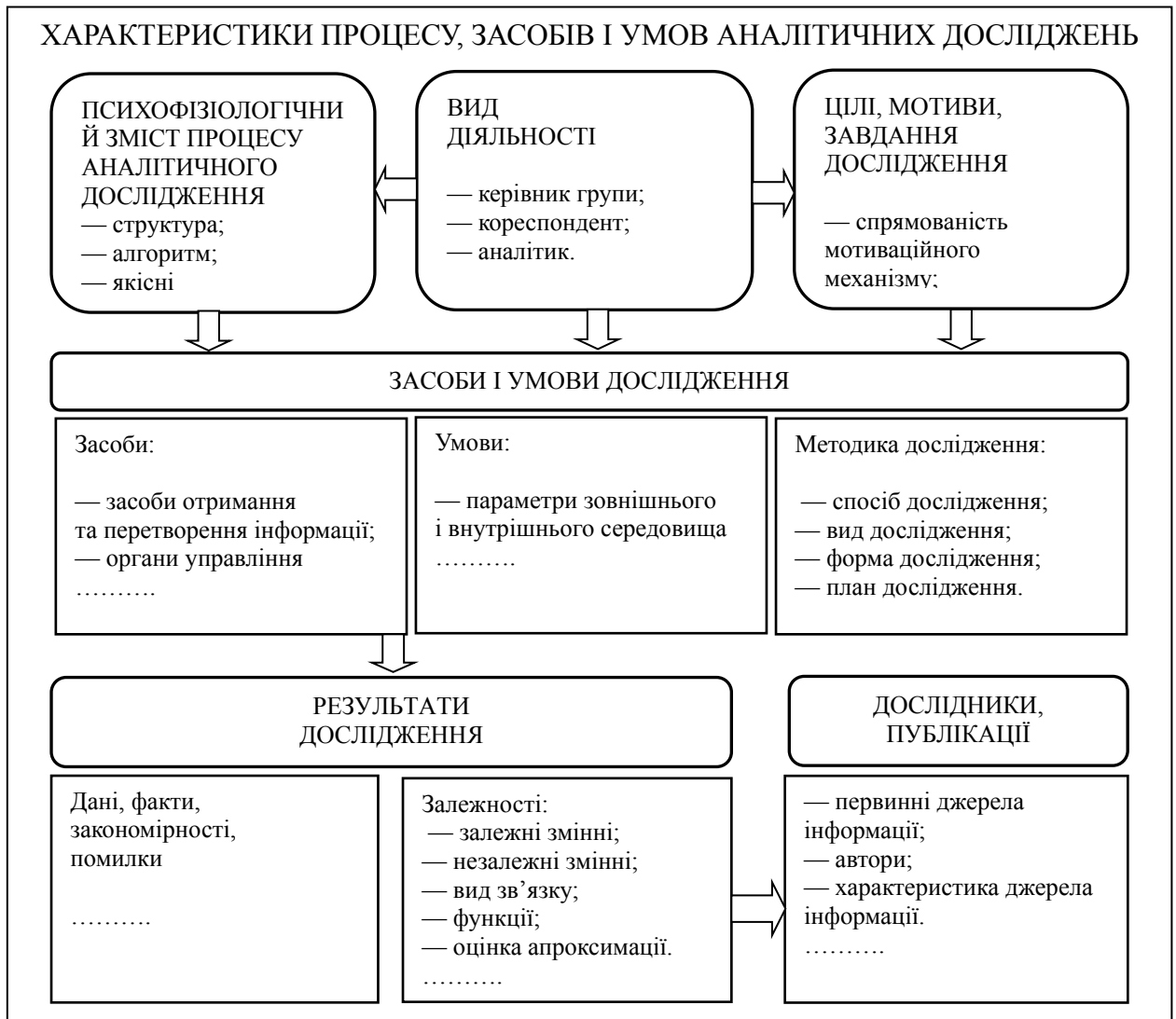

Рис. 4.19. Загальний вигляд концептуальної моделі БД «Характеристики процесу, засобів і умов аналітичного дослідження»

Джерело: складено автором.

На рис. 4.20 і 4.21 наведено приклади опису концептуальних моделей сутності оптимізації аналітичного дослідження і способів психофізіологічної оптимізації процесу аналітичного дослідження.

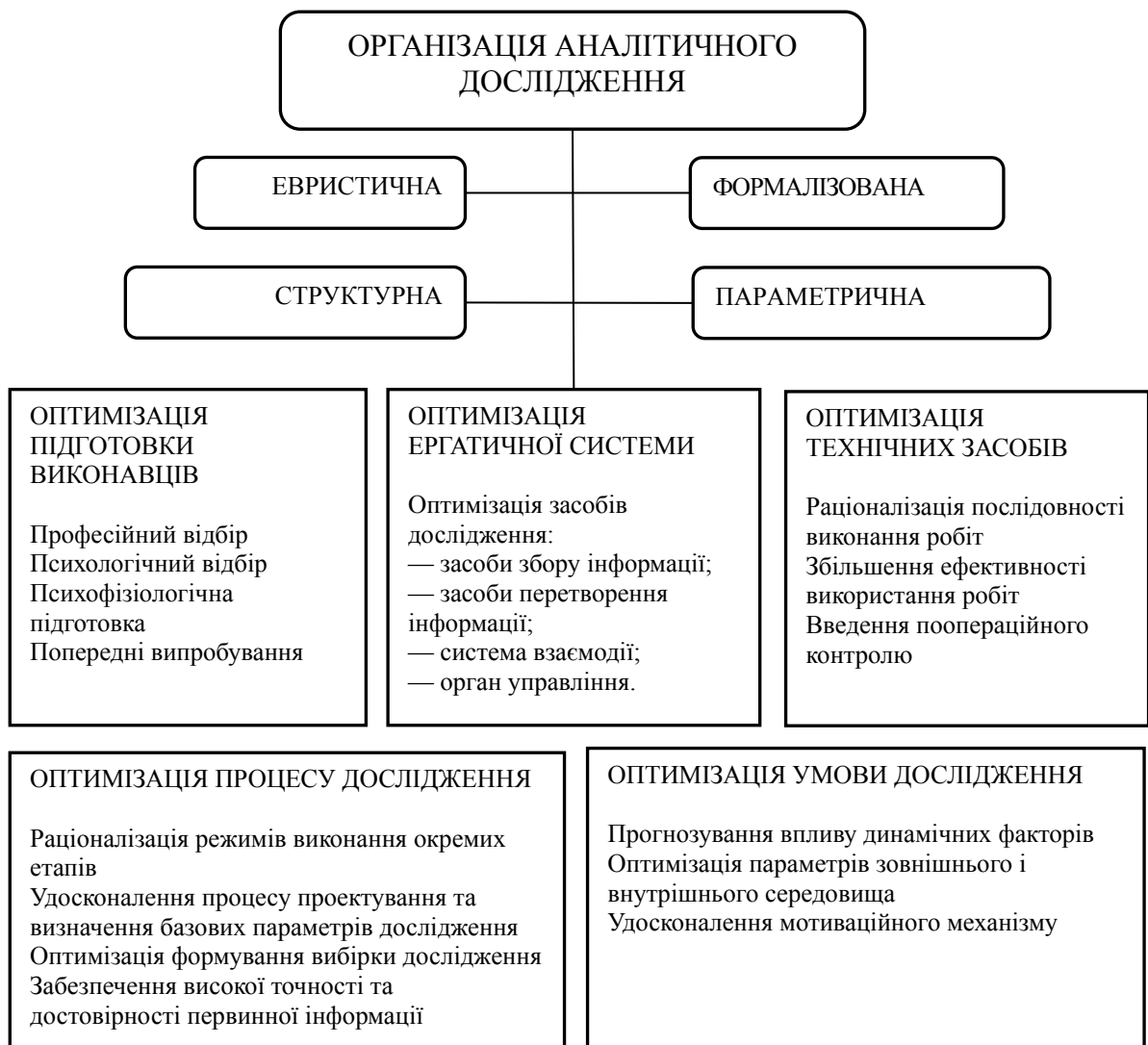

Рис. 4.20. Приклад опису концептуальної моделі суті оптимізації процесу аналітичного дослідження

Джерело: складено автором.

У базі «Поняття і терміни» основними об'єктами (сутностями) виступають безпосередньо досліджуване поняття і терміни та їх синоніми, позначення їх приналежності до зразка техніки, предметна область і характеристика визначення. Так, властивостями ідентифікації поняття (терміна) можуть служити функціональні, предметні, конкретизуючі, опосередковані й інші визначення. За своїм змістом до цієї бази близька лінгвістична база.

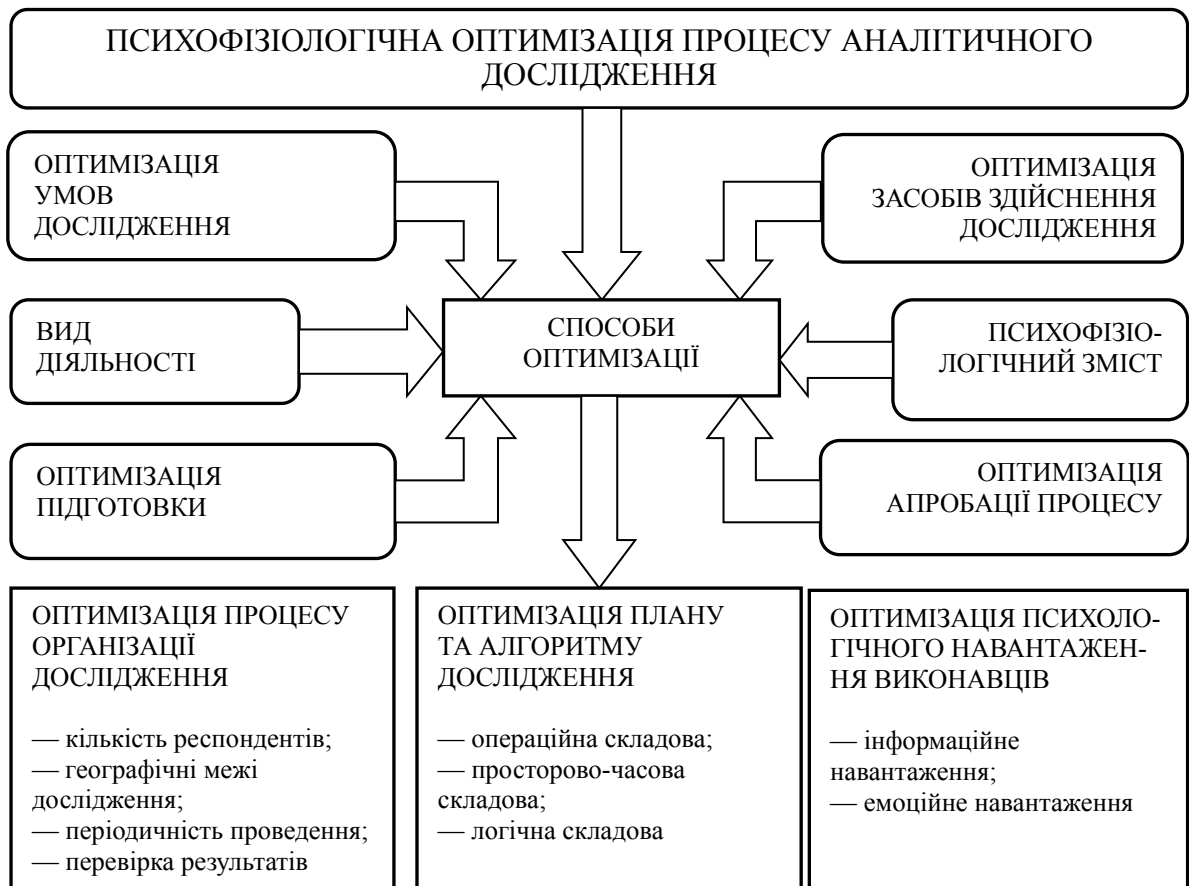

Рис. 4.21. Приклад опису концептуальної моделі способів психофізіологічної оптимізації процесу аналітичного дослідження

Джерело: складено автором.

У базі «Експериментальна аналітична інформація» основними об'єктами (сутностями) є вид, зміст, характер, терміни накопичення інформації, програми обробки, статистичні показники, оцінка достовірності даних та їх відмінностей, методика отримання, форма опису, порядок обробки, індивідуальні відмінності даних, репрезентативність вибірки, діапазон зміни змінних.

Концептуальна модель бази «Бібліографічна інформація» включає в себе такі об'єкти (сутності), як назва, зміст літературного джерела, терміни введення в дію НТД тощо. Опис документів здійснюється у відповідності з правилами, наведеними нижче.

На основі концептуальних моделей БД розробляються форми подання інформації для подальшого введення в банк.

Систематизація знання про інформаційну сферу, здійснювана у формі БАД, повинна забезпечити своєчасне і оперативне інформування про новітні досягнення в інформаційній сфері та суміжних галузях господарювання. В якості інформаційного фонду банку можна розглядати публіковані та неопубліковані документи, вітчизняні і зарубіжні інформаційні матеріали.

Форма стискування і структуризації матеріалу, що міститься у першоджерелі, а також міра його обробки для введення в БАД визначається виходячи з потенційних запитів користувачів. Найбільш поширеною формою є опис документа.

Обґрунтування рекомендацій з складання опису аналітичної інформації доцільно попередити аналізом форм опису інформації в автоматизованих системах, що діють, і БД. За результатами такого аналізу визначалися вимоги до змісту і оформлення типових інформаційних документів стосовно специфіки БАД.

Опис, як форма подачі та відображення інформації, входить у систему так званої *вторинної документації*¹⁴, яка у подальшому переноситься на електронний носій. Основною формою вторинного документа першого типу є *анотація*. Якщо за запитом користувача банк даних повинен забезпечити цілеспрямоване математичне, логічне чи інше перетворення інформації, то в такий документ включаються відомості, організовані як анкета, де у якості питань фігурують глобальні поняття конкретної галузі знання, а відповіді — фактичні дані у вигляді стислого текстового матеріалу (описаного переважно за допомогою ключових слів), таблиць, схем, малюнків або математичних моделей, як результат первинної обробки вихідної інформації.

---

¹⁴Існуючі вторинні документи поділяються на *документальні*, які містять в основному бібліографічні відомості про документ-джерело і адресують до нього споживача, і *фактографічні*, такі, що дають споживачеві у відповідь на його запит інформацію про які-небудь факти або явища.

Вторинні документи фактографічного типу містять дані широкого спектру, що включають текстовий матеріал, числові масиви, формули, таблиці, схеми, графіки, рисунки, а також опис процедур, що забезпечують цілеспрямоване математичне, логічне та інше перетворення вихідної інформації. Вторинний документ повинен задовольняти фахівців різного профілю і тому містити найрізноманітніші, наявні в першоджерелі, достовірні відомості про окремі елементи, характеристики об'єкту (явища) і зв'язки між ними, про результати їх перетворення за умови їх цілеспрямованих або об'єктивно виникаючих діях.

З'ясування інформаційних потреб користувачів необхідно починати з аналізу існуючих (що діють) форм звітності і інших документів по обслуговуванню користувачів. Результати аналізу пропонується описувати за схемою: ім'я і опис об'єкту даних (синоніми; вербальний опис смислового вмісту імені, навіть якщо сенс представляється очевидним); елементи даних, включаючи: ім'я і опис; джерело; атрибути (тип значення атрибуту — числовий, альтернативний, текстовий); одиниці вимірювання і, за необхідності, діапазони значень; використання; міра важливості; взаємозв'язки.

Аналіз представлених в автоматизованих інформаційних системах і БД вторинних документів дозволяє сформулювати деякі загальні вимоги до їх змісту і форми, які повинні враховуватися і при систематизації аналітичної інформації.

Вторинні документи повинні достовірно відображати відомості, що містяться у першоджерелі, орієнтувати на вирішення конкретних проблем, бути лаконічними (але без втрати суті), дозволяти використовувати представлений у них матеріал без звернення до первинного документа, значно скорочуючи тим самим час пошуку.

Виходячи з цього інформаційний носій повинен включати опис змісту документа (за заданою типовою схемою), результати дослідження (якщо можливо — наочно), бібліографію. Усі відомості мають бути наведені, як

у першоджерелі без оцінки їх укладачем вторинного документа. Можлива додаткова аналітична і синтетична обробка вихідного матеріалу, інтеграція даних, опис їх у вигляді математичних моделей. При цьому неодмінно слід вказати, що користувачеві надається матеріал, що не міститься у первинному документі у явному вигляді.

Традиційно наукові знання фіксуються у вигляді текстів, таблиць, схем, рисунків, карт, формул, математичних моделей тощо. Для введення в комп'ютер ці дані треба формалізувати. І перш за все необхідно формалізувати лексику вторинного документа, стиль і структуру опису даних.

Лексика має бути приведена у відповідність з проблемно-орієнтованим тезаурусом, погодженим з діючими стандартами, у тому числі термінологічними, із спеціалізованими словниками тощо. Для формування тезауруса необхідно провести ретельний відбір наукових термінів з врахуванням попередньо складеного масиву ключових слів.

При роботі над словарним фондом вторинного документа потрібно мати на увазі, що можливості людини з сприйняття тексту обмежуються числом лексичних одиниць, які потрібно освоїти, а не об'ємом вкладеної у них інформації. Звідси виникає необхідність такої організації тексту, яка дозволить зберегти потрібний об'єм інформації за мінімального числа лексичних одиниць.

З тексту слід виключати мовну надмірність всіх видів (вживання складних лексичних і синтаксичних зворотів, синонімів), рекомендується вживати прості синтаксичні конструкції. Не слід використовувати негативні частки (відомо, що вони підвищують вірогідність помилкового розуміння тексту), складні союзи, рідковживані іноземні слова, професійні жаргонізми. Необхідно мінімізувати кількість аббревіатур.

Бази документальної аналітичної інформації. Документальна (бібліографічна) аналітична інформація повинна забезпечувати той клас функцій

кінцевого користувача БАД, котрий передбачає отримання різних відомостей або довідок з проблем функціонування інформаційної сфери.

Документальна інформація в БД структурується у відповідності до розроблених рубрикаторів, побудованих, як правило, за ієрархічним принципом.

Предбачається, що тематичний рубрикатор «Інформаційна сфера» повинен систематизувати не лише відповідну область знання, але також і деякі розділи науки, національного господарства, що так або інакше пов'язані із даною тематикою. Представляється доцільним включити у цю систему знання ряд міжгалузевих і комплексних проблем. Залежно від призначення документальної інформації в структурі БАД можуть існувати самостійні рубрикатори, з різною кількістю рубрик і різною глибиною ієрархії.

Масив документальної інформації в БАД умовно можна представити в трьох базах: «Бібліографія» (основна база), «Нормативно-технічні документи», «Патентна інформація». Базу «Нормативно-технічні документи» доцільно формувати окремо від бази «Бібліографія» з наступних причин. По-перше, потік НТД йде по окремому каналу. По-друге, їх опис має свою специфіку. По-третє, НТД можуть доповнюватися та змінюватися, що необхідно враховувати при розробці програмного забезпечення БАД. База «Патентна інформація» також має свою специфіку та повинна будуватися за МПК. Існують, однак, складності з ідентифікації патентів, авторських свідоцтв, заявок на промислові взірці за приналежністю до предметної області інформаційної сфери.

При комплектуванні БД використовуються як вітчизняні, так і зарубіжні джерела аналітичної інформації. Види першоджерел, на основі яких створюється науково-інформаційна документація для БАД, характеризуються значною різноманітністю. Уявлення про них може дати нижченаведений перелік:

1. Книга, брошура, збірка (однотомне або багатотомне видання)
2. Збірник матеріалів з'їздів, конференцій, нарад
3. Серіальне видання (журнал; збірка; серійне видання)

4. НТД (окремо виданий або група): НТД з стандартизації; техніко-економічні нормативи і норми; патентний документ; типовий проект, креслення

5. Неопублікований документ (звіт з наукових досліджень та розробок; переклад; дисертація)

6. Бібліографічний опис складової частини документа: стаття або інший матеріал; частина твору (глава, розділ, параграф тощо), що має самостійне значення

7. Новий тип документа

Обробка первинних документів для БАД повинна здійснюватися з врахуванням правил і вимог з бібліотечно-інформаційної діяльності. Дотримання таких вимог і рекомендацій дозволяє уніфікувати послідовність і спосіб розташування елементів бібліографічного опису, систему умовних розділових знаків і, тим самим, забезпечити однотипність і однозначність розуміння записів на різних мовах і для різних джерел інформації.

Окрім дотримання вимог НТД необхідно доповнити бібліографічний опис наступною інформацією: дескриптори (ключові слова) — термінологія має бути узгоджена з діючими тезаурусами; відомості про місцезнаходження джерела за схемою: місце (найменування організації, установи) — код зберігання (інвентарний номер) — повнота (анотація, реферат., вихідний текст, інше); країна видання; мова; дата складання запису; прізвище і підпис укладача.

Рекомендується наступна приблизна схема складання реферату: проблема, мета роботи (дослідження, проектування тощо); об'єкти роботи (види господарської діяльності, технічні чи матеріальні засоби і таке інше); методика; отримані результати (теоретичні, фактологічні тощо); висновки (рекомендації, оцінки, пропозиції); сфера застосування результатів; оцінка ефективності впровадження результатів; додаткові відомості (наявність літературного огляду, пояснення).

Анотація будується як більш стисла, порівняно з рефератом, характеристика першоджерела. У ній називаються тип документа, тематика, перераховуються головні питання публікації, вказуються об'єкт, цілі, методи роботи і її результати. Текст складається на основі стандартизованої термінології з використанням дескрипторів (ключових слів). Виконання цієї вимоги, як і при написанні рефератів, підвищує інформативність анотації і забезпечує оперативний пошук матеріалів, розшукуваних користувачем.

Велике значення при створенні баз документальної аналітичної інформації надається якості обробки первинної інформації. Кваліфіковано складені анотація, реферат дають користувачеві можливість не лише своєчасно отримувати необхідні відомості, але і орієнтуватися у необхідності детального вивчення першоджерела.

Для підготовки опису до введення в БАД необхідно вносити до документ службову інформацію (дата складання, укладач тощо).

Ідентифікація документальної і фактографічної інформації може здійснюватися або через номер (ім'я) відповідної бази, файлу (підфайлу), або через посередництво ключових слів (дескрипторів).

Свої особливості має бібліографічний опис НТД. Головна з них полягає в недопустимості яких-небудь змін і спотворень тексту НТД. Крім того, оскільки протягом терміну дії НТД йде процес його вдосконалення, у бібліографічному описі мають бути відображені усі зміни та поправки, що вносяться у документ, відомості про продовження терміну дії, заміні, відміні тощо.

Приклади опису документальної аналітичної інформації наведені нижче (рис. 4.22–4.25).

1. Номер бази, файлу
2. Дескриптори (ключові слова)
3. Види джерела
4. Бібліографічний опис
5. Країна джерела (видання)
6. Мова
7. Класифікаційні дані: УДК; ISBN; ISSN
8. Відомості про місцезнаходження джерела: місце (бібліотека, організація тощо); код зберігання; повнота (анотація, реферат, повний текст, інше)
9. Опис змісту джерела (анотація)
10. Відомості про автора
11. Дата складання запису; прізвище укладача

Рис. 4.22. Опис інформації для БД «Бібліографія»

Джерело: складено автором.

1. Номер бази, файлу
2. Дескриптори (ключові слова)
3. Бібліографічний опис:
  - 3.1. Позначення документа (індекс — реєстраційний номер — рік затвердження)
  - 3.2. Основний заголовок
  - 3.3. Паралельний заголовок (наводиться за необхідності)
  - 3.4. Місце видання (за відсутності відомостей — Бм)
  - 3.5. Найменування видавництва (за відсутності відомостей — Бв)
  - 3.6. Рік видання чи перевидання з внесеними змінами (за відсутності відомостей — Бр)
  - 3.7. Дата введення у дію, термін дії та інше («На заміну...», «Вперше...»)
  - 3.8. Заголовок комплексу стандартів (якщо документ входить до комплексу)
4. Відомості про відміну, заміну, зміни тощо (продовження терміну дії, перенесення терміну введення в дію, номера змін)
5. Країна (для іноземних документів)
6. Мова (для видань не українською мовою), відомості про переклад
7. Класифікаційні дані: УДК; КГС; географічний визначник — частина індексу у круглих дужках (вказується тільки для іноземних документів)
8. Відомості про місцезнаходження джерела: місце (бібліотека, організація тощо); код зберігання
9. Вихідний текст
10. Організація-розробник
11. Дата складання запису; прізвище укладача

Рис. 4.23. Опис інформації для БД «Нормативно-технічні документи»

Джерело: складено автором.

1. База _____
2. Підприємства та організації поліграфічної промисловості. Санітарні норми та правила
3.1. ДСанПіН 3.3.1-176-2011
3.2. Підприємства та організації поліграфічної промисловості
3.3. —
3.4. Київ
3.5. Міністерство охорони здоров'я України
3.6. 2012
3.7. Введені вперше ; Введені 03.02.2012
3.8. Державні санітарні норми та правила
4. —
5. —
6. —
7. —
8. Бібліотека Української академії друкарства
9. Вихідний текст
10. Державна санітарно-епідеміологічна служба України; Національний медичний університет ім. Данила Галицького; ДП «Український науково-дослідний інститут медицини транспорту» МОЗУ; ДП «Комітет з питань гігієнічного регламентування Державної санітарно-епідеміологічної служби України»; ДУ «Інститут медицини праці НАМНУ»; Українська академія друкарства; ПрАТ «Український науково-дослідний інститут поліграфічної промисловості ім. Т. Г. Шевченка»
11. _____

Рис. 4.24. Приклад опису НТД

Джерело: складено автором.

Найменування журналу (прийняте скорочення), рік, том, номер, сторінки (початок — кінець статті)

Назва статті
Автор (П. І. Б.)
Організація звідки вийшла стаття, адреса
Анотація

Розширений реферат чи текст статті

Рис. 4.25. Форма супроводження статті

Джерело: складено автором.

Бази фактографічної аналітичної інформації. Інформаційні бази фактографічного типу повинні відображувати актуальну для інформаційної сфери систему знань, формувати масив даних готових до використання.

Пріоритетними базами фактографічної інформації, як зазначалося, є: «Характеристики процесу, засобів та умов господарської діяльності», «Методи та засоби аналітичних досліджень та розробок», «Експериментальна аналітична інформація», «Поняття та терміни». Основні рекомендації з опису фактографічної інформації розглянемо на прикладі двох перших баз.

Загальні вимоги полягають у наступному: дані необхідно описувати з розрахунку на багатоаспектний пошук в БАД за дескрипторами (ключовими словами), індексами рубрикатора, бібліографічними відомостями тощо; відібрана інформація повинна відповідати критеріям необхідної повноти та достовірності; вона повинна легко структуруватися; при описі слід використовувати стандартизовану термінологію, просту і зрозумілу усім мову; опис слід здійснювати відповідно до концептуальної моделі конкретної БД.

При описі залежностей, що характеризують процес аналітичного дослідження, рекомендується: чітко визначати мету та основні цілі дослідження; наводити коротку характеристику змісту вирішуваних завдань; виділяти залежну змінну, значення якої змінюється під дією чинників процесу, засобів і умов діяльності; визначати незалежні змінні, які міняються в дослідженні; вказувати фіксовані значення параметрів засобів дослідження; наводити данні про умови дослідження і значення параметрів середовища; наводити посилання на літературне джерело, де результати дослідження описуються детальніше.

Метою опису методів аналітичних досліджень і розробок є:

забезпечення користувачеві можливості здійснювати пошук (вибір) методу, адекватного конкретним завданням і умовам прийняття управлінських рішень;

формування у користувача адекватного уявлення про метод, його приз-

начення, зміст, умови зміни, необхідні вихідні дані;

надання користувачеві повної інформації про джерела, в яких описується метод і наводяться результати його апробації.

Важливим завданням є також інформування користувача про включення методу в НТД. Тому при його описі передбачається посилання не лише на літературу, в якій метод розглянутий, але і на НТД, що рекомендують його використання в конкретних видах робіт.

Досвід проведення аналітичних досліджень і розробок показує, що в більшості випадків користувач детального опису методу не потребує. Практика завжди вносить свою специфіку в реалізацію загальних положень про той або інший метод. Тому виникає потреба в описі ідей, підходів і способів вирішення різних завдань в ході виконання аналітичних робіт.

Приклади опису фактографічної аналітичної інформації наводяться нижче (рис. 4.26–4.31).

1. Мета, цілі та об'єкти аналітичного дослідження.
2. Суб'єкти дослідження, їх кваліфікаційний рівень, досвід участі в аналогічних проектах.
3. Розроблення плану дослідження у розрізі програмно-методологічної і організаційної частини.
4. Зміст дослідження, характеристика процесу і засобів (використання технічних засобів, методи реєстрації, перелік базових параметрів, величину і динаміку яких реєструється, структура і алгоритм дій, темп роботи, особливості робочого місця тощо).
5. Умови отримання та обробки даних.
6. Результати дослідження: характер взаємозв'язку певних параметрів (залежних і незалежних змінних). Наприклад, залежність рентабельності операційної діяльності від рівня конкуренції на певному сегменті ринку, обсягу ринку друкованої продукції від купівельної спроможності населення, продуктивності праці від ефективності застосування мотиваційних інструментів, наявність зворотного зв'язку і т.д.
Результати подаються у вигляді таблиць, графіків, формул.
7. Виконавці дослідження, джерела інформації (при наявності літературних джерел здійснюється їх бібліографічний опис).
8. Дата складання запису, прізвище виконавців.

Рис. 4.26. Приклад опису характеристик аналітичного дослідження

Джерело: складено автором.

1. Дослідження стану, структури й динаміки інформаційного ринку.
2. Використання для характеристики змін світового інформаційного ринку індексу людського розвитку.
3. Індекс людського розвитку залежить від трьох факторів:
  - стан здоров'я нації, що характеризується показником очікуваної тривалості життя при народженні (X_1);
  - ступінь розвитку освіти, наукових комунікацій та інформації, що характеризується показником кількості споживання паперу на одну особу, використовуюваного для друкування газет, журналів, каталогів і документів (X_2);
  - динаміку економічного розвитку, що характеризується показником ВВП у розрахунку на одну особу (X_3).
4. Індекс розвитку $Y(X)$ пов'язаний з трьома зазначеними факторами параметричною функцією $Y(X) = K_1 \times X_1 + K_2 \times X_2 + K_3 \times X_3$, де коефіцієнти регресії $K_1 = 0,2$; $K_2 = 0,28$; $K_3 = 0,52$ визначаються шляхом статистичної обробки даних. Два перших коефіцієнти являють собою константи, що поширюються на всі країни світу. Значення третього коефіцієнта K_3 модифікується залежно від показника ВВП у розрахунку на одну особу для країн різних категорій (тут проявляється ефект нелінійної залежності індексу від цього фактора)
5. Основою для проведення розрахунків є дані ООН, ЮНЕСКО і Всесвітнього банку
6. Результат дослідження:

Демографічний фактор тривалості життя порівняно незначно впливає на індекс розвитку (10–15 %). Вплив комунікаційного фактора, відображеного рівнем споживання паперу, особливо відчутний для високо-розвинутих країн (приріст індексу розвитку досягає майже 30 %). Вирішальний вплив на індекс розвитку має економічний фактор (ВВП у розрахунку на одну особу). Він збільшує індекс розвитку країн з високим доходом більш як на 50 %, а з середнім — на 20 %. Для країн, де показник середнього ВВП на одну особу нижчий 1 тис. US\$, приріст комунікаційного й економічного фактора не перевищує 2–5 %. Таким чином, ранжування країн за індексом розвитку дозволяє встановити три критерії:

  1. Розвинуті країни (індекс розвитку 100 % і вище). На динаміку розвитку даних країн вагомо впливають як економічні, так і комунікаційні фактори, взаємно підсилюючи один одного. Слід зауважити, що розвиток комунікаційних технологій у майбутньому буде спрямований на ширше використання магнітних та оптичних носіїв інформації.
  2. Країни, що розвиваються (індекс розвитку 20–40 %). На розвиток цих країн комунікаційний фактор впливає незначно. Цим пояснюється великий розрив між індексами розвитку країн першої та другої категорій.
  3. Країни з низьким рівнем розвитку (12–15 %). Незважаючи на те, що рівень ВВП на одну особу є досить низьким, високі темпи економічного розвитку окремих країн цієї групи (КНР, Індонезія, Філіппіни та ін.) дозволяють прогнозувати їх перехід до другої групи в найближчому майбутньому.

Виконавці дослідження, джерела інформації (при наявності літературних джерел здійснюється їх бібліографічний опис).

Дата складання запису, прізвище виконавців.

Рис. 4.27. Приклад опису характеристик аналітичних досліджень видавничої та поліграфічної діяльності

Джерело: складено автором.

Кореляційним аналізом встановлено, що домінуючим фактором, який визначає основні пропорції ВВП країн ЄС, є ВВП у розрахунку на одну особу. Оскільки цей показник змінюється у досить широких межах (від 10 до 40 тис. євро для країн різних груп), галузеві пропорції також змінюються. Ці зміни можна доволі чітко передбачити за рівнянням лінії тренду. Найпростіший вигляд має рівняння лінійного тренду для показника зайнятості в поліграфії (рівняння прямої лінії, що проходить через початок координат):

$$Y_1 = 0,01 \% \times X,$$

де Y_1 — показник зайнятості в %; X — ВВП у розрахунку на одну особу.

Частка поліграфії в обсязі ВВП (показник обороту Y_2) також характеризується лінійною функцією, але в цьому випадку тренд має постійну складову:

$$Y_2 = 0,01 \% \times X + 0,80 \%$$

Показник заробітної плати (Y_3) більш точно характеризується логарифмічною функцією

$$Y_3 = 15,56 \% \times L_n(X) - 21,73 \%$$

Виконавці дослідження, джерела інформації (при наявності літературних джерел здійснюється їх бібліографічний опис).

Дата складання запису, прізвище виконавців.

Рис. 4.28. Приклад опису галузевих пропорцій розвитку видавничої та поліграфічної діяльності

Джерело: складено автором.

1. Авторське найменування методу, шифр
2. Автор (розробник)
3. Організація, яка використовує метод
4. Бібліографічний опис джерела
5. Цільове призначення методу
6. Сфера застосування, область апробації
7. Умова застосування
8. Сутність методу
9. Процедура реалізації методу
10. Засоби реалізації: математичні, програмні, технічні.
11. Перелік позначення параметрів
12. Алгоритм визначення параметрів
13. Способи отримання вихідних даних
14. Точність методу
15. Витрати на реалізацію методу: часові і матеріальні
16. Дані про автора
17. Дата складання запису; прізвище укладача

Рис. 4.29. Приклад опису методів аналітичного дослідження

Джерело: складено автором.

1. Основна ідея, закономірність, які повинні лягти в основу оптимізації
2. Новизна ідеї оптимізації
3. Предмет оптимізації (об'єкт, умови)
4. Метод і умови оцінки ефективності оптимізації
5. Результати і рекомендації
6. Джерело даних (при наявності літературного джерела наводиться його бібліографічний опис)
7. Дата складання запису; прізвище укладача

Рис. 4.30. Приклад опису способу оптимізації процесу здійснення аналітичного дослідження

Джерело: складено автором.

1. Загальні положення
  - 1.1. Призначення процедури
  - 1.2. Цільова функція і її суттєві складові
  - 1.3. Параметри, які оптимізуються
  - 1.4. Зміст оптимізаційного завдання
2. Зміст процедури
  - 2.1. Опис моделі функціонування
  - 2.2. Порядок отримання вхідних даних
  - 2.3. Обґрунтування моделі оптимізації
  - 2.4. Визначення оптимальних параметрів
  - 2.5. Оформлення результатів вирішення оптимізаційного завдання
3. Джерело даних (при наявності літературного джерела наводиться його бібліографічний опис)
7. Дата складання запису; прізвище укладача

Рис. 4.31. Приклад опису розрахункової процедури аналітичного дослідження

Джерело: складено автором.

Створювані бази документальної і аналітичної інформації призначені для спільного функціонування у БАД. В той же час вони істотно розрізняються як по структурі і формі представлення даних, так і по характеру вхідних

в них процедур. В результаті між базами виникають складні мережі стосунків. Координація цих стосунків вимагає вибору адекватних СУБД, розробки розвинених спеціалізованих мов проектування СУБД, що передбачають дружній діалог користувача з БАД.

Висновки до розділу 4

1. Обґрунтовано, що забезпечення формування базових умов сталого розвитку інформаційної сфери України безпосередньо залежить від ефективності використання наданих повноважень й ресурсів та виконання завдань державними органами до числа яких віднесено Держкомтелерадіо. Проведене аналітичне дослідження дозволило як в загальному охарактеризувати показники діяльності цього державного органу, так і більш ретельно проаналізувати результати господарської діяльності безпосередньо підпорядкованих йому 26 приватних акціонерних товариств, створених на базі державних підприємств. З'ясовано, що у період 2014–2018 рр. мало місце зростання обсягів фінансування Держкомтелерадіо, що дозволило цьому органу більш ефективно виконувати функції суб'єкта регулювання національною інформаційною сферою.

3. За результатами аналізу основних показників фінансово-господарської діяльності підприємств, які підпорядковані Держкомтелерадіо були зроблені такі ключові висновки: у 2010–2017 рр. збитковими були практично усі окрім УНДІСВД, Харківська книжкова фабрика «Глобус», Видавництво «Київська правда» та Поліграфкнига; виявлено ознаки банкрутства — негативне значення підсумку першого розділу пасиву балансу, зокрема у 2014 рр. стосовно ЛКФ «Атлас», ХКФ ім. М. В. Фрунзе, Видавництво «Полтава», Харківська друкарня № 2, Галицька книга та Львівполіграфпостач. Окрім

цього, негативна тенденція щодо зниження рівня коефіцієнта автономії, а відтак і зростання загрози банкрута спостерігається у Сумська обласна друкарня, Видавництво «Харків», Видавництво «Зоря», Харківська книжкова фабрика «Глобус» і ПНВЦ «Поліном»; критично високим можна вважати рівень розрахованого коефіцієнта зносу основних засобів (станом на кінець 2017 р.) на ЛКФ «Атлас» — 0,8, ХКФ «Глобус» — 0,82 та Сумська обласна друкарня — 0,78, що за умов низької рентабельності продукції та збитковості господарської діяльності є негативним фактором, що суттєво знижує конкурентоспроможність зазначених підприємств.

4. Зважаючи на важливу роль видавничої та поліграфічної діяльності у формуванні інформаційної сфери України здійснено дослідження державної допомоги відповідним суб'єктам господарювання та проведено паралелі із практикою європейських країн. З'ясовано, що державна підтримка вітчизняних підприємств протягом 2000–2013 рр. була в Україні значно більшою у порівнянні із країнами ЄС (5–9 разів), але структура витрачених ресурсів характеризувалася низькою раціональністю та спричиняла деструктивний вплив на ринкове середовище. Проаналізовано виклики у зв'язку із набуттям чинності Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», норми якого спрямовані на приведення національної системи контролю державної допомоги у відповідність із правилами державної допомоги ЄС.

5. Охарактеризовано основні показники бюджетного фінансування видавничої справи у розрізі загальнодержавних та місцевих програм. З'ясовано, що найбільше підтримки надається видавничій справі з державного бюджету, а підтримка з місцевих бюджетів зазвичай складає трохи більше п'яти відсотків загального її розміру. В 2008–2018 рр. мало місце як зростання бюджетних асигнувань, часткове недофінансування державних і місцевих програм, так і нерівномірність у виділенні коштів, що в значній мірі пов'язано із складною ситуацією в національній економіці та негативно впливало на ефективність державної підтримки. Податкові пільги як інша форма держав-

ної підтримки в більшості орієнтовані на покриття виробничих витрат підприємств та лише частково сприяють модернізації та активізації інвестиційних процесів, що не сприяє зростанню конкурентоспроможності українського інформаційної продукції.

6. Розроблено функціональну модель IDEF0 та обґрунтовано шляхи подальшого удосконалення методологічних та практичних засад реалізації бюджетної програми «Українська книга», як форми державної підтримки розвитку інформаційної сфери України, застосування якої покликано покращити ефективність використання бюджетних коштів та забезпечити досягнення орієнтирів сталого розвитку інформаційної сфери. Сформовані критерії та описана методика відбору видань, що включаються до програми «Українська книга» та фінансуються за рахунок бюджетних коштів, дають змогу надати перевагу тій інформаційній продукції, яка буде сприяти задоволенню інформаційних потреб громадян і досягненню їм зростання інформаційних інтересів держави.

7. З'ясовано, що забезпечення ефективного державного управління інформаційною сферою стикається із проблемою відсутності належного інформаційного підґрунтя, що викликано не лише відсутністю первинної інформації, а у більшій мірі її розрізненістю, суперечливістю, неповним описом умов отримання. Сформовано методичний підхід до управління розвитком інформаційної сфери, який полягає у побудові банку аналітичних даних для використання посадовими особами та працівниками Держкомтелерадіо, інших центральних органів державної влади, регіональних управлінь преси та інформації, керівники та провідні фахівці економічних агентів інформаційної сфери. Обґрунтовано, що застосування банку аналітичних даних дозволить забезпечити чіткість державного регулювання розвитком інформаційної сфери через визначення інформаційних потреб та можливості їх задоволення шляхом створення вітчизняної інформаційної продукції.

РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

5.1. Концепція регулювання сталого розвитку інформаційної сфери

Методи математичного моделювання дозволяють прогнозувати стан господарських систем у майбутньому й корегувати з урахуванням цих прогнозів механізм державного регулювання на галузевому та міжгалузевому рівнях, що, у свою чергу, дозволяє підвищити ефективність функціонування національного господарства. При цьому математичне моделювання дає можливість оцінювати процеси, відтворення яких у принципі неможливе.

Ми виходимо з того, що головне завдання національного господарства — життєзабезпечення громадян на належному рівні. Іншими словами, виробництво матеріалів, енергії, продукції та послуг у такому асортименті й кількості, щоб були забезпечені усі життєвонеобхідні потреби та гарантовано відтворення достатнього життєвого рівня громадян нашої країни та їх нащадків, тобто йдеться про сталий розвиток. У якій мірі досягається ця мета можна судити за абсолютними (натуральними) показниками, що не залежать від інтерпритацій і змін методик обчислень відносних показників.

Перед тим як викласти результати власних досліджень вважаємо за доцільне приділити увагу напрацюванням іноземних науковців, які концентрують увагу на визначенні взаємозв'язків між тенденціями розвитку *медіаіндустрії* (креативних індустрій) та національних економік.

Розвиток інформаційної сфери, медіаіндустрій певним чином пов'язаний зі станом національної економіки та світового господарства. Зростання

доходів громадян призводить до витрачання ними більших коштів на поліпшення організації свого дозвілля та відпочинку; зростання прибутків компаній дозволяє їм більше коштів витратити на рекламу в ЗМІ. У свою чергу мас-медіа впливають на суспільну свідомість, формуючи її, зокрема щодо прийняття індивідуальних і групових рішень. Таким чином, вони нехай опосередковано, через неформальні інститути впливають на економічні процеси. Окрім того, національна інформаційна сфера та національна економіка одночасно взаємодіють на тлі політичних змін або змін у техніці й технології виробництва (детальніше про це [420; 474; 515]). Тому в конкретних умовах нашої країни важливим є регулювання суб'єктами реалізації державної інформаційної політики сталого розвитку інформаційної сфери.

Детальні дослідження взаємного впливу медіаіндустрії та національної економіки в міжнародному масштабі проводилися досить рідко. Більшість досліджень щодо медіа, економіки та суспільства стосувалася окремих країн. Це пов'язано з тим, що політика щодо регулювання інформаційної сфери, ЗМІ, культурних і креативних індустрій зазвичай має чітко виражені національні особливості. Зв'язок між медіаіндустрією та загальною економічною ситуацією доволі складний. Деякі аспекти цих відносин стали цілою галуззю досліджень, наприклад вплив реклами на розвиток мас-медіа.

Протягом останніх десятиліть основна увага іноземних дослідників зосереджувалася в основному на ролі мас-медіа в економічному розвитку. Спочатку автори наголошували на більш опосередкованій ролі ЗМІ в економічному розвитку: Х. Сіммонс [503] і Дж. Дж. Стіглер [506], С. Джанков та ін. [432], відзначаючи, що доступ до інформації має важливе значення для виборців при прийнятті правильного рішення на користь суспільства та економіки. А. Сен [502] був одним з перших, хто провів емпіричне дослідження важливості ЗМІ в цьому контексті.

Сьогодні існує стійке переконання, що свобода преси є ключовою передумовою існування прозорого та чесного уряду і тривалого економічного

зростання (наприклад, А. Сен [502]; П. Норріс і Д. Зіннбауер [480]; Л. Кілмен [458]). Також проводилися дослідження: впливу медіаіндустрії на прозорість уряду та його підзвітність (Дж. Стігліц [508]); проблеми «принципал — агент», коли громадяни є *принципалом*, а уряд — *агентом* (Т. Беслі і Р. Бергес [409], а також Т. Беслі та ін. [410]); державної політики і внутрішнього управління (А. Дік і Л. Зінгейлс [436]). Окрім того, багато ґрунтовних досліджень стосуються стану медіаіндустрії в окремих країнах (Е. Дж. МакАнані [418]; К. Якубович та ін. [445]; П. Гросс [447], П. Х. О'Ніл [486]; М. Анам [399] і Дж. Поттс [487]).

Проведені дослідження доводять, що ЗМІ регулюють політичні процеси, вони мають безпосередній вплив на економічне зростання та сталий розвиток, оскільки інформація знаходиться в основі функціонування господарських комплексів, структуруючи поведінку як споживачів, так й конкурентів та інвесторів (Р. Мансел та У. Вен [460]), інших суб'єктів економічної діяльності. Мас-медіа збирають і поширюють більшість важливої інформації навіть в тих країнах, де її вплив на політичне життя є досить обмеженим. Представниками Світового банку також було підготовлено та опубліковано матеріал, присвячений (прямому й опосередкованому) впливу медіа на економічне зростання [515].

Існують дослідження С. Джанкова із співавторами [432; 433], які ґрунтуються на аналізі А. Сени [502], що доступність мас-медіа як соціально-економічне явище підтверджує скоріше теорію суспільного вибору ніж суспільних інтересів¹⁵. Звіт Світового банку «Розбудова ринкових інституцій» (2002) [522] також містив інформацію про важливість мас-медіа для розвитку економіки.

Якщо визначення впливу мас-медіа на економічний розвиток не є простою справою, то вплив економічного зростання на ЗМІ є більш очевидним:

---

¹⁵У даному випадку йдеться про те, що прихильники *теорії суспільного вибору* твердять, що державна власність негативно впливає на політичну та економічну свободу, а прибічники *теорії суспільних інтересів* — навпаки, що державна власність ліквідує дефекти ринкового регулювання.

залежність між витратами на рекламу та ВВП була неодноразово доведена, наприклад, дослідженнями Р. Ван дер Вурфа та ін. [520], хоча з деякими відмінностями для різних складових медіаіндустрії.

Дж. Поттс [487] стверджує, наприклад, що розуміння економічних процесів, що відбуваються в мас-медіа та комунікаціях як культурних і творчих галузях (Р. Флорида [440]), має ґрунтуватися на теорії економічного зростання. У свою чергу економічне зростання необхідно розглядати як складний еволюційний процес, який тісно пов'язаний з соціокультурними та політичними процесами, такими, як суміжна еволюційна динаміка економічних і соціально-політичних систем. У цьому відношенні Дж. Поттс робить висновок, що можливості цифрових мас-медіа є одним з основних джерел економічного розвитку.

С. Коло із співавторами [461; 462], ґрунтуючись на даних Світового банку та з інших джерел, що дають уявлення про стан національних медіа-систем, проаналізували інформацію по тридцяти країнах світу і виявили деякі загальні тенденції. Крім того, інформація за 2001–2010 рр. дозволила їм провести аналіз часових рядів і можливих причинно-наслідкових зв'язків, що, у свою чергу, підтвердило наявність кореляції між щорічними доходами медіаіндустрії та ВВП країн. Довгострокове зростання ЗМІ та їх частка в загальному створенні економічної вартості поряд з нелінійними темпами економічного зростання й загальним станом розвитку національного і світового господарства тісно пов'язані, а також зі змінними медіасистем, такими, як свобода преси. Проте, не зважаючи на загальну залежність росту медіаіндустрії від зростання ВВП, менш розвинені країни демонструють вищі темпи зростання ЗМІ, ніж можна було б очікувати на основі зростання ВВП. Крім того, С. Коло із співавторами дійшли висновку, що випереджаюче зростання на ринках медіаіндустрій очевидно стимулює загальний економічний розвиток, що передбачає процес коеволюції. Далі цьому дослідженню буде приділено більше уваги.

Іноземні науковці основну увагу приділяють дослідженням діяльності компаній, що займаються розробкою, виготовленням та розповсюдженням інформаційної продукції (ЗМК і розваги), а також окремо виділяють Інтернет та комп'ютерні ігри (наприклад, Дж. М. Левін і Д. В. Вокман [466]). Безперечно, такий підхід не в повній мірі відповідає нашому трактуванню *інформаційної сфери*, але така інформація надає можливість певним чином оцінити умови сталого розвитку інформаційної сфери.

Слід також відзначити, що в іноземних джерелах при аналізі економічної ефективності галузі створення інформаційної продукції до доходів від діяльності цього виду включають прибутки від ТБ (включаючи підписки, ліцензійні збори та рекламу), звукозапису, відеорозваг, радіо, ЗМІ, усіх типів книг (художніх, навчальних тощо), мобільного і дротового доступу до інтернету та реклами, відеоігр і зовнішньої реклами. Витрати оцінюються на рівні споживача або кінцевого користувача, а не на кінцевому рівні та включають в себе роздрібну надбавку за необхідності [481].

Основою дослідження [462] були дані по тридцяти країнах¹⁶ (Додаток Н, табл. Н.1). Для опису медіаіндустрій застосовувалися параметри, наведені в табл. 5.1.

---

¹⁶З 48 країн, чії дані регулярно оновлюються *PwC*, враховувалися лише найбільші (залежно від розміру ВВП), оскільки відносна точність цих даних вважалася вищою, ніж в менш розвинутих країнах. Щоб охопити всі регіони світу максимально широко, було обрано країни, ВВП яких складає понад 50% від загального ВВП у регіоні, та країни, чії дані за весь досліджуваний період були доступні. З цих причин аналізувалося тільки 30 країн.

Таблиця 5.1

Параметри необхідні для аналізу, що проводився, для обраних тридцяти країн

Показник	Зміст аналізованого показника	Джерело
Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)	Охоплює загальний рівень освіти та інші передумови використання медіа	International Human Development Indicators / UNDP
Світовий індекс свободи преси (СІСП)	Ступінь свободи слова та ЗМІ	World Press Freedom Index / RSF
Індекс глобальної свободи преси (ІГСП)	Застосовується як альтернатива індексу СІСП і значною мірою корелюється з індексом СІСП [404]	Freedom of the Press. Middle East Volatility amid Global Decline / Freedom House
Кількість користувачів інтернету на 100 осіб	Ті, хто має доступ до всесвітньої мережі	World Development Indicators / World Bank
Підписки на мобільні телефони	Підписки на 100 осіб, які користуються послугами мобільного зв'язку за допомогою стільникової технології, що дає доступ до комунікованої телефонної мережі	World Development Indicators / World Bank
Тираж щоденних газет	Виходять принаймні чотири рази на тиждень середнім тиражем (або друкованих копій) на 1000 осіб	World Development Indicators / World Bank

Джерело: Freedom of the Press 2013. Middle East Volatility amid Global Decline / Freedom House (2013). — Retrieved from : <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2013> (Last accessed: 02.09.2018) ; International Human Development Indicators / UNDP (2013). — Retrieved from : <http://hdr.undp.org/en/countries> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2017 / World Bank (2018). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26447> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Press Freedom Index 2013 / RSF (2013). — Retrieved from : <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2013> (Last accessed: 02.09.2018).

На рис. 5.1 графічно представлено порівняльні дані щодо рівня національних економік і розвитку медіаіндустрій. Рівень аналізованих

показників характеризується суттєвою відмінністю — понад 20%, тобто він є найнижчим в арабських країнах та Індонезії й значно більшим в економічно розвинених країнах — Сполученому королівстві, ФРН і США. На діаграмі (рис. 5.1) бачимо взаємозв'язок між рівнем розвитку національних медіаіндустрій, що вимірюється співвідношенням загальних доходів до ВВП і зростанням медіаіндустрії. Чим вищий рівень розвитку, тим нижче співвідношення. Крім того, менш економічно розвинені країни зазвичай характеризуються меншою свободою преси. Визначені залежності вказують на схожу ситуацію і в розвинених економіках. Як тільки певний відсоток ВВП забезпечується збільшенням капіталізації медіагалузі, медіаіндустрія приречена на низькі темпи зростання, якщо не на застій. Якщо бачимо зростання, то значна його частина забезпечується електронними ЗМІ, як показано на рис. 5.2, завдяки високому рівню доходів від реклами в інтернеті. Країни, по яких здійснювався аналіз (Додаток Н, табл. Н.1), також суттєво різняться за окремими параметрами розвитку медіасистем, зокрема щодо співвідношення доходів від реалізації газет (рис. 5.3), прокату кінофільмів та реалізації музичних записів (рис. 5.4) відносно всіх медіадоходів. Якщо, проаналізувати ситуацію в країнах, які швидко розвиваються або в промислово-розвинених країнах, то бачимо, що їх медіаіндустрії зростають в основному за рахунок реклами, тоді як у більш розвинутих економіках дохід від реклами та споживання майже однакові (рис. 5.5).

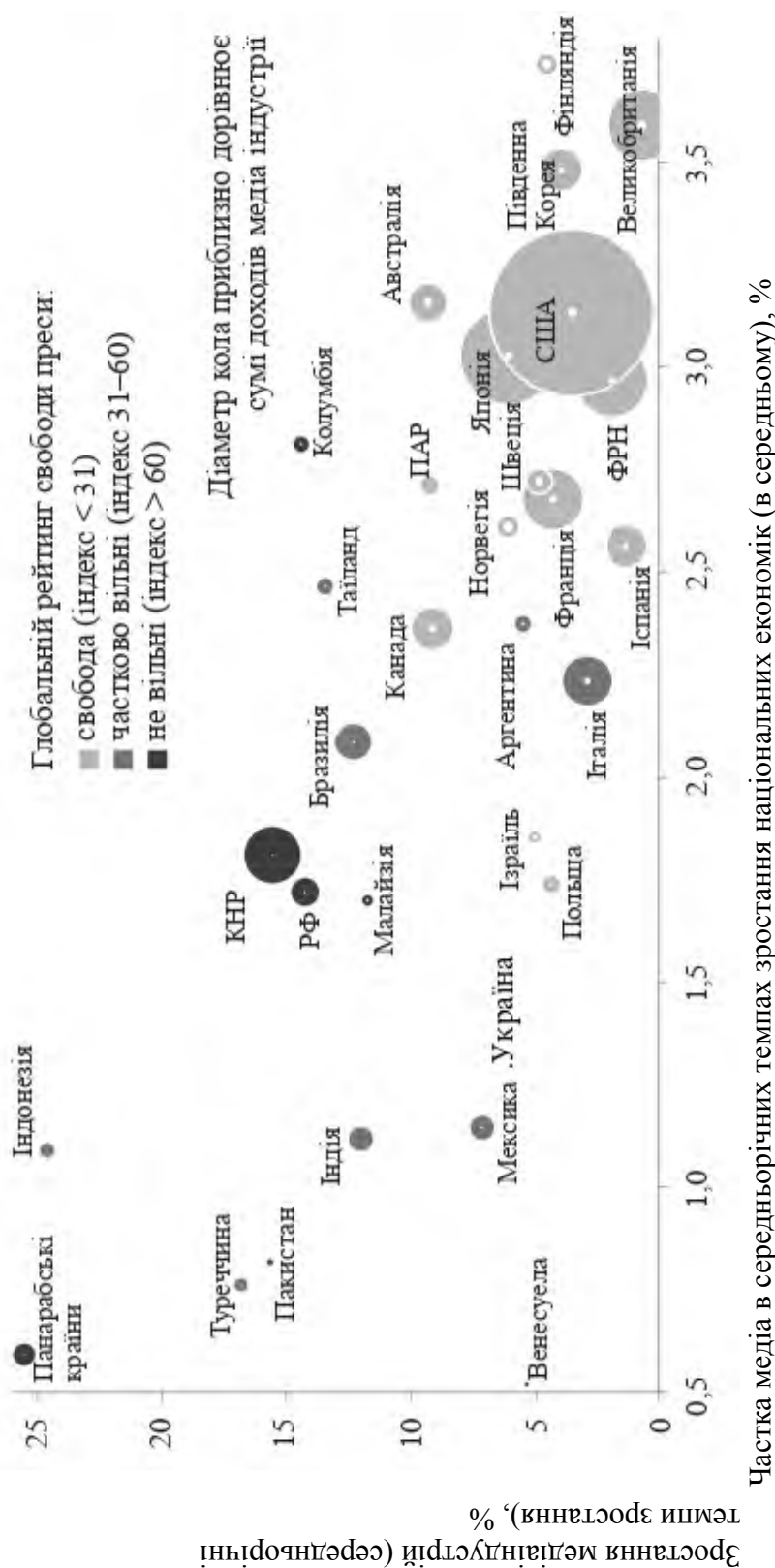

Рис. 5.1. Співвідношення медіагалузей і національних економік у 2015 р.

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2017 / World Bank (2018). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26447> (Last accessed: 02.09.2018) ; Freedom of the Press 2013. Middle East Volatility amid Global Decline / Freedom House (2013). — Retrieved from : <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2013> (Last accessed: 02.09.2018).

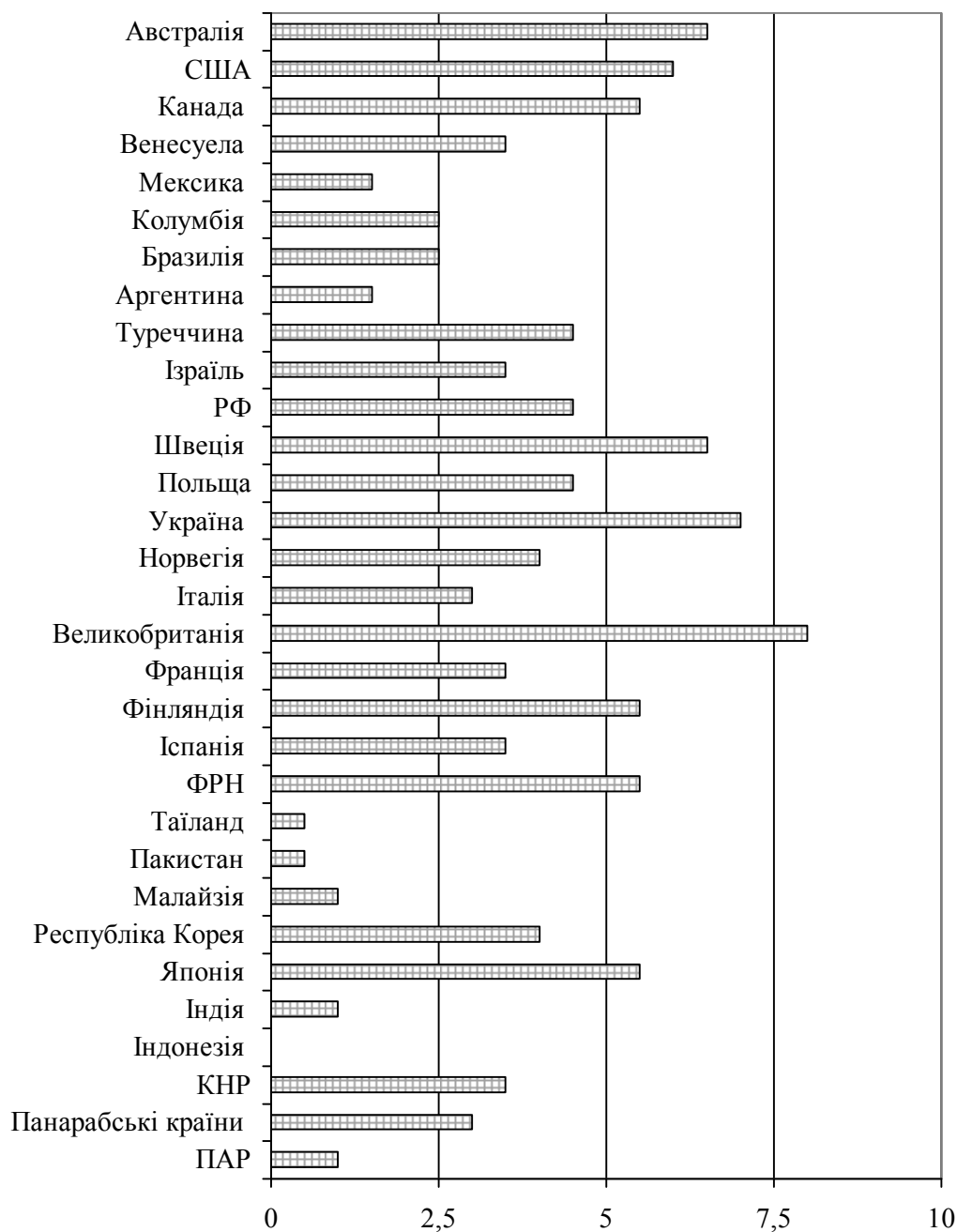

Рис. 5.2. Частка інтернет-послуг у медіадоходах країн за станом на 2015, %

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018).

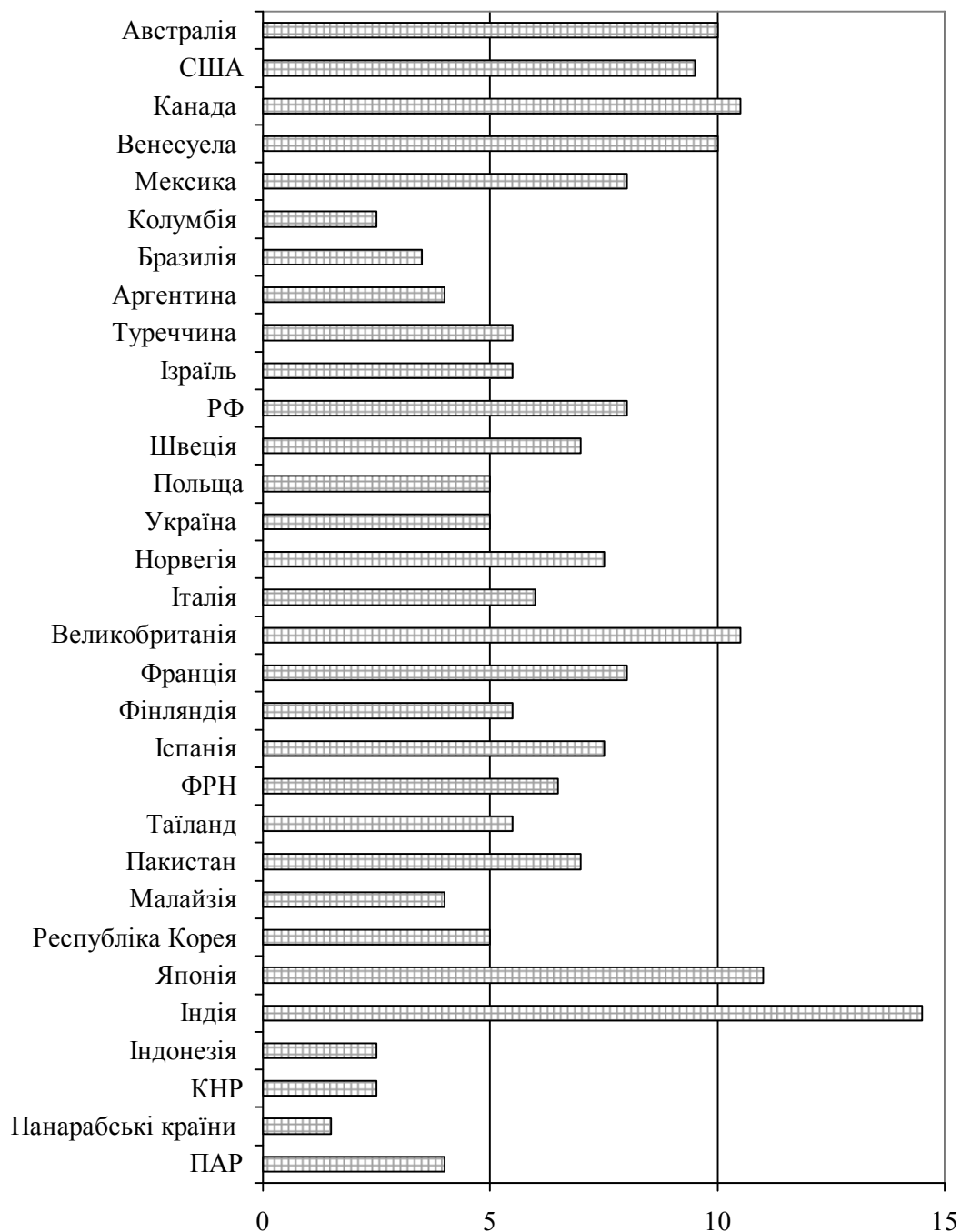

Рис. 5.3. Частка преси (газети) в медіадоходах країн за станом на 2015, %

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018).

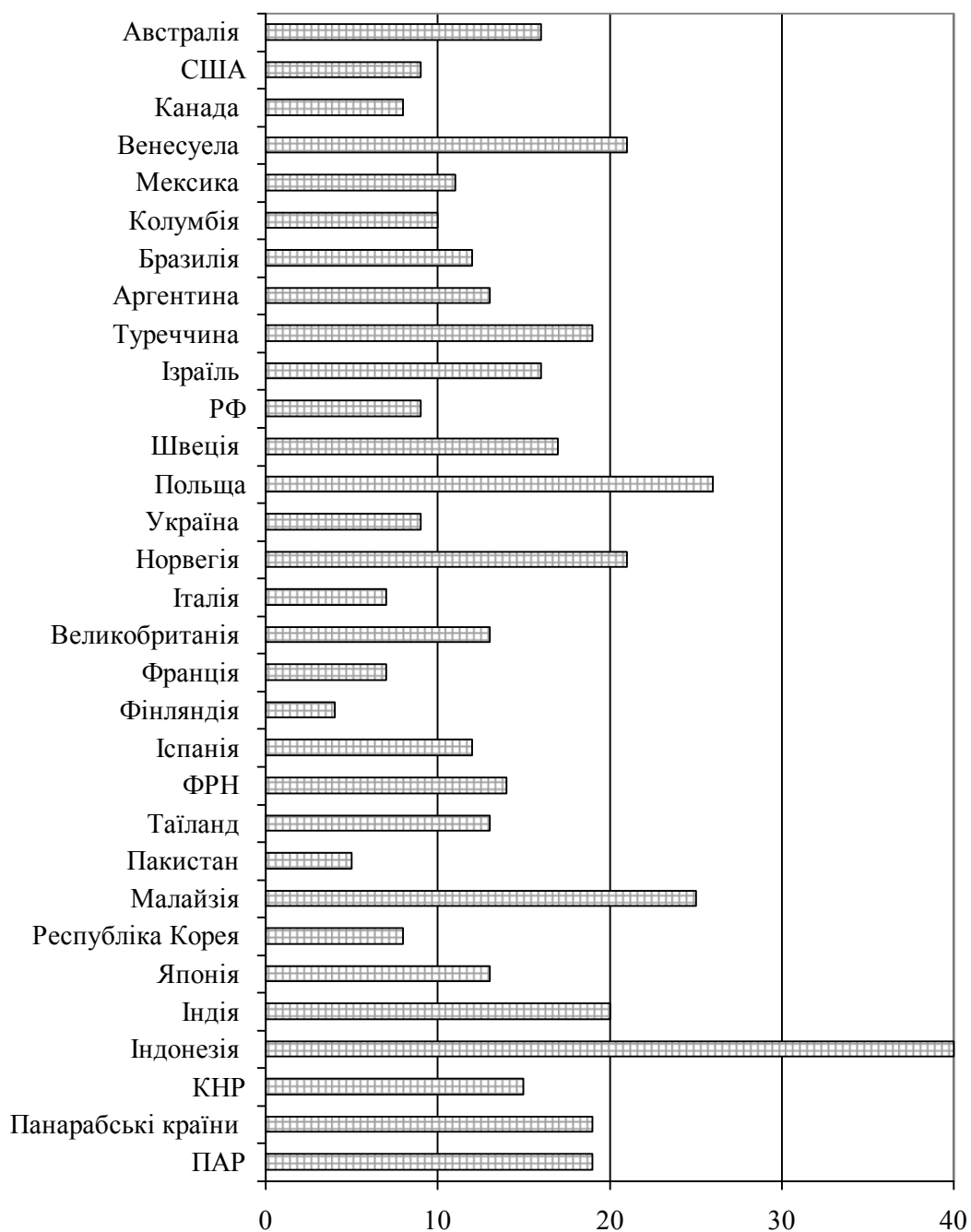

Рис. 5.4. Частка кінематографу та музики в медіадоходах країн
за станом на 2015, %

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018).

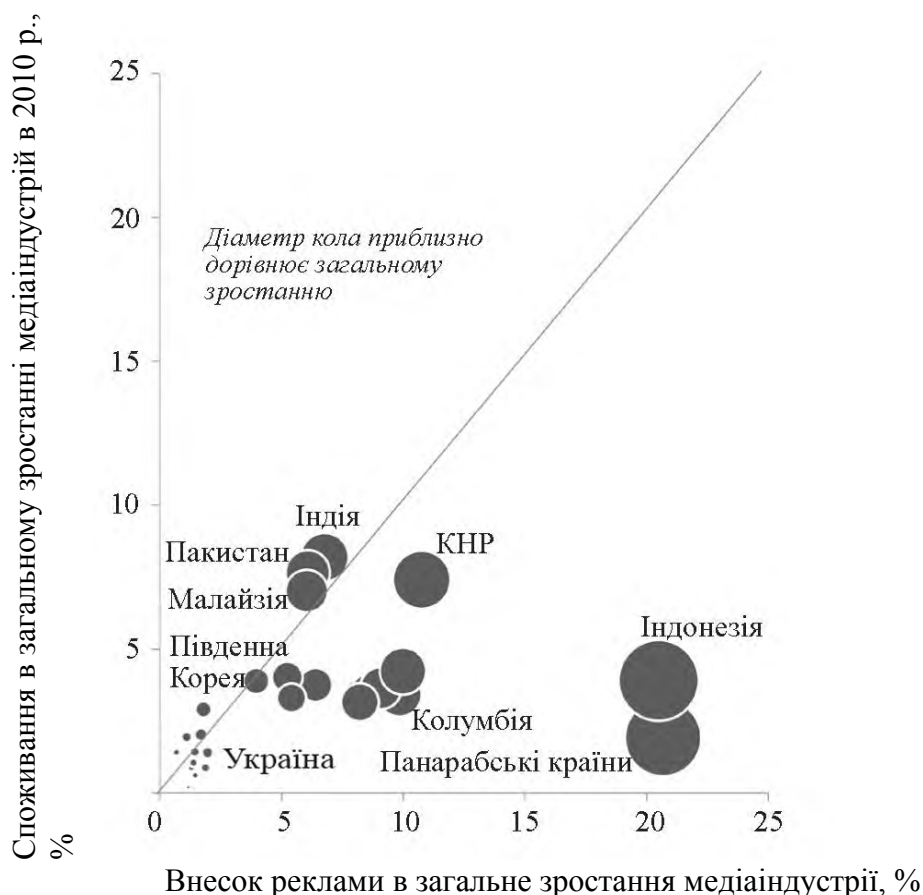

Рис. 5.5. Внесок реклами в загальні медіадоходи за станом на 2015 р.

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018).

На рис. 5.6 показано значення за роками та лінійну регресію між зростанням доходів від ЗМІ та загальним щорічним економічним розвитком для трьох країн: ФРН, Бразилія та Індонезія.

Існують відмінні тенденції у розвитку національних економік і медіаіндустрій: для ФРН, як і для більшості країн з розвинутою економікою характерні більш високі темпи зростання ВВП порівняно з медіаіндустрією (рис. 5.7); в економіці Індонезії, що розвивається, бачиться протилежна тенденція (рис. 5.7); у достатньо промислово-розвиненій економіці Бразилії

спостерігається ситуація між двома крайнощами, так само як і в інших країнах на аналогічному етапі економічного розвитку, наприклад, в Аргентині чи Мексиці (рис. 5.7 і див. Додаток Н, табл. Н.2).

Доходи медіаіндустрії та ВВП (2001 р. прийнято за 100%)

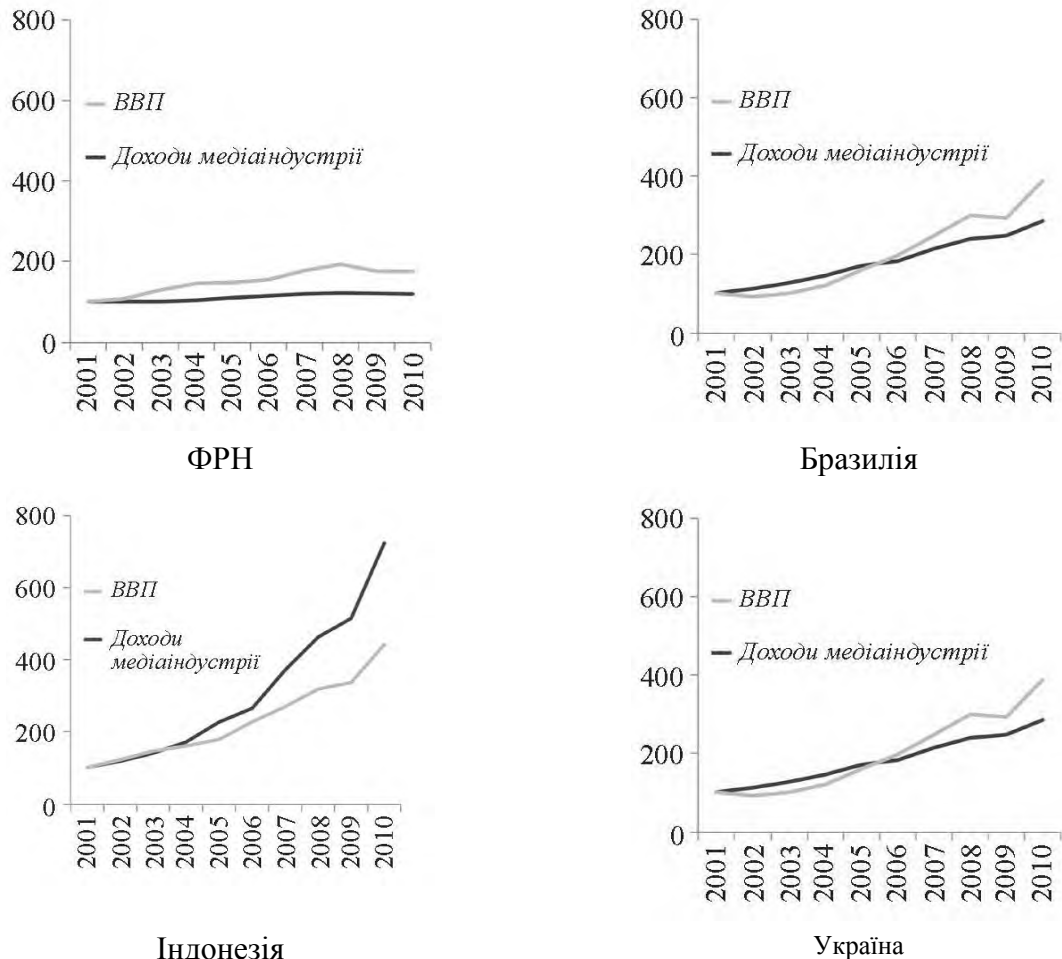
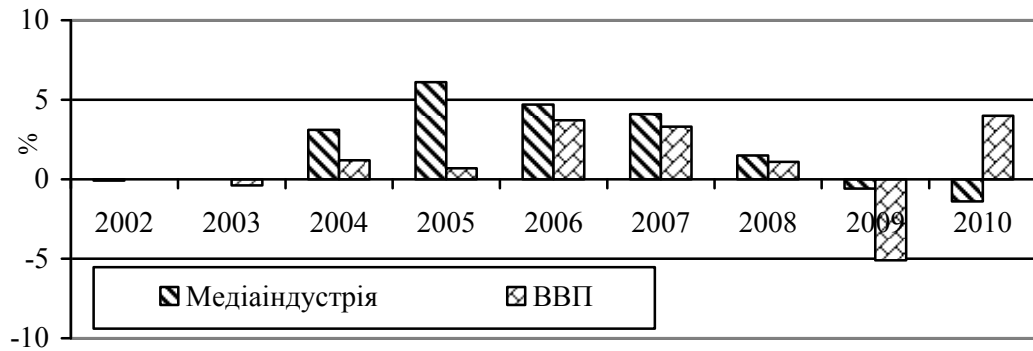

Рис. 5.6. Співвідношення річних медіадоходів і ВВП

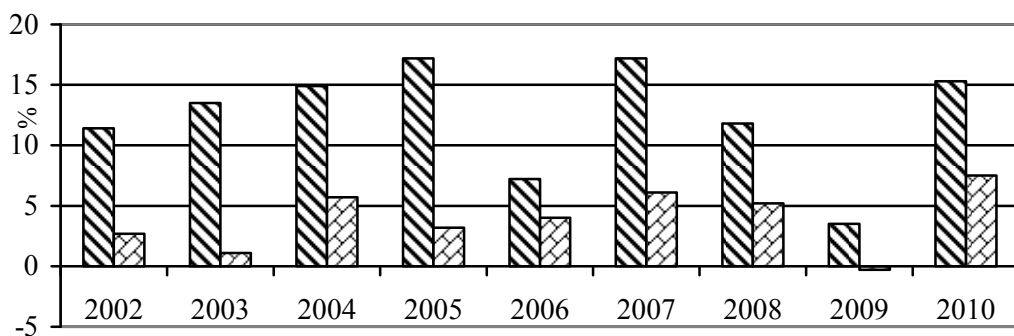
Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2013 / World Bank (2013). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13191> (Last accessed: 02.09.2018).

Майже в усіх країнах співвідношення всіх медіадоходів до ВВП протягом 2001–2010 рр. перевищує значення 0,80 і доходить до одного відсотка. Проте цей тісний взаємозв'язок між абсолютними значеннями не

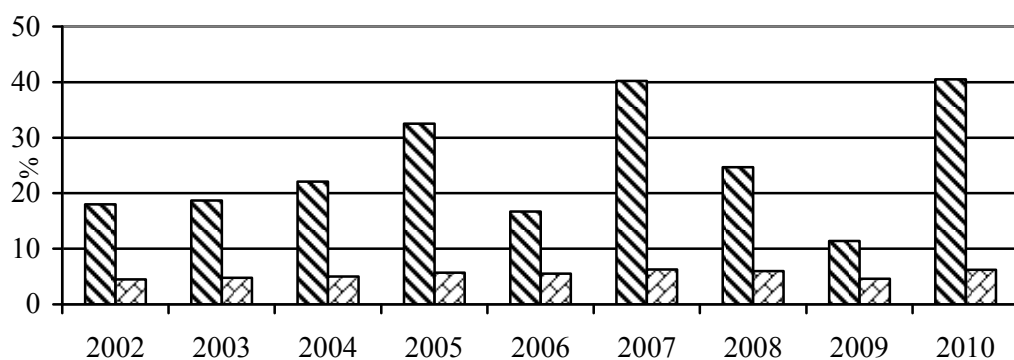
підкріплюється відповідними темпами зростання. Це свідчить про те, що, окрім залежності річних результатів, існують довгострокові тенденції, які взаємодіють між собою. Темпи зростання для трьох країн (ФРН, Бразилія та Індонезія *див.* рис. 5.7) підтверджують, що ці досить складні зв'язки не є лінійними.

а)

б)

в)

Рис. 5.7. Співвідношення темпів зміни доходів медіаіндустрій і ВВП деяких країн, % : а) ФРН; б) Бразилія; в) Індонезія; г) Україна

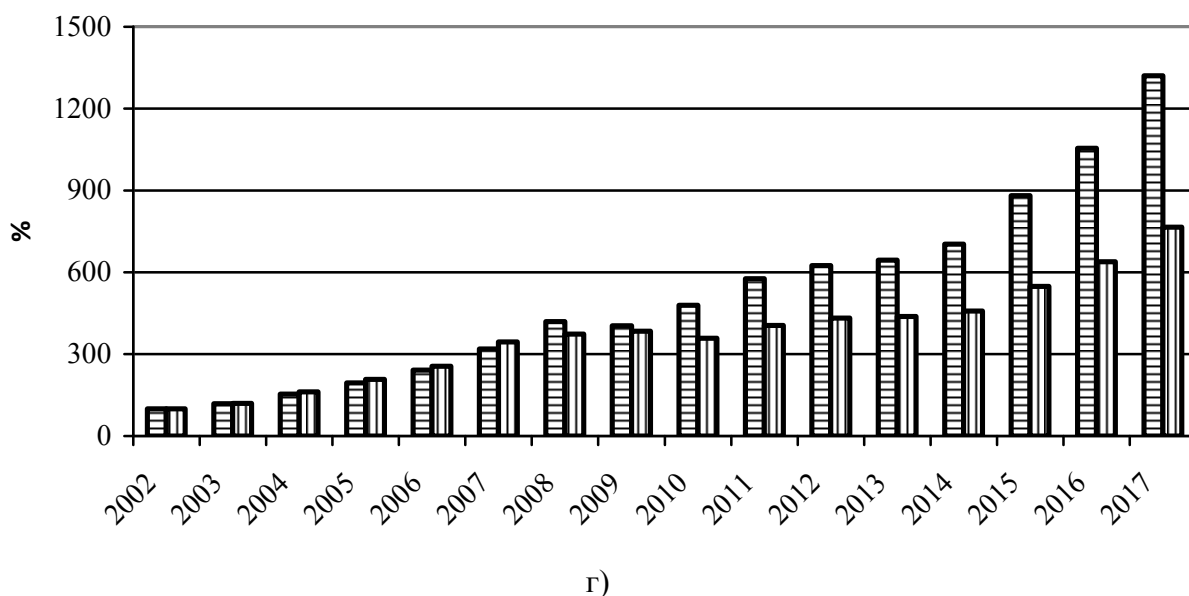

Рис. 5.7. Співвідношення темпів зміни доходів медіаіндустрій і ВВП деяких країн, % : а) ФРН; б) Бразилія; в) Індонезія; г) Україна

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2013 / World Bank (2013). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13191> (Last accessed: 02.09.2018).

Співвідношення з тимчасовим відставанням на один рік практично однакове (не має суттєвої різниці), майже незмінне, але повільно зменшується зі збільшенням часового інтервалу. Отже, окрім річних залежностей, що описують збільшення доходів медіагалузі, слід розглядати довгострокові тенденції.

Існує думка [462], що середнє зростання медіаіндустрії протягом тривалого часу залежить від середнього зростання ВВП, оскільки відомо, що медіагалузі розвиваються за рахунок створення загальних економічних цінностей. Поза тим припускають, що розвиток медіагалузей (похідний від співвідношення загальних медіадоходів до ВВП) також має вплив, як показано вище (рис. 5.1). Хоча співвідношення зростання медіагалузі та ВВП найкраще описати як прямо пропорційне зі степеневою функцією

позитивного показника, відношення розвитку медіагалузі є опосередковано пропорційним із степеневою функцією негативного показника (рис. 5.8). В обох випадках (рис. 5.8, а та рис. 5.8, б) лінійна регресія приводить до більшої різниці, хоча рівні свободи однакові (два параметри).

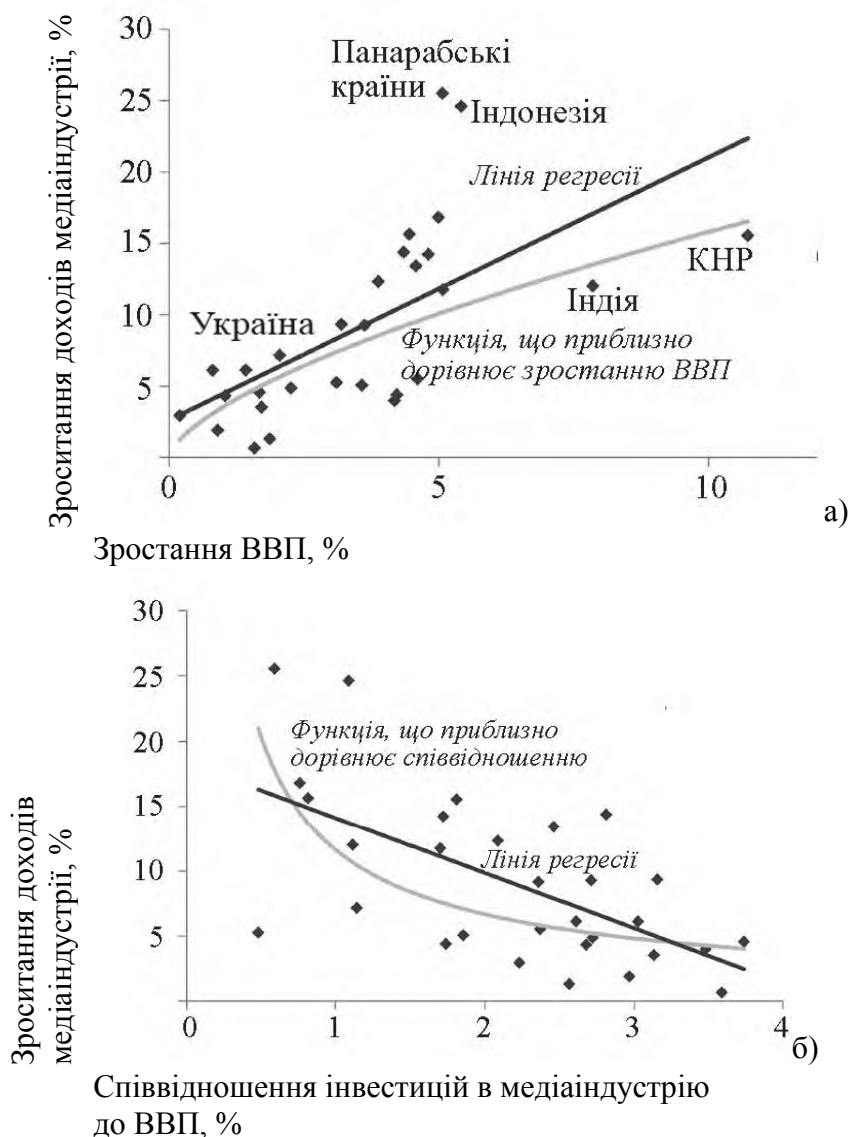

Рис. 5.8. Залежність зростання медіагалузі від збільшення ВВП і співвідношення зростання медіагалузі до росту ВВП

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2013 / World Bank (2013). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13191> (Last accessed:

02.09.2018).

Проте обидві змінні (рис. 5.8, *a* та рис. 5.8, *б*) залежать від загального рівня економічного розвитку або добробуту. Визначальним показником для останнього є показник ВНД на душу населення з врахуванням ПКС.

Економіка багатих країн, як правило, зростає повільніше (рис. 5.9, *a*) і має більш розвинену медіаіндустрію (рис. 5.9, *б*). Урешті, чим вищий рівень ВНД, тим менше зростання у загальному обсязі надходжень медіагалузі (рис. 5.10, *a*). Дане співвідношення має значну (на рівні одного відсотка) лінійну кореляцією з негативним бета-значенням [462].

При обчисленні співвідношення реального зростання доходів медіагалузі до цього ж зростання з одночасним скороченням, а також співвідношення зростання реального ВВП до цього ж зростання за рахунок ВНД спостерігається незначна залежність надмірного збільшення ВВП і надмірного розвитку медіагалузі. Регресія на рис. 5.10, *б* має рівень значимості на рівні 5,6%. Можна вважати, що зростання медіаіндустрії стимулює та керується економічним благополуччям.

Як уже зазначалося, наведені результати, отримані шляхом застосування інформаційного підходу та концепту СРІС на основі узагальнення доробку іноземних науковців і аналітичних центрів [441; 452; 481], є лише певним орієнтиром, що, попри відмінності баз статистичних досліджень, указують на загальні тенденції зростання обсягів створення інформаційної продукції та чіткий взаємозв'язок із ключовими параметрами розвитку інформаційної сфери та національних економік. Попри це вважаємо, що іноземний досвід не може бути в повній мірі застосований в умовах України, що потребує здійснення схожого дослідження на основі статистичних даних Держстату України.

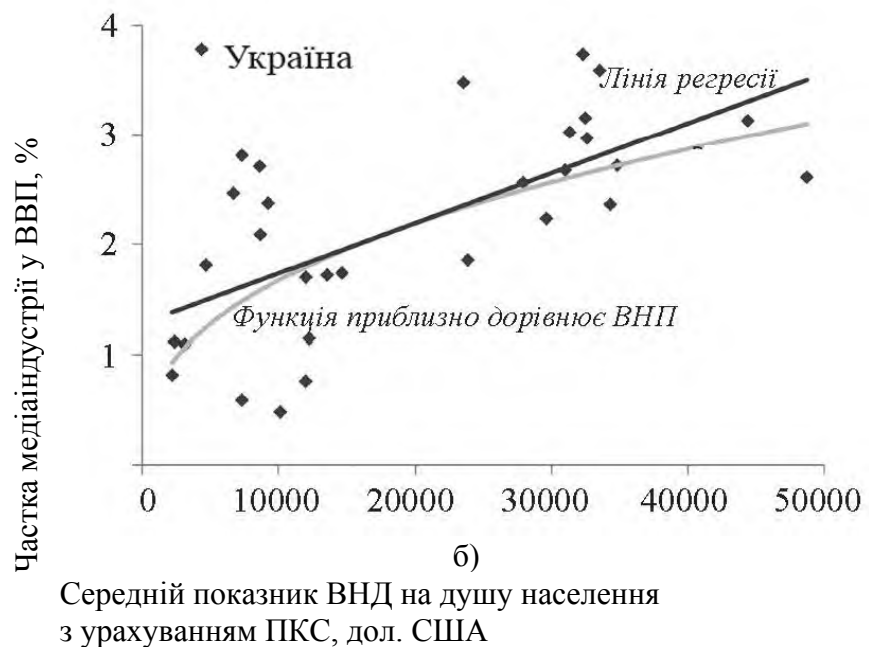
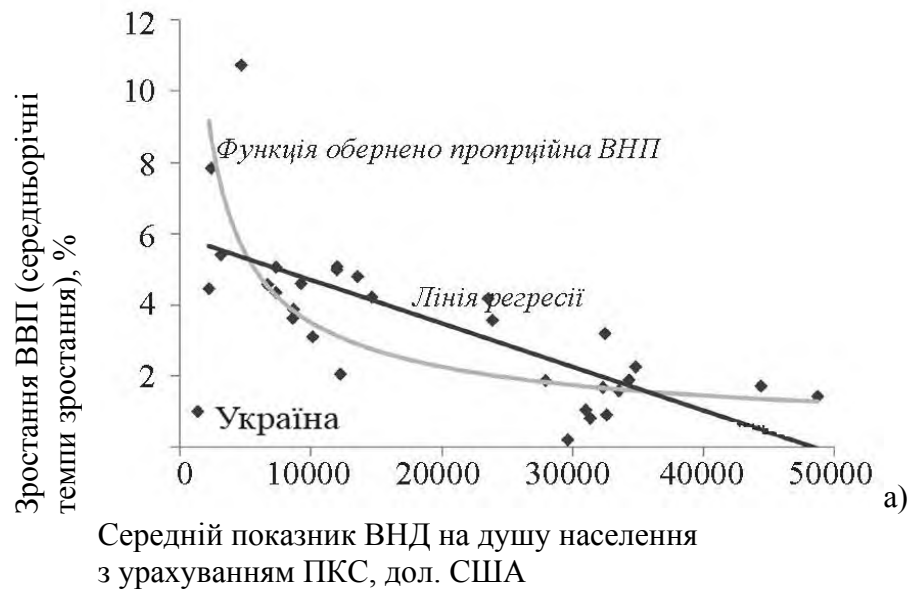
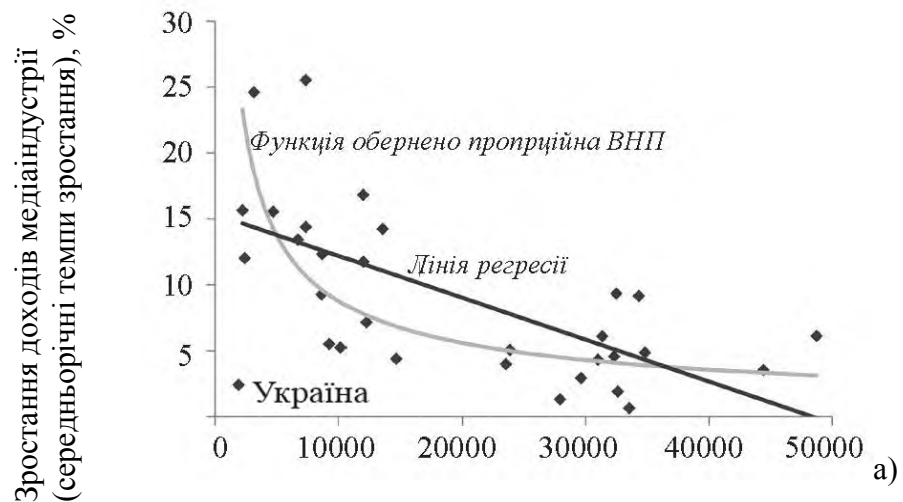
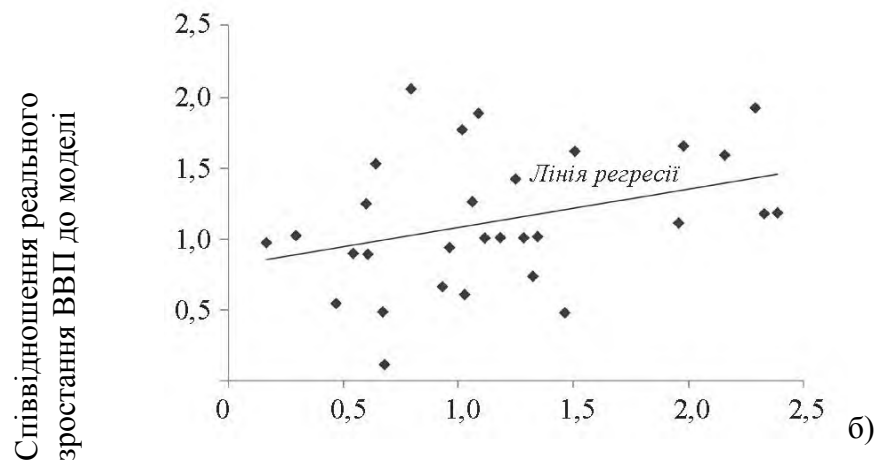

Рис. 5.9. Взаємозв'язок між зростанням ВВП та розвитком медіагалузі і ВНД

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2013 / World Bank (2013). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13191> (Last accessed: 02.09.2018).

Середній показник ВНД на душу населення з урахуванням ПКС, дол. США

Відношення реального зростання медіаіндустрії до моделі

Рис. 5.10. Зростання надходжень медіа галузі як одномірної функції ВНД

Джерело: Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 02.09.2018) ; World Development Indicators 2013 / World Bank (2013). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13191> (Last accessed: 02.09.2018).

Вважаємо, що в наших умовах можна запропонувати певний орієнтир розвитку інформаційної сфери: таким орієнтиром може стати показник, який характеризує частку попиту на інформаційну продукцію у показнику ВВП на душу населення. Такий показник можна назвати *індексом попиту на інформаційну продукцію*. У табл. 5.2 нами відібрано основні показники, які дозволяють розрахувати індекс попиту на інформаційну продукцію.

Таблиця 5.2

Вихідні дані для розрахунку індексу попиту на інформаційну продукцію

Рік	К-ть населення, млн. осіб	ВВП, млрд. грн	Обсяг реалізованої інформаційної про- дукції, млн. грн	ВВП у розрахунку на одну особу, грн	Попит на інформацій- ну продукцію у розра- хунку на одну особу, грн	Індекс попиту на інформаційну продукцію, %
2002	48,2	225,8	18359,4	4685	380,9	8,13
2003	47,8	267,3	22050,1	5591	461,3	8,25
2004	47,4	345,1	29681,9	7535	626,2	8,31
2005	47,1	441,4	38231,1	9709	811,7	8,36
2006	46,7	544,1	46807,4	12076	1002,3	8,3
2007	46,5	720,7	63076,7	16150	1356,5	8,4
2008	46,2	948,0	68630,8	21419	1485,5	6,94
2009	46,0	913,3	70502,1	20564	1532,7	7,45
2010	45,8	1082,6	65925,6	24429	1439,4	5,9
2011	45,6	1302,1	74348,2	29519	1630,5	5,52
2012	45,4	1411,2	79354,9	32002	1747,9	5,46
2013	45,2	1454,9	80410,4	33473	1779,0	5,31
2014	42,7	1586,9	84103,6	36904	1969,6	5,34
2015	42,6	1988,5	100590,4	46413	2361,3	5,09
2016	42,4	2383,2	117407,2	55848	2769,0	4,96
2017	42,2	2983,9	140554,5	70700,0	3330,7	4,71

Джерело: Складено автором на основі даних Держстату України.

На першому етапі доцільно охарактеризувати динаміку індексу попиту на інформаційну продукцію. Можна чітко виділити два етапи: зростання з 2002 до 2007-го — 8,4% і зниження з 2008 до 2015-го — 5,66%. Якщо перший можна пояснити позитивною динамікою не лише інформаційної сфери, а й усієї національної економіки, коли попит споживачів на інформаційну продукцію був підкріплений збільшенням розміру їх доходів, а відтак і можливістю більше витратити на задоволення своїх інформаційних потреб, то другий етап — протилежний за суттю. Після фінансової кризи 2008-го, відбулося зростання політичної та соціальної напруженості. Разом із знеціненням національної грошової одиниці, збільшенням кількості банкрутств суб'єктів господарювання та зменшенням чисельності робочих місць у споживачів зросла потреба задоволення першочергових фізіологічних потреб. Водночас узагальнена статистична інформація дозволила зробити припущення про певну залежність між доходами споживачів та індексом попиту на інформаційну продукцію, що стало мотивом побудови рис. 5.11.

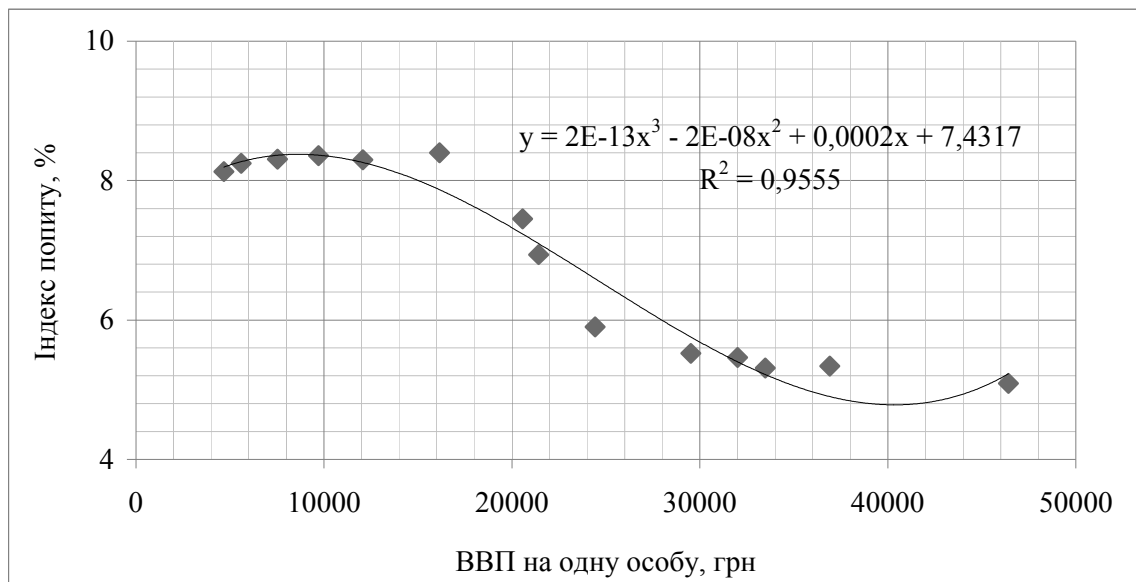

Рис. 5.13. Індекс попиту на інформаційну продукцію

Джерело: Розраховано автором.

У діаграму введено лінію тренду (апроксимації) для виявлення загальних тенденцій змін ряду даних. Окрім того, показано рівняння лінії тренду та величину достовірності апроксимації R^2 . Лінія тренду проведена таким чином, щоб мінімізувати середню квадратичну похибку величини передбачення для Y при заданому значенні X . Дослідження показують, що поліноміальна апроксимація виявилася більш точною в порівнянні з лінійною. Величина достовірності апроксимації R^2 у випадку поліноміальної апроксимації склала 0,9555, що підтверджує досить тісний зв'язок між індексом попиту на інформаційну продукцію та показником ВВП на одну особу. Таким чином, значення індексу, що знаходяться на лінії тренду, можуть бути використані як константи при побудові моделей попиту на інформаційну продукцію при певному рівні ВВП на одну особу.

Отримані результати є доволі важливими, адже прив'язка до ВВП на одну особу дозволяє точніше будувати середні та довгострокові прогнози розвитку інформаційної сфери. Разом з тим, на нашу думку, отриману залежність доцільно підтвердити ще декількома додатковими ключовими параметрами розвитку інформаційної сфери, вихідні дані для чого узагальнено у табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Дані для формування додаткових параметрів прогнозування розвитку інформаційної сфери України

Рік	ВВП у розрахунку на одну особу, грн	К-ть зайнятих працівників, тис. осіб	К-ть підприємств, од.	Обсяг реалізованого інформаційного продукції, млн. грн	Частка населення зайнятого в інформаційній сфері, %	Частка обсягу інформаційної продукції у ВВП, %
2002	4685	297,9	12935	18359,4	0,62	8,13

Закінчення табл. 5.4

Рік	ВВП у розрахунку на одну особу, грн	К-ть зайнятих працівників, тис. осіб	К-ть підприємств, од.	Обсяг реалізованого інформаційного продукту, млн. грн	Частка населення зайнятого в інформаційній сфері, %	Частка обсягу інформаційної продукції у ВВП, %
2003	5591	309,8	14003	22050,1	0,65	8,25
2004	7535	307,0	15324	29681,9	0,65	8,6
2005	9709	333,3	16862	38231,1	0,71	8,66
2006	12076	325,8	17205	46807,4	0,7	8,6
2007	16150	329,9	18257	63076,7	0,71	8,75
2008	21419	313,4	17456	68630,8	0,68	7,24
2009	20564	282,0	18458	70502,1	0,61	7,72
2010	24429	254,5	15081	65925,6	0,56	6,09
2011	29519	253,8	16142	74348,2	0,56	5,71
2012	32002	243,0	15119	79354,9	0,54	5,62
2013	33473	243,8	16863	80410,4	0,54	5,53
2014	36904	216,1	15129	84103,6	0,51	5,3
2015	46413	186,3	15400	100590,4	0,44	5,06
2016	55848	176,0	13500	117407,2	0,42	4,93
2017	70700,0	177,9	15070	140554,5	0,42	4,71

Джерело: Складено автором на основі даних Держстату України.

Узагальнені статистичні дані дозволили визначити взаємозалежності між ВВП на одну особу та кількістю зайнятих працівників (рис. 5.12), кількістю підприємств, які створюють інформаційну продукцію (рис. 5.13), обсягом реалізованої інформаційної продукції (рис. 5.14), часткою населення, зайнятого в інформаційній сфері (рис. 5.15) та часткою обсягу інформаційної продукції у ВВП (рис. 5.16).

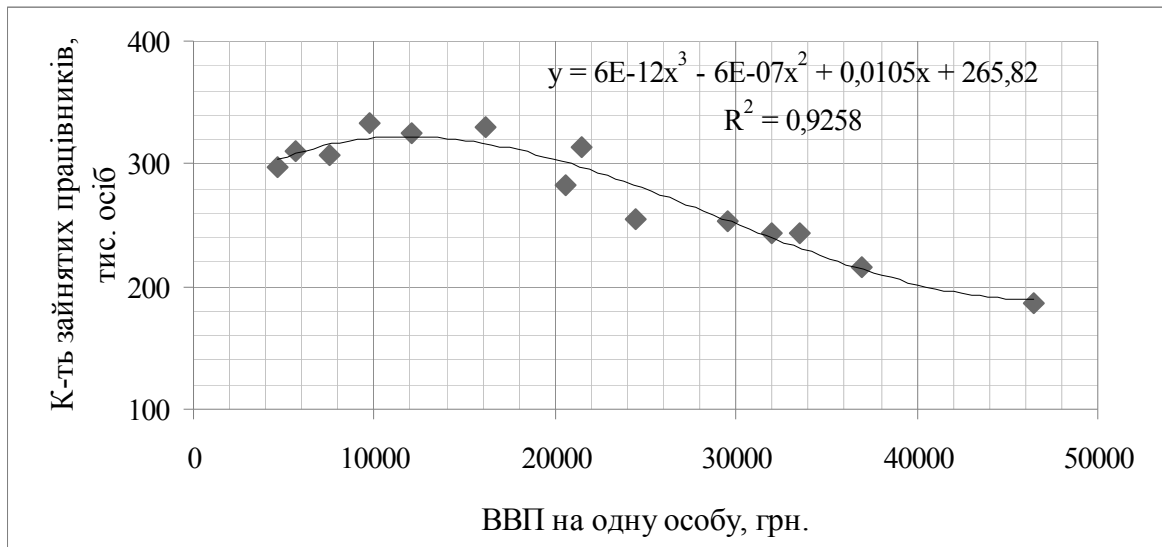

Рис. 5.12. Взаємозалежність між ВВП на одну особу та кількістю працівників, зайнятих в інформаційній сфері України, тис. осіб

Джерело: Розраховано автором.

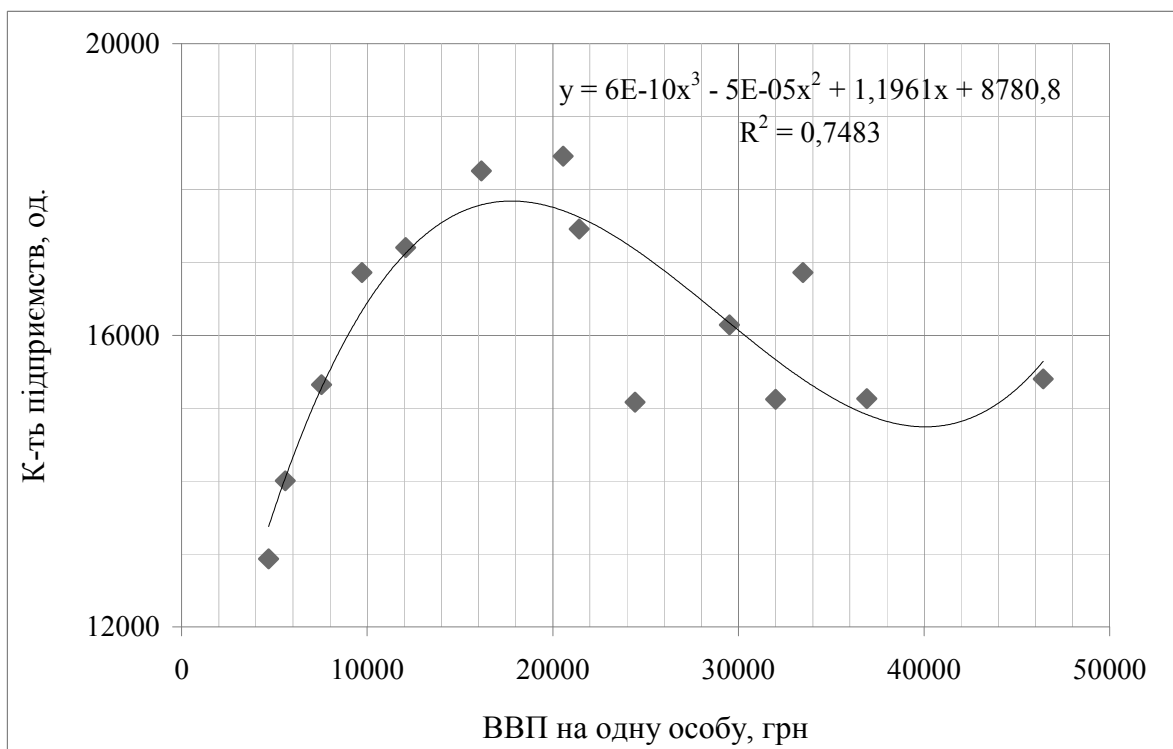

Рис. 5.13. Взаємозалежність між ВВП на одну особу та кількістю підприємств інформаційної сфери України, од.

Джерело: Розраховано автором.

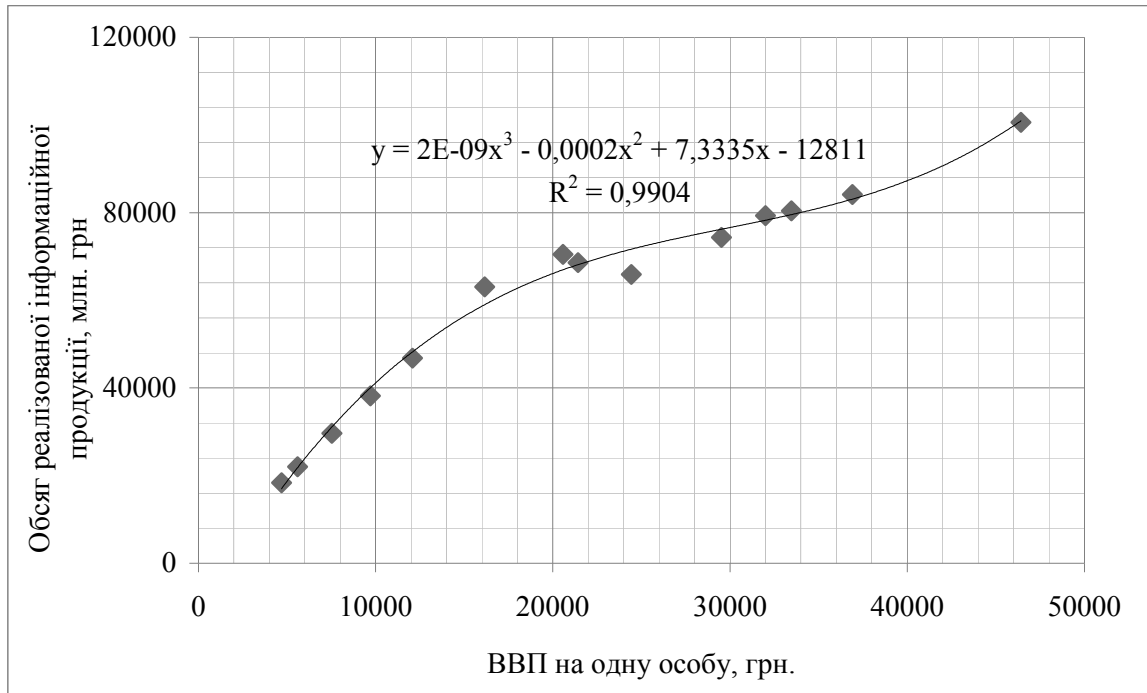

Рис. 5.14. Взаємозалежність між ВВП на одну особу та обсягом реалізованої в Україні інформаційної продукції, млн. грн

Джерело: Розраховано автором.

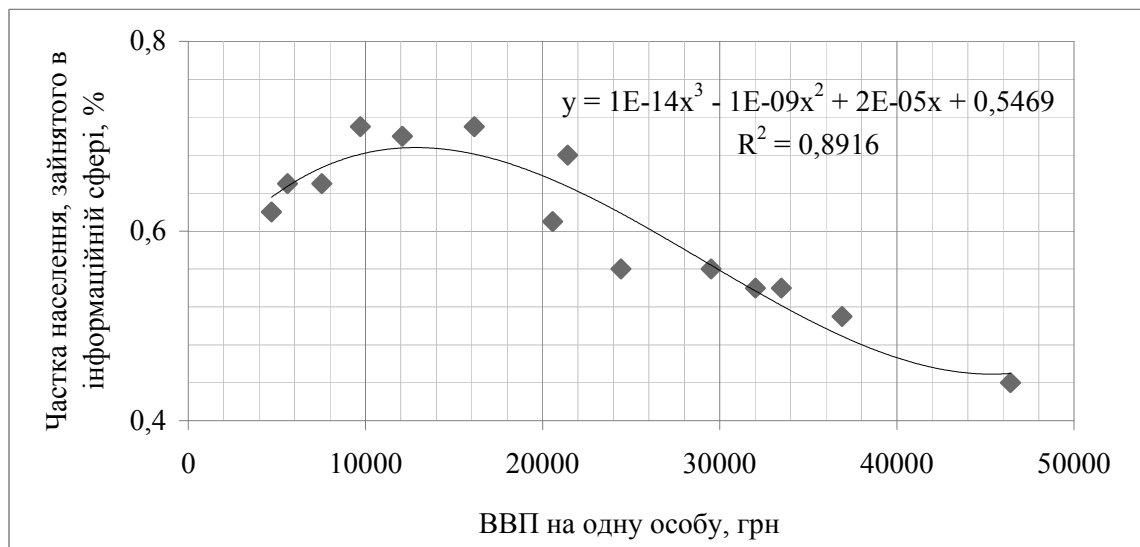

Рис. 5.15. Взаємозалежність між ВВП на одну особу та часткою населення України, зайнятого в інформаційній сфері, %

Джерело: Розраховано автором.

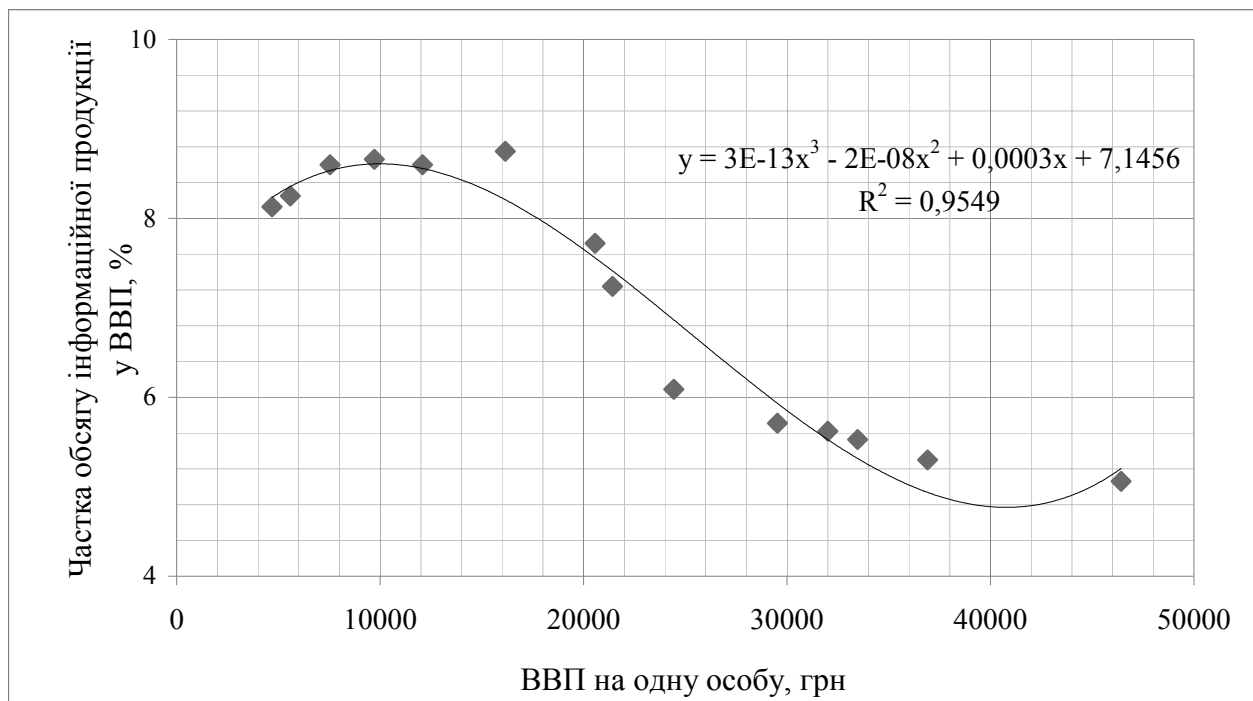

Рис. 5.16. Взаємозалежність між ВВП на одну особу та часткою обсягу інформаційної продукції у ВВП України, %

Джерело: Розраховано автором.

Отримані результати не лише підтверджують можливість застосування індексу попиту на інформаційну продукцію, а й додатково визначають економічні параметри розвитку інформаційної сфери України, що підлягають регулюванню для забезпечення досягнення цілей сталого розвитку інформаційної сфери. Для прикладу, прогнозуючи певний рівень ВВП на душу населення, можна спрогнозувати обсяги реалізованої інформаційної продукції, кількість виробників інформаційної продукції, чисельність зайнятих працівників.

5.2. Стратегічні напрями удосконалення ресурсного забезпечення розвитку економічних агентів інформаційної сфери

Інформаційна сфера, відіграючи все більш важливу роль у процесі трансформації національної економіки, потребує не лише суттєвих змін у системі державного регулювання, але й в діяльності кожного виробника інформаційної продукції. Безперечно, зважаючи на значення інформаційного продукту в задоволенні потреб кожного громадянина та захисті інтересів держави в інформаційній сфері, ключове завдання полягає у забезпеченні ефективного функціонування державних підприємств, зокрема ДАК «Укрвидавполіграфія». Спираючись на результати проведеного аналізу (п. 4.1.2), можна стверджувати, що існує потреба у коригуванні підходів до ресурсного забезпечення підприємств акціонерної компанії, адже необхідним є не лише виділення державної допомоги, яка може бути не зовсім ефективно використаною, а в знаходженні оптимальнішого варіанту застосування наявних ресурсів. Наступним важливим моментом є те, що завдання передбачає не лише зосередження уваги на фінансових ресурсах, а на усіх необхідних для створення інформаційної продукції, тобто матеріальних, кадрових та інформаційних (рис. 5.17). Не менш важливо, що поставлене завдання повинно бути розв'язано з урахуванням умови досягнення СРІС. Відтак, зважаючи на поставлені умови, у цьому підрозділі буде сформовано науково-методичні засади ресурсного забезпечення розвитку економічних агентів інформаційної сфери.

Ресурси забезпечення сталого розвитку економічних агентів інформаційної сфери України			
фінансові	матеріальні	кадрові	інформаційні
виділені у штатному режимі функціонування	що є на підприємствах в резерві або можуть бути використані без додаткових витрат	лише працівники підприємств	безкоштовні, що надходять за відкритими каналами інформації (преса, інтернет, тощо)
за рахунок перерозподілу з інших напрямів діяльності	які можуть бути створені працівниками підприємств	за рахунок перерозподілу в межах підприємств	отримання потребує залучення певних фінансових і трудових ресурсів
додаткові з державного бюджету	необхідно додатково залучати	необхідно додатково залучати	отримання неможливе через відкриті канали і потребує фінансових витрат

Рис. 5.17. Класифікація ресурсів, необхідних для забезпечення сталого розвитку економічних агентів інформаційної сфери

Джерело: Розроблено автором.

Ресурсне забезпечення СРІС ґрунтується на розрахунку показника його забезпечення $k_{\text{СРІС}}$:

$$k_{\text{СРІС}} = \frac{P_{\text{наявні}}}{P_{\text{необх}}}, \quad (5.1)$$

де $P_{\text{наявні}}$ — наявні в органів державної влади ресурси для забезпечення СРІС;

$P_{\text{необх}}$ — ресурси, необхідні для забезпечення СРІС.

Можливі значення показника забезпечення $k_{\text{СРІС}}$:

якщо $k_{\text{СРІС}} > 1$ — ресурсів достатньо для забезпечення СРІС;

$k_{\text{СРІС}} < 1$ — ресурсів не вистачає для отримання очікуваного результату.

Обмеження: сукупність ресурсів, необхідних для забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери $P_{\text{необх}}$, не може бути більшою за очікуваний від нього економічний ефект $EE_{\text{СРІС}}$, тобто

$$P_{\text{необх}} < EE_{\text{СРІС}}, \text{ але } I_{\text{СРІС}} \rightarrow \text{max}. \quad (5.2)$$

Отж, усі заходи з реалізації СРІС повинні бути спрямовані на досягнення максимального рівня забезпечення ресурсами $I_{\text{СРІС}}$. Звідси можна визначити існування певної функції:

$$k_{\text{СРІС}} = \{k_{\text{ф.р.}}, k_{\text{м.р.}}, k_{\text{к.р.}}, k_{\text{інф.р.}}, I_{\text{СРІС}}\}, \quad (5.3)$$

де $k_{\text{ф.р.}}$ — потреба у фінансових ресурсах;

$k_{\text{м.р.}}$ — потреба у матеріальних ресурсах;

$k_{\text{к.р.}}$ — потреба в кадрових ресурсах;

$k_{\text{інф.р.}}$ — потреба в інформаційних ресурсах.

Тоді, якщо $I_{\text{СРІС}} \rightarrow \text{max}$, то $k_{\text{ф.р.}} + k_{\text{м.р.}} + k_{\text{к.р.}} + k_{\text{інф.р.}} \rightarrow \text{min}$, тобто маємо певну залежність:

$$\begin{array}{cccccc} k_{\text{ф.р.}} & + & k_{\text{м.р.}} & + & k_{\text{к.р.}} & + & k_{\text{інф.р.}} & = & I_{\text{СРІС}} \\ \Downarrow & & \Downarrow & & \Downarrow & & \Downarrow & & \Downarrow \\ \text{min} & & \text{min} & & \text{min} & & \text{min} & & \text{max} \end{array} \quad (5.4)$$

Рівень забезпечення ресурсами $I_{\text{СРІС}}$, якого можна досягнути в результаті забезпечення СРІС, доцільно оцінювати за шкалою (див. табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Шкала оцінювання рівня забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери відповідними ресурсами

Рівень	Оцінка рівня забезпечення процесу
Мінімальний	Гальмує (призупиняє)
Нормальний	Робить можливим
Максимальний	Дає можливість пришвидшити

Джерело: Розроблено автором.

Розв'язок даної задачі ґрунтується на дослідженнях вітчизняних учених, виконаних останніми роками, з економічної безпеки на мікро- та макrorівнях за допомогою методів системного аналізу [114, С. 48–92; 158; 237; 362, С. 134–153].

Для спрощення подальшого визначення переваги одних рівнів забезпечення СРІС відповідними ресурсами над іншими знайдем і рівні (табл. 5.4) ідентифікуємо відповідними буквеними позначеннями (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Позначення рівнів забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери фінансовими w_j , матеріальними x_j , кадровими y_j та інформаційними ресурсами z_j

№	Рівень забезпечення	Ресурс			
		w_j	x_j	y_j	z_j
1	Мінімальний	w_1	x_1	y_1	z_1
2	Нормальний	w_2	x_2	y_2	z_2
3	Максимальний	w_3	x_3	y_3	z_3

Джерело: Розроблено автором.

Метод подальших розрахунків детально описаний у праці [320], тому на ньому докладно зупинятися не будемо.

Для визначення на основі експертного опитування ваги рівня забезпечення СРІС відповідними ресурсами використано спеціальну шкалу відносної важливості об'єктів (*див.* табл. 3.6).

Для двох рівнів забезпечення фінансовими ресурсами, які порівнюються між собою залежно від їх міри впливу на процес, матимемо оцінку важливості, що становить відповідний елемент матриці парних порівнянь у позиції (w_j, w_m) . Сукупність оцінок важливості як результат порівняння рівнів забезпечення помістимо в матрицю, оформлену у вигляді таблиці (Додаток О, табл. О.1). Згідно з обраним методом діагональні елементи матриці дорівнюють одиниці, а нижня її частина заповнюється оберненими значеннями.

Для встановлення міри узгодженості числових значень парних порівнянь рівнів забезпечення СРІС, що зведені в матрицю (Додаток О, табл. О.1), визначимо суму елементів стовпців матриці S_n (Додаток О, табл. О.1), індекс узгодженості CI , стохастичний коефіцієнт узгодженості матриці RI і коефіцієнт узгодженості матриці CR (Додаток О, табл. О.1). Обчислення здійснюємо за допомогою комп'ютерної програми (Додаток Д). Результати парних порівнянь можна вважати задовільними, адже відношення узгодженості матриці парних порівнянь $CR \leq 0,1$ (*див.* п. 3.3). Отже, маємо достатній рівень збіжності процесу порівняння та належну узгодженість експертних суджень відносно вагових значень рівнів забезпечення СРІС фінансовими ресурсами.

Далі аналогічним чином порівняємо рівні забезпечення СРІС матеріальними, кадровими та інформаційними ресурсами (Додаток О, табл. О.2–О.4). Результати парних порівнянь можна вважати задовільними. Маємо достатній рівень збіжності процесу порівняння та належну узгодженість експертних суджень (Додаток О, табл. О.2–О.4). Суми елементів стовпців

матриць парних порівнянь рівнів забезпечення СРІС відповідними ресурсами зведемо у табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Рівні забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери фінансовими w_j , матеріальними x_j , кадровими y_j та інформаційними ресурсами z_j

w_j	w_1	w_2	w_3
s_i	0,785	0,148	0,065
x_j	x_1	x_2	x_3
s_i	0,730	0,188	0,080
y_j	y_1	y_2	y_3
s_i	0,658	0,185	0,156
z_j	z_1	z_2	z_3
s_i	0,690	0,217	0,091

Джерело: Розраховано автором.

Далі визначимо можливість оптимального ресурсного забезпечення СРІС шляхом використання методу парних порівнянь за перевагою варіантів [320]. Для цього оцінимо альтернативи забезпечення СРІС фінансовими ресурсами (табл. 5.7) за рівнями, визначеними вище (табл. 5.3).

Далі з метою визначення функції корисності відповідних ресурсів забезпечення СРІС U_i порівняємо ці види ресурсів з врахуванням відповідних рівнів забезпечення ними (Додаток О, табл. О.5–О.7) і шляхом обчислення отримаємо корисність альтернатив для різних рівнів забезпечення ними СРІС u_{ij} (табл. 5.8).

Таблиця 5.7

Фінансові ресурси необхідні для забезпечення сталого розвитку
інформаційної сфери

№	Ресурси	Позначення
1	Виділені у штатному режимі функціонування	<i>A</i>
2	За рахунок перерозподілу з інших напрямів діяльності	<i>B</i>
3	Додаткові з державного бюджету	<i>C</i>

Джерело: Розроблено автором.

Таблиця 5.8

Корисність видів фінансових ресурсів сталого розвитку інформаційної сфери
за різних рівнів забезпечення ними

u_{ij}	u_{i1}	u_{i2}	u_{i3}
u_{1j}	0,080	0,188	0,730
u_{2j}	0,122	0,229	0,648
u_{3j}	0,163	0,296	0,539

Джерело: Розраховано автором.

Встановимо узгодженість результатів оцінювання (Додаток О, табл. О.5–О.7). Результати оцінювання корисності видів фінансових ресурсів для різних рівнів забезпечення ними СРІС виконані коректно, оскільки значення коефіцієнту узгодженості матриці CR для кожної з них знаходяться в межах норми (Додаток О, табл. О.5–О.7).

Сума елементів стовпців матриць парних порівнянь рівнів забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери фінансовими ресурсами w_j , (табл. 5.6) дозволили визначити уточнені ваги видів фінансових ресурсів за різних рівнів забезпечення ними СРІС s_i .

Обчислення значень функції корисності U_i відповідних ресурсів для забезпечення СРІС за різних рівнів забезпечення ними здійснюється за наступною системою рівнянь:

$$\begin{aligned} U_1 &= s_1u_{11} + s_2u_{21} + s_3u_{31}, \\ U_2 &= s_1u_{12} + s_2u_{22} + s_3u_{32}, \\ U_3 &= s_1u_{13} + s_2u_{23} + s_3u_{33} \end{aligned} \quad (5.5)$$

Підставивши в систему рівнянь (5.5) отримані значення ваг видів фінансових ресурсів за різних рівнів забезпечення ними s_i (табл. 5.6) і корисність ресурсів для різних рівнів забезпечення СРІС u_{ij} (табл. 5.8), дістанемо наступні результати (табл. 5.9).

Таблиця 5.9

Значення функції корисності фінансових ресурсів за різного рівня забезпечення ними сталого розвитку інформаційної сфери

U_i	U_1	U_2	U_3
Значення	0,091	0,201	0,703

Джерело: Розраховано автором.

Згідно з використаним методом найбільший ефект у забезпеченні СРІС за різної потреби у фінансових ресурсах досягається за альтернативи U_3 (забезпечення СРІС відбувається за рахунок залучення додаткових фінансових ресурсів з державного бюджету), для якої значення функції корисності є максимальним (табл. 5.9).

Для знаходження значення функцій корисності U_i видів матеріальних ресурсів забезпечення СРІС (табл. 5.10) за різних рівнів забезпечення ними складемо матриці парних порівнянь (Додаток О, табл. О.8–О.10).

Таблиця 5.10

Матеріальні ресурси, необхідні для забезпечення сталого розвитку
інформаційної сфери

№	Ресурси	Позначення
1	Що є на підприємствах в резерві або можуть бути використані без додаткових витрат	D
2	Які можуть бути створені працівниками підприємств	E
3	Необхідно додатково залучати	F

Джерело: Розроблено автором.

Оцінимо альтернативи застосування необхідних матеріальних ресурсів (D , E , F) за різних рівнів забезпечення ними (Додаток О, табл. О.8–О.10). Узгодженість результатів порівняння встановимо за коефіцієнтом узгодженості матриці CR для кожної з них (Додаток О, табл. О.8–О.10).

Обчислення функцій корисності видів матеріальних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними виконані коректно, оскільки коефіцієнтом узгодженості матриці CR для кожної з них (Додаток О, табл. О.8–О.10) знаходяться в межах норми.

Сума елементів стовпців матриць парних порівнянь рівнів забезпечення СРІС матеріальними ресурсами (табл. 5.7) дозволили визначити уточнені ваги видів матеріальних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними s_i .

Підставивши в систему рівнянь (5.5) отримані значення ваг видів матеріальних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними s_i (табл. 5.6) і корисність альтернатив для різних рівнів забезпечення СРІС u_{ij} (табл. 5.11), одержимо наступні результати (табл. 5.12).

Таблиця 5.11

Корисність видів матеріальних ресурсів сталого розвитку інформаційної сфери за різних рівнів забезпечення ними

u_{ij}	u_{i1}	u_{i2}	u_{i3}
u_{1j}	0,067	0,199	0,733
u_{2j}	0,091	0,217	0,690
u_{3j}	0,136	0,238	0,625

Джерело: Розраховано автором.

Таблиця 5.12

Значення функції корисності матеріальних ресурсів за різного рівня забезпечення ними сталого розвитку інформаційної сфери

U_i	U_1	U_2	U_3
Значення	0,077	0,205	0,715

Джерело: Розраховано автором.

З отриманих даних (табл. 5.12) видно, що максимальний ефект у забезпеченні СРІС за різної потреби у матеріальних ресурсах досягається за альтернативи U_3 (забезпечення СРІС відбувається за рахунок залучення додаткових матеріальних ресурсів), для якої значення функції корисності є максимальним.

Для знаходження значення функцій корисності U_i видів кадрових ресурсів за різних рівнів забезпечення ними СРІС (табл. 5.13) складемо матриці парних порівнянь (Додаток О, табл. О.11–О.13).

Таблиця 5.13

Кадрові ресурси, необхідні для забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери

№	Ресурси	Позначення
1	Лише працівники підприємств	<i>G</i>
2	За рахунок перерозподілу в межах підприємств	<i>H</i>
3	Необхідно додатково залучати	<i>I</i>

Джерело: Розроблено автором.

Оцінимо альтернативи застосування необхідних кадрових ресурсів (*G*, *H*, *I*) за різних рівнів забезпечення ними (Додаток О, табл. О.11–О.13). Узгодженість результатів порівняння встановимо за коефіцієнтом узгодженості матриці *CR* для кожної з них (Додаток О, табл. О.11–О.13). Результати обчислень занесемо в табл. 5.14. Так само як й у попередньому випадку обчислення функцій корисності видів кадрових ресурсів за різних рівнів забезпечення ними виконані коректно.

Таблиця 5.14

Корисність видів кадрових ресурсів сталого розвитку інформаційної сфери за різних рівнів забезпечення ними

u_{ij}	u_{i1}	u_{i2}	u_{i3}
u_{1j}	0,088	0,194	0,717
u_{2j}	0,100	0,225	0,673
u_{3j}	0,136	0,238	0,625

Джерело: Розраховано автором.

Сума елементів стовпців матриць парних порівнянь рівнів забезпечення СРІС кадровими ресурсами (табл. 5.6) дозволили визначити ваги видів матеріальних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними СРІС s_i .

Підставивши в систему рівнянь (5.5) отримані значення ваг видів кадрових ресурсів за різних рівнів забезпечення ними s_i (табл. 5.6) і корисність альтернатив для різних рівнів забезпечення СРІС u_{ij} (табл. 5.14), дістанемо наступні результати (табл. 5.15).

Таблиця 5.15

Значення функції корисності кадрових ресурсів за різного рівня забезпечення ними сталого розвитку інформаційної сфери

U_i	U_1	U_2	U_3
Значення	0,098	0,206	0,694

Джерело: Розраховано автором.

З проведених розрахунків (табл. 5.15) випливає, що максимальний ефект у забезпеченні СРІС за різної потреби у кадрових ресурсах досягається за альтернативи U_3 (забезпечення СРІС відбувається за рахунок залучення додаткових кадрових ресурсів), для якої значення функції корисності є максимальним.

Для знаходження значення функцій корисності U_i видів інформаційних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними СРІС (табл. 5.16) складемо матриці парних порівнянь (Додаток О, табл. О.14–О.16).

Оцінимо альтернативи застосування необхідних інформаційних ресурсів (K, L, M) за різних рівнів забезпечення ними та встановимо узгодженість результатів оцінювання (Додаток О, табл. О.14–О.16). Результати обчислень занесемо в табл. 5.17. Обчислення функцій корисності видів інформаційних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними виконані коректно, оскільки

значення коефіцієнту узгодженості матриці CR для кожної з них знаходяться в межах норми (Додаток О, табл. О.14–О.16).

Таблиця 5.16

Інформаційні ресурси, необхідні для забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери

№	Ресурси	Позначення
1	Безкоштовні, що надходять за відкритими каналами інформації (преса, інтернет тощо)	K
2	Отримання потребує залучення певних фінансових і трудових ресурсів	L
3	Отримання неможливе через відкриті канали і потребує фінансових витрат	M

Джерело: Розроблено автором.

Таблиця 5.17

Корисність видів інформаційних ресурсів сталого розвитку інформаційної сфери за різних рівнів забезпечення ними

u_{ij}	u_{i1}	u_{i2}	u_{i3}
u_{1j}	0,735	0,206	0,058
u_{2j}	0,730	0,188	0,080
u_{3j}	0,658	0,185	0,156

Джерело: Розраховано автором.

Сума елементів стовпців матриць парних порівнянь рівнів забезпечення СРІС інформаційними ресурсами (табл. 5.6) дозволили визначити ваги видів інформаційних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними СРІС s_i .

Підставивши в систему рівнянь (5.5) отримані значення ваг видів інформаційних ресурсів за різних рівнів забезпечення ними СРІС s_i (табл. 5.6)

і корисність альтернатив для різних рівнів забезпечення ними СРІС u_{ij} (табл. 5.17), дістанемо наступні результати (табл. 5.18).

Таблиця 5.18

Значення функції корисності інформаційних ресурсів за різного рівня забезпечення ними сталого розвитку інформаційної сфери

U_i	U_1	U_2	U_3
Значення	0,725	0,200	0,071

Джерело: Розраховано автором.

Проведені розрахунки (табл. 5.18) засвідчують, що максимальний ефект у забезпеченні СРІС за різної потреби в інформаційних ресурсах досягається за альтернативи U_1 (забезпечення СРІС відбувається за рахунок використання безкоштовних інформаційних ресурсів, які надходять за відкритими каналами інформації (преса, інтернет, тощо), для котрої значення функції корисності є максимальним.

Узагальнюючи результати обчислень (табл. 5.9, 5.12, 5.15 і 5.18), будуємо таблицю оцінювання альтернативних варіантів забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери за різної потреби у ресурсах (табл. 5.19).

Вище вже відзначалося, що сукупність ресурсів, необхідних для забезпечення СРІС, не може бути більшою за очікуваний від нього економічний ефект. Отже, це впливало на оцінку альтернативних варіантів забезпечення СРІС потрібними ресурсами з урахуванням їх наявності. З іншого боку, ситуація на підприємствах ДАК «Укрвидавполіграфія» (про які вже йшлося в п. 4.1.2) далека від необхідної й вимагає серйозних інвестицій, якщо є бажання зробити їх прибутковими чи хоча би беззбитковими спочатку.

Таблиця 5.19

Оцінювання альтернативних варіантів забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери за різної потреби у ресурсах

Показник	Міра важливості ресурсів					
	фінансових			матеріальних		
	виділені у штатному режимі функціонування	за рахунок перерозподілу з інших напрямів діяльності	додаткові з державного бюджету	що є на підприємствах в резерві, або можуть бути використані без додаткових витрат	які можуть бути створені працівниками підприємств	необхідно додатково залучати
Значення функції корисності	0,091	0,201	0,703	0,077	0,205	0,715

Закінчення табл. 5.19

Показник	Міра важливості ресурсів					
	кадрових			інформаційних		
	лише працівники підприємств	за рахунок перерозподілу в межах підприємств	необхідно додатково залучати	безкоштовні, що надходять за відкритими каналами інформації (преса, інтернет, тощо)	отримання потребує залучення певних фінансових і трудових ресурсів	отримання неможливе через відкриті канали і потребує фінансових витрат
Значення функції корисності	0,098	0,206	0,694	0,725	0,200	0,071

Джерело: Розраховано та складено автором.

Результати розрахунку раціонального варіанту забезпечення СРІС підприємств ДАК «Укрвидавполіграфія» за різної потреби у фінансових, матеріальних, кадрових та інформаційних ресурсах методом багатокритеріального оцінювання альтернатив у подальшому може використовуватися для удосконалення моніторингу інших підприємств інформаційної сфери.

5.3. Методологічні підходи до аналізу рівня сталого розвитку інформаційної сфери України

У зв'язку із труднощами вимірювання процесу економічного розвитку у макроекономічних дослідженнях частіше за все аналізують економічне зростання, хоча воно є тільки одним із можливих напрямів економічного розвитку. Для вимірювання прогресу щодо досягнення кожної з цілей мають застосовуватися спеціальні показники — *індекси*¹⁷. Вони вказують на те, яка інформація необхідна для оцінки успіху практичної роботи органів влади та суспільства в цілому. Незважаючи на значну кількість досліджень з цього питання єдина думка щодо системи індикаторів розвитку економіки поки що відсутня.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювання для кількісного та якісного оцінювання цього складного процесу. Головними вимогами такої системи є її інформаційна повнота та адекватність представлення взаємопов'язаних складових сталого розвитку. У цьому напрямку зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але її однозначного узгодження поки що не досягнуто. У зв'язку з цим, наприклад, в межах Веб-спільноти для статистики та соціальних інновацій (англ. *Web Communities for Statistics*

---

¹⁷Вище, у п. 5.1 мова вже йшла про індекс попиту на інформаційну продукцію.

and Social Innovations) було створено веб-ресурс (<http://wikiprogressdata.org/>), який зібрав усю доступну інформацію про офіційні та неофіційні ініціативи, які вимірюють добробут і прогрес суспільства.

У нашому випадку мова фактично йде про необхідність розроблення індексу готовності інформаційної сфери до сталого розвитку (*індекс сталого розвитку інформаційної сфери*), що є сукупністю показників (індикаторів), що характеризують стан інформаційної сфери та рівень доступу до інформаційної продукції з метою визначення того, як держава використовує можливості інформаційної сфери для розвитку громадян, суспільства та держави.

В основу запропонованого підходу обрахунку індексу СРІС покладено основні положення розробленої Інститутом прикладного системного аналізу НАН України та МОН України під керівництвом академіка М. З. Згуровського методології вимірювання процесів сталого розвитку [155] із внесенням деяких коректив.

СРІС оцінюється за допомогою відповідного індексу у просторі трьох вимірів: економічного розвитку, соціального прогресу та виробництва інформаційної продукції. Цей індекс з математичної точки зору є результуючим вектором цих вимірів, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його орієнтація в тривимірній системі координат характеризує міру гармонійності цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку) [155, С. 8].

Виміри сталого розвитку характеризуються відповідними індексами, що у свою чергу складаються з категорій політики, індикаторів та параметрів (табл. 5.20).

Таблиця. 5.20

Складові індексу сталого розвитку інформаційної сфери I_{cp}

Назва	Характеристика складової індексу сталого розвитку інформаційної сфери
Індекс виміру	агрегована оцінка складових СРІС, яка недвозначно інтерпретується, є зрозумілою та може використовуватись для прийняття рішень на аналітичній основі в економічному, соціальному або виробничому вимірах СРІС
Категорія політики	узагальнена оцінка, що відповідає певному напрямку стратегічної управлінської діяльності в економічному, соціальному або виробничому вимірах СРІС
Індикатор сталого розвитку	кількісне представлення певної характеристики одного або більше параметрів розвитку, яке дозволяє оцінювати прогрес, підвищувати ефективність і дієвість прийняття рішень за допомогою спрощення й агрегування великих об'ємів інформації й надання її у вигляді такої «згортки» особам, що приймають рішення
Параметр	сукупність вихідних даних, яка характеризує ті або інші процеси та явища суспільного життя

Складено на основі: Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контекст : у 2-х ч. / [наук. кер. проекту М. З. Згуровський] — К. : НТУУ «КПІ», 2009. — Ч. 2 : Україна в індикаторах сталого розвитку : Аналіз — 2009. — С. 12–15.

Рівновіддаленість вектора сталого розвитку інформаційної сфери I_{cp} від кожної з координат вимірів економічного розвитку I_e , соціального прогресу I_c та виробництва інформаційної продукції I_v буде відповідати найбільшій гармонійності СРІС. Наближення ж цього вектора до однієї з координат буде вказувати на пріоритетний розвиток за відповідним виміром і нехтування двома іншими. Індекс I_{cp} та ступінь гармонізації сталого розвитку інформаційної сфери G_{cp} обчислюються через свої складові I_e , I_c та I_v . У свою чергу, кожен з цих вимірів обчислюється з використанням відповід-

них категорій політики та індикаторів, які обчислюються на основі параметрів (Додаток Р). Для визначення індексу сталого розвитку I_{sr} запропонована система параметрів, що ґрунтується на статистичній інформації раніше узагальненій в роботі [177, С. 123–145], а також на актуальних даних Держстату України.

Індекс сталого розвитку I_{sr} і ступінь його гармонізації G_{sr} описується за допомогою 17 індикаторів і 52 параметрів (див. Додаток Р) та визначається математичною моделлю

$$\left. \begin{aligned} I_e &= f(I_{n\partial}, I_{ik}), \\ I_c &= f(I_{co}, I_{vo}, I_{km}), \\ I_b &= f(I_{am}, I_{цп}). \end{aligned} \right\} \Rightarrow I_{sr}, G_{sr}. \quad (5.6)$$

Параметри, що є вихідними для обчислення індексу сталого розвитку I_{sr} поділяються на стимулятори та дестимулятори. Стимулятори, X_c — позитивно впливають на розвиток досліджуваної області (наприклад, кількість осіб, випущених із університетів, академій, інститутів, тис. осіб) їх розраховуємо за формулою

$$X_c = \frac{X_m - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (5.7)$$

де X_m — відповідна величина для року, що розглядається;

$X_{\max}$ — максимальна величина серед років, що розглядаються;

$X_{\min}$ — мінімальна величина серед років, що розглядаються.

Дестимулятори, X_{dc} — негативно впливають на розвиток досліджуваної області¹⁸ (чисельність населення із середньодушовими еквівалентними за-

¹⁸Віднесення цих параметрів до дестимуляторів пов'язано, із тим що їх зростання зменшує кількість потенційних споживачів інформаційної продукції із високою доданою вартістю:

гальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, млн. осіб; середньодобовий обсяг телемовлення, год.; середньодобовий обсяг радіомовлення, год.) їх обчислюємо за формулою

$$X_{oc} = 1 - \frac{X_m - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}. \quad (5.8)$$

Необхідно відзначити, що всі параметри, що використовуються в процесі обчислень, вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації та змінюються в різних діапазонах. Тому в процесі виконання обчислень ці дані приводимо до нормованого вигляду таким чином, щоб їх зміна відбувалася в діапазоні від 0 до 1, тоді найгірші значення даних відповідають числовим величинам, близьким до 0, а найкращі — наближуються до 1. У випадку дестимуляторів діє інша закономірність: максимале значення, що наближається до одиниці говорить про те що ситуація із ним є найгірша і навпаки мінімальне його значення свідчить про позитивні тенденції у розвитку ситуації.

У якості прикладу покажемо як розраховується індикатори виробничого виміру СРІС (рис. 5.18): у табл. 5.21 бачимо параметри виробничого виміру СРІС, а в табл. 5.22 — їх нормалізовані за формулами (5.7) і (5.8) значення.

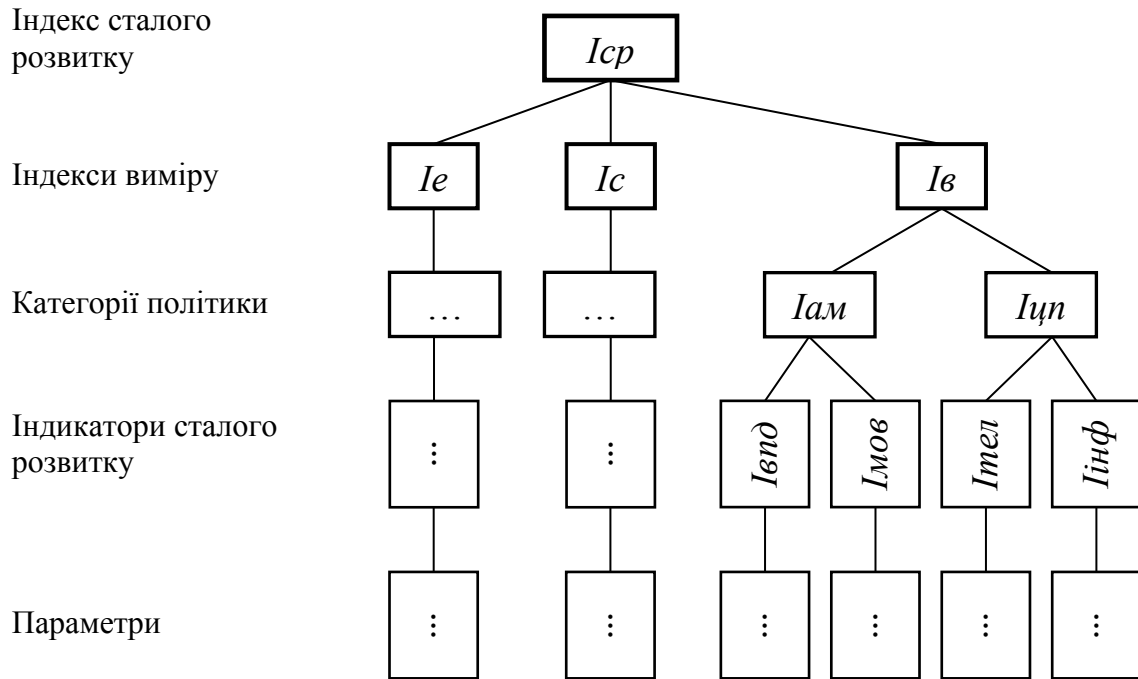

Рис. 5.18. Складові індексу сталого розвитку інформаційної сфери I_{cp} , де I_e , I_c , I_v — виміри економічного, соціального та виробничого розвитку, I_{am} , I_{cp} — характеристики аудіовізуальних мистецтв і цифрової продукції, I_{vnd} , I_{mov} , $I_{тел}$, $I_{інф}$ — індикатори видавничо-поліграфічної діяльності, діяльності у сфері телебачення та радіомовлення, виробництва кіно-а відеофільмів, телекомунікацій та інформаційних послуг

Джерело: Складено автором

Індекси індикаторів, категорій політики, вимірів і сам індекс сталого розвитку I_{cp} розраховуємо за формулою, що має загальний вигляд

$$I_i = \frac{I_1 + I_2 + \dots + I_n}{N}, \quad (5.9)$$

де I_i — один з індексів (параметрів) сталого розвитку ІС;

$I_1, I_2, \dots, I_n$ — перший, другий, n -й індекс (параметр);

N — кількість індексів (параметрів).

Обчислені за формулою (5.9) значення бачимо в табл.5.22–5.23.

Параметри виробничого виміру сталого розвитку інформаційної сфери України

Позначення параметру	Рік																			
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017				
B1	2676,0	2793,0	2880,0	3027,0	3045,0	3042,0	2921,0	2973,0	1892,0	1770,0	1671,0	1978,0	1 810,0	1783,0	1568,0	1657,0				
B2	32,0	31,5	35,0	36,8	43,7	44,3	42,9	37,5	21,0	22,4	23,5	25,7	23,4	19,9	18,9	18,9				
B3	2440,0	2746,0	2854,0	2926,0	2889,0	2928,0	2760,0	2899,0	3865,0	4154,0	3822,0	3929,0	3 406,0	3276,0	2685,0	2807,0				
B4	32,5	32,2	36,6	37,7	26,8	26,2	25,8	24,4	29,3	28,9	28,4	26,4	25,6	21,8	19,6	18,5				
B5	12444,0	13805,0	14790,0	15720,0	15867,0	17987,0	24040,0	22491,0	22557,0	22826,0	26036,0	26323,0	21796,0	19958,0	21330,0	22047,0				
B6	1923,0	2246,0	2385,0	2182,0	2301,0	2420,0	2422,0	2515,0	2822,0	2886,0	2945,0	3259,0	3121,0	2847,0	2617,0	2692,0				
B7	3045,0	2891,0	3014,0	2974,0	2918,0	2885,0	2647,0	2499,0	2347,0	2266,0	2343,0	2270,0	2129,0	1846,0	1656,0	1666,0				
B8	1289,0	1298,0	1395,0	1457,0	1462,0	1485,0	1364,0	1402,0	929,0	1128,0	956,0	1086,0	956,0	921,0	765,0	835,0				
B9	16,8	31,4	16,1	16,8	15,0	17,4	16,0	15,6	19,0	20,3	11,2	12,2	10,8	9,2	11,6	11,1				
B10	961,0	1069,0	1194,0	1305,0	1351,0	1435,0	1360,0	1427,0	1105,0	1108,0	1066,0	1179,0	1022,0	1018,0	902,0	931,0				
B11	13,5	14,2	14,9	16,5	18,0	19,6	18,0	17,2	12,0	13,3	18,0	17,8	14,9	15,4	15,0	20,6				
B12	237,7	240,7	271,1	313,7	455,8	519,1	541,2	490,5	443,8	417,2	1078,5	1081,6	1127,6	1131,6	1142,5	1151,7				
B13	344,0	349,6	345,5	364,9	399,1	433,0	435,5	386,5	361,8	355,4	376,2	354,5	364,8	379,3	386,9	392,1				
B14	1278,0	1386,0	1512,0	1610,0	1809,0	1926,0	1810,0	1849,0	1856,0	1964,0	1824,0	1954,0	1694,0	1792,0	1716,0	1877,0				
B15	153,4	152,9	151,6	156,0	161,3	155,3	145,7	128,1	121,6	112,8	104,1	98,6	87,9	69,5	61,9	55,0				
B16	164,9	334,7	482,7	711,5	957,0	1374,6	1905,1	2797,1	3661,2	4178,0	5063,4	5957,4	5892,3	6089,9	6844,3	7355,8				
B17	2150,0	2291,0	2509,0	2857,0	3037,0	3191,0	3175,0	3414,0	2990,0	3567,0	3842,0	4541,0	4194,0	4458,0	3996,0	4669,0				
B18	21,2	15,8	18,4	21,1	22,1	24,6	25,5	24,2	23,7	29,0	34,4	36,1	34,0	32,3	32,1	33,3				
B19	2148,0	2427,0	2993,0	3695,0	3641,0	4283,0	4101,0	4529,0	2006,0	2133,0	1938,0	2196,0	2047,0	2152,0	1868,0	2294,0				
B20	20,1	23,6	27,5	34,5	32,0	36,0	34,6	32,4	18,1	16,6	18,3	22,8	19,2	18,2	16,9	20,5				

Джерело: Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Нормалізація параметрів виробничого виміру сталого розвитку інформаційної сфери України

Позначення параметру	Рік																			
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017				
B1	0,7502	0,8294	0,8883	0,9878	1,0000	0,9980	0,9160	0,9513	0,2194	0,1368	0,0697	0,2776	0,1638	0,1456	0,0000	0,0603				
B2	0,5157	0,4961	0,6339	0,7047	0,9764	1,0000	0,9449	0,7323	0,0827	0,1378	0,1811	0,2677	0,1772	0,0394	0,0000	0,0000				
B3	0,0000	0,1785	0,2415	0,2835	0,2620	0,2847	0,1867	0,2678	0,8314	1,0000	0,8063	0,8687	0,5636	0,4877	0,1429	0,2141				
B4	0,7292	0,7135	0,9427	1,0000	0,4323	0,4010	0,3802	0,3073	0,5625	0,5417	0,5156	0,4115	0,3698	0,1719	0,0573	0,0000				
B5	0,0000	0,0981	0,1690	0,2360	0,2466	0,3994	0,8355	0,7239	0,7287	0,7480	0,9793	1,0000	0,6738	0,5414	0,6402	0,6919				
B6	0,0000	0,2418	0,3458	0,1939	0,2829	0,3720	0,3735	0,4431	0,6729	0,7208	0,7650	1,0000	0,8967	0,6916	0,5195	0,5756				
B7	1,0000	0,8891	0,9777	0,9489	0,9086	0,8848	0,7135	0,6069	0,4975	0,4392	0,4946	0,4420	0,3405	0,1368	0,0000	0,0072				
B8	0,7278	0,7403	0,8750	0,9611	0,9681	1,0000	0,8319	0,8847	0,2278	0,5042	0,2653	0,4458	0,2653	0,2167	0,0000	0,0972				
B9	0,3423	1,0000	0,3108	0,3423	0,2613	0,3694	0,3063	0,2883	0,4414	0,5000	0,0901	0,1351	0,0721	0,0000	0,1081	0,0856				
B10	0,1107	0,3133	0,5478	0,7561	0,8424	1,0000	0,8593	0,9850	0,3809	0,3865	0,3077	0,5197	0,2251	0,2176	0,0000	0,0544				
B11	0,1744	0,2558	0,3372	0,5233	0,6977	0,8837	0,6977	0,6047	0,0000	0,1512	0,6977	0,6744	0,3372	0,3953	0,3488	1,0000				
B12	1,0000	0,9967	0,9635	0,9168	0,7614	0,6921	0,6679	0,7234	0,7745	0,8036	0,0801	0,0767	0,0264	0,0220	0,0101	0,0000				
B13	1,0000	0,9388	0,9836	0,7716	0,3978	0,0273	0,0000	0,5355	0,8055	0,8754	0,6481	0,8852	0,7727	0,6142	0,5311	0,4743				
B14	0,0000	0,1574	0,3411	0,4840	0,7741	0,9446	0,7755	0,8324	0,8426	1,0000	0,7959	0,9854	0,6064	0,7493	0,6385	0,8732				
B15	0,9257	0,9210	0,9087	0,9501	1,0000	0,9436	0,8532	0,6877	0,6265	0,5437	0,4619	0,4102	0,3095	0,1364	0,0649	0,0000				
B16	0,0000	0,0236	0,0442	0,0760	0,1102	0,1682	0,2420	0,3660	0,4862	0,5581	0,6812	0,8055	0,7965	0,8240	0,9289	1,0000				
B17	0,0000	0,0560	0,1425	0,2807	0,3521	0,4133	0,4069	0,5018	0,3335	0,5625	0,6717	0,9492	0,8114	0,9162	0,7328	1,0000				
B18	0,2660	0,0000	0,1281	0,2611	0,3103	0,4335	0,4778	0,4138	0,3892	0,6502	0,9163	1,0000	0,8966	0,8128	0,8030	0,8621				
B19	0,1052	0,2101	0,4228	0,6866	0,6663	0,9076	0,8392	1,0000	0,0519	0,0996	0,0263	0,1233	0,0673	0,1067	0,0000	0,1601				
B20	0,1804	0,3608	0,5619	0,9227	0,7938	1,0000	0,9278	0,8144	0,0773	0,0000	0,0876	0,3196	0,1340	0,0825	0,0155	0,2010				

Джерело: Розраховано автором

У табл. 5.23 бачимо результати обчислення індексів індикаторів виробничого виміру сталого розвитку інформаційної сфери.

Таблиця 5.23

Індекси індикаторів виробничого виміру сталого розвитку інформаційної сфери

Вимір	Створення інформаційної продукції			
	Аудіовізуальні мистецтва		Цифрова продукція	
Рік / Індиктор	<i>I_{вд}</i>	<i>I_{мов}</i>	<i>I_{тел}</i>	<i>I_{інф}</i>
2002	0,4279	0,5592	0,3086	0,1379
2003	0,4924	0,7075	0,3673	0,1567
2004	0,5998	0,6697	0,4314	0,3138
2005	0,6221	0,7119	0,5034	0,5378
2006	0,5870	0,6548	0,6281	0,5306
2007	0,6200	0,6621	0,6855	0,6886
2008	0,6215	0,5605	0,6236	0,6629
2009	0,5761	0,6703	0,6287	0,6825
2010	0,5136	0,4383	0,6518	0,2130
2011	0,5320	0,5368	0,7006	0,3281
2012	0,5445	0,3482	0,6463	0,4255
2013	0,6096	0,4562	0,7337	0,5980
2014	0,4551	0,2831	0,5708	0,4773
2015	0,3163	0,2443	0,5699	0,4796
2016	0,1943	0,1664	0,5441	0,3878
2017	0,2213	0,2853	0,6244	0,5558

Джерело: Розраховано автором

Оскільки індекс *I_{сп}* — інтегрована оцінка необхідно подивитися на те як змінювалися за останні п'ятнадцять років категорії політики в розрізі вимірів СРІС (табл 5.24).

Таблиця 5.24

Індекси категорій політики в розрізі вимірів сталого розвитку
інформаційної сфери

Рік	Виміри сталого розвитку						
	Економічний розвиток		Соціальний прогрес			Створення інформаційної продукції	
	Категорія політики						
	<i>I_{nd}</i>	<i>I_{ік}</i>	<i>I_{со}</i>	<i>I_{во}</i>	<i>I_{км}</i>	<i>I_{ам}</i>	<i>I_{цп}</i>
2002	0,3861	0,4849	0,9416	0,5953	0,6141	0,4935	0,2232
2003	0,4109	0,4921	0,9967	0,6967	0,5574	0,5999	0,2620
2004	0,4428	0,5266	0,8929	0,6024	0,5834	0,6347	0,3726
2005	0,5023	0,5358	0,8625	0,6323	0,5746	0,6670	0,5206
2006	0,5148	0,4974	0,7774	0,6503	0,6090	0,6209	0,5794
2007	0,5544	0,5002	0,7210	0,6828	0,7119	0,6410	0,6870
2008	0,5878	0,4969	0,6575	0,6672	0,6576	0,5910	0,6433
2009	0,5540	0,4821	0,4129	0,6577	0,5753	0,6232	0,6556
2010	0,5679	0,6078	0,5741	0,6777	0,6151	0,4760	0,4324
2011	0,5907	0,5445	0,3300	0,6323	0,6461	0,5344	0,5143
2012	0,5991	0,5156	0,4057	0,6155	0,6860	0,4463	0,5359
2013	0,6051	0,4853	0,3354	0,5454	0,6727	0,5329	0,6659
2014	0,4377	0,4233	0,1331	0,2546	0,1271	0,3691	0,5241
2015	0,4320	0,4197	0,0971	0,2507	0,1854	0,2803	0,5247
2016	0,4943	0,4480	0,0529	0,1671	0,1930	0,1803	0,4660
2017	0,5833	0,4629	0,0098	0,1356	0,2084	0,2533	0,5901

Джерело: Розраховано автором

У табл 5.24 одразу кидається в очі «аномально» низький показник категорії політики *I_{со}* (середня освіта), що у 2017 р. досягає значення 0,0098 — це у першу чергу пов'язано із тим, що кількість закладів загальної середньої освіти зменшилася за аналізований період із 22,1 тис. одиниць у 2002/2003 навчальному році до 16,2 у 2017/2018 навчальному році. Зменшення кількості чоловік, що одержали свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти ще більш помітне: з 724 тис. осіб до 329, а тих, що одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти з 508 до 203 тис. осіб за вищевказані навчальні роки [116].

Бачимо (табл 5.24) тривалий час стабільну динаміку категорії політики *Ivo* (вища освіта), індекс якої протягом 2002–2013 рр. не виходить за межі 0,54–0,69 і тільки після передачі училищ, технікумів і коледжей до місцевих бюджетів ситуація починає погіршуватися, хоча кількість інших закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) та студентів в них залишається практично незмінною чи навіть зростає. Те саме стосується кількості докторантів та аспірантів, а ці параметри також враховуються при обчисленні даного показника [35].

Аналіз індексу категорії політики *Ikm* (культура та мистецтво) також не додає оптимізму: найкраща ситуація була у 2007 р., коли індекс мав значення 0,7119, а найгірша 0,1271 у 2014 р. Це відбувається на фоні постійного зменшення відвідувань театрів, концертів, музеїв, бібліотек і зменшення глядачів на кіносеансах [210].

Що до виробництва інформаційної продукції та індексів категорій політики *Iam* (аудіовізуальні мистецтва) та *Iyn* (цифрова продукція та пов'язані із нею послуги, відповідно), то ми бачимо, що отримані дані повністю узгоджуються не тільки з українськими тенденціями, а й світовими: випереджаючий розвиток виробництва інформаційної продукції та послуг, та зменшення об'ємів виробництва книжково-журнальної продукції (табл 5.24).

Під ступенем гармонізації сталого розвитку *Gsp* (рис. 5.19) будемо розуміти кут між вектором *Isp* з нормою

$$\|Isp\| = \sqrt{Ie^2 + Ic^2 + Iv^2} \quad (5.10)$$

та ідеальним вектором *Ii*, який є рівновіддаленим від кожної з координат *Ie*, *Ic* та *Iv* з нормою

$$\|Ii\| = \sqrt{1^2 + 1^2 + 1^2}. \quad (5.11)$$

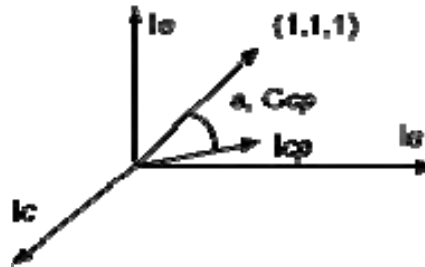

Рис. 5.19. Графічне представлення
ступіня гармонізації сталого розвитку
інформаційної сфери G_{cp}

Джерело: Складено автором

Цей кут вимірюється в радіанах, визначається співвідношенням

$$\alpha = \arccos\left(\frac{Ie \times 1 + Ic \times 1 + Ib \times 1}{\sqrt{1^2 + 1^2 + 1^2} \sqrt{Ie^2 + Ic^2 + Ib^2}}\right) = \arccos\left(\frac{Ie + Ic + Ib}{\sqrt{3} \sqrt{Ie^2 + Ic^2 + Ib^2}}\right) \quad (5.12)$$

і змінюється в межах

$$0 \leq \alpha \leq \alpha_{\max}; \alpha_{\max} = \arccos\left(\frac{1}{\sqrt{3}}\right). \quad (5.13)$$

Із наближенням кута α до 0 ступінь гармонізації сталого розвитку інформаційної сфери G_{cp} буде зростати. Для зручності порівняння років за ступенем гармонізації сталого розвитку приведемо цей показник до такого нормованого вигляду

$$G_{cp} = \frac{G' - G_{\min}}{G_{\max} - G_{\min}}, \quad (5.14)$$

де $G' = 1 - \frac{\alpha}{\alpha_{\max}},$

$$G_{\max} = 1 - \frac{\alpha_1}{\alpha_{\max}},$$

$$G_{\min} = 1 - \frac{\alpha_2}{\alpha_{\max}},$$

$$\alpha_1 = 0,$$

$$\alpha_2 = \frac{90}{\pi} \arccos\left(\frac{1}{\sqrt{3}}\right).$$

У результаті застосування цієї нормалізації ступінь гармонізації буде змінюватися в діапазоні від 0 до 1.

Розрахуємо I_{cr} та G_{cp} , використовуючи формули (5.9) і (5.14). Модель розрахунку індексу СРІС пов'язує між собою математичними співвідношеннями виміри, категорії політики, індикатори, параметри, що ґрунтуються на відповідних вихідних даних і здійснює їх згортку. Таким чином, застосований підхід дозволяє обчислювати індексу сталого розвитку інформаційної сфери I_{cr} та ступінь гармонізації G_{cp} цього розвитку для кожного року за який є дані.

У табл. 5.25 наведені результати моделювання для даних за 2002–2017 рр.

Праналізуємо зміну індексу сталого розвитку та його складових. З табл 5.25 бачимо, що «готовність» інформаційної сфери до сталого розвитку збільшувалася протягом 2002–2013 рр., потім відбувається кардинальне зменшення значень індексу I_{cr} й протягом останніх років він перебуває на рівні 2007 і 2008 рр. Ступінь гармонізації G_{cp} має найкращі значення 2008, 2009 і 2011–2013 рр.

Таблиця 5.25

Індекс сталого розвитку інформаційної сфери

Рік	Індекси вимірів			Індекс, <i>I_{сп}</i>	Ступінь гармоніза ції, <i>G_{сп}</i>
	<i>I_e</i>	<i>I_c</i>	<i>I_в</i>		
2002	0,4355	0,7170	0,3584	0,5036	0,3782
2003	0,4515	0,7503	0,4310	0,5442	0,4516
2004	0,4847	0,6929	0,5037	0,5604	0,6521
2005	0,5190	0,6898	0,5938	0,6009	0,7576
2006	0,5061	0,6789	0,6001	0,5950	0,7526
2007	0,5273	0,7052	0,6640	0,6322	0,7494
2008	0,5424	0,6608	0,6171	0,6068	0,8317
2009	0,5180	0,5486	0,6394	0,5687	0,8108
2010	0,5878	0,6223	0,4542	0,5548	0,7279
2011	0,5676	0,5361	0,5244	0,5427	0,9296
2012	0,5574	0,5691	0,4911	0,5392	0,8669
2013	0,5452	0,5178	0,5994	0,5541	0,8721
2014	0,4305	0,1716	0,4466	0,3496	0,2757
2015	0,4258	0,1778	0,4025	0,3354	0,3261
2016	0,4712	0,1377	0,3231	0,3107	0,1337
2017	0,5231	0,1179	0,4217	0,3542	0,0530

Джерело: Розраховано автором

Що до значень індексів вимірів сталого розвитку *I_e*, *I_c* та *I_в*, то індекс виміру економічної розвитку *I_e* протягом майже усього аналізованого періоду залишається стабільним і коливається в межах 0,43–0,58, а в період деякого пожвавлення вітчизняної економіки після світової фінансової кризи практично досягнув 0,6, а значення індексу виміру випуску інформаційної продукції *I_в* зростало до кризового 2008 р., а потім зменшувалося та стабілізувалося протягом останніх років й залишається на рівні 2002–2003-х років. У той же час значення індексу виміру соціального прогресу *I_c* було відносно стабільним протягом 2002–2013 рр. і коливалося у межах 0,53–0,75, а далі коливається у межах 0,11–0,17.

Отримані дані та проведений аналіз підтверджують, що у процесі забезпечення СРІС спроможність та ефективність виконання обов'язків і зав-

дань основними суб'єктами реалізації державної інформаційної політики визначається складністю економічних взаємовідносин суб'єктів та об'єктів інституційного середовища забезпечення СРІС і засобів його реалізації, потребує постійного аналізу механізму дії державного регулювання.

Вище вже говорилося про те, що основою СРІС є задоволення інформаційних потреб не лише сьогоднішніх, але й майбутніх поколінь, мінімізуючи при цьому негативний вплив на природне середовище та враховуючи суспільний вплив. Складність формування умов забезпечення СРІС стимулює до розроблення методологічного базису удосконалення аналізу рівня СРІС з врахуванням економічних потреб та можливостей органів державної влади у взаємозв'язку із громадським контролем.

Запропонований авторами *індекс сталого розвитку інформаційної сфери* — інтегрована оцінка відповідної сфери соціально-економічних відносин, яка враховує сумісно усі три виміри СРІС, і, тим самим, відображає взаємозв'язок між трьома нероздільними складовими її розвитку: економічним розвитком, соціальним прогресом і створенням інформаційної продукції [325, С. 15].

І. Ю. Єгоров виокремлює чотири основні проблеми, що необхідно враховувати при побудові зведених (бальних) індексів призначених для аналізу соціально-економічних процесів: вибір та представлення первинних показників (параметрів), що стають основою для побудови індексу; достовірність та порівнюваність даних за різні періоди та по різних регіонах (країнах); вибір методу згортки та розрахунку балів; аналіз на стійкість отриманих результатів [107].

Обраний шлях наступним чином відповідає на вищеперераховані питання:

1. Вихідні параметри та їх групування за індикаторами, категоріями політики були здійснені на основі консенсусу думок експертів, що залучалися

на етапі відбору вихідних даних. У якості первинних параметрів використувалися дані державної статистики, що у подальшому нормувалися.

2. Достовірність та порівнюваність даних забезпечується однаковістю методики відбору первинної інформації Держстатом України.

3. З метою уникнення додаткових експертних опитувань і розрахунків для усіх аналізованих параметрів була прийнята однакова вага. У процесі розв'язання поставленої задачі застосовано неодноразово апробований метод згортки отримання інтегральних оцінок М. З. Згуровського із співавторами.

4. Аналіз отриманих результатів у розрізі їх складових свідчить про їх високу вірогідність та відповідність загальносвітовим і національним тенденціям розвитку інформаційної сфери.

Необхідно також відзначити, що запропонований перелік індикаторів не є вичерпним і може змінитися після обговорення та доопрацювання, а також з часом, відповідно до набутого практичного досвіду, отриманих нових знань про наукові та методичні можливості, що закладені в їхню основу. Отримані результати, враховуючи складність та багатоаспектність проблеми управління інформаційною сферою, потрібно трактувати як визначені напрями, що потребують більш високої деталізації із прив'язкою до поточної ситуації в інформаційній сфері з можливою розбивкою за адміністративно-територіальними одиницями та економічними районами України.

5.4. Проектування системної модернізації регулювання сталого розвитку інформаційної сфери

СРІС визначається взаємопов'язаними складовими: економічною, соціальною й екологічною. Основними *критеріями* СРІС є створення безпечної продукції (неекстремістського змісту) для задоволення потреб людей

у всебічному розвитку, забезпечення економічної ефективності виробництва, що дозволяє вести розширене відтворення. Соціальна складова стійкого розвитку охоплює підвищення рівня та якості життя людей. Стійке природо-користування пов'язане із забезпеченням у даний час і довготривалій перспективі якості навколишнього середовища та збереженням ресурсів.

Механізм реалізації державної економічної політики охоплює цілу систему форм, методів і засобів впливу на вітчизняних і зарубіжних виробників з метою формування конкурентних національних виробництв. Цей механізм впливає на реалізацію економічної політики як безпосередньо, так і опосередковано. Особливості державного регулювання СРІС мають враховувати її значущість для стабільного функціонування суспільного організму, часткою у ВВП, у структурі експорту та об'ємі бюджетних надходжень [178; 377; 442; 455].

Нижче сформульовані найбільш загальні зміни у розвитку інформаційної сфери в умовах переходу до сталого розвитку — табл. 5.26.

Таблиця 5.26

Порівняльні характеристики розвитку та сталого розвитку
інформаційної сфери

Розвиток	Сталий розвиток
Природа як джерело необмежених ресурсів	Природні ресурси обмежені
Кероване оточуюче середовище	Оточуюче середовище у крихкій рівновазі
Інформаційно-технологічний розвиток суспільства	Соціокультурний розвиток
Ринкові відносини	Суспільні інтереси
Ризик і виграш	Гарантія безпеки

Закінчення табл. 5.26

Розвиток	Сталий розвиток
Помірюваність засобів	Помірюваність цілей
Інформація, запам'ятовування	Знання, розуміння
Освіта	Культура

Джерело: Складено за Scherer, F. M. *Industrial Market Structure and Economic Performance* / F. M. Scherer and D. Ross. — 3rd ed. — Boston : Houghton Mifflin, 1990. — 713 p. ; Назарук М. М. *Соціальна екологія : Взаємодія суспільства і природи* / М. М. Назарук. — Львів: Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2013. — 348 с.

Таким чином, *регулювання сталого розвитку інформаційної сфери* — сукупність форм, методів та інструментів цілеспрямованого впливу суб'єктів реалізації відповідних політик на соціально-економічні, техніко-економічні й організаційно-економічні відносини економічних агентів національної економіки щодо стійкого зростання створення інформаційної продукції, спрямованих на забезпечення інтересів теперішнього і майбутнього поколінь, за умови забезпечення інформаційної безпеки.

Основні перспективні завдання інформаційної політики держави визначаються й реалізуються відповідними органами влади за допомогою моніторингу ситуації, інституціональних і соціально-економічних заходів (див. Додаток П). Створення нормального конкурентного середовища для усіх суб'єктів діяльності вимагає створення відповідного механізму державного регулювання СРІС. Такий механізм має охоплювати бюджетну, цінову, податкову, фінансово-кредитну, інвестиційну системи державної підтримки сталого розвитку інформаційної сфери.

Механізм державного регулювання СРІС повинен передбачати розвиток суб'єктів виробничої діяльності та реалізації державної інформаційної політики назустріч одне одному, та полягає у стратегічному плануванні, заснованому на орієнтирах стійкого розвитку. На першому етапі вирішення

цієї актуальної проблеми має бути визначена послідовність здійснення кроків з реалізації механізму. На рис. 5.20 наведена узагальнена блок-схема реалізації механізму, де входи елементів E_i схеми позначені символами: вхідна інформація — x_i ; результати опрацювання вхідної інформації — y_i .

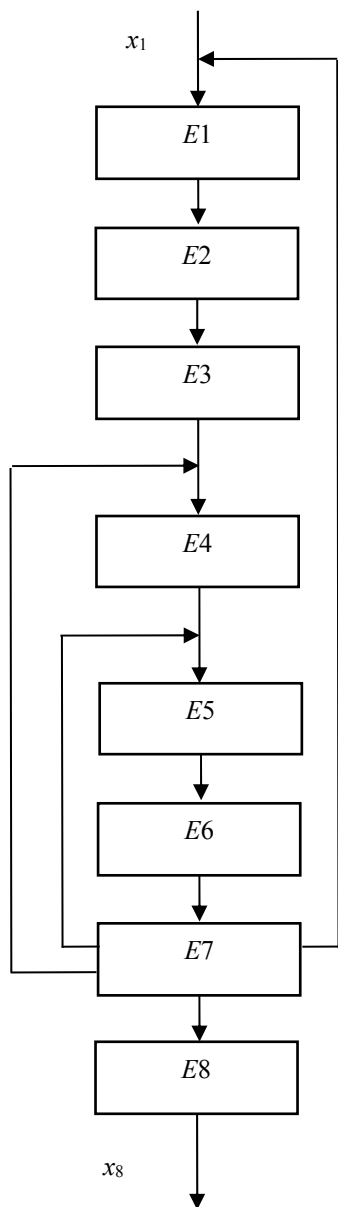

Рис. 5.20. Блок-схема реалізації механізму державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери, де:

x_1 — вхідна інформація;
 $E1$ — формулювання цілей і завдань;
 $E2$ — оцінка потенціалу СРІС;
 $E3$ — аналіз отриманих результатів оцінки та виявлення відхилень у досягненні цілей;
 $E4$ — формування державної програми та інструментарію стимулювання СРІС;
 $E5$ — реалізація інструментарію стимулювання СРІС;
 $E6$ — контроль виконання державної програми, забезпечення державної підтримки СРІС;
 $E7$ — аналіз виконання державної програми, виявлення відхилень у досягненні визначених цілей;
 $E8$ — здійснення коригуючих дій;
 x_8 — методика реалізації механізму державного стимулювання СРІС.

Джерело: Kotliarevskyy Ya. Sustainable development of informational sphere in Ukraine / Ya. Kotliarevskyy, A. Melnikov, A. Shtangret, H. Pushak // European cooperation. — 2016. — № 8 (15). — P. 80–87.

Розглянемо чотири варіанти реалізації механізму державного регулювання СРІС:

I варіант — реалізація механізму державного регулювання відбувається без серйозних перешкод;

II варіант — необхідно пересвідчитися у коректному визначенні цілей і завдань СРІС;

III варіант — потрібно переконатися у коректному формулюванні програми та визначенні інструментарію регулювання СРІС;

IV варіант — треба перевірити реалізацію інструментарію регулювання СРІС.

За цими схемами можливі такі варіанти:

1. Випадок, коли реалізація механізму відбувається без серйозних перешкод

$$E1 — E2 — E3 — E4 — E5 — E6 — E7 — E8.$$

2. Випадок, коли необхідно ще раз пересвідчитися у коректному визначенні цілей і завдань СРІС

$$E1 — E2 — E3 — E4 — E5 — E6 — E7 — E1 — E2 — \\ — E3 — E4 — E5 — E6 — E7 — E8.$$

3. Випадок, коли потрібно ще раз переконатися у коректному формулюванні програми та визначенні інструментарію регулювання СРІС

$$E1 — E2 — E3 — E4 — E5 — E6 — E7 — E4 — E5 — \\ E6 — E7 — E8.$$

4. Випадок, коли треба перевірити реалізацію інструментарію регулювання СРІС

$$E1 — E2 — E3 — E4 — E5 — E6 — E7 — E5 — E6 — E7 — E8.$$

Якщо потрібно представити процес реалізації механізму державного регулювання СРІС більш строго, ніж це показано на рис. 5.20, то будемо розгорнуту логічну схему. Для чотирьох варіантів процесу логічна схема має такий вигляд:

$$(1.) x_1 y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 y_8;$$

$$(2.) x_1 y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 y_8;$$

$$(3.) x_1 y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 y_4 y_5 y_6 y_7 y_8;$$

$$(4.) x_1 y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 y_5 y_6 y_7 y_8.$$

Якщо тепер узагальнити ці логічні схеми та розглянути увесь процес реалізації механізму державного регулювання, то отримаємо картину процесу P :

$$P = x_1 y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 (y_8 \vee y_1 y_2 y_3 y_4 y_5 y_6 y_7 y_8 \vee y_4 y_5 y_6 y_7 y_8 \vee y_5 y_6 y_7)$$

де $\vee$ — логічний символ чи (або).

Даний механізм базується на усвідомленні того, що:

кризові явища, які періодично з'являються у національній та світовій економіці, вимагають від органів державної влади створення нових адаптаційних механізмів;

державне регулювання СРІС вимагає удосконалення інформаційно-аналітичної функції економічного регулювання.

Здійснення державного регулювання СРІС унаслідок загальносвітової тенденції до зростання рівня непередбачуваності та небезпеки, кількості і масштабів відомих загроз, виникнення нових загроз повинно базуватися не тільки на традиційних підходах, зорієнтованих на нормальні умови функціонування та розвитку, але й обов'язково включати механізми державного регулювання в умовах криз (кризового стану, надзвичайних ситуацій і стану особливого періоду). Такі випадки можуть характеризуватися низкою обмежень конституційних прав і свобод людини й громадянина на визначений час в інтересах національної безпеки [181, С. 15].

Процес регулювання СРІС передбачає проходження певних *етапів*, кожен з яких характеризується часовими рамками, задіяними ресурсами, з обов'язковим урахуванням кінцевої мети системи й умовою збереження її цілісності.

Потрібно визначити й орієнтири розвитку (кінцеві та проміжні), яких слід досягти, та критерії їх досягнення (індикатори виконання завдань та проведення щорічного аналізу стану їх виконання), що дозволить оцінити рівень розвитку і ступінь стійкості інформаційної сфери, виходячи з необхідності максимального задоволення потреб споживачів з одночасним збереженням такої можливості для майбутніх поколінь (*див.* Додатки П і Р).

Механізм державного регулювання СРІС має базуватися на реальних ресурсах інформаційної сфери з урахуванням того, що досягнення окремих цілей може відбуватися з різною швидкістю на певних етапах. Необхідно передбачити і можливість коригування напрямку розвитку (відхилення від

визначених орієнтирів) у випадку зміни інтенсивності розвитку окремих її складових, викликаній взаємодією стримуючих і стимулюючих факторів з одночасним збереженням стійкості розвитку системи.

У зв'язку із цим було розроблено індекс готовності інформаційної сфери до сталого розвитку — *індекс сталого розвитку інформаційної сфери* (про що мова йшла вище у п. 5.3). Там само відзначалося, що запропонований перелік індикаторів, на основі якого вираховується індекс СРІС не є вичерпним і може змінитися.

Регулювання СРІС поділяють на декілька взаємопов'язаних етапів [203; 234; 239; 240; 244; 339]. На основі вимог до створення функціональної моделі IDEF0 проаналізуємо й опишемо вихідні дані для утворення функціональної моделі регулювання СРІС (табл. 5.27).

Таблиця 5.27

Вихідні дані для розроблення функціональної моделі IDEF0
регулювання СРІС¹⁹

Складова частина	Пояснення
Мета моделювання	Розробити функціональну модель IDEF0 підтримки прийняття рішень у процесі регулювання СРІС
Точка зору	посадові особи суб'єктів реалізації державної інформаційної політики (ОІП) в процесі регулювання СРІС

¹⁹У вихідних даних «Межі функціональної моделі (контекст)», «Технологія моделювання» та «Програмне забезпечення» не наводяться оскільки вони аналогічні наведеним в табл. 1.8.

Закінчення табл. 5.27

Складова частина	Пояснення
Цільова аудиторія моделі	ОПР, які повинні розуміти інформаційну технологію процесу регулювання СРІС у цілому та приймати оптимальні рішення і виробляти на їх основі заходи для керування підпроцесами даного процесу; інші працівники органів влади, чії ролі та обов'язки в цьому процесі потрібно визначити

Джерело: Складено автором.

Аби досягти визначеної в роботі мети функціонального моделювання (табл. 5.27), потрібно побудувати контекстну діаграму найвищого рівня А-0 функціональної моделі IDEF0 регулювання СРІС і хоча б один рівень її декомпозиції [451]. Дерево вузлів (рис. 5.21), перелік функцій і об'єктів з поясненнями є вихідними для їх створення. У даному випадку блоки (рис. 5.22 і 5.23) можуть перетворювати лише інформаційні об'єкти та потоки, що вони утворюють. У цілому модельовану систему позначено блоком А-0 (рис. 5.22), а входи, виходи, керування та механізми — приєднаними до блока стрілками й кодами ICOM.

На рис. 5.23 бачимо декомпозицію першого рівня контекстної діаграми функціональної моделі IDEF0 регулювання СРІС. Вище вже відзначалося (див. п. 1.3), що проводити дослідження з урахуванням точки зору усіх користувачів не доцільно, оскільки в декомпозиції інших рівнів необхідно зосередити увагу на діях ОПР, які для досягнення мети використовують різноманітні методи. Через це отримаємо значну кількість діаграм другого і третього рівнів, що описують окремі випадки, а не інформаційну технологію регулювання СРІС.

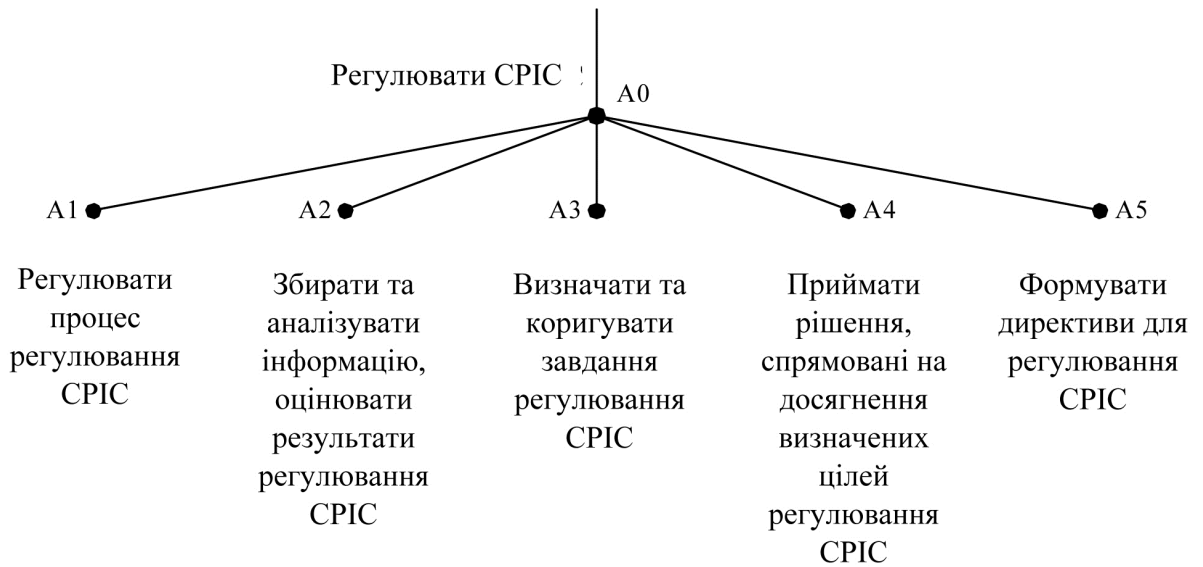

Рис. 5.21. Ієрархія блоків функціональної моделі IDEF0 регулювання СРІС

Джерело: Складено автором.

Рис. 5.22. Контекстна діаграма моделі IDEF0 регулювання СРІС

Джерело: Складено автором.

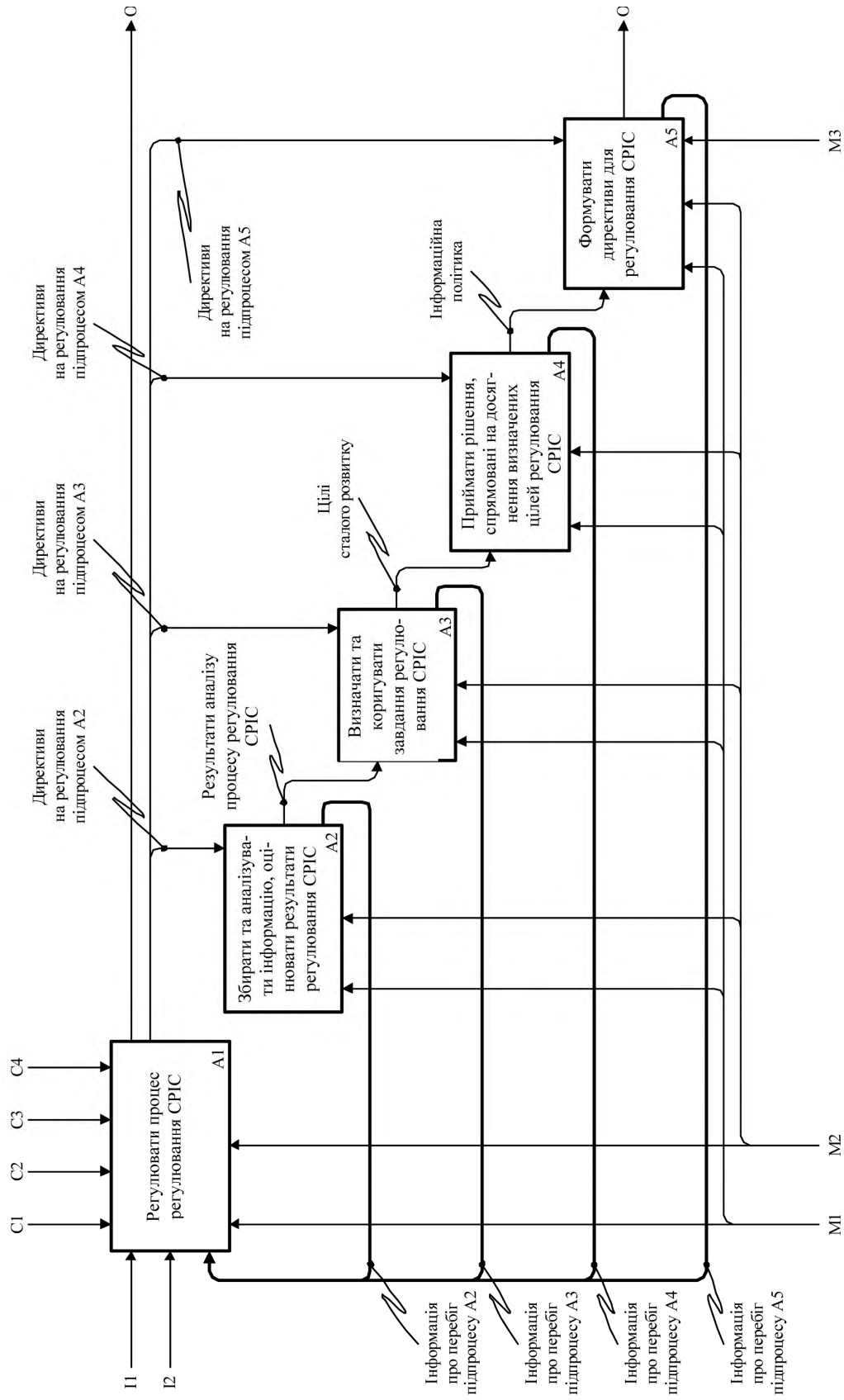

Рис. 5.23. Декомпозиція першого рівня контекстної діаграми моделі IDEF0 регулювання CRP

Джерело: Складено автором.

Предметно розглянемо перелік функцій, що зображені блоками на діаграмах моделі IDEF0 регулювання СРІС (рис. 5.22 і 5.23).

A1 — Регулювати процес регулювання СРІС. Протягом цього етапу ОПР (керівник процесу регулювання СРІС) приймає рішення та з урахуванням зворотного зв'язку від інших підпроцесів виробляє директиви на керування підпроцесами. Від загальної організації й інформаційного та ресурсного забезпечення цього етапу залежать результати всього процесу.

A2 — Збирати та аналізувати інформацію, оцінювати результати регулювання СРІС. Протягом цього етапу працівники суб'єктів реалізації державної інформаційної політики, інші зацікавлені особи визначають умови процесу регулювання СРІС. Умови містять опис зацікавлених сторін, їх мету й завдання, характеристики зовнішнього середовища.

A3 — Визначати та коригувати завдання регулювання СРІС. Протягом цього етапу працівники суб'єктів реалізації державної інформаційної політики, інші зацікавлені особи визначають і модифікують (з урахуванням умов функціонування системи) перелік завдань процесу регулювання СРІС.

A4 — Приймати рішення, спрямовані на досягнення визначених цілей регулювання СРІС. Протягом цього етапу працівники суб'єктів реалізації державної інформаційної політики, інші зацікавлені особи пропонують ОПР варіанти дій, спрямованих на досягнення визначених цілей. Якщо прийняті рішення дають позитивні результати, це стає підставою для удосконалення інформаційної політики.

A5 — Формувати директиви для регулювання СРІС. Протягом цього етапу ОПР (інші працівники суб'єктів реалізації державної інформаційної політики) здійснюють оцінку її адекватності існуючим потребам обраної інформаційної політики.

Розглянемо детальніше перелік об'єктів, що позначені стрілками на діаграмах моделі IDEF0 процесу регулювання СРІС (див. рис. 5.22 і 5.23):

С1 — Законодавчі акти та нормативні документи тощо. Обмежувальна і керівна інформація. Сюди належать закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про видавничу справу», «Про кінематографію», «Про науково-технічну інформацію», постанови КМУ тощо;

С2 — ІСППР. Керівна інформація. Інтелектуальна система підтримки прийняття рішень у процесі регулювання СРІС;

С3 — Моделі. Керівна інформація. Результати моделювання регулювання СРІС, зокрема: математичні моделі визначення пріоритетності впливу стримуючих і стимулюючих факторів на розвиток інформаційної сфери; прогнозування впливу цих факторів у коротко- (2018–2020) і середньостроковій (2021–2025) перспективі (див. п. 3.3); визначення ресурсного забезпечення СРІС (див. п. 5.2), інші дослідження;

С4 — Інформація від працівників органів влади, інших зацікавлених осіб. Керівна інформація. Завуваження, рекомендації та запитання, що надходять від користувачів (зворотний зв'язок) для того щоб поліпшити результати забезпечення процесу регулювання СРІС.

І1 — Потреба в регулюванні СРІС. Описова інформація. Вона містить статистичну інформацію, що характеризує стан інформаційної сфери;

І2 — Інформаційне наповнення процесу регулювання СРІС. Описова інформація. Результат процесу створення інформаційного наповнення забезпечення процесу регулювання СРІС. Цей процес виконують перед або одночасно з процесом регулювання СРІС.

М1 — Апаратні засоби, програмне забезпечення тощо. Апаратні засоби охоплюють персональні комп'ютери, програмне забезпечення, канцелярські товари загального призначення тощо;

М2 — ОПР. Керівник процесу забезпечення СРІС (посадові особи суб'єктів реалізації державної інформаційної політики);

МЗ — Працівники органів влади, інші зацікавлені особи. Працівники суб'єктів реалізації державної інформаційної політики, інші зацікавлені особи. Іншими зацікавленими особами можуть бути представники економічних агентів інформаційної сфери (підприємств, що виробляють інформаційну продукцію).

О1 — Інформація про перебіг процесу регулювання СРІС. Описова інформація. Є вихідною для інших процесів: створення аналітичних матеріалів, звітів тощо;

О2 — Проекти нормативних документів спрямованих на удосконалення інформаційної політики. Описова інформація. Результати процесу регулювання СРІС. Це обов'язково вихідна інформація для регулювання процесу.

Коротко охарактеризуємо проміжні входів (керування) і виходів, позначених стрілками на діаграмі моделі IDEF0 регулювання СРІС (див. рис. 5.22):

Директиви на керування процесом А2 (А3, А4, А5). Обмежувальна й керівна інформація. Результати прийняття рішень ОПР (керівник процесу регулювання СРІС);

вихід «**Інформація про перебіг процесу А2 (А3, А4, А5)**». Описова інформація. Надходить від кожного підпроцесу забезпеченні процесу регулювання СРІС. На її основі приймають рішення про припинення виконання підпроцесу та переходу до наступного;

Інформація про перебіг процесу А2. Забезпечення процесу регулювання СРІС передбачає формування необхідного інституційного механізму, адже основою сталого розвитку є інституційне середовище²⁰;

Інформація про перебіг процесу А3. Забезпечення прав людини і громадянина на вільний доступ до інформаційних продуктів, необхідних для

²⁰Під *інституційним середовищем* інформаційної сфери розуміємо сукупність органів державної влади, що прямо чи опосередковано регулюють СРІС. Тобто інституційне середовище охоплює сукупність відповідних суб'єктів реалізації державної інформаційної політики та визначає їх вплив на її реалізацію. За таких умов роль суб'єктів регулювання виконують органи влади, а об'єктами виступають суб'єкти підприємницької діяльності та окремі громадяни [228; 231].

її всебічного розвитку, доступ до них найбільш вразливих груп населення; зростання добробуту населення та підтримка освітніх новацій, подолання інформаційної асиметрії; використання економічних новацій і нових прийнятних технологій для розвитку виробництва інформаційної продукції; захист навколишнього середовища;

Інформація про перебіг процесу А4. Політика держави в інформаційній сфері включає в себе: дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина; інформаційне забезпечення діяльності органів державної влади; розвиток сучасних інформаційних технологій; захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу;

Інформація про перебіг процесу А5. Передбачає залучення відповідних механізмів на рівні суб'єктів реалізації державної інформаційної політики: правове, фінансове та організаційне забезпечення, а також розвиток міжнародного співробітництва.

Насамкінець охарактеризуємо об'єкти, що позначені стрілками на діаграмі моделі IDEF0 процесу регулювання СРІС (рис. 5.23) і не описані вище.

Результати аналізу процесу регулювання СРІС. Основними суб'єктами реалізації державної інформаційної політики України є відповідні центральні органи виконавчої влади (про що вже йшлося вище, *див. п. 3.4*).

Сукупність суб'єктів реалізації державної інформаційної політики за впливом на її складові поділяється на прямі й опосередковані. У процесі регулювання СРІС спроможність та ефективність виконання обов'язків і завдань основними суб'єктами реалізації державної інформаційної політики визначається наявними ресурсами та нормативною базою. Складність економічних взаємовідносин суб'єктів та об'єктів інституційного середовища регулювання СРІС і засобів його реалізації потребує постійного аналізу механізму дії державного регулювання.

Основні принципи сталого розвитку інформаційної сфери наступні:

знаходження балансу інтересів громадянина, суспільства й держави в процесі регулювання СРІС. Передбачає участь громадських організацій і громадян у контролі за діяльністю суб'єктів реалізації державних політик, передусім за реалізацією державою прав і свобод громадян за безумовного врахування потреб найбільш вразливих прошарків населення;

комплексне правове регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Виявлення усієї сукупності цих відносин, формування й реалізацію державної політики з регулювання СРІС як невід'ємної складової державної інформаційної політики та політики розвитку України, та узгодження використовуваних для цього механізмів;

узгодженість дій центральних і місцевих органів державної влади з нормативно-правового забезпечення функціонування економічних агентів інформаційної сфери. Принцип передбачає організацію цієї діяльності на основі пріоритету компетенції центральних органів державної влади, в галузі інформаційної безпеки й повноти влади місцевих органів в галузі розвитку й використання регіональних інформаційних і телекомунікаційних систем, мереж зв'язку, регіональних інформаційних ресурсів;

розвиток і застосування норм міжнародного права у системі нормативно-правового забезпечення СРІС. Принцип передбачає активну й узгоджену діяльність центральних органів державної влади з їх застосування та активну участь у розробці міжнародних документів, що стосуються СРІС.

Інформаційна політика має наступні складові:

дотримання конституційних прав і свобод, для чого необхідно забезпечити права та свободи людини й громадянина вільно отримувати інформаційну продукцію будь-яким законним способом, гарантувати свободу масової інформації та заборону цензури, не допускати обігу інформаційної продукції, що сприяє розпалюванню національної, расової чи релігійної ненависті та ворожнечі;

інформаційне забезпечення діяльності органів державної влади, що полягає у розширенні можливості ЗМІ зі своєчасного та максимально повного доведення необхідної інформації до відома громадян, забезпеченні накопичення, збереження та ефективного використання національних інформаційних ресурсів;

розвиток сучасних інформаційних технологій ґрунтується на необхідності впровадження електронного врядування, розвивати та удосконалювати вітчизняну індустрію інформаційних послуг і підвищувати ефективність використання інформаційних ресурсів, створених за рахунок коштів державного бюджету, розвивати виробництво в Україні сучасних засобів інформатизації, телекомунікації та зв'язку, забезпечити державну підтримку вітчизняним фундаментальним і прикладним розробкам у цій сфері;

захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу передбачає підвищення безпеки інформаційних систем органів державної влади, фінансово-кредитної та банківської сфер, господарської діяльності, інтенсифікацію розвитку вітчизняного виробництва апаратних і програмних засобів захисту інформації та методів контролю за їх ефективністю.

У результаті проведеного дослідження на основі методології IDEF0 розроблено комплексну функціональну модель процесу регулювання СРІС, яка має підвищити ефективність цього процесу.

Висновки до розділу 5

1. Узагальнено доробок іноземних науковців і аналітичних центрів, які вказують на загальні тенденції зростання обсягів створення інформаційної продукції та чіткий взаємозв'язок із ключовими параметрами розвитку інформаційної сфери та національних економік. З'ясовано, що в іноземних

аналітичних джерелах, коли аналізують економічну ефективність галузі створення інформаційної продукції, до доходів від цього виду діяльності включають доходи від: телебачення (включаючи підписки, ліцензійні збори та рекламу); звукозаписи; відеорозваги; радіо; витрати споживчого журналу; газетні публікації; видавництво споживчих та освітніх книг; мобільний та дротовий доступ до Інтернету та рекламу; відео ігри та зовнішню рекламу. Витрати оцінюються на рівні споживача або кінцевого користувача, а не на кінцевому рівні, та включають в себе роздрібну надбавку в разі необхідності. Доведено, що виявлені тенденції та закономірності розвитку медіаіндустрії не можуть бути використані у повному обсязі для удосконалення державного регулювання інформаційної сфери України.

2. Визначено взаємозалежності між ВВП на одну особу та кількістю зайнятих працівників, кількістю підприємств, які створюють інформаційну продукцію, обсягом реалізованої інформаційної продукції, часткою населення зайнятої в інформаційній сфері та часткою обсягу інформаційної продукції у ВВП дають змогу прогнозувати обсяги реалізованої інформаційної продукції, кількість підприємств — виробників інформаційної продукції, чисельність зайнятих працівників.

3. Запропоновано науково-методичні засади ресурсного забезпечення розвитку економічних агентів інформаційної сфери, що, спираючись на використання методу багатокритеріальної оцінки альтернатив за перевагою варіантів, уможлиблює вибір оптимального варіанту ресурсного забезпечення (фінансові, матеріальні, кадрові та фінансові ресурси) для забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери за мінімальних ресурсних затрат.

4. Розроблено методичні забезпечення вибору оптимального варіанту реалізації механізму державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери, які, враховуючи специфіку поточного стану інформаційної сфери та вплив найважливіших ризиків й невирішених проблем: низька конкурентоздатність інформаційної сфери; недостатнє використання інновацій та зас-

тарілі основні фонди; низька продуктивність і мотивація праці; низька капіталізація підприємств та, відповідно, проблеми із залученням необхідних позик й інвестицій; брак кваліфікованих інженерно-технічних кадрів, сприяють створенню сприятливого та конкурентного середовища для усіх виробників інформаційної ції узгодженості у взаємовідносин економічних агентів інформаційної сфери та органів державного регулювання.

5. Обґрунтовано, що основою діяльності суб'єктів реалізації державних політик стосовно регулювання інформаційної сфери повинні бути принципи достовірності та комплексності, на основі яких запропоновано використовувати *індекс сталого розвитку інформаційної сфери*, котрий, урахувуючи економічний розвиток, соціальний прогрес і створення інформаційної продукції, визначає стратегічні орієнтири для застосування органами регулювання найбільш доцільних правових, адміністративних й економічних інструментів сектральної та горизонтальної політики

6. Сформовано науковий підхід до управління розвитком інформаційної сфери, в основі якого лежить застосування методу IDEF0, що дозволило розробити комплексну функціональну модель процесу забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери, яка передбачає формування та досягнення базових цілей через реалізацію інформаційної політики для досягнення необхідного рівня індексу сталого розвитку інформаційної сфери, під яким автор пропонує розуміти сукупність показників, що характеризує стан інформаційної сфери та рівень доступу до інформаційної продукції з метою визначення того, як держава використовує можливості інформаційної сфери для розвитку громадян, суспільства та держави.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення актуальної науково-практичної проблеми, що стосується розробки теоретико-методичних засад регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України.

Основні наукові і прикладні результати автора, рекомендації з наукового й практичного їх використання полягають у наступному.

1. Автором окреслено місце і роль інформаційної сфери на основних етапах розвитку людського суспільства: аграрному, індустріальному та інформаційному. Сформовано генезу теоретико-методологічного базису розвитку інформаційної сфери, яка, ураховуючи застосування технологічних новацій, появу технологічних укладів і посилення ролі інформаційної продукції в системі «наука — техніка — виробництво — освіта — економіка», обґрунтовує перспективи технологічних та організаційних змін в інформаційній сфері національної економіки.

2. Визначено властивості інформації, що дозволили сформувавши та охарактеризувати систему «інформаційна сфера — сталий розвиток». Доведено, що саме інформація, яку можна визначити як ресурс розвитку, уможлиблює ефективніше використання природних ресурсів, забезпечуючи цим виконання передумов сталого розвитку, формуючи підґрунтя для підвищення попиту на інформаційну продукцію й утворюючи інституційні підстави для економічного зростання, соціального прогресу та людського капіталу.

3. В основу сформованого теоретичного підходу до визначення суті поняття *сталий розвиток інформаційної сфери* автором покладено розуміння сутності та взаємозв'язку між такими його складовими як економічний розвиток, соціальний прогрес і створення інформаційної продукції,

досягнення яких формує підґрунтя для забезпечення інформаційної безпеки, зростання обсягів виробництва, покращання якості інформаційної продукції, що в сукупності уможлиблює задоволення інформаційних потреб теперішніх і прийдешніх поколінь.

4. У роботі, спираючись на визначені та охарактеризовані властивості інформаційної продукції, сформовано теоретико-практичний підхід, що уможлиблює оцінювання доцільності роботи над твором, на основі якого може бути створена продукція шляхом застосування розробленої матриці, котра дозволяє виробникові при плануванні робіт обрати альтернативні варіанти відповідно до стратегічних пріоритетів, виходячи з унікальності майбутнього продукту, кола його споживачів, кадрових і фінансових можливостей, рівня доданої вартості.

5. Для удосконалення регулювання сталого розвитку інформаційної сфери України запропоновано теоретико-методологічний підхід, який передбачає формування оптимістичного, реалістичного та песимістичного сценарних прогнозів у середньостроковій і довгостроковій перспективі стосовно впливу ключових стримуючих і стимулюючих факторів, що забезпечує формування визначених стратегічних орієнтирів при розробленні та реалізації основних регуляторних рішень на державному й регіональному рівнях.

6. Доведено, що на розвиток інформаційної сфери України впливає значна кількість факторів, які систематизовано та структуровано на групи *стримуючих* і *стимулюючих*. Обґрунтована сукупність ключових факторів формує підґрунтя для удосконалення регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом застосування правових, адміністративних та економічних інструментів спрямованих на послаблення дії стримуючих і посилення стимулюючих факторів для забезпечення узгодженого досягнення інтересів усіх економічних агентів інформаційної сфери.

7. Обґрунтовано доцільність трактування *інформаційної сфери* як сукупності суспільних відносин та видів економічної діяльності, спрямованих на забезпечення індивідуальних і колективних інформаційних потреб шляхом створення та організації руху інформаційної продукції. Застосовуючи метод IDEF0, автор розробив комплексну функціональну модель процесу створення та організації руху інформаційної продукції, яка, враховуючи зв'язки між складовими інформаційного середовища, уможлиблює використання правових, адміністративних й економічних інструментів з метою реалізації економічних інтересів громадян, суспільства, держави і виробників інформаційної продукції.

8. Доведено, що ефективність регулювання інформаційної сфери в значній мірі залежить від інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. Розроблено методологічні та прикладні основи аналітичного забезпечення сценарного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери, який передбачає формування комплексної системи інформаційного забезпечення для управління економічними агентами інформаційної сфери шляхом детальної структуризації ключових характеристик інформаційної сфери та виробників інформаційної продукції, на основі уніфікації процедури отримання й обробки первинних даних, що дозволяє сформувати необхідне інформаційне підґрунтя для прийняття, реалізації та контролю тактичних і стратегічних рішень щодо доцільного режиму регулювання при формуванні і реалізації відповідних політик.

9. Доведено, що економічне забезпечення сталого розвитку потребує зосередження уваги не лише на спрямуванні та моніторингу державної допомоги виробникам інформаційної продукції, але й на вирішенні проблеми ефективнішого застосування наявного ресурсного забезпечення. Сформовані науково-методологічні засади ресурсного забезпечення розвитку економічних агентів інформаційної сфери сприяють вибору з можливих альтернативних варіантів використання фінансових, матеріальних, кадрових та

інформаційних ресурсів оптимального, який уможлиблює взаємоузгоджене досягнення інтересів споживачів і виробників та забезпечення державного регулювання сталого розвитку інформаційної сфери на основі уніфікації підходів з урахуванням європейського досвіду функціонування медіа (креативних) індустрій.

10. Обґрунтовано, що створення сприятливого та конкурентного середовища для усіх виробників інформаційної продукції вимагає розроблення і реалізації відповідного механізму державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери. Розроблено чотири альтернативні варіанти реалізації такого механізму з урахуванням можливості виникнення ризиків, змін і викликів у національній економіці, що сприятиме взаємоузгодженій співпраці суб'єктів формування та реалізації державних політик і виробників інформаційної продукції з урахуванням завдань стійкого розвитку інформаційної сфери.

11. Обґрунтовано, що основою діяльності суб'єктів реалізації державних політик стосовно регулювання інформаційної сфери повинні бути принципи достовірності та комплексності, на основі яких запропоновано використовувати *індекс сталого розвитку інформаційної сфери*, котрий, ураховуючи економічний розвиток, соціальний прогрес і створення інформаційної продукції, визначає стратегічні орієнтири для застосування органами регулювання найбільш доцільних правових, адміністративних й економічних інструментів секторальної та горизонтальної політики.

12. Доведено важливість удосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери України, що забезпечує активізацію виробників інформаційної продукції, зростання національної економіки, розвиток інтенсивних методів господарювання, сприяння інноваціям, а також доступність та якість такої продукції для споживачів при одночасному захисті національних інтересів. Визначена сукупність категорій, індикаторів

і параметрів дозволила створити функціональну модель IDEF0 як основу для удосконалення регулювання сталого розвитку інформаційної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абоненти зв'язку. [1990–2017] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/tz/az/az_u/arh_az_u.html (Ост. звернення: 19.07.2018).
2. Аладьев В. З. Основы программирования в Maple / В. З. Аладьев. — Таллин: Ноосфера, 2006. — 302 с.
3. Амитан В. Н. Экономическая безопасность : Концепция и основные модели / В. Н. Амитан // Економічна кібернетика. — 2000. — № 3–4. — С. 13–20.
4. Антикризове корпоративне управління : Теоретичні та прикладні аспекти / [С. С. Гасанов, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Т. С. Мінаєва]. — К. : Акад. фін. упр., 2012. — 301 с.
5. Антикризове управління та фінансова санація підприємств / [В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова, О. В. Мельников]. — К. : Укр. наук.-дослід. ін-т спец. видів друку, 2011. — 396 с.
6. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — 170 с.
7. Ареф'єва О. В. Побудова моделей ключових загроз на шляху до економіки знань в Україні / О. В. Ареф'єва, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2011. — № 2 (35). — С. 52–67.
8. Арістова І. В. Державна інформаційна політика : Організаційно-правові аспекти / І. В. Арістова. — Х. : Ун-т внутрішніх справ, 2000. — 368 с.
9. Арістова І. В. Еволюційний розвиток поняття «інформаційна сфера» / І. В. Арістова // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 2005. — Вип. 31. — С. 239–245.

10. Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко. — К. : Кн. палата України, 2009. — 278 с.
11. Бабанін О. Статистика розвитку ІТ-ринку в США, Україні й світі / О. Бабанін // Статистика України. — 2013. — № 1. — С. 22–28.
12. Базилевич В.Д. Метафізика економіки / В. Д. Базилевич, В. В. Ильин. — 2-е изд. испр. и доп. — К. : Знання, 2010. — 925 с. ;
13. Базилевич В. Д. Современная экономическая теория : В поисках новой парадигмы / В.Д. Базилевич // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. — 2013. — Вип. 146. — С. 5–7.
14. Баланда А. Безпека як соціальний феномен: Дискурс людського розвитку / А. Баланда // Україна : Аспекти праці. — 2007. — № 1. — С. 25–28.
15. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної сфери : Теорія, методологія і практика / О. А. Баранов. — К. : Едельвейс, 2014. — 434 с.
16. Бардиш Г. О. Проблеми трансформації і реструктуризації української економіки в напрямі соціальної спрямованості / Г. О. Бардиш. — Львів : Львів. банків ін-т, 2006. — 480 с.
17. Баринов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? / А. Баринов // Національна безпека і оборона. — 2001. — № 1. — С. 70–76.
18. Белінська Я. В. Теоретичні засади аналізу валютних ризиків / Я. В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 10. — С. 34–40.
19. Беседін В. Ф. Роль держави в ринковій економіці / В. Ф. Беседін // Формування ринкових відносин в Україні. — 2009. — № 2. — С. 3–9.
20. Бешелев С. Д. Экспертные оценки / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. — М. : Наука, 1973. — 160 с.
21. Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму / О. Г. Білорус. — К. : Ун-т «Україна», 2016. — 533 с.

22. Білорус О. Г. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху / О. Г. Білорус, В. І. Власов. — К. : Інститут аграрної економіки, 2007. — 54 с.

23. Богданович В. Ю. Методичний підхід до формалізації стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки держави України / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко // Вісник НАДУ. — 2006. — № 4. — С. 123–128.

24. Богуш В. М. Інформаційна безпека держави / В. М. Богуш, О. К. Юдін. — К.: МК-Прес, 2005. — 431 с.

25. Боднар І. Р. Сучасні реалії інформаційного суспільства : Проблеми становлення та перспективи розвитку / І. Р. Боднар. — Львів: Вид-во Львів. комерційної акад., 2013. — 320 с.

26. Бурило Ю. П. Інформаційна сфера як сфера господарювання : Теоретично-правовий аспект / Ю. П. Бурило // Правова інформатика. — 2012. — № 4 (36). — С. 18–28.

27. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України / [Л. Л. Тарангул, А. М. Вдовиченко, А. А. Галюта, Т. І. Єфименко, В. В. Жовнер]. — Ірпінь : Фенікс, 2012. — 532 с.

28. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). [2002–2018] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html (Ост. звернення: 19.07.2018).

29. Величко О. М. Хронологія розвитку інформаційних систем з найдавніших часів до наших днів [Електронний ресурс] / О. М. Величко. — К. : Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т», 2012. — 30 с. — Режим доступу : <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/2606> (дата звернення 23.08.2017).

30. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. В 2-х кн. / В. И. Вернадский. — Кн. 2 : Научная мысль как планетное явление. — М. : Наука, 1977. — 192 с.

31. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні / [Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников, Я. М. Угрин]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — 150 с.

32. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні : [2000—2006 рр.] : статист. довід. / [уклад. : Б. В. Дурняк, В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. В. Мельников, О. М. Петрашова, Ю. В. Швець]. — К. : Укр. наук.-дослід. ін-т спец. видів друку, 2008. — 120 с.

33. Випуск видавничої продукції в Україні. [2005–2017] [Електронний ресурс] / Книжкова палата України ім. Івана Федорова. — Режим доступу : http://www.ukrbook.net/statistika_.html (Ост. звернення: 05.08.2018).

34. Витрати і ресурси домогосподарств України за 9 місяців 2015 року. — Retrieved from : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/gdn/vrd/arh_vrd_2015.html (Ост. звернення: 23.08.2017).

35. Вищі навчальні заклади. [1990–2017] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html (Ост. звернення: 19.07.2018).

36. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. — К.: КНЕУ, 2000. — 292 с.

37. Вознесенська О. А. Механізм державного регулювання в галузі аудіовізуальних засобів масової інформації / О. А. Вознесенська // Часопис Академії адвокатури України. — 2010. — № 7. — С. 1–6.

38. Воробйов В. І. Інформаційне забезпечення як основа прийняття ефективних антикризових рішень органами державної влади (на прикладі видавничо-поліграфічної галузі) [Електронний ресурс] / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Ефективна економіка. — 2010. — № 12. — Режим доступу :

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=411&p=1> (Ост. звернення: 23.08.2017).

39. Воробйов В. І. Оптимізація моделі ключових загроз економічної безпеки вітчизняних поліграфічних підприємств методом попарних порівнянь / В. І. Воробйов, І. В. Піх, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Інвестиції : Практика та досвід. — 2011. — № 4. — С. 33–37.

40. Воробйов В. І. Побудова моделі ключових загроз економічної безпеки вітчизняних поліграфічних підприємств / В. І. Воробйов, І. В. Піх, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // Поліграфія і видавнича справа. — 2010. — № 2 (52). — С. 18–30.

41. Воробйов В. І. Спільні науково-дослідні розробки ПрАТ «УкрНДІСВД» та Української академії друкарства у 2008—2011 рр. / В. І. Воробйов, О. М. Петрашова, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // XIV Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, 27 трав. 2011 р., Київ : тези доп. — К., 2011. — С. 6–8.

42. Воробйов В. І. Стан і тенденції видавничо-поліграфічної галузі України / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова, О. В. Мельников // Удосконалення методичного забезпечення антикризового управління на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова. — К. : УкрНДІСВД, 2010. — С. 67–144.

43. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства : Підсумкові документи. Женева 2003 — Туніс 2005. — К. : Мінтрансв'язку України ; Держзв'язку, 2006. — 52 с.

44. Вплив глобалізаційних процесів на безпеку держави : Економічний, інформаційний, соціальний та культурологічний аспекти / [П. І. Юхименко, О. М. Загурський, М. В. Півторак, І. Г. Романченко, С. В. Бойко]. — К. : Ун-т «Україна», 2015. — 513 с.

45. Гаврилюк О. В. Глобалізація : Ідентифікація геополітичних та економічних загроз / О. В. Гаврилюк // Наукові праці НДФІ. — 2015. — Вип. 2. — С. 5–16.

46. Гаврилюк О. В. Обґрунтування вибору інтеграційного вектора України в умовах глобальної нестабільності / О. В. Гаврилюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2014. — Вип. 2. — С. 22–30.

47. Галамба М. Інформаційна безпека України : Поняття, сутність та загрози / М. Галамба, В. Петрик // Юридичний журнал. — 2006. — № 11. — С. 133–136.

48. Галіцин В. К. Системи моніторингу / В. К. Галіцин. — К. : КНЕУ, 2000. — 231 с.

49. Гальчинський А. Політична нооекономіка / А. Гальчинський // Економічна теорія. — 2015. — № 3. — С. 43–55.

50. Гальчинський А. С. Політична нооекономіка : Начала оновленої парадигми економічних знань / А. С. Гальчинський. — К. : Либідь, 2013. — 472 с.

51. Гасанов С. С. Досвід ЄС з антикризового управління державними фінансами та його використання в Україні / С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов, Р. Л. Балакін // Фінанси України. — 2014. — № 7. — С. 17–30.

52. Гасанов С. С. Напрями підвищення фінансової стабільності державних підприємств в Україні / С. С. Гасанов, О. М. Іваницька, Т. В. Кошук // Фінанси України. — 2015. — № 12. — С. 48–62.

53. Гасанов С. С. Напрями формування фіскальної політики в аспекті асоціації України з ЄС / С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов, Р. Л. Балакін // Фінанси України. — 2014. — № 1. — С. 22–38.

54. Гасанов С. С. Структурні трансформації економіки і державні фінанси : Проблеми методології теорії, економічної політики / С. С. Гасанов. — К. : Акад. фін. упр., 2012. — 352 с.

55. Гасанов С. С. Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гасанов, В. О. Сизоненко // Фінанси України. — 2014. — № 5. — С. 20–28.

56. Геец В. М. Трансформационные преобразования в Украине : Пересмысливая пройденное и думая о будущем / В. М. Геец // Общество и экономика. — 2006. — № 3. — С. 23–53.

57. Геєць В. Від квазіринку до ринку та інвестиційного зростання [Електронний ресурс] / В. Геєць // ZN,UA. — 2015. — № 1055 (21–28 серп.). — Режим доступу : https://dt.ua/macrolevel/vid-kvazirinku-do-rinku-ta-investiciynogo-zrostannya-_html (Ост. звернення: 30.07.2017).

58. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. — Х. : Константа, 2006. — 272 с.

59. Герасименко І. А. Фактори стабільного розвитку економічних систем / І. А. Герасименко, І. В. Петрова // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті : Міжнар. наук.-прак. конф. молод. вчених, 23–24 лют. 2006 р.: тези доп. — Ч. 1. — Тернопіль, 2006. — С. 331–333.

60. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону : Діагностика та механізм забезпечення / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. — Луцьк : Надстир'я, 2006. — 243 с.

61. Глобальные проблемы современности / отв. ред. Н. Н. Иноземцев. — М.: Мысль, 1981. — 288 с.

62. Глотова Г. І. Державні організаційно-економічні регулятивні напрями розвитку ринку видавничої продукції / Г. І. Глотова, Ю. О. Барнич // Технологія і техніка друкарства. — 2007. — № 1–2. — С. 131–140.

63. Глушков В. М. Кибирнетика : Вопросы теории и практики / В. М. Глушков. — М. : Наука, 1986. — 488 с. — (Наука. Мироззрение. Жизнь).

64. Глушков В. М. Основы безбумажной информации / В. М. Глушков. — М. : Наука, 1982. — 552 с.

65. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації / В. М. Горовий. — К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. — 332 с.

66. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (ост. зміни: 02.08.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Ост. звернення: 23.08.2017).

67. Гражевська Н. І. Еволюція сучасних економічних систем / Н. І. Гражевська. — К. : Знання, 2011. — 286 с.

68. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. — К. : Знання, 2008. — 431 с.

69. Гречихин А. А. Культура — книга — читатель / А. А. Гречихин, Р. Рахманалиев, Р. А. Чмонина. — Фрунзе : Кыргызстан, 1986. — 364 с.

70. Губський Б. Економічна безпека України : Методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. Губський. — К.: Укрархбудінформ, 2001. — 121с.

71. Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : дис... канд. юрид. наук : 25.00.02 / В. І. Гурковський ; [Нац. акад. держ. упр. при Президентові України]. — К., 2004. — 225 с.

72. Данільян О. Г. Національна безпека України : Структура та напрямки реалізації / О. Г. Данільян, О. П. Дзюбан, М. І. Панов. — Х. : Фоліо, 2002. — 285 с.

73. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки / Г. Ю. Дарнопих. — Х.: ВИРТА, 1999. — 198 с.

74. Державна допомога в окремих «чутливих» галузях економіки України [Електронний ресурс] / Ю. Стюарт, С. Цемнолонскіс. — Режим доступу : <http://eupublicprocurement.org.ua/state-support-in-certain-sensitive-sectors-of-ukraines-economy.html> (Ост. звернення: 30.07.2017).

75. Державна підтримка видавничої справи : Досвід, проблеми, перспективи / [О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк]. — К. : Центр учбової літератури, 2017. — 130 с.

76. Диба М. І. Асиметрія обліково-аналітичної інформації та її вплив на прийняття управлінських рішень / М. І. Диба, А. Г. Загородній, Г. О. Партин // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». — 2015. — № 815. — С. 271–279.

77. Динаміка використання Інтернет в Україні: лютий-березень 2016 : прес-реліз / [підготувала Н. Харченко]. — Retrieved from : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=2> (Ост. звернення: 23.08.2017).

78. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2016 : Статист. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К. : Державна служба статистики України, 2017. — 596 с.

78а. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2017 : Статист. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К. : Державна служба статистики України, 2018. — 596 с.

79. Діяльність суб'єктів господарювання : Статист. зб. : 2009 р. / Державна служба статистики України; за ред. І. М. Жук. — К. : Державна служба статистики України, 2010. — 448 с.

80. Діяльність суб'єктів господарювання : Статист. зб. : 2011 р. / Державна служба статистики України; за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 468 с.

81. Діяльність суб'єктів господарювання : Статист. зб. : 2014 р. / Держкомстат України; за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 466 с.

82. Діяльність суб'єктів господарювання. 2016 : Статист. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — 588 с.

82а. Діяльність суб'єктів господарювання. 2017 : стат. зб. / за ред. М. С. Кузнецової. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — 140 с.

83. До уваги надавачів та отримувачів незначної державної допомоги! [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/136751> (Ост. звернення: 19.07.2018).

84. Добров Г. М. Наука о науке : Начала науковедения / Г. М. Добров. — 3-е изд., доп. и перераб. — К. : Наук. думка, 1989. — 304 с.

85. Доходи та витрати населення України. [2006–2017] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/arh_dvn_kv_u.htm (Ост. звернення: 19.07.2018).

86. ДСанПіН 3.3.1—176—2011. Підприємства та організації поліграфічної промисловості / [розроб. : А. М. Пономаренко, О. П. Кравчук, В. К. Ляшко, С. А. Омельчук, Б. П. Кузьмінов, Т. С. Зазуляк, О. І. Галушка, Л. М. Шафран, Д. П. Тімошина, Т. К. Короленко, О. В. Мельников, М. П. Рудник] : затв. М-вом охорони здоров'я України 19.12.2011. — Введ. вперше ; Введ. 03.02.2012. — К. : М-во охорони здоров'я України, 2012. — 89 с. — (Держ. сан. правила і норми).

87. ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення. — Введ. вперше ; Введ. 01.01.1995. — К.: Держстандарт України, 1994. — 32 с.

88. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні : Глобальні виклики та національні можливості / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. — К.: НІСД, 2010. — 64 с.

89. Дубровский Д. И. Информация, сознание, мозг / Д. И. Дубровский. — М. : Высшая шк., 1980. — 289 с.

90. Дурняк Б. Аналіз основних показників діяльності поліграфічних підприємств ДАК «Українське видавничо-поліграфічне об'єднання» / Б. Дурняк, А. Штангрет, О. Мельников // Друкарство. — 2005. — № 4 (63). — С. 8–12.

91. Дурняк Б. В. Видавничо-поліграфічна галузь України : Стан, проблеми, тенденції. Статистично-графічний огляд / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2006. — 275 с.

92. Дурняк Б. В. Оценка тенденций развития рынка печатной продукции Украины / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, А. В. Мельников // Изв. высших учеб. заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела. — 2008. — № 4. — С. 121–125.

93. Дурняк Б. Перспективи розвитку ринку друкованої продукції України / Б. Дурняк, А. Штангрет, О. Мельников // Вісник Книжкової палати. — 2006. — № 11 (124). — С. 9–13.

94. Дурняк Б. В. Сучасний стан розвитку підприємництва у видавничій справі та поліграфічній діяльності України (2005–2008) / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. співроб. і асп. [Укр. акад. друкарства], 2–5 лют. 2010 р., Львів: тези доп. [у 2-х чч.]. — [Ч. 1]. — Львів, 2010. — С. 3.

95. Дурняк Б. В. Сучасні тенденції розвитку поліграфії в Україні (2001–2005 рр.) / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. спів роб. і асп. [Укр. акад. друкарства], 5–8 лют. 2007 р., Львів: [тези доп.]. — Львів, 2007. — С. 3.

96. Дурняк Б. В. Тенденції розвитку підприємництва у видавничо-поліграфічній галузі України (2001–2006) / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Тези доп. наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. спів роб. і асп. [Укр. акад. друкарства], 4–8 лют. 2008 р., Львів. — Львів, 2008. — С. 3.

97. Дьяченко Я. Я. Методичні переваги проектного фінансування утвердження інноваційної моделі розвитку економіки / Я. Я. Дьяченко // Наукові праці НДФІ. — 2012. — Вип. 1. — С. 3–9.

98. Дьяченко Я. Я. Розвиток організаційно-методичного забезпечення активізації інвестиційної діяльності в Україні / Я. Я. Дьяченко, І. П. Колосов // Наукові праці НДФІ. — 2017. — № 3. — С. 97–110.

99. Егоров И. Ю. Наука и инновации в процессах социально-экономического развития / И. Ю. Егоров. — К. : ИИЦ Госкомстата Украины, 2006. — 338 с.

100. Екологізація суспільства : Соціальна роль та моделювання = Ecologization of society : Social role and modelling = Экологизация общества : Социальная роль и моделирование / [Е. П. Семенюк, Т. В. Олянишен, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Я. В. Котляревський]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. — 460 с.

101. Екологічна Конституція Землі : [у 2-х ч.] / за ред. Ю. Ю. Туниці. — Ч. 2 : Методологічні засади. — Львів : РВВ Нац. лісотехн. ун-ту України, 2011. — 440 с.

102. Економіка України : Стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В. М. Гейця. — К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. — 1008 с.

103. Економічна політика / [О. О. Беляєв, М. І. Диба, А. С. Бебело, А. З. Зазимко, В. І. Кириленко]. — К. : КНЕУ, 2005. — 136 с.

104. Економічний розвиток України : Інституціональне та ресурсне забезпечення / [О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.]. — К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. — 540 с.

105. Ерохин С. Структурная трансформация национальной экономики / С. Ерохин // Экономика Украины. — 2002. — № 10. — С. 49–55.

106. Європа на шляху до інформаційного суспільства : Мат. Європейської Комісії 1994–1995 рр. / [уклад. : В. М. Павлович, А. В. Цвігун]. — К. : [Б/В], 2000. — 176 с.

107. Егоров. И. Ю. Проблеми побудови узагальнюючих індексів на основі бальних оцінок у сучасній економіці (на прикладі деяких індексів для

України) / І. Ю. Єгоров // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 5 (132). — С. 90–94

108. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : Національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. — К.: КНТЕУ, 2001. — 310 с.

109. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. — К. : Світ знань, 2002. — 528 с.

110. Єфименко Т. І. Інформація в антикризовому управлінні : Глобальний аспект стандартизації обліку та фінансової звітності / Т. І. Єфименко, В. М. Жук, Л. Г. Ловінська. — К. : Акад. фінанс. упр., 2015. — 399 с.

111. Єфименко Т. І. Реформування та уніфікація інформаційного простору ділової активності / Т. І. Єфименко // Економіка України. — 2017. — № 5–6. — С. 78–89.

112. Єфименко Т. І. Фіскальні реформи та сталий розвиток в Україні / Т. І. Єфименко // Фінанси України. — 2016. — № 3. — С. 7–14.

113. Жарінова А. Г. Економіка знань : Зміст та роль інтелекту людини в її формуванні [Електронний ресурс] / А. Г. Жарінова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — 2010. — Вип. 28. — Режим доступу : <http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/222/218> (ост. звернення: 19.07.2018).

114. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства / З. Б. Живко. — Львів : Ліга-Прес, 2013. — 472 с.

115. Загальна кількість користувачів інтернету збільшилась в Україні за рік на 5% [Електронний ресурс] // Detector.Media. — 2017. — 3 жовт. — Режим доступу : <https://detector.media/rinok/article/130543/2017-10-03-zagalna-kilkist-koristuvachiv-intern> (Ост. звертання 19.07.2018).

116. Загальноосвітні навчальні заклади. [1990/91–2017/18] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/znz_u.html (Ост. звернення: 19.07.2018).

117. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-XII (ост. зміни: 26.04.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

118. Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР (ост. зміни: 19.07.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80/page> (Ост. звернення: 03.01.2018).

119. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII (ост. зміни: 27.07.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18> (Ост. звернення: 23.08.2017).

120. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку випуску видавничої продукції на умовах державного замовлення» від 12.05.2011 р. № 3352-VI (ост. зміни: 20.04.2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3352-17> (Ост. звернення: 15.01.2018).

121. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи державного управління у книговидавничій сфері» від 28.01.2016 р. № 954-VIII (ост. зміни: 06.11.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/954-19> (Ост. звернення: 15.01.2018).

122. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25.03.2005 р. № 2505-IV (ост. зміни: 05.10.2016) [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2505-15> (Ост. звернення: 03.01.2018).

123. Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» від 22.12.1995 р. № 493/95-ВР (ост. зміни: 20.04.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/493/95-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 03.01.2018).

124. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21.12.2016 р. № 1801-VIII (ост. зміни: 02.12.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (Ост. звернення: 03.01.2018).

125. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 р. № 1555-VII // ВВР України. — 2014. — № 34. — Ст. 1173.

126. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР (ост. зміни: 01.01.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 14.05.2017).

127. Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 06.03.2003 р. № 601-IV (ост. зміни: 06.11.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/601-15> (Ост. звернення: 15.01.2018).

128. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. № 3855-XII (ост. зміни: 09.08.2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (Ост. звернення: 09.04.2018).

129. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. № 2939-VI (ост. зміни: 01.05.2015) [Електронний ресурс]. —

Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (Ост. звернення: 23.08.2017).

130. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ (ост. зміни: 15.06.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

131. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР (ост. зміни: 19.04.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 09.04.2018).

132. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ (ост. зміни: 10.06.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (Ост. звернення: 24.08.2017).

133. Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 р. №1197-VII (ост. зміни: 01.08.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1197-18> (Ост. звернення: 03.01.2018).

134. Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 р. № 74/95-В (ост. зміни: 21.05.2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 23.08.2017).

135. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ (ост. зміни: 01.01.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

136. Закон України «Про кінематографію» від 13.01.1998 р. № 9/98-ВР (ост. зміни: 26.04.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 23.08.2017).

137. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 р. № 3322-ХІІ (ост. зміни: 19.04.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

138. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VІІІ (ост. зміни: 01.01.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (Ост. звернення: 23.08.2017).

139. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VІІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Ост. звернення: 19.07.2018).

140. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р. № 74/98-В (ост. зміни: 01.08.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 09.04.2018).

141. Закон України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 р. № 964-ІV (ост. зміни: 09.07.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Ост. звернення: 19.07.2018).

142. Закон України «Про приватизаційні папери» від 06.03.1992 р. № 2173-ХІІ (ост. зміни: 06.12.2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2173-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

143. Закон України «Про приватизацію майна державних підприємств» від 19.02.1997 р. № 89/97-ВР (ост. зміни: 20.03.1997) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/89/97-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 23.08.2017).

144. Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств» від 06.03.1992 р. № 2171-ХІІ (ост. зміни: 06.08.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2171-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

145. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07.10.1997 р. № 554/97-ВР (ост. зміни: 02.11.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 23.08.2017).

146. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII (ост. зміни: 27.01.2018) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (Ост. звернення: 19.07.2018).

147. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР (ост. зміни: 26.04.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (Ост. звернення: 23.08.2017).

148. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 р. № 1227-VII (ост. зміни 06.01.2018 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> (Ост. звертання 25.01.2019 р.)

149. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. № 3759-ХІІ (ост. зміни: 01.01.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (Ост. звернення: 23.08.2017).

150. Засоби масової інформації та книговидання в Україні у 2010 р. : Статист. Бюлетень / Держкомстат України. — К.: Держкомстат України, 2011. — 36 с.

151. Звежинский С. М. Информационное обеспечение научно-технических разработок / С. М. Звежинский. — Львов : Изд-во при Львов. гос. ун-те Изд. об-ния «Вища шк.», 1982. — 208 с.

152. Звезжинский С. М. Эффективность системы информационного обеспечения научно-технических разработок / С. М. Звезжинский. — Львов : Изд-во при Львов. гос. ун-те Изд. об-ния «Вища шк.», 1987. — 200 с.

153. Звіт про загальну методіку оцінювання державної допомоги (квіт. 2016 р.) [Електронний ресурс] / Ю. Стюарт, С. Цемнолонскіс. — К. : Crown Agents, 2016. — 84 с. — (Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС). — Режим доступу : http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Report-on-State-aid-general-assessment-methodology_UKR.pdf (Ост. звернення: 16.09.2017).

154. Звіт про результати роботи органів Державної фінансової інспекції за 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/95755;jsessionid=0E3C483387DFC3B69FBB4309D2A16753.app8:2> (Ост. звертання 09.08.2017 р.).

155. Згуровський М. З. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості та безпеки життя людей / М. З. Згуровський, Т. А. Маторина, Д. О. Прилуцький, Д. А. Аброськін // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2008. — № 1. — С. 7–33.

156. ЗМІ та довіра до українських і російських ЗМІ : Прес-реліз / [підготувала Л. Новікова]. — Retrieved from : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=425&page=1> (Ост. звернення: 23.08.2017).

157. Іваницька О. М. Державне управління розвитком людського капіталу / О. М. Іваницька // Вісник Академії митної служби України. Сер. Державне управління. — 2010. — № 2. — С. 19–24.

158. Іванов Ю. Б. Методичні аспекти аналізу економічного розвитку видавничо-поліграфічної діяльності України / Ю. Б. Іванов // Проблеми економіки. — 2014. — № 2. — С. 83–88.

159. Іванова В. В. Економіка, заснована на знаннях, та економіка знань : Адекватність використання категорій / В. В. Іванова // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 3. — С.47–54.

160. Івашина А. Не Польщею єдиною : Книжкові інституції в країнах з успішним видавничим бізнесом [Електронний ресурс] / А. Івашина. — Режим доступу : <http://www.chytomo.com/news/ne-polshheyu-yedinoyu-knizhkovii-instituciii-v-kraïinax-z-uspishnim-vidavnicchim-biznesom> (Ост. звернення: 20.08.2017).

161. Індутна К. Напрями державної підтримки книговидання в Україні / К. Індутна // Економіка України. — 2010. — № 2. — С. 24–33.

162. Інноваційна Україна 2020 : Національна доповідь / за заг ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, Е. М. Лібанової та ін. — К.: НАН України, 2015. — 336 с.

163. Інформаційне законодавство України : Науково-практичний коментар / [за ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа]. — К. : Юридична думка, 2006. — 232 с.

164. Інформаційне суспільство. Шлях України / [А. В. Колодюк, Т. А. Береза, Я. А. Жаліло, Л. В. Березовець та ін.]. — К. : Інформаційне суспільство України, 2004. — 309 с.

165. Історія створення та діяльності Державного комітету телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=70793&cat_id=70792 (Ост. звернення : 25.01.2019).

166. Катренко А. В. Управління ІТ-проектами : в 2-х кн. / А. В. Катренко. — К. 1 : Стандарти, моделі та методи управління проектами. — Львів : Новий Світ — 2000, 2013. — 552 с. — (Комп'ютинг).

167. Кедров Б. М. Классификация наук / Б. М. Кедров. — М. : Мысль, 1985. — 543 с.

168. Кедров Б. М. О синтезе наук / Б. М. Кедров // Вопросы философии. — 1973. — № 3. — С. 77–90.

169. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html (Ост. звернення: 23.08.2017).

170. Клименко І. В. Технології електронного врядування / І. В. Клименко, К. О. Линьов. — К. : Вид-во ДУС, 2006. — 226 с.

171. Клімушин П. С. Електронне урядування в інформаційному суспільстві / П. С. Клімушин, А. О. Серенок. — Х. : Магістр, 2010. — 312 с.

172. Коваленко О. М. Інформація та знання у процесі створення вартості : Історія та сучасність / О. М. Коваленко // Формування ринкової економіки. — 2007. — Вип. 18. — С. 27–34.

173. Конах В. К. Національний інформаційний простір України : Проблеми формування та державного регулювання / В. К. Конах. — К. : НІСД, 2014. — 76 с. — (Сер. Інформаційні стратегії. Вип. 2).

174. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (Ост. звернення: 09.04.2018).

175. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. — М. : Экономика, 1989. — 526 с. — (Экономическое наследие).

176. Конституція України (ост. зміни від 30.09.2016 р.) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12> (дата звернення 29.08.2017).

177. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / [Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Е. П. Семенюк, В. І. Воробйов]. — К. : Центр учбової літератури, 2016. — 148 с.

178. Концепція гуманітарного розвитку України [Електронний ресурс] / [М. Г. Жулинський (кер. гр. розроб.), Ю. Г. Рубан (заст. кер. гр.) та ін.]. —

Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/table/koncsep.htm> (Ост. звернення: 09.04.2018).

179. Концепція інформаційної безпеки : Проект [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://mip.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf (Ост. звернення: 19.07.2018).

180. Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки від 01.11.1990 р. // ВВР УРСР. — 1990. — № 48. — Ст. 632.

181. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / [О. А. Баранов, М. С. Демкова, С. В. Дзюба, А. В. Єфанов та ін.]. — К. : Міжнар. фонд «Відродження», 2009. — 16 с.

182. Концепція роздержавлення та приватизації майна державних підприємств, житлового фонду та землі від від 31.10.1991 р. № 1767-ХІІ // ВВР. — 1991. — № 53. — Ст. 795.

183. Концепція сталого розвитку України / [наук. кер. розроб. : С. І. Дорогунцов, В. Я. Шевчук; заг. кер. : Ю. І. Костенко, Б. Є. Патон]. — К. : [Б/в], 1997. — 22 с.

184. Концепція сталого розвитку України : Проект / [наук. кер. розроб. : В. П. Кухар, Б. М. Данилишин; заг. кер. : Б. Є. Патон, Ю. І. Самойленко, І. О. Заєць]. — К. : [Б/в], 2000. — 18 с.

185. Копнин П. В. Логические основы науки / П. В. Копнин. — К. : Наук. думка, 1968. — 248 с.

186. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України / А. Б. Кормич. — Одеса : Юридична література, 2003. — 472 с.

187. Котляревський Я. В. Деякі аспекти оцінки конкурентоспроможності видавничо-поліграфічних підприємств / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Технологія і техніка друкарства. — 2009. — № 3 (25). — С. 124–131.

188. Котляревський Я. В. Визначення особливостей інноваційного розвитку в контексті становлення економіки знань та інформаційного сус-

пільства в Україні / Я. В. Котляревський // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2013. — № 1. — С. 39–46

189. Котляревський Я. В. Ієрархічне впорядкування факторів, що стримують або стимулюють розвиток інформаційної сфери в Україні / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2016. — Вип. 2 (75). — С. 39–52.

190. Котляревський Я. В. Інноваційна діяльність у видавничо-поліграфічній галузі України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Н. І. Передерієнко // Технологія і техніка друкарства. — 2009. — № 1–2 (23–24). — С. 72–79.

191. Котляревський Я. В. Напрями розвитку інноваційних процесів у видавничо-поліграфічній галузі / Я. В. Котляревський, С. І. Князєв, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2015. — Т. 11, № 2. — С. 5–19.

192. Котляревський Я. В. Організаційно-економічний механізм розвитку видавничо-поліграфічної галузі в процесі гарантування інформаційної безпеки України / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. — 214 с.

193. Котляревський Я. В. Основні засади діяльності Державного комітету з питань телебачення і радіомовлення України як суб'єкта інформаційної сфери / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2015. — № 5 (86). — С. 15–22.

194. Котляревський Я. В. Перспективи інноваційних процесів у видавничо-поліграфічній галузі / Я. В. Котляревський, Н. І. Передерієнко, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2009. — № 1 (15). — С. 93–102.

195. Котляревський Я. В. Розвиток видавничої діяльності в контексті вдосконалення регулювання конкурентної політики та державної допомоги / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Р. В. Єрмоличев, В. В. Деревянкін,

А. М. Штангрет // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2017. — Вип. 4 (81). — С. 104–127.

196. Котляревський Я. В. Розвиток вітчизняної поліграфії у контексті техніко-економічних укладів / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2011. — № 1 (34). — С. 63–70.

197. Котляревський Я. В. Розвиток збалансованого регулювання у сфері інноваційних фінансових технологій дигіталізації загальної міри вартості / Я. В. Котляревський, В. П. Колосова, Л. П. Максименко // Бізнес Інформ. — 2017. — №11. — С. 402–417.

198. Котляревский Я. В. Сравнительный анализ развития издательской и полиграфической деятельности в Украине в 2008—2009 гг. / Я. В. Котляревский, А. В. Мельников, А. М. Штангрет // Экономика и предпринимательство. — 2013. — Т. 7, № 12, ч. 3. — С. 647–651.

199. Котляревський Я. В. Сутність та індикатори досягнення сталого розвитку інформаційної сфери / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2016. — Вип. 4 (77). — С. 5–14.

200. Котляревский Я. В. Тенденции современного этапа развития инноваций на Украине / Я. В. Котляревский, А. М. Штангрет, А. В. Мельников // Проблемы экономики и менеджмента. — 2014. — № 3 (31). — С. 60–70.

201. Котляревський Я. В. Управління інноваційним розвитком видавничо-поліграфічної діяльності в процесі формування економіки знань / Я. В. Котляревський. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. — 354 с.

202. Котляревський Я. В. Формування аналітичного забезпечення застосування антикризових технологій в управлінні економічною безпекою машинобудівних підприємств / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, М. М. Караїм, Ю. В. Ратушняк, О. В. Мельников // Бізнес Інформ. — 2015. — №10. — С. 281–285.

203. Котляревський Я. В. Функціональне моделювання процесу забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми управління : Імперативи забезпечення сталого розвитку» : зб. мат., 23–24 лист. 2017 р., м. Київ. — К., 2017. — С. 175–177.

204. Котляревський Я. В. Характерні особливості формування «контурів» економіки знань у розвинених країнах світу / Я. В. Котляревський // Наук. вісник Нац. лісотехн. ун-ту України. — 2013. — Вип. 23.14. — С. 375–382.

205. Кравець Р. Б. Інформаційні технології організації бізнесу / Р. Б. Кравець, Ю. О. Серов, О. В. Марковець. — Львів : Вид-во Львів. політехн., 2013. — 228 с.

206. Краус Н. М. Понятійний апарат та критерії інституціоналізації інноваційної економіки в контексті структурної трансформації / Н. М. Краус // Фінанси України. — 2015. — № 1. — С. 111–125.

207. Кудряшов В. П. Державна підтримка економічного зростання в Україні / В. П. Кудряшов // Фінанси України. — 2008. — № 9. — С. 42–53.

208. Кудряшов В. П. Рекомендації МВФ з питань фіскальної політики та їх урахування в Україні / В. П. Кудряшов // Економіка України. — 2016. — № 10. — С. 3–19.

209. Кузьмінов Б. П. Охорона праці в поліграфічній промисловості. Проблеми гігієни праці та виробничої санітарії / Б. П. Кузьмінов, О. В. Мельников. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2008. — 127 с.

210. Культура. [1990–2017] / Держкомстат України. — Retrieved from : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/cltr_rik/cltr_u/cltr_u.html (Ост. звернення: 23.08.2017).

211. Лазарева Є. Дослідження закономірностей інноваційних перетворень у регіональній економіці / Є. Лазарева // Економіст. — 2009. — № 9. — С. 35–37.

212. Левченко Л. Л. Філософські основи інформації / Л. Л. Левченко, Л. В. Яроцький. — Житомир: Полісся, 2007. — 176 с.

213. Лемещенко П. С. Информационная экономика Республики Беларусь в контексте мировых тенденций развития / П. С. Лемещенко, Е. В. Шумских. — Мн. : Мисанта, 2013. — 96 с.

214. Леоненко П. М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами / П. М. Леоненко, Н. М. Краус // Фінанси України. — 2016. — № 4. — С. 50–64.

215. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.

216. Литвиненко О. В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в пострадянських країнах (на прикладі України та Росії) : дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / О. В. Литвиненко ; [Київський ун-т ім. Тараса Шевченка]. — К., 1997. — 232 с.

217. Логінов А. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А. В. Логінов ; [Нац. акад. внутрішніх справ України]. — К., 2005. — 236 с.

218. Людський розвиток в Україні : Інноваційний вимір / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2008. — 368 с.

219. Мандзіновська Х. О. Прогнозування впливу на фінансову безпеку машинобудівного підприємства внутрішніх загроз / Х. О. Мандзіновська, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // Формування ринкових відносин в Україні. — 2015. — № 4 (167). — С. 135–141.

220. Мартюшева О. О. Проекти концепції сталого розвитку України. Можливість їх вдосконалення та застосування : Аналітична записка / О. О. Мартюшева [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/> (Ост. звернення: 09.04.2018).

221. Мельников А. В. Информационная революция и современная полиграфия / А. В. Мельников, Э. П. Семенюк // Научно-техническая информация. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. — 2014. — № 1. — С. 1–12.

222. Мельников А. В. Исследование развития полиграфии на основе информационного подхода / А. В. Мельников // XIII Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, бер. 2010 р., Київ : тези доп. — К., 2010. — С. 18–20.

223. Мельников А. В. Применение информационного подхода к анализу развития полиграфии / А. В. Мельников, Э. П. Семенюк, Я. В. Котляревский // Вісті Акад. інж. наук. — 2010. — № 1 (40). — С. 40–48.

224. Мельников А. В. Состояние, ключевые проблемы, факторы развития инновационной сферы в Украине / А. В. Мельников, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревский // Менеджмент и бизнес-администрирование. — 2014. — № 1. — С. 131–141.

225. Мельников О. В. Аналіз забезпечення людського розвитку в Україні інформаційною продукцією / О. В. Мельников, Л. Є. Сухомлин // Соціально-економічний потенціал сталого розвитку країни : Сучасний стан, тенденції та проблеми відтворення : мат. Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 квіт. 2017 р., м. Львів : у 2-х ч. — Ч. 1. — Львів, 2017. — С. 34–37.

226. Мельников О. В. Багатофакторний вибір альтернативних варіантів оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства / О. В. Мельников, М. М. Караїм // Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави : Тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., 31 трав. 2013 р., Львів. — Львів, 2013. — С. 191–195.

227. Мельников О. В. Багатофакторний вибір альтернативних варіантів оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства на основі нечіткого відношення переваги / О. В. Мель-

ников, М. М. Караїм // Наук. вісник (Нац. лісотехн. ун-т України). — 2013. — Вип. 23.3. — С. 355–362.

228. Мельников О. В. Державне стимулювання стійкого розвитку інформаційної сфери / О. В. Мельников // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 9, ч. 2. — С. 32–36.

229. Мельников О. В. До проблеми періодизації розвитку друкарства в Україні / О. В. Мельников // XI Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вид.-полігр. галузі, бер. 2008 р., Київ : тези доп. — К., 2008. — С. 11–14.

230. Мельников О. В. Конкретизація поняття сталого розвитку інформаційної сфери / О. В. Мельников // Мат. доп. Міжнар. наук.-практ. конф. «Можливості та перспективи забезпечення сталого розвитку економіки України», 21–22 жовт. 2016 р., Ужгород. — Ужгород, 2016. — С. 38–40.

231. Мельников О. В. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2016. — № 9 (184). — С. 76–80.

232. Мельников О. В. Концепція розроблення інформаційного забезпечення управління видавничо-поліграфічною галуззю / О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2013. — № 1 (42). — С. 73–77.

233. Мельников О. В. Методологічні аспекти формування безпеки інформаційної сфери як основи її сталого розвитку / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 4 (191). — С. 30–35.

234. Мельников О. В. Механізми державного стимулювання стійкого розвитку інформаційної сфери [Електронний ресурс] / О. В. Мельников // Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі : Проблеми, ефективність, перспективи : Тези доп. ІХ Симпозіуму, 25 лист. 2016 р., м. Харків. — С. 413–415. — Режим доступу: https://vk.com/doc234427284_441213678 (Ост. звернення: 19.07.2018).

235. Мельников О. В. Оцінка ефективності управління основними виробничими засобами поліграфічних підприємств / О. В. Мельников,

М. В. Сірик // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2017. — Вип. 2 (79). — С. 118–131.

236. Мельников О. В. Перспективи розвитку видавничої справи в Україні відповідно до європейських норм регулювання конкурентної політики та державної допомоги / О. В. Мельников // Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами : Мат. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 7 груд. 2017 р., м. Луцьк. — Ч. 1. — Луцьк, 2017. — С. 147–150.

237. Мельников О. В. Підвищення ефективності природоохоронної діяльності в поліграфії / О. В. Мельников, Я. В. Котляревський // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2014. — № 1—2 (46—47). — С. 104–111.

238. Мельников О. В. Про закони розвитку та функціонування видавничо-поліграфічної галузі / О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет, Е. П. Семенюк // Технологія і техніка друкарства. — 2013. — № 4 (42). — С. 117–125.

239. Мельников О. В. Розроблення механізму державного стимулювання сталого розвитку інформаційної сфери України із застосуванням методології функціонального моделювання / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 9 (196). — С. 34–38.

240. Мельников О. В. Сутність та завдання державного регулювання розвитком інформаційної сфери України / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 5 (192). — С. 87–93.

241. Мельников О. В. Сутність та ключові параметри формування інформаційної сфери України / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2016. — № 10 (185). — С. 39–44.

242. Мельников О. В. Трансформація системи державної допомоги суб'єктам інформаційної сфери [Електронний ресурс] / О. В. Мельников // Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації : Тези

доп. учасників Всеукраїн. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, 20 квіт. 2017 р., м. Харків. — Х., 2017. — С. 142—143. — Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B13QVCtAuM2-dXJNbGxUNU9yN0VoM1ktVmRQQzRLdVgtbTRZ/view> (Ост. звернення: 19.07.2018).

243. Мельников О. В. Трудові ресурси видавничо-поліграфічної галузі : Кількісна та якісна характеристики / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — Вип. 9 (112). — С. 149–153.

244. Мельников О. В. Удосконалення інституційних механізмів забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери / О. В. Мельников // Мат. II Всеукраїн. наук.-практ. конф. «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні», 23–25 лист. 2016 р., м. Львів. — Львів, 2016. — С. 113–116.

245. Мельников О. В. Удосконалення системи підготовки кадрів для інформаційної сфери [Електронний ресурс] / О. В. Мельников, Я. В. Котляревський // Забезпечення якості вищої економічної освіти : Сучасний стан та перспективи : зб. мат. IV Наук.-метод. конф. Харків. ін.-ту фін. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту, 2 лют. 2017 р., м. Харків. — Х., 2017. — С. 76–79. — Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B13QVCtAuM2-RWFlekJwZzJkUI9vYWoxVlcxYjV6ZFAxNmpF/view> (Ост. звернення: 19.07.2018).

246. Мельников О. В. Формалізація предметної області управління видавничо-поліграфічною галуззю / О. В. Мельников // Технологія і техніка друкарства. — 2013. — № 2 (40). — С. 99–108.

247. Мельников О. В. Формалізація предметної області управління видавничо-поліграфічною галуззю на основі системного підходу / О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2013. — № 2 (43). — С. 73–78.

248. Мельников О. В. Формування безпеки інформаційної сфери як основи її сталого розвитку / О. В. Мельников, Л. Є. Сухомлин // Мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : Проблеми та шляхи їх вирішення», 18–20 трав. 2017 р., м. Львів. — Львів, 2017. — С. 199–201.

249. Мельников О. В. Функціональна модель виготовлення та поширення інформаційної продукції / О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2017. — № 10 (197). — С. 96–100.

250. Механізм // Економічна енциклопедія : у 3-х т. / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — Т. 2. — К. : Академія, 2001. — С. 355.

251. Мочерний С. В. Державне регулювання економіки / С. Мочерний // Економічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — Т. 1. — К. : Академія ; Тернопіль : Акад. нар. госп-ва, 2000. — С. 322–323.

252. Мочерний С. В. Світове господарство в умовах глобалізації / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин. — К. : Ніка-Центр, 2006. — 200 с.

253. Мочерний С. В. Трансформація / С. В. Мочерний // Економічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — Т. 3. — К. : Академія ; Тернопіль : Акад. нар. госп-ва, 2002. — С. 687.

254. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (ост. зміни: 26.07.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Ост. звернення: 16.09.2017).

255. Мураховський А. Л. Державне регулювання у сфері видавничої справи / А. Л. Мураховський // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 2. — С. 3–8.

256. Мураховський Анатолій : «Держава всіляко підтримує розвиток книговидавничої галузі» [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=65823 (Ост. звернення: 19.07.2018).

257. Назарук М. М. Соціальна екологія : Взаємодія суспільства і природи / М. М. Назарук. — Львів: Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2013. — 348 с.

258. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Про введення в дію штатного розпису апарату Держкомтелерадіо на 2018 рік» від 08.02.2018 №81 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=142145&cat_id=32819 (Ост. звернення: 19.07.2018).

259. Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації» від 06.06.2003 р. № 97 (ост. зміни: 09.02.2007) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0512-03> (Ост. звернення: 23.08.2017).

260. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Про затвердження Порядку надання державної фінансової підтримки друкованим засобам масової інформації» від 13.05.2015 р. № 98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0623-15> (Ост. звернення: 19.07.2018).

261. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Про затвердження Порядку реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» від 08.11.2012 р. № 313 (ост. зміни: 05.07.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2087-12> (Ост. звернення: 03.01.2018).

262. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Про передачу об'єктів права державної власності» від 17.10.2014 № 141 [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=115566 (Ост. звернення: 24.08.2017).

263. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Про План діяльності Держкомтелерадіо України на 2014–2016 рр.» від 20.12.2013 р. № 261 (ост. зміни: 21.05.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=109915 (Ост. звернення: 14.05.2017).

264. Населення. [1990–2017] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (Ост. звернення: 19.07.2018).

265. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2010. — 457 с.

266. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2015. — 224 с.

267. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2016. — 256 с.

268. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2017. — 140 с.

268а. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2018. — 178 с.

269. Наукові кадри та кількість організацій. [1990–2017] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (Ост. звернення: 05.08.2018).

270. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б. Є. Патона. — К. : Ін-т екон. природокористування та сталого розвитку НАНУ, 2012. — 72 с.

271. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б. Є. Патона. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Ін-т екон. природокористування та сталого розвитку НАНУ, 2016. — 72 с.

272. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. — К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2014. — 218 с.

273. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. — К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2011. — 160 с.

274. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічна аспекти, стан і тенденції розвитку) / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Ситник. — Ірпінь: Преса України, 2000. — 304 с.

275. Нова структура апарату Державного комітету телебачення і радіомовлення України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129069&cat_id=32819 (Ост. звернення: 23.02.2016).

276. Нормування, організація та оплата праці в поліграфії / [А. В. Кваско, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, М. В. Сірик]. — К.: Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т», 2010. — 248 с.

277. Олег Наливайко очолив комісію з перетворення НТКУ в НСТУ замість Зураба Аласанії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://stv.detector.media/zakonodavstvo/zminy/oleg_nalivayko_ocholiv_komisiyu_z_peretvorenniya_ntku_v_nstu_zamist_zuraba_alasanii/ (Ост. звернення: 14.05.2017).

278. Олянишен Т. В. Зміна місця читання серед інших форм діяльності у вільний час / Т. В. Олянишен, О. В. Мельников // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 4 (165). — С. 45–48.

279. Олянишен Т. В. Зміни форм культурної діяльності в Україні / Т. В. Олянишен, О. В. Мельников // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 12 (161). — С. 41–43.

280. Олянишен Т. В. Читання в сучасному суспільстві / Т. В. Олянишен, О. В. Мельников // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 6 (167). — С. 46–50.

281. Осецький В. Л. Економіко-теоретичні знання в контексті філософії : Методологічний аналіз / В. Л. Осецький // Социальная экономика. — 2014. — № 1–2. — С. 148–152.

282. Осецький В. Л. Соціальний вектор розвитку економіки знань / В. Л. Осецький, О. В. Красота // Економічний нобелівський вісник. — 2014. — № 1. — С. 343–348.

283. Основи охорони праці / [Г. Г. Гогіташвілі, В. М. Лапін, Р. А. Яцюк, В. М. Сторожук, О. В. Мельников] ; МОН України. — К. : Знання, 2016. — 312 с.

284. Основні показники ринку праці. [2000–2013] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm (Ост. звернення: 19.07.2018).

285. Павлюк К. В. Державно-приватне партнерство як механізм фінансування збереження екосистем / К. В. Павлюк, Н. В. Дегтярь // Фінанси України. — 2012. — № 9. — С. 83–93.

286. Павлюк К. В. Особливості соціоструктурних взаємодій громадянського суспільства і держави в країнах Західної Європи / К. В. Павлюк, І. В. Іголкін // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2011. — № 1. — С. 418–428.

287. Панина Н. Украинское общество 1994–2005: Год перелома : Социологический мониторинг / Н. Панина. — К. : Ин-т социологии НАНУ, 2005. — 149 с.

288. Пенькова І. В. Інформаційно-економічна модель сучасного суспільства : дис.... д-ра екон. наук : 08.00.01 / І. В. Пенькова ; [Донец. нац. техн. ун-т]. — Донецьк, 2007. — 512 с.

289. Петраков С. І. Моделі державного регулювання інформаційної сфери : Закордонний досвід / С. І. Петраков // Актуальні проблеми державного управління. — 2011. — № 1. — С. 361–370.

290. Петрашова О. М. Моделювання загроз техніко-технологічної безпеки підприємств видавничо-поліграфічної галузі [Електронний ресурс] / О. М. Петрашова, О. В. Мельников, А. М. Штангрет // Ефективна економіка. — 2011. — № 9. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=715&p=1> (Ост. звернення: 19.07.2018).

291. План роботи Державного комітету телебачення і радіомовлення України на 2018 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=141605&cat_id=74141 (Ост. звернення: 19.07.2018).

292. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами. [2010–2016] [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm (Ост. звернення: 19.07.2018).

293. Політологічний енциклопедичний словник / під ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. — К.: Генеза, 1997. — 400 с.

294. Постанова Кабінету Міністрів України «Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання» від 16.12.2015 р. № 1057 (ост. зміни: 17.01.2018) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-%D0%BF> (Ост. звернення: 19.07.2018).

295. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. № 449 та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 р. № 281» від 17.06.2015 р. № 422 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/422-2015-%D0%BF> (Ост. звернення: 09.04.2018).

296. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України» від 13.08.2014 р. № 341 (ост. зміни: 04.07.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341-2014-%D0%BF> (Ост. звернення: 19.07.2018).

297. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері» від 06.07.2011 р. № 710 (ост. зміни: 21.04.2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/710-2011-%D0%BF> (Ост. звернення: 19.07.2018).

298. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга» від 13.04.2011 р. № 419 // Урядовий кур'єр. — 2011. — 18 трав. (№ 88).

299. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга» від 09.08.2017 р. № 562 // Урядовий кур'єр. — 2017. — 15 серп. (№ 151).

300. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга» від 21.03.2007 р. № 534 (ост. зміни: 23.07.2010) [Електронний ресурс]. —

Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/534-2007-%D0%BF>
(Ост. звернення: 03.01.2018).

301. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження» від 12.09.2012 р. № 850 // Урядовий кур'єр. — 2012. — 18 вер. (№ 168).

302. Постанова Кабінету Міністрів України «Про передачу Державному комітету телебачення і радіомовлення повноважень з управління корпоративними правами держави щодо публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Українське видавничо-поліграфічне об'єднання» від 02.07.2014 р. № 407 // Урядовий кур'єр. — 2014. — 10 вер. (№ 165).

303. Постанова Кабінету Міністрів України «Про хід виконання Державної програми розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року» від 28.12.1995 р. № 1057 (ост. зміни: 18.09.1997 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-95-%D0%BF> (Ост. звернення: 03.01.2018).

304. Постанова президії ВАК України «Про затвердження паспортів спеціальностей» від 08.10.2008 р. № 45-06/7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart93/idx93745.htm> (Ост. звернення: 23.08.2017).

305. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. — 2-ге вид. — К.: Знання, 2008. — 663 с.

306. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : у 2-х ч. — Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 389 с.

307. Прогнозування і розробка програм : Методичні рекомендації / за ред. В. Ф. Бесєдіна. — К.: Наук. Світ, — 2000. — 468 с.

307. Проект Закону про Концепцію сталого розвитку України від 25.04.2001 р. № 3234 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3234 (Ост. звернення: 09.04.2018).

308. Проект Закону про Концепцію переходу України до сталого розвитку від 19.12.2001 р. № 3234-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=11647 (Ост. звернення: 09.04.2018).

309. Проект Постанови про Концепцію переходу України до сталого розвитку від 02.07.2004 р. № 5749 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5749&skl=5 (Ост. звернення: 09.04.2018).

309а. Рамазанов С. К. Методи антикризового управління / С. К. Рамазанов, О. П. Степаненко, Л. А. Тимашова. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. — 192 с.

310. Рачинський А. Імплементация європейських стандартів та норм державного регулювання інформаційної сфери в українську політико-правову практику / А. Рачинський, С. Попов // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2012. — Вип. 1 (12). — С. 72–82.

311. Реутов В. Інституційні передумови трансформаційних зрушень в економіці України / В. Реутов // Економіст. — 2010. — № 6. — С. 18–23.

312. Рішення Рахункової палати «Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Державному комітету телебачення і радіомовлення України на випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» від 12.07.2016 р. № 14-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16749474/R_RP_14-1.pdf?subportal=main (Ост. звернення: 02.04.2017).

313. Розвиток зовнішньої торгівлі України та її економічна безпека / [В. Г. Андрійчук, О. С. Власюк, А. І. Мокій, В. П. Титаренко]. — К. : НІСД, 1996. — 148 с.

314. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Деякі питання реалізації Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 28.12.2015 р. № 43-рп [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0140-16> (Ост. звернення: 16.09.2017).

315. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання управління майном публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» від 16.01.2017 р. № 18-р // Урядовий кур'єр. — 2017. — 21 січ. (№ 12).

316. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо виконання Указу Президента України від 02.01.2013 р. № 1 «Про Велику українську енциклопедію» від 27.03.2013 р. № 172-р (ост. зміни: 18.11.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/172-2013-%D1%80> (Ост. звернення: 14.05.2017).

317. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17.01.2018 р. № 67-р // Урядовий кур'єр. — 2018. — 11 трав. (№ 88).

318. Романенко Л. Ф. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. — 2003. — № 5. — С. 121–127.

319. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. — Т. II. — М. : Педагогика, 1989. — 328 с.

320. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий : пер. с англ. / Т. Саати. — М. : Радио и связь, 1993. — 278 с.

321. Сафонов Ю. М. Концептуальні аспекти стратегічного управління результатами діяльності промислового підприємства / Ю. М. Сафонов, Є. І. Масленніков, О. В. Побережець // Наукові записки Києво-Могилянської академії. Сер. Економічні науки. — 2016. — Т.1, № 1. — С. 159–165.

322. Сафонов Ю. М. Національна економіка в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків / Ю. М. Сафонов // Інтелект ХХІ. — 2014. — № 5. — С. 33–42.

323. Сафонов Ю. М. Теоретико-методологічні підходи до процесу управління інноваційно-інвестиційною діяльністю на промислових підприємствах України / Ю. М. Сафонов, Ю. М. Мельник // Інноваційна економіка: Теоретичні та практичні аспекти. — 2016. — № 1. — С. 64–84.

324. Сахненко О. І. Економіка знань та заходи державної підтримки / О. І. Сахненко // Молодий вчений. — 2014. — № 6. — С. 28–31.

325. Семенюк Е. П. Економіка інформаційної сфери : Формування спеціальнонаукового категоріального апарату / Е. П. Семенюк, Я. В. Котляревський, С. І. Князєв, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2017. — Т. 13, № 3. — С. 5–21.

326. Семенюк Е. Інформаційний підхід / Е. Семенюк // Економічна енциклопедія : у 3-х т. — Т. 1. — К. : Академія, 2000. — С. 699–700.

327. Семенюк Е. П. Інформаційно-комунікаційні аспекти формування і функціонування наукових шкіл видавничо-поліграфічної галузі / Е. П. Семенюк, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Наука та інновації. — 2016. — Т. 12, № 2. — С. 71–89.

328. Семенюк Е. П. Філософські засади сталого розвитку / Е. П. Семенюк. — Львів : Афіша, 2002. — 200 с.

329. Семенюк Э. П. Информатика и современный мир. Философские аспекты / Э. П. Семенюк. — Львов : Укр. акад. печати, 2009. — 282 с.

330. Семенюк Э. П. Общенаучные категории и подходы к познанию (Философский анализ) / Э. П. Семенюк. — Львов : Изд-во при Львов. ун-те, 1978. — 176 с.
331. Сенченко М. І. Книгодрукування і мас-медіа Канади / М. І. Сенченко. — К. : Кн. палата України, 2006. — 34 с.
332. Сеньківський В. М. Модель ієрархії критеріїв попиту на книги / В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Т. В. Олянишен // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2008. — № 1 (13). — С. 155–162.
333. Сеньківський В. М. Моделі факторів впливу на наукову кар'єру (на прикладі поліграфічної галузі України) / В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2010. — № 1 (17). — С. 49–64.
334. Сидорова А. В. Доходи та витрати населення : Статистичне оцінювання, моделювання та прогнозування // А. В. Сидорова, А. О. Коваленко // Фінанси, облік, банки. — 2017. — № 1 (22). — С. 154–162.
335. Система економічних законів і категорій / [О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко, О. М. Комяков]. — К. КНЕУ, 2005. — 174 с.
336. Скриньковський Р. М. Витрати домогосподарств України : Змістовно-сутнісні та інформаційно-аналітичні аспекти / Р. М. Скриньковський, Ю. І. Цибульський // Інвестиції : Практика та досвід. — 2015. — № 1. — С. 38–42.
337. Соколовська А. М. Дискусійні аспекти формульного розподілу бюджетних видатків на вищу освіту в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. — 2018. — № 5. — С. 8–21.
338. Соколовська А. М. Зарубіжні моделі фінансування науки / А. М. Соколовська, Я. В. Петраков // Фінанси України. — 2018. — № 2. — С. 48–71.
339. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України / О. В. Сос-

нін. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — 376 с.

339а. Соціально-економічні проблеми науково-технічної революції / [О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко, О. М. Комяков, Н. Я. Проскуріна]. — К. : КНЕУ, 2004. — 86 с.

340. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Техніка, 2017. — 598 с.

340а. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. І. Є. Вернера. — К. : Техніка, 2018. — 542 с.

341. Статут Державної установи «Український інститут книги» : затв. М-вом культури України 30.12.2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245224945&cat_id=245224937 (Ост. звернення: 15.01.2018).

342. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року : Проект — 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (Ост. звернення: 15.01.2018).

343. Стрижиченко К. А. Формування нової економіки України як передумова трансформації регулювання фінансового ринку / К. А. Стрижиченко // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — Вип. 3. — С. 790–794.

344. Сухорукова О. А. Проблеми статистичного обліку у медійній індустрії / О. А. Сухорукова // Економіка та фінанси. — 2018. — № 4. — С. 122–129.

345. Сухорукова О. А. Чинники конкурентоспроможності медійної індустрії США на світовому ринку / О. А. Сухорукова // Problems of modern science : Collection of scientific articles. — Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. — P. 24–29.

346. Теоретико-методичні засади формування організаційного забезпечення управління економічною безпекою машинобудівного підприємства / [О. В. Халіна, А. М. Штангрет, Л. Є. Сухомлин, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. — 252 с.

347. Технічне завдання до Програми «Українська книга» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=106527&cat_id=34138 (Ост. звертання 09.08.2017 р.).

348. Толстой Г. Д. Рост уровня механизации и автоматизации печатного оборудования за 400 лет / Г. Д. Толстой // Техника. Технология. Экономика полиграфии : [сб. ст.]. — К. : Наук. думка, 1976. — С. 3–12.

349. Трофімов Ю. Л. Інженерна психологія / Ю. Л. Трофімов. — К. : Либідь, 2002. — 264 с.

350. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі : [у 2-х ч.] / Ю. Ю. Туниця. — Ч. 1 : Ідея. Концепція. Проблеми. — Львів : Видав. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2002. — 298 с.

351. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі : Сутність і концептуальні засади / Ю. Ю. Туниця // Вісник НАНУ. — 2005. — № 11. — С. 32–42.

352. Узагальнені дані Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції станом на 01.03.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=133314&cat_id=97933 (Ост. звернення: 14.05.2017).

353. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Ост. звернення: 14.03.2018).

354. Указ Президента України «Питання забезпечення виконання покладених на Кабінет Міністрів України завдань і повноважень у сферах культури, освіти, науки, молоді, спорту та охорони здоров'я» від 28.12.2012 р. № 765/2012 // Урядовий кур'єр. — 2013. — 3 січ. (№ 1).

355. Указ Президента України «Про Велику українську енциклопедію» від 02.01.2013 р. № 1/2013 (ост. зміни: 14.01.2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1/2013> (Ост. звернення: 14.05.2017).

356. Указ Президента України «Про Державну програму розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року» від 28.02.1995 р. № 158/95 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/158/95> (Ост. звернення: 03.01.2018).

357. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25.02.2017 р. № 47/2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення 27.08.2017).

358. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015 // Урядовий кур'єр. — 2015. — № 6 (15 січ.).

359. Урсул А. Д. Информация. Методологические аспекты / А. Д. Урсул. — М. : Наука, 1971. — 296 с.

360. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке. Философские очерки / А. Д. Урсул. — М.: Наука, 1975. — 288 с.

361. Урсул А. Д. Путь в ноосферу. (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации) / А. Д. Урсул. — М. : Луч, 1993. — 276 с.

362. Фінансова безпека машинобудівного підприємства : Методичні засади формування та забезпечення / [Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет,

Я. В. Котляревський, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. — 240 с.

363. Фінансова санація : Теоретичні та прикладні аспекти / [С. С. Гасанов, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, Т. С. Мінаєва]. — К. : Акад. фін. упр., 2013. — 310 с.

364. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України / [М. І. Диба, О. М. Юркевич, Т. В. Майорова, І. В. Власова, В. М. Диба]. — К. : КНЕУ, 2013. — 425 с.

365. Фінклер Ю. Сучасна масова комунікація і сучасна масова культура: проблеми взаємопроникнення та включеність аудиторії / Ю. Фінклер // Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства : зб. наук. пр. каф. вид. справи і ред. (Укр. акад. друкарства). — Львів : Фенікс, 1998. — Вип. 2. — С. 52–68.

366. Халіна О. В. Інтегральна оцінка втрат від реалізації загроз для економічної безпеки машинобудівного підприємства / О. В. Халіна, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк, О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2015. — № 9 (172). — С. 91–95.

367. Хемди А. Т. Введение в исследование операций : пер. с англ. / А. Т. Хемди. — 7-е изд. — М. : Вильямс, 2007. — 912 с.

368. Цырдя Ф. Н. Социальная информация. Философский очерк / Ф. Н. Цырдя. — Кишинев : Штиинца, 1978. — 144 с.

369. Человек и вычислительная техника / [В. М. Глушков, В. И. Брановицкий, А. М. Довгялло и др.]. — К. : Наук. думка, 1971. — 296 с.

370. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах : Проблеми та перспективи / Л. Г. Чернюк // Збірник наукових праць ВНАУ. Сер. Економічні науки. — 2011. — № 1 (48). — С. 252–256.

371. Читання як проблема вільного часу : За результатами соціолого-статистичних досліджень / [В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен,

А. М. Штангрет, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — 160 с.

372. Чубукова О. Ю. Економіка інформації / О. Ю. Чубукова. — К. : Нора-Прінт, 2006. — 252 с.

373. Чубукова О. Ю. Економіка інформації : Ринок продуктів та послуг / О. Ю. Чубукова. — К. : Нора-Прінт, 2001. — 344 с.

374. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко. — К. : Знання, 2010. — 687 с.

375. Чухно А. Постиндустриальная экономика : Теория, практика и их значение для Украины / А. Чухно // Экономика Украины. — 2005. — № 11. — С. 42–49.

376. Шаблиста Л. М. Нові акценти в державній політиці фінансової підтримки промислових підприємств у посткризовий період / Л. М. Шаблиста // Економіка України. — 2011. — № 12. — С. 46–56.

377. Шаблиста Л. М. Фінансова стійкість підприємства: Стійкість і методи оцінки / Л. М. Шаблиста // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 2. — С. 46–57.

378. Шарапов О. Д. Нова парадигма освіти в інтелектуальній економіці / О. Д. Шарапов, О. П. Степаненко // Моделювання та інформаційні системи в економіці. — 2012. — Вип. 87. — С. 17–33.

379. Шаховська Н. Б. Проектування інформаційних систем / Н. Б. Шаховська, В. В. Литвин. — Львів : Магнолія-2006, 2011. — 380 с. — (Комп'ютинг).

380. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки / Л. А. Швайка. — К. : Знання, 2006. — 435 с.

381. Швайка Л. А. Економіка видавничо-поліграфічної галузі / Л. А. Швайка, А. М. Штангрет. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2008. — 480 с.

382. Швайка Л. А. Економічний розвиток видавничо-поліграфічної галузі України : Дослідження сутності, показників, факторів і результатів / Л. А. Швайка, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2012. — № 4 (41). — С. 95–102.

383. Швайка Л. А. Ієрархія факторів економічного розвитку поліграфічної галузі України / Л. А. Швайка, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2011. — № 3 (36). — С. 54–69.

384. Швайка Л. А. Моделі факторів впливу на економічний розвиток поліграфічної галузі України / Л. А. Швайка, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников // Наук.-техн. конф. проф.-викл. складу, наук. працівників і асп. [Укр. акад. друкарства], 1—4 лют. 2011 р., Львів: тези доп. — Львів, 2011. — С. 116.

385. Швайка Л. А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва / Л. А. Швайка. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. — 432 с.

386. Шлемко В. Т. Економічна безпека України : Сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

387. Штангрет А. М. Загрози на шляху України до економіки знань : Стан та ключові проблеми освіти / А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 3 (118). — С. 24–30.

388. Штангрет А. М. Моделювання загроз для економічної безпеки підприємств / А. М. Штангрет, О. В. Мельников, Я. В. Котляревський, М. М. Караїм // Основи економічної безпеки підприємств / А. М. Штангрет, Д. С. Лозовицький, Я. В. Котляревський, М. М. Караїм. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2013. — С. 201–238.

389. Штангрет А. М. Стан і тенденції видавничо-поліграфічної галузі України / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова, О. В. Мельников // Удосконалення методичного забезпечення антикризового управління на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова. — К. : УкрНДІСВД, 2010. — С. 67–144.

390. Штангрет А. М. Стан та перспективи розвитку поліграфії в умовах інтернаціоналізації та глобалізації ринкової економіки / А. М. Штангрет, О. В. Мельников, В. В. Мартинів // Економічні науки. Сер. Економічна теорія та економічна історія. — 2009. — Вип. 6 (23), ч. 2. — С. 390–400.

391. Штангрет А. Структура активів підприємств видавничо-поліграфічного комплексу України у 2001—2004 рр. / А. Штангрет, Б. Дурняк, О. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. — 2006. — Вип. 9. — С. 91–97.

392. Штангрет А. М. Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі / А. М. Штангрет. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. — 270 с.

393. Штангрет А. М. Фінансова безпека підприємства : Методичні засади управління / А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Фінанси України. — 2013. — № 11 (216). — С. 56–65.

394. Штангрет А. М. Формування економіки знань в Україні : Характеристика, оцінка та моделювання / А. М. Штангрет. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. — 246 с.

395. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. — К.: Либідь, 1992. — 176 с.

396. Ястремський О. І. Порівняльний аналіз інституційної складової добробуту націй / О. І. Ястремський // Фінанси України. — 2018. — № 1. — С. 62–71.

397. Agenda 21 / UN (1992). — Retrieved from : <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (Last accessed: 28.08.2017).

398. Akerlof, G. A. The Market for «Lemons» : Quality Uncertainty and the Market Mechanism / G. A. Akerlof // The Quarterly Journal of Economics. — 1970. — Vol. 84, No. 3. — P. 488–500.

399. Anam, M. The media and development in Bangladesh / M. Anam // *The Right to Tell : The Role of Mass Media in Economic Development* / WBI. — Herndon, VA (USA): World Bank Publications, 2002. — P. 267–274.

400. Aron, R. Dix-huit leçons sur la société industrielle / R. Aron. — Paris : Gallimard, 1962. — 375 p.

401. Aron R. Paix et guerre entre les nations / R. Aron. — Paris : Calmann-Lévy, 1962. — 797 p.

402. Arrow, K. J. Public Economics : Selected Papers by William Vickrey / K. J. Arrow, W. S. Vickrey, R. J. Arnott & A. A. Atkinson. — Cambridge (UK) : Cambridge University Press, 1997. — 568 p.

403. Balcerowicz, L. Socjalizm, kapitalizm, transformacja : Szkice z przełomu epok / L. Balcerowicz. — Warszawa : Wydawn. Naukowe PWN, 1997. — 387 p.

404. Becker, L. B. An evaluation of press freedom indicators / L. B. Becker, T. Vlad & N. Nusser // *International Communication Gazette*. — 2007. — Vol. 69, No.1. — P. 5–28.

405. Bell, D. Notes on the Post-Industrial Society / D. Bell // *The Public Interest*. — 1967. — No.7. — P. 102–118.

406. Bell, D. The Coming Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting / D. Bell. — NY. : Basic Books, 1976. — 508 p.

407. Bell, D. The Cultural Contradictions of Capitalism / D. Bell. — NY. : BasicBooks, 2001. — 364 p.

408. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works / WIPO (1979). — Retrieved from : http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698 (Last accessed: 19.07.2018).

409. Besley, T. Political agency, government responsiveness, and the role of media / T. Besley & R. Burgess // *European Economic Review*. — 2001. — Vol. 45, No.4–6. — P. 629–640.

410. Besley, T. Mass media and political accountability / T. Besley, R. Burgess & A. Prat // *The Right to Tell : The Role of Mass Media in Economic Development* / WBI. — Herndon, VA (USA): World Bank Publications, 2002. — P. 45–60.

411. Books / PWC). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/industries/entertainment-media/outlook/segment-insights/books.html> (Last accessed: 19.03.2018).

412. Brodie B. War and Politics / B. Brodie. — Los Angeles: Pearson, 1974. — 528 p.

413. Brzezinski Z. Between Two Ages : America's Role in the Technotronic Era / Z. Brzezinski. — NY.: The Viking Press, 1970. — 355 p.

414. Buchan A. War in Modern Society / A. Buchan. — NY. : HarperCollins, 1968. — 224 p.

415. Cambridge Advanced Learner's Dictionary — Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2003. — 1550 p.

416. Castells, M. The Rise of the Network Society / M. Castells. — Vol. I : The Information Age: Economy, Society, and Culture. — 2nd Ed. — Hoboken (New Jersey) : Wiley-Blackwell, 2009. — 656 p.

417. Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary. — Glasgow (UK) : HarperCollins Publishers, 2003. — 1712 p.

418. Communications in the rural Third World: the role of information in development / E. G. McAnany, ed. — NY. : Praeger Publishers Inc., 1980. — 222 p.

419. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union — Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union — Protocols — Annexes — Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 — Tables of equivalences // Official Journal C 326. — 26.10.2012. — P. 0001–0390.

420. Coyne, C. J. *Media, Development, and Institutional Change* / C. J. Coyne & P. T. Leeson. — Cheltenham (UK) : Edward Elgar, 2009. — 192 p. — (New Thinking in Political Economy series).

421. *Creative Economy Outlook and Country profiles : Trends in international trade in creative industries* / UNCTAD (2016). — Retrieved from : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webditcted2016d5_en.pdf (Last accessed: 19.03.2018).

422. *Creative Economy : Report 2010* / UNCTAD (2011). — Retrieved from : http://unctad.org/fr/Docs/ditctab20103_en.pdf (Last accessed: 19.03.2018).

423. *Creative Economy : Report 2013. Special Edition. Widening Local Development Pathways* / UNCTAD (2014). — Retrieved from : <http://www.unesco.org/culture/pdf/creative-economy-report-2013.pdf> (Last accessed: 19.03.2018).

424. Clayton, A. *Sustainability : A Systems Approach* / A. Clayton & N. Radcliffe. — London : Earthscan Publications, 1996. — 257 p.

425. Crisell, A. *An Introductory History of British Broadcasting* / A. Crisell. — London : Routledge, 1997. — 596 p.

426. Crook, S. *Postmodernization : Change in Advanced Society* / S. Crook, J. Pakulski & M. Waters. — London : SAGE Publications, 1992. — 238 p.

427. Cybulski, R. *Księgarstwo w społeczeństwie współczesnym* / R. Cybulski. — Warszawa : Ossolineum, 1978. — 278 p. — (Książki o Książce).

428. Dahlman, C. *Korea and the Knowledge-based Economy : Making the Transition* / C. Dahlman & T. Anderson. — Washington, DC : World Bank and OECD, 2000. — 158 p.

429. Danilov, V. *Equilibrium analysis of economics with innovations* / V. Danilov, G. Koshevoy & A. Sotskov // *Journal of Mathematical Economics*. — 1997. — Vol. 27, No.2. — P. 195–228.

430. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* / UN (1972). — Retrieved from :

<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=97&articleid=1503> (Last accessed: 28.08.2017).

431. Derviş, K. Convergence, Interdependence, and Divergence / K. Derviş // *Finance & Development*. — 2012. — Vol. 49, No. 3. — P. 10–14.

432. Djankov, S. Media : Ownership and prosperity / S. Djankov, C. McLiesh, T. Nenova & A. Shleifer // *The Right to Tell : The Role of Mass Media in Economic Development* / WBI. — Herndon, VA (USA) : World Bank Publications, 2002. — P. 141–166.

433. Djankov, S. Who owns the media? / S. Djankov, C. McLiesh, T. Nenova & A. Shleifer // *Journal of Law and Economics*. — 2003. — Vol. 46, No.2. — P. 341–381.

434. Doyle, G. *Understanding Media Economics* / G. Doyle. — 2nd Ed. — London : SAGE Publications, 2013. — 232 p.

435. Druker, P. *Post-Capitalist Society* / P. Druker. — NY. : Harper Business, 1994. — 240 p.

436. Dyck, A. The corporate governance role of the media / A. Dyck & L. Zingales // *The Right to Tell : The Role of Mass Media in Economic Development* / WBI. — Herndon, VA (USA): World Bank Publications, 2002. — P. 107–140.

437. Dyrnyak, B. Rynek poligraficzny Ukrainy / B. Dyrnyak, A. Sztangriet & A. Mielnikow // *Poligrafika*. — 2006. — No.10 (LVIII). — S. 72–73.

438. Economic development and the conservation of nature / UN (1962). — Retrieved from : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/193/39/IMG/NR019339.pdf?OpenElement> (Last accessed: 01.12.2018).

438a. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth / EC (2010). — Retrieved from : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20>

07%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf (Last accessed: 19.07.2018).

439. European Book Publishing Statistics / Federation of European Publishers (2017). — Retrieved from : https://www.fep-fee.eu/IMG/pdf/european_book_publishing_statistics_2016.pdf?1179/bca53b4f4e000884a3c0c259cba47021cf583892 (Last accessed: 19.03.2018).

440. Florida, R. The Rise of the Creative Class / R. Florida. — 2th ed. — NY. : Basic Books, 2014. — 512 p.

441. Freedom of the Press 2013. Middle East Volatility amid Global Decline / Freedom House (2013). — Retrieved from : <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2013> (Last accessed: 19.07.2018).

442. Fukuyama, F. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century / F. Fukuyama. — NY. : Cornell University Press, 2004. — 160 p.

443. Galbraith, J. K. The New Industrial State / J. K. Galbraith. — Princeton (New Jersey) : Princeton University Press, 2007. — 576 p.

444. Garnham, N. Capitalism and Communication : Global Culture and the Economics of Information / N. Garnham. — London : SAGE Publications, 1990. — 224 p.

445. Glasnost and after: media and change in Central and Eastern Europe / K. Jakubowicz, P. Novosel & D. L. Paletz, ed. — NJ. : Hampton Press, 1995. — 256 p.

446. Global Fixed Book Price Report (23rd May 2014) / International publishers association. — Retrieved from : <https://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/global-fixed-price-report.pdf> (Last accessed: 16.09.2017).

447. Gross, P. Mass Media in Revolution and National Development : The Romanian Laboratory / P. Gross. — Iowa : Iowa State University Press, 1996. — 206 p.

448. Hesmondhalgh, D. *The Cultural Industries* / D. Hesmondhalgh. — 3rd Ed. — London : SAGE Publications, 2012. — 480 p.

449. *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone* / UNDP (2016). — Retrieved from : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (Last accessed: 14.04.2017).

450. *Institutional and financial arrangements for international environmental cooperation* / UN (1972). — Retrieved from : <http://www.un-documents.net/a27r2997.htm> (Last accessed: 28.03.2018).

451. *Integration Definition for Function Modeling (IDEF0)* [Электронный ресурс]. — Retrieved from : www.idef.com/wp-content/uploads/2016/02/idef0.pdf (Last accessed: 23.08.2017).

452. *International Human Development Indicators* / UNDP (2013). — Retrieved from : <http://hdr.undp.org/en/countries> (Last accessed: 19.07.2018).

452a. *ISO/PAS 17001:2005 Conformity assessment. Impartiality. Principles and requirements* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.iso.org/standard/38768.html> (Ост. звертання 09.08.2017 р.).

453. *IWA 9:2011. Framework for managing sustainable development in business districts (IDT)*. — Retrieved from : <http://www.sis.se/en/sociology-services-company-organization-and-management-administration-transport/company-organization-and-management/general/iwa-92011> (Last accessed: 23.02.2016).

454. *Johannesburg Declaration on Sustainable Development* / UN (2002). — Retrieved from : <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm> (Last accessed: 23.02.2016).

455. *Johansen, L. Lectures on macroeconomic planning* / L. Johansen. — Bd. 2 : *Centralization, decentralization, under uncertainty*. — Amsterdam : North-Holland, 1978. — 411 p.

456. Kahn H. The Economic Present and Future / H. Kahn, L. Pheelps // *The Futurist*. — 1979. — Vol. XIII, No3. — P. 209.

457. Katz, R. L. *The Information Society : An International Perspective* / R. L. Katz. — NY. : Praeger, 1988. — 168 p.

458. Kilman, L. The role of the press in sustainable economic development : A presentation paper for the UNESCO World Press Freedom Day conference Colombo, Sri Lanka, 1–4 May, 2006. — Retrieved from : http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/WPFD2009/pdf/wpfd2006_WAN+Kilman.doc (Last accessed: 14.03.2018).

459. Knowledge for Development Program (K4D) / World Bank. — Retrieved from : <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/0,,contentMDK:20269026~menuPK:461205~pagePK:64156158~piPK:64152884~theSitePK:461198,00.html> (Last accessed: 19.07.2018).

460. *Knowledge societies : Information technology for sustainable development* / R. Mansell & U. Wehn, ed. — Oxford (UK) : Oxford University Press, 1998. — 324 p.

461. Kolo, C. Economic value creation and media industries : A quantitative comparative study across media systems and national economies / C. Kolo & R. Müller // *Wertschöpfung durch Medien im Wandel* / C. Kolo, T. Döbler, L. Rademacher, Hrsg. — Baden-Baden : Nomos Verlagsges, 2012. — P. 47–64.

462. Kolo, C. The intricate relationship of the media business and economic development / C. Kolo // *Austral Comunicación*. — 2015. — Vol. 4, No.1. — P. 41–64.

463. Kotlyarevskyy, Ya. V. Innovative Process Development Trend in the Publishing and Printing Industry / Ya. V. Kotlyarevskyy, S. I. Kniaziev & A. V. Melnikov // *Science and innovation*. — 2015. — Vol. 11, No.2. — P. 5–18.

464. Kotliarevskyy, Ya. Sustainable development of informational sphere in Ukraine / Ya. Kotliarevskyy, A. Melnikov, A. Shtangret & H. Pushak // European cooperation. — 2016. — No.8 (15). — P. 80–87.

465. Lash, S. Sociology of Postmodernism / S. Lash. — London : Routledge, 1990. — 300 p.

466. Lavine, J. M. Managing Media Organizations: Effective Leadership of Media Companies / J. M. Lavine & D. B. Wackman. — London : Longman, 1988. — 468 p. — (Longman Series in Public Communication).

467. Longman Dictionary of Contemporary English. — Harlow (UK) : Parsons Education Ltd, 2004. — 1950 p.

468. Machlup, F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlup. — NJ. : Princeton, 1962. — 283 p.

469. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. — London : Macmillan Education, 2002. — 1692 p.

470. Maslow, A. Toward a Psychology of Being / A. Maslow. — 3rd Ed. — NY. : Wiley, 1999. — 320 p.

471. Masuda, Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. — Washington : Transaction Publishers, 1980. — 178 p.

472. McLuhan, M. The Gutenberg Galaxy : The Making of Typographic Man / M. McLuhan. — Toronto : University of Toronto Press, 2011. — 332 p.

473. Media / PWC. — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/industries/entertainment-media.html> (Last accessed: 19.03.2018 p.).

474. Media Development Indicators: A framework for assessing media development : Endorsed by the Intergovernmental Council of the International Programme for the Development of Communication (IPDC) at its 26th session, 26–28 March 2008 / UNESCO (2008). — Retrieved from : <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001631/163102e.pdf> (Last accessed: 19.07.2018).

475. Melnikov, A. Theoretical and methodological foundations for providing sustainable development of the information sphere in Ukraine / A. Melnikov, Ya. Kotliarevskyy & A. Shtangret // Problems and prospects of economics and management. — 2017. — No.3 (11). — P. 46–52.

476. Melnikov, A. V. The information revolution and the modern printing industry / A. V. Melnikov & E. P. Semenyuk // Scientific and technical information processing. — 2014. — Vol. 41, No.1. — P. 1–11.

477. Mirrlees, J. A. An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation / J. A. Mirrlees // The Review of Economic Studies. — 1971. — Vol. 38, No.2. — P. 175–208.

478. Moles, A. Sociodynamique de la culture / A. Moles. — Paris : Encyclopaedia Universalis, 2016. — 344 p.

479. Mosco, V. The Political Economy of Communication / V. Mosco. — 2nd Ed. — London : SAGE Publications, 2009. — 280 p.

480. Norris, P. Giving Voice to the Voiceless Good Governance, Human Development & Mass Communications : Human Development Report. UNDP (2002) / P. Norris, D. Zinnbauer. — Retrieved from : http://hdr.undp.org/sites/default/files/norris-zinnbauer_2002.pdf (Last accessed: 14.03.2018).

481. Online Global entertainment and media outlook 2013–2017: A guided tour / PWC (2017). — Retrieved from : <https://www.pwc.com/gx/en/global-entertainment-media-outlook/assets/2013/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2013-2017-a-guided-tour.pdf> (Last accessed: 19.07.2018).

482. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Corrent English. — 6th ed. — Oxford (UK) Oxford University Press, 2004. — 1540 p.

483. Oxford Business English Dictionary for learners of English. — Oxford (UK) Oxford University Press, 2005. — 616 p.

484. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development / UN (2002). — Retrieved from : <http://www.un-documents.net/jburgpln.htm> (Last accessed: 28.08.2017).

485. Porat, M. The Information Economy : Development and Measurement / M. Porat & M. Rubin. — Washington: Scientific Review, 1978. — 128 p.

486. Post-Communism and the media in Eastern Europe / O'Neil, P. H., ed. — London: Frank Cass, 1997. — 144 p.

487. Potts, J. Do developing economies require creative industries? Some old theory about new China / J. Potts // Chinese Journal of Communication. — 2009. — Vol. 2, No.1. — P. 92–108.

488. Prigogine, I. Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature / I. Prigogine & I. Stengers. — London : Heinemann, 1984. — 349 p.

489. Reid, D. Sustainable Development : An Introductory Guide / D. Reid. — London : Earthscan Publications, 1995. — 262 p.

490. Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future / UN (1987). — Retrieved from : <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (Last accessed: 28.08.2017)

491. Rio Declaration on Environment and Development / UN (1992). — Retrieved from : <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (Last accessed: 28.08.2017).

492. Robinson, J. P. The Rhythm of Everyday Life: How Soviet and American Citizens Use Time / J. P. Robinson, V. J. Andreyenkov & V. D. Patrushev. — NY. : Westview Press, 1988. — 120 p.

493. Robinson, J. P. Time for Life: The Surprising Ways Americans Use Their Time / J. P. Robinson, G. Godbey & R. D. Putnam. — University Park (Pennsylvania) : Penn State University Press, 1999. — 424 p.

494. Rome Declaration on World Food Security / FAO (1996). — Retrieved from : <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.HTM> (Last accessed: 23.02.2016)

495. Rostow, W. W. *The Stages of Economic Growth : A Non-Communist Manifesto* / W. W. Rostow. — NY. : Cambridge University Press, 1960. — 180 p.

496. Sakaiya, T. *The knowledge-value revolution, or a History of the future* / T. Sakaiya. — NY. : Kodansha America, 1991. — 272 p.

497. Sachs, J. D. *The Rule of Law and Economic Reform in Russia* / J. D. Sachs & K. Pistor. — Boulder (Colorado) : Westview Press, 1997. — 224 p. — (John M. Olin Critical Issues Series).

498. Sachs, J. D. *Poland's Jump to the Market Economy* / J. D. Sachs. — Cambridge (Massachusetts) : MIT Press, 1994. — 144 p. — (Lionel Robbins Lectures).

499. Scherer, F. M. *Industrial Market Structure and Economic Performance* / F. M. Scherer & D. Ross. — 3rd Ed. — Boston : Houghton Mifflin, 1990. — 713 p.

500. Semenyuk, E. P. *Information and communication aspects of founding and operating the scientific schools in the field of publishing and printing* / E. P. Semenyuk, Ya. V. Kotlyarevsky & A. V. Melnikov // *Science and innovation*. — 2016. — No.12 (2). — P. 63–80.

501. Semenyuk, E. P. *Information economy : The formation of special-purpose categorical framework* / E. P. Semenyuk, Ya. V. Kotlyarevsky, S. I. Kniaziev & A. V. Melnikov // *Science and innovation*. — 2017. — No.13 (3). — P. 5–19.

502. Sen, A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* / A. Sen. — Oxford (USA): Oxford University Press, 1990. — 272 p.

503. Simmons, H. C. *Economic policy of a free society* / H. C. Simmons. — Chicago (USA) : University of Chicago Press, 1948. — 363 p.

504. Soros, G. *Opening the Soviet System* / G. Soros. — London : Weidenfeld & Nicolson, 1990. — 192 p.

505. Spence, M. *Job Market Signaling* / M. Spence // *The Quarterly Journal of Economics*. — 1973. — Vol. 87, No.3. — P. 355–374.

506. Stigler, G. J. The economics of information / G. J. Stigler // *Journal of Political Economy*. — 1961. — Vol. 69, No.3. — P. 213–225.

507. Stiglitz, J. E. Equilibrium in Product Markets with Imperfect Information / J. E. Stiglitz // *American Economic Association*. — 1979. — Vol. 69, No.2. — P. 339–345.

508. Stiglitz, J. E. Transparency in government / J. E. Stiglitz // *The Right to Tell : The Role of Mass Media in Economic Development* / WBI. — Herndon, VA (USA) : World Bank Publications, 2002. — P. 27–44.

509. Stonier, T. The wealth of information: A profile of the post-industrial economy / T. Stonier. — London : Thames Methuen, 1983. — 224 p.

510. Study on state support to undertakings in Ukraine / [H. Hölzler, E. Libanova, T. Iefymenko, Ya. Kotlyarevsky, S. Taran, D. Chernikov, V. Dereviankin & E. Stuart]. — Kyiv: Crown Agents, 2015. — 197 s. — (Harmonisation of public procurement system in Ukraine with EU standards). — Retrieved from : http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/STATE-SUPPORT-STUDY_ENG_20.04.2015.pdf (Last accessed: 02.04.2017).

511. Subsidies new and full notification pursuant to art. XVI:1 of the GATT 1994 and art. 25 of the agreement on subsidies and countervailing measures. The following notification, dated 15 July 2015, is being circulated at the request of the Delegation of Ukraine. — Retrieved from : https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=238424,237419,234802,231679,227988,227364,134131,133363,130395,117958&CurrentCatalogueIdIndex=7&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True (Last accessed: 16.09.2017).

512. The Earth Summit. The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) / Introd. and commentary by Staniey P. Jonson. — London : Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, 1993. — 532 p.

513. *The Future We Want* / UN (2012). — Retrieved from : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/10/PDF/N1147610.pdf?OpenElement> (Last accessed: 23.02.2016).

514. *The Media : An Introduction* / A. Briggs, P. Cobley, ed. — 2nd Ed. — Harlow : Pearson Longman, 2002. — 500 p.

515. *The Right to Tell : The Role of Mass Media in Economic Development* / World Bank (2002). — Retrieved from : <http://documents.worldbank.org/curated/en/957661468780322581/pdf/multi0page.pdf> (Last accessed: 19.07.2018).

516. *The World Conservation Strategy : Living Resource Conservation for Sustainable Development* / International Union for Conservation of Nature (IUCN), United Nations Environment Programme (UNEP) and World Wide Fund for Nature (WWF). — NY. : IUCN-UNEP-WWF, 1980. — 76 p.

517. *Toffler, A. The Third Wave* / A. Toffler. — NY. : Bantam, 1984. — 560 p.

518. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* / UN (2015). — Retrieved from : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/pdf/N1529189.pdf?OpenElement> (Last accessed: 14.03.2018).

519. *United Nations Millennium Declaration* / UN (2000). — Retrieved from : <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (Last accessed: 23.02.2016).

520. van der Wurff, R. Economic growth and advertising expenditures in different media in different countries / R. van der Wurff, P. Bakker & R. G. Picard // *Journal of Media Economics*. — 2008. — No.21. — P. 28–52.

521. *World Development Indicators 2017* / World Bank (2018). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26447> (Last accessed: 19.07.2018).

522. World Development Report 2002 : Building Institutions for Markets / World Bank (2002). — Retrieved from : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5984> (Last accessed: 19.07.2018).

523. World Press Freedom Index 2013 / RSF (2013). — Retrieved from : <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2013> (Last accessed: 19.07.2018).